JOHANNES MACCOVIUS.

Cernis ut erectæ divino lumine mentis,
Irradiet vultus linea quæque bene.
Quale refert facie et scriptis Maccovius ingens,
Ingenij robur, qui capit omne capit.

Ioh: Crispinus O. Moreæus.

JOHANNES MACCOVIUS.

DOOR

DR. A. KUYPER JR.
Predikant te Makkum.

LEIDEN. — D. DONNER.
1899.

SATHER

INHOUD.

DEEL I. De Biographie van Maccovius.

DEEL II. De Methodologie van Maccovius.

INLEIDING.

Het leven is een stroom. Niets staat stil en blijft hetzelfde. En zoo ook vertoont alles wat zich ontwikkelt naar een organisch proces, telkens een ander aanzien. En niet anders staat het met de organische ontwikkeling van de Wetenschap der Theologie.

Van welke eeuw ge ook de geschiedenis der Theologie bestudeert, telkens ontwaart men dat andere leerstukken op den voorgrond kwamen, dat andere zienswijzen heerschten, dat andere methoden werden toegepast.

In het bijzonder werd mijne aandacht door deze studie bezig gehouden met den overgang van de Theologie der Calvinistische *Patres* tot die der Calvinistische *Doctores.*

En ziende op de ontwikkeling van dat proces, valt ons oog allereerst op Maccovius, die door Gods bestel in ons Vaderland de man is geweest om dat proces der Theologie aldus te leiden. Hij opende de reeks der Doctores. Hij leidde die ontwikkeling der Theologie waardoor we van de meer eenvoudige, bijbelsche Theologie tot de meer wetenschappelijke Theologie zijn gekomen.

Maccovius is een Theoloog, wel is waar weinig bekend bij wat niet academisch meeleeft, maar die toch met eere dient genoemd te worden.

Maccovius is een Theoloog, vaak ongunstig beoordeeld, omdat hij de spits had af te bijten, maar voor wiens arbeid we God toch hebben te danken.

Maccovius was een onzer beste Gereformeerde Theologen. En zijn nagedachtenis mag niet door ons volk aan de vergetelheid worden prijsgegeven, maar moet steeds in dankbare herinnering bewaard blijven.

Cocceius sprak eens bij het graf van den man aan wien deze studie gewijd is:

„Maxime tamen interest, ne quae Deus in proximis antecessoribusque nostris benigne operatus est, oblivione sepeliantur. Qualia in hoc nostro μακαρίτῃ insignia non pauca exstiterunt."

Er is vrij veel over Maccovius geschreven. Vriemoet, Paquot, Bayle en v. d. Aa hebben een kort levensbericht van hem gegeven. Cocceius sprak eene, ook in historisch opzicht, zeer belangrijke lijkrede op hem bij zijn graf uit. Heringa gaf eene belangrijke afzonderlijke studie over de „Twistzaak van Maccovius te Dordt". Boeles, Sepp, Scholten, Visscher e. a. gaven wel allerlei belangrijke en wetenswaardige berichten over hem, edoch sporadisch. Ook is natuurlijk in al de Litteratuur die over de Synode van Dordt handelt, Maccovius in verband daarmede besproken.

Wat echter ontbrak was een monographie over Maccovius, waarin alle gegevens die sporadisch hier en daar te vinden waren, bijeenverzameld waren en die eenigszins aanspraak mocht maken op den lof van volledigheid. In die leemte tracht deze studie te voorzien. Ik verzamelde wat door verschillende auteurs aangaande hem gemeld wordt. Ik onderzocht ook de bronnen te Leeuwarden om mijn historisch onderzoek zoo veel mogelijk volledig te doen zijn, en verschillende leemten aan te vullen. Ook maakte ik eene studie van Maccovius' werken, om op de verschillende punten, naar aanleiding waarvan Maccovius' naam op veler tong kwam, zijn eigen gevoelen zoo veel mogelijk woordelijk weer te geven. Een afzonderlijk deel moest natuurlijk gewijd worden aan Maccovius' verdiensten en aan zijne beteekenis op Theologisch gebied.

Zoodoende bied ik den lezer in deze studie een drietal Hoofddeelen aan. In Deel I behandel ik de Biographie, voorzoover als het mij mogelijk was die saam te stellen. In Deel II behandel ik dan Maccovius als Methodoloog, om daarin zijn Scholastieke methode uiteen te zetten. Een historisch overzicht van de Scholastiek tot op Maccovius' tijd, kon daarbij moeilijk achterwege blijven, terwijl een korte

behandeling van de ontwikkeling der Scholastiek na Maccovius' tijd, als ook een korte behandeling van de aan de Scholastiek contraire en contradictore richtingen mij daarbij niet ongewenscht voorkwam. In Deel III zet ik historisch de Polemiek van Maccovius, zooals die door hem met zijne tegenstanders gevoerd is, uiteen, waarbij ik mij uit den aard der zaak moeilijk van eenige kantteekeningen heb kunnen onthouden.

Moge deze studie, als zijnde een eersteling, met eenige welwillendheid worden ontvangen!

DEEL I.

DE BIOGRAPHIE VAN MACCOVIUS.

HOOFDSTUK I.

Jeugd en opleiding.

Johannes Maccovius [1]) werd in het jaar 1588 te Lobzenic eene destijds niet onbelangrijke stad van Groot-Polen, niet ver van de grenzen van Posen verwijderd, geboren. Wel wat bombastisch zingt de dichter Neuhusius:

„Coelitus in nostras venit Maccovius oras,"

iets wat Cocceius in zijn schoone „oratio funebralis" dan ook deftiger aldus uitdrukte: „Virum hunc praestantissimum Polonia edidit."

De ouders van Maccovius behoorden tot den Poolschen adel. Samuel Makowsky was zijn vader, Margaretha Seklewska zijn moeder. Uit dit huwelijk zijn behalve Johannes, drie zonen en ééne dochter geboren, n.l. Matthias, die Rector van de School te Belzig, in Klein-Polen, werd; Jacobus, die als Syndicus van de civitas Torunénsis bekend is, en 28 April 1618, tijdens zijns broeders Rectoraat, geïmmatriculeerd is in het Album Civium der Franeker Academie, en later

---

[1]) Als naar gewoonte dier dagen is de spelling van zijn naam zeer verschillend. Men vindt van zijn Poolschen naam: Makkowski, Makowsky, Makowski, Makousky, Makouski en tal van dergelijke schakeeringen. In het Album Academiae Franekerensis is hij geïmmatriculeerd met den naam Johannes Makowsky. Zoo teekent hij ook zichzelf gedurende zijn Rectoraat in de jaren 1617 en 1638. Zelfs de verlatiniseerde naam wisselt tusschen Makkovius, Mackovius, Makovius, Maccovius, Macovius, Maccowius etc. Het liefst neem ik den latijnschen naam, en wel als Johannes Maccovius, daar hij zichzelf in het Latijn aldus teekende.

naar Groningen vertrok, waar hij 28 Sept. 1618 als student werd ingeschreven; Samuel, een zeer beroemd geneesheer in Pruisen, waarvan de Historie meldt: „per urbes Borussiae felici artis suae praxi, celebratus multisque viris primariis carissimus"; en dan ééne dochter, wier naam wel is waar onbekend is gebleven, maar waarvan we dan toch weten dat ze huwde met Martinus Orminius, Superintendent der Kerken van Zwitsersche Confessie in Groot-Polen. [1])

Deze familieberichten toonen ons: 1e dat de familie Makowsky tot de aanzienlijke families in Polen behoorde; 2e dat de leden dezer familie geëerd en zeer ontwikkeld waren; 3e dat ze aanzienlijke en invloedrijke betrekkingen bekleedden; en 4e dat de Gereformeerde religie onder hen in eere was. Dit laatste niet alleen omdat de dochter met een Superintendent der Kerken van Zwitsersche Confessie huwde, maar veel meer nog om wat de Historie ons van Johannes Maccovius meldt, die als „Calvinista rigidus" te boek staat, en dien wij, door deze studie, nader hopen te leeren kennen.

Ook maakt de Historie der Poolsche Reformatie nog melding van een Makowsky, ouderling te Lublin, en wel in dezer voege:

„Het was een gewoonte der Roomsche Polen, tijdens de Reformatie, om het volk op te hitsen de begrafenissen der Protestanten te verstoren. Toen dit door gedurige herhaling eens aanleiding gaf tot een gevecht, doodden de Protestanten in hun zelfverweer twee der aanvallers. Nu steeg der Roomschen woede ten top en zij besloten zich op Makowsky, als ouderling der gemeente, te wreken. Zijn huis werd geplunderd, en hij zelf ter dood veroordeeld. Dit vonnis werd echter niet volvoerd, daar hij door tusschenkomst van eenige gemodereerd Roomsche edellieden zich van de Bernardiner monniken, als vervolgende partij, voor een aanzienlijke som mocht loskoopen." [2]) In welke relatie deze Lu-

---

[1]) Deze familiebijzonderheden worden medegedeeld o. a. door VRIEMOET, *Athen. Frisiac.*, in voce *Maccovius*, en door COCCEIUS in zijn *Oratio funebralis* (Opera Omnia Tom. VI, en ook afgedrukt in de *Maccovius Redivivus*, uitgegeven door Arnoldi.)

[2]) KRASINSKI, *The Reformation in Poland*, II, p. 234, 235.

blinsche Makowsky tot de familie van Samuel Makowsky stond, is mij niet gebleken.

Doch keeren wij terug tot Johannes Maccovius, verreweg de belangrijkste persoon dezer familie, en voor deze studie de hoofdpersoon.

Johannes Maccovius werd, evenals zijne broeders, voor de studie bestemd, en wel voor de Theologische. Aan meer Hoogescholen heeft hij gestudeerd, werd later een der beroemdste Hoogleeraren van de Franeker Academie, heeft zich in zake de Theologische wetenschap buitengemeen verdienstelijk gemaakt en is zoo voor de Friesche Kerken in het bijzonder als voor de Nederlandsche Kerken in het algemeen een niet genoeg te waardeeren zegen geweest, door zijn ver reikenden invloed als Theologisch Hoogleeraar.

Doch loopen we de geschiedenis niet vooruit. Wel wat al te laat kwam Maccovius op het Gymnasium van den beroemden Rector BARTHOLOMËUS KECKERMANN († 1609) te Danzig, om daar zijn eerste hooger onderwijs te ontvangen. En al gaan we met Keckermann niet mee in zijn Philosophische beschouwingen over de Ethiek, toch heeft hij bij de Gereformeerden zoo goeden naam, dat we niet anders oordeelen kunnen of het eerste onderwijs van Maccovius was bij Keckermann aan uitstekende handen toevertrouwd.

De beste tijd van het jeugdige leven om „aan te leeren" was intusschen voor Maccovius reeds voorbij. Daarom kostte het hem meerdere inspanning om zich de talen, door Coccejus terecht ἐπιστημῶν θύραι genoemd, eigen te maken, iets waarvan hij later zelf het gemis gevoelde. Toch heeft hij door noeste vlijt en stalen volharding, geholpen door een uitmuntenden aanleg, zijn schade zooveel mogelijk ingehaald. Vriemoet getuigt van hem, dat hij reeds toen onder zijne mededíscipelen: „eruditione et disputandi in primis sollertia excelleret." En het was te Danzig dat, vooral door de studie der Philosophie, zijn logische en denkende geest die vorming kreeg, die voor zijn later leven van zoo overgroote beteekenis werd.

Toen hij van Danzig huiswaarts keerde, kreeg hij de in zijn geval dubbel eervolle benoeming als gouverneur bij

drie jongelieden van het adellijk geslacht der Sieniensci's. [1])

Met deze jonge mannen, tot leiding van wier studiën hij was benoemd, reist hij nu, naar de gewoonte dier dagen, verschillende Universiteiten af, en gaat zichzelf aan de studie der Sacrosanta Theologia wijden.

Allereerst gaat de reis naar Praag, waar hij zijn in Danzig verworven roem als Disputator handhaaft door openlijk met de Jezuïeten („qui vero callidissimi haberi merentur"— Cocceius) in debat te treden. Vervolgens wordt Lublin bezocht, waar veel Socinianen waren. Ook met hen treedt Maccovius in het strijdperk, wierp ze den handschoen toe, en disputeerde vaak met lang niet ongunstigen uitslag. „Factus ad hoc natura, ut quod iudicasset firmiter amplecteretur, non ambigue explicaret, acriter defenderet, et ab oppositionibus acute et studiose, subserviente Philosophiae peritia et facili eloquio, vindicaret." (Cocceius.)

Van Lublin gaat de studiereis naar de in die dagen zeer beroemde Universiteit van Heidelberg. Ook hier verwierf Maccovius eene eere, die we niet onvermeld mogen laten. Niet ver van Heidelberg ligt Spiers, in die dagen een der hoofdzetels van het toen reeds zoo machtige Jezuïtisme. De Jezuïeten hadden Coppenius uitgedaagd tot een openlijk dispuut, doch de landgraaf weigerde om verschillende redenen Coppenius te laten gaan. Gelukkig dat Maccovius toen juist in Heidelberg was. In Praag had hij getoond de Jezuïeten te kunnen weerstaan, en dies kreeg hij de eervolle opdracht om in plaats van Coppenius naar Spiers te gaan en met de Jezuïeten te redetwisten.

Na Heidelberg wordt een bezoek aan Marburg gebracht, waar de destijds bekende Theoloog en Philosooph Combachius leeraarde.

Marburg was *toen* een Gereformeerde Universiteit. Ik vestig daar de aandacht op, omdat men in vroeger dagen naar het geloofsstandpunt der Universiteiten vroeg, en

---

[1]) Vriemoet en Cocceius geven op bij de familie Sienienski of Scienienski. Paquot in zijn „*Memoires*" bij de familie Sibienski; v. d. Aa in zijn „*Biographisch Woordenboek*" bij de familie Sobienski. Er is dus nog al variatie in dien naam!

Marburg thans als eene Luthersche Universiteit bekend staat. Tegenwoordig zoekt men eene Hoogeschool die het meest in de nabijheid is, of waar een beroemd Hoogleeraar doceert. Maar: „So war es früher nicht, noch im Anfang unseres Jahrhunderts nicht, noch viel weniger in der Reformationszeit, wo Confession gegen Confession stand, und auf die Unterschiede derselben nicht wenig Gewicht gelegt wurde, wo darum alle die kleine Universitäten Altorf, Marburg, Wittenberg, Helmstadt, Rinteln, Duisburg, Frankfurt a/o., Herborn u. s. f. florirten um der Richtung willen, welche sie vertraten. Man suchte die Hochschulen auf, welche im Dienste derjenigen Confession standen, welcher man selbst angehörte, wo nämlich entweder die reine Lutherische oder die reine Reformirte Lehre gelehrt wurde; und wo eine Aenderung des confessionellen Lehrcharacters einer Universität eintrat, da verlor dieselbe ihre Anziehungskraft für ihre bisherigen Besucher." [1])

In 1605 nu was de Marburgsche Universiteit, onder de auspiciën van CRUCIGER en WURM een Gereformeerde Universiteit geworden; en eerst later, in 1624, rehabiliteerde de landgraaf Ludwig von Hessen-Darmstadt met behulp van Tilly's soldaten er het Lutherdom, ten gevolge waarvan de bekende Gereformeerde Theoloog CROCIUS met negen collega's werd verdreven. [2])

Maccovius bezocht de Universiteit van Marburg dus in hare korte Gereformeerde periode. Het aangehaalde citaat van ALB. HALLER, wettigt mede het vermoeden dat Maccovius van huis uit Gereformeerd was.

Daarna wordt de reis voortgezet naar Leipzig en Wittenberg, ook naar Jena om BALTHASAR MEISNER en JACOBUS MARTINI, wier naam zoo goeden klank had, te hooren. Als vrucht van al die studiereizen aan de beroemste Hoogescholen, en van het onderwijs van zooveel voortreffelijke Hoogleeraren,

---

[1]) ALB. HALLER, *Einiges über die Academisch-Theologischen Beziehungen zwischen Bern und den Niederländischen Hochschulen im XVII Jahrhundert.* Een artikel in: *Studiën en Bijdragen op 't gebied der Hist. Theol.*, verzameld door MOLL en DE HOOP SCHEFFER, III, p. 153.

[2]) l. c., III, p. 154.

mocht Cocceius terecht aangaande Maccovius constateeren: „Qua in peregrinatione magnum cumulum eruditionis collegit, plurimisque exercitiis atque colloquiis animum acuit, doctrinam solidavit."

Thans is het oog op een der Hollandsche Academies gericht. Wederom zijn aan de leiding van Maccovius een tweetal jonge mannen toevertrouwd, en wel de aanzienlijke Poolsche baronnen à Gorai Goraiski. Het bare geen verwondering, dat de studiereis destijds ook naar Holland ging. Holland stond in zijne Calvinistische periode op het toppunt van zijn bloei. Ook de wetenschap vond hare corypheeën in het Calvinistische Holland, dat toen op schier alle terrein een eerste plaats innam en den toon aangaf.

Haller in zijne reeds aangehaalde studie zegt dan ook dat de Nederlandsche Gereformeerde Hoogescholen „einen guten Klang" hadden. (p. 154.)

Ook hoeft het geen verwondering te wekken dat de Franeker Academie verkoren werd, want volgens Haller was zij: „Die in Friesland selbiger Zeit sonderbar ästimirte Academie Franeker" (p. 167). Doch de hoofdreden waarom Maccovius met zijne twee Poolsche baronnen naar Franeker is gegaan, zal wel geweest zijn, dat daar zoo velen van zijn landgenooten studeerden. De meeste Hongaren en Polen toch die toen ter tijd in ons Vaderland kwamen studeeren, lieten zich in Franeker immatriculeeren.

Weinig echter zal Maccovius vermoed hebben dat de gang naar Franeker voor hem zoo rijk aan gevolgen zou zijn; dat hij daar zou blijven; daar zijne positie in de maatschappij zou verwerven; daar een beroemd Hoogleeraar zou worden; en daar zijn rustig huiselijk leven, na het onrustig en zwervend studentenleven, zou vinden in eigen huis met vrouw en kroost.

De Franeker Academie bestond nog niet lang. Was de Leidsche Academie het troetelkind van Prins Willem, de Franeker Academie was het troetelkind van Graaf Willem Lodewijk, wien 16 Oct. 1584 de stadhouderlijke waardigheid over Friesland was opgedragen.

Reeds sinds geruimen tijd was er sprake van om in Friesland een eigen Hoogeschool op te richten. De Kerken hadden in 1583 op de Synode te Franeker reeds een Commissie benoemd van Ruardus Acronius te Leeuwarden, Sixtus Rippertus te Franeker, Martinus Lauwerman en Anthonius Claesz. en Cornelius Everhardi, om over deze aangelegenheid met de Overheid te onderhandelen.

Deze kerkelijke Commissie zond op den Landdag te Franeker, in het voorjaar van 1584, een stuk in van 11 artikelen, waarvan het laatste aldus luidde:

„Dat mijn Heeren gelieven wil een zeecker *Seminarium* op te richten, Daer In etlijcke geleerde professores geroepen mochten worden, op dat deur haer die Jeughdt, die eenige voortganck In literis gedaen hebben, *plenius* geinstitueert ende tot volcomentheyt gebracht mochten worden."

Hierop resolveerden de Staten, 14 April 1584, aldus:

„Die Staten Voorss. hebben geresolueert ende Resolueren bij desen, dat men upt spoedelijcxt een *Seminarium* ende Collegie binnen desen Lande sall up Richten, waer Inne eenige geleerde mannen zullen werden geroepen"....

Inmiddels hadden Gedep. Staten Lubbertus, die in Emden vertoefde, laten overkomen, en ook Henricus Schotanus, te dier tijde corrector bij Plantijn in Antwerpen, om in deze aangelegenheid met raad en daad van dienst te zijn. Menso Alting gaf van uit Emden zijne adviezen voor de te kiezen Hoogleeraren.

Van de Kerkelijken was Gellius Snecanus (Jelle Hotzes) de ziel dezer actie. Elardus Reinalda, zijn boezemvriend, interesseerde zich in het College van Gedeputeerde Staten het meest voor de op te richten School. Maar bovenal was het in Graaf Willem Lodewijk, die in Heidelberg had gestudeerd „en van daar eene vurige ingenomenheid met het Calvinisme naar het Vaderland (had) medegebracht" dat de Friezen „een trouw bondgenoot en een krachtigen leidsman vonden bij een spoedige uitvoering der maatregelen, die tot voltooijng van het aangevangen werk moesten leiden."

Henricus Schotanus was inmiddels reeds lezingen gaan houden in het Jacobijnerklooster over de *Instituten*, en dit

opende het oog er voor dat men niet slechts een Theologisch Seminarium, doch eene *Universiteit* noodig had. En zoo kwam het, dat toen de Stadhouder en Gedep. Staten, en namens hen Abel Frankena met eene Latijnsche oratie, hunne inrichting voor Hooger Onderwijs, 29 Juli 1585, openden, men niet enkel een Seminarie ten dienste der Kerken kreeg, maar eene Universiteit, voorloopig met drie Faculteiten (Theologische, Philosophische en Juridische) ten dienste der Wetenschap.

SIBRANDUS LUBBERTUS, MARTINIUS LYDIUS en HENRICUS ANTONIDES NERDENUS (of V. D. LINDEN) zijn de eerste Theologische Professoren. Naar Reitsma mededeelt was Franeker de eenige Nederlandsche Academie die de Theol. Faculteit direct bij de oprichting volledig bezet zag. [1]) In 1589 kwam er eene Medische Faculteit bij.

Uit achting voor Prins Willem en zijne stichting werd, om een Academie op Frieschen bodem op te richten, eerst na diens dood het besluit genomen. Dat deze Academie niet in Leeuwarden, zooals begrijpelijkerwijs verwacht kon worden, maar in Franeker werd gesticht, had zijn oorzaak in twisten tusschen de steden en de grietenijen. [2])

Bij deze Franeker Academie nu kwam Maccovius in 1613 aan. Slaan wij het Album Academiae Franekerensis op, dan lezen wij dat de Rector Universitatis, Roorda, hem met zijne pupillen aldus op 21 Oct. 1613 immatriculeerde:

Johannes Demetrius a Gorai Goraisky }
Christinus a Gorai Goraisky } stud Juris
et horum Guberuator
Johannes Makowsky stud Theol:
cum famulis duobus qui sunt
Josephus Buskupsky stud Theol
Johannes fanutius stud Theol

---

[1]) REITSMA, *Honderd Jaren uit de Geschiedenis der Hervorming en de Hervormde Kerk in Friesland*, p. 219.

[2]) Voor deze en andere bijzonderheden, aangaande de oprichting der Friesche Academie, zie: SEPP, *Het Godgel. Onderw. in Ned. ged. de 16e en 17e eeuw*, I, p. 123 v.v.; BOELES, *Frieslands Hoogeschool*, I, p. 8—17; REITSMA, *Honderd Jaren uit de Geschiedenis der Hervorming en der Herv. Kerk in Friesland*, p. 216 v.v.

Als kantteekening naast den naam van Maccovius staat: factus Theologiae Doctor 8 Martii 1614.

Na het onderwijs, dat Maccovius alreede genoten had, na de studiën aan de verschillende Universiteiten, die hij bezocht had, en met den voortreffelijken aanleg, waardoor hij zich als student reeds naam verwierf, kostte het hem slechts weinig tijd hier zijne Theologische studiën te voltooien.

Verwondering kan het daarom niet baren als we hem reeds na een verblijf van een vijftal maanden te Franeker zien promoveeren — den achtsten Maart van het jaar 1614. Na eerst zijn Doctoraal examen gedaan te hebben, verdedigt hij in het openbaar zijne „Disputatio de Ecclesia." Lubbertus, als Promotor, verleent hem de dignitas doctoralis „cum luculentissimo testimonio." (Vriemoet en Cocceius.)

Op deze promotie heeft Sixtinus Amama, de bekende leerling van den als Hebraicus zoo beroemden Drusius, een eigenaardig gedicht gemaakt: „ab Amama Poëmation tetraglotton (Syro-Chaldaicum, Ebraicum, Graecum, Latinum) in hon. Dom. J. Maccovii Poloni, cum S. S. Theol. primus doctor publ. renuntiaretur in Acad. Fris. Franequerana." Fran. 1614. [1])

Sepp stelt de vraag, „of bij zulk een bewegelijk leven veel tijd tot grondige studie te vinden was; wij herhalen die vraag met grooter nadruk, wanneer wij bedenken, dat Makowski op enkele der genoemde plaatsen openbare pleitredenen hield tegen Socinianen en Jezuïeten." En dan antwoordt hij: „Het ontkennend antwoord ligt voor de hand; vlugheid van geest en gevatheid van woorden hebben hem de wegen geopend tot een voorspoedige loopbaan; scherpte van blik, waardoor hij dadelijk de zwakke zijde van stellingen en beweeringen, die hem mishaagden, ontdekte, en overgroote vrijmoedigheid, om zijn gevoelens uit te spreken en te verdedigen, waren de wapenen, die hij vaardig wist te hanteeren, hoewel hij zichzelven meer dan eens daarmede kwetste; dat alles was zijne." [2])

---

[1]) Boeles, *Frieslands Hoogeschool*, II, p. 99.

[2]) Sepp, l. c., I, p. 150.

Juist dat hij ondanks dat „bewegelijk leven" toch met een luculentissimum testimonium promoveerde, strekte hem en zijne studiën des te meer tot eere. Bayle getuigt van hem: „Qui il se distingua glorieusement de ses condisciples." [1]) Hoogstraten neemt dit getuigenis letterlijk van hem over. Maccovius verstond iets van die noeste, zichzelf vergetende vlijt, waarvan de dichter zingt:

Nullum a labore me reclinat otium
Urget diem nox, urget et noctem dies.

Volkomen naar waarheid kon Cocceius in zijn lijkrede dan ook zeggen: „Hoc nobile sedulitatis et diligentiae felicis exemplum vobis propono imitandum. Optimi Iuvenes."

Dat hij juist ondanks dat bewegelijk leven „cum luculentissimo testimonio" promoveerde, strekt tot een des te grooter bewijs van zijn schitterende bekwaamheden. Zijn werken getuigen trouwens bovendien van een zeer groote belezenheid, van degelijke bronnenstudie, van onverdroten ijver, van nauwgezette studie, van een genialen aanleg, van een zeldzaam scherpzinnigen blik. Doch daarover later.

Na voltooiing zijner studiën ging Maccovius niet naar zijn vaderland terug. Hij bleef in Franeker om, gebruik makende van zijn recht als Theologiae Doctor, privaatlessen te geven en als privaat-docent op te treden. De reden, waarom hij niet naar zijn vaderland terugkeerde, ligt misschien mede in het feit dat Sigismund III, bijgenaamd de Jezuïtenkoning, toen over Polen zijn gevreesden schepter zwaaide. Een reden, dien de kenner der Historie billijken zal.

Het is hier de plaats om met een enkelen blik de Reformatie van Polen en de kerkelijke toestanden van Polen in dien tijd te bezien.

Evenals de vestiging van het Christendom door het huwelijk van Hertog Miecislaw met de Boheemsche Princes Dambrowska, in Polen uit Bohemen was gekomen, zoo kwam ook het Evangelisch licht der Reformatie, na den donkeren

---

[1]) Bayle, *Dictionaire Historique et critique.* 5e ed., 1740, in voce.

nacht der Middeleeuwen, van uit Bohemen over Polen schijnen. Het optreden van Huss had reeds tot in Polen doorgewerkt, zoodat Krasinski constateert, dat Polen reeds voor Luthers optreden was „impregnated with Hussite opinions." [1]) Bij het eerste doorbreken der Reformatie in Polen was Sigismund I (1506—1548) aldaar Koning, die der Reformatie zeer vijandig was. Hij verbood den Poolschen jongelingen aan „kettersche" buitenlandsche Universiteiten te gaan studeeren, en deinsde zelfs voor een geweldadig onderdrukken der Reformatie niet terug. Door zijn vijandelijke verhoudingen met Albert van Pruisen, en door de groote macht van den Poolschen Landdag, kon hij intusschen niet doen wat hij wilde, en breidde de Reformatie zich allengskens uit. Als Eck, de bekende antagonist van Luther, den Koning aanraadt krachtiger tegen de ketters op te treden, dan is zijn antwoord: „Ik wil een monarch zoowel over schapen als over bokken zijn"; woorden waarin zich meer dan een kwalijk verborgen wrevel over zijn machteloosheid uit.

Het Duitsche Polen werd voor de Luthersche, het Slavische Polen voor de Zwitsersche Reformatie gewonnen. [2]) Krasinski zegt aangaande dit feit: „The Slavonian origin and language of the Bohemian Brethren gave them many advantages in Poland wich Lutheranism, being of German growth, did not possess." [3])

Sigismund Augustus (1548—1572) volgt hem op. Zijn regeering had voor de zaak der Reformatie van het hoogste belang kunnen zijn, ware hij niet zoo besluiteloos en onstandvastig geweest. Keizer Ferdinand had sinds 1547 besloten het Protestantisme in Bohemen en Moraviё uit te roeien. Bij grooten getale vluchten de ballingen alsnu naar Polen en brengen daar een buitengemeene versterking aan de Reformatorische actie toe. Sigismund Augustus is der Reformatie gunstig gezind. Hij vroeg zelfs aan Paulus IV om het huwelijk aan de priesters, de communio sub utraque

---

[1]) Krasinski, *The Reformation of Poland*, I, p. 110.

[2]) Gerth van Wijk, *Geschiedenis van het Protestantisme*, II, p. 602.

[3]) Krasinski, l. c., I, p. 150.

forma, de prediking in de landstaal toe te staan, en de Annaten (een vrij zware belasting aan de pauselijke schatkist) af te schaffen.

Onder zijn regeering won het Calvinisme dan ook veld onder de aanzienlijke families, terwijl de eenvoudige plattelandsbevolking zich meer aan de Duitsche Reformatie aansloot. [1]) Onder zijn regeering valt ook het optreden van JOÀNNES A LASCO, een feit van onberekenbaren invloed voor de Reformatie, niet alleen voor Polen zelf, maar ook voor de Reformatie in het algemeen.

A Lasco was gedurende zijn studiereizen in Frankrijk, Zwitserland, Italië, Duitschland en België en door zijn persoonlijk verkeer met Erasmus, Zwingli en Oecolampadius voor de Reformatie, en wel bepaaldelijk voor de Zwitsersche, gewonnen, doch omdat hij haar in zijn vaderland niet zonder scheuring kan tot stand brengen, verlaat hij in 1537 Polen, [2]) komt in 1543 te Emden om daar Superintendent van Oost-Friesche Kerken te worden, en Emden tot een „Genève van het Noorden" te maken. In 1548 gaat hij op aanzoek van Cranmer naar Londen om daar voor de vluchtelingen te zorgen, totdat in 1553 Maria, „the bloody Queen", den troon beklimt en er voor à Lasco in Engeland geen plaats meer is. Na een reis met veel wederwaardigheden door Duitschland, en na van de Lutherschen veel smadelijks te hebben ondervonden, komt deze kundige Theoloog en kerkelijke organisateur, op uitnoodiging van zijn Koning, in 1556 in Polen terug. De Koning had hem beloofd de zaak der Reformatie te zullen doorzetten als eerst de drie Protestantsche partijen maar één werden. [3]) Voor die Unie te werken was nu het doel en streven van à Lasco. De Boheemschen en de Gereformeerden waren al spoedig één op de Synode van Kozminek in 1555. Doch de Lutherschen waren zeer lastig, wilden maar niet, en verzetten zich telkens. Zij haatten, zoo zegt Krasinski, à Lasco, hielden de Bohemers voor

---

[1]) KRASINSKI, l. c., I, p. 144.
[2]) KRASINSKI, l. c., I, p. 249.
[3]) KRASINSKI, l. c., I, p. 275.

ketters, verklaarden de leer der Consubstantiatie voor onaantastbaar en wilden de Augburgsche Confessie niet loslaten. Eerst nadat de Theologische Faculteit van Wittenberg (Eber, George Major, Crellius en Peucer) er bij was te pas gekomen, waren de Lutherschen tot een Protestantsche Unie in Polen over te halen en konden de toebereidselen voor den Consensus Sendomiriensis gemaakt worden. Inmiddels was à Lasco in 1560 gestorven en zoo mocht hij de vruchten van zijn langen en moeilijken arbeid niet zien.

Als leider van de Gereformeerden was Szczebzres hem opgevolgd, die in voortdurende correspondentie met Calvijn stond. Lismanini, die een tijdlang met à Lasco had saamgewerkt, was Sociniaan geworden. Toch kwam in 1570 de Consensus Sendomiriensis tot stand — de Unie der 3 Protestantsche partijen — en het openlijk optreden van den Koning, ten gunste der Reformatie, kon nu met recht naar zijn beloften verwacht worden. Doch hij bleef aarzelen en stierf kort daarop in 1572. Krasinski karakteriseert hem: „His chief fault was a great irresolution of character, and want of decision." [1])

De kansen voor de Reformatie stonden nu na den Consensus Sendomiriensis, van wier gedachte à Lasco de geestelijke vader was, zeer schitterend. Met Sigismund Augustus was het huis der Jagellonen uitgestorven en werd Polen een Keurrijk. Er bestond zelfs kans om den Calvinist, Johannes Firley, den Grootmaarschalk des rijks, tot Koning verkozen te krijgen. Maar ook nu is weer het twistziek gedrag der Lutherschen de hinderpaal. De Coligny, leider der Reformatie in Frankrijk, raadt aan een Franschen prins te kiezen, om door combinatie van den Franschen en den Poolschen troon een machtig tegenwicht tegen Oostenrijk en Spanje te vormen, en zoo doende het Protestantisme in geheel Europa te sterken. De gedachte „the Triumph of the Protestant cause in Poland would have insured its triumph over all Europe" lag hieraan ten grondslag. Het oog viel op Hendrik van Valois, Hertog van Anjou. (1573—1575.) Wel bracht de

---

[1]) Krasinski, l. c., I, p. 410.

moorddadige Bartholomeüsnacht bezwaar, maar toen Anjou verklaarde zich daarvan rein te weten, werd hem in de Parijsche Hoofdkerk de acte zijner verkiezing overhandigd. Tijdens het Interregnum werd de bekende Pax dissidentium in 1573 gesloten, waarbij volkomen godsdienstvrijheid werd verleend en aan de Protestanten alle burgerlijke rechten werden verzekerd. Anjou had deze Pax dissidentium te bezweren. En wel kwam zijn Roomsch hart hier tegen op, maar Johannes Firley, de Grootmaarschalk des rijks, dwong er hem toe op het moment van de kroning, door toen de Vorst, zonder den eed gedaan te hebben reeds ter kroning geknield lag, luide uit te roepen: „Si non iurabis, non regnabis." Anjou voerde intusschen de schepter over Polen slechts gedurende zeer korten tijd. Spoedig toch riep hem de dood van Karel IX naar Frankrijk terug.

Stephanus Bathori (1575—1586) volgt hem op, die wel Roomsch was, maar geen bezwaar had tegen het eeren der Protestanten, en dies de Pax dissidentium bezwoer. Maar inmiddels had kardinaal Hosius, na het Concilie van Trente, de Jezuïeten in Polen binnengeleid. Bathori was een minnaar der wetenschap, en omdat hij in de orde van Loyola een lijfwacht voor Minerva zag, begunstigde hij de orde der Jezuïeten, legde zelfs de grondslagen voor hunne Universiteit in Vilna, en bereidde alzoo met eigen hand den val van zijn land voor. Immers Sigismund III (1586—1632), die den bijnaam van Jezuïeten-Koning verwierf, en daar niet weinig trotsch op was, is zijn opvolger.

Omdat Maccovius onder de regeering van Sigismund III geboren is en geleefd heeft, is het noodig Sigismund nader te leeren kennen. Hij was de zoon van Johannes, Koning van Zweden en Catharina Yaguellon. Zijn vader was een Luthersche, maar zijn moeder een dwepende Roomsche, die geheel onder den invloed der Jezuïeten stond. Zij was het, die er voor zorgde dat Sigismund Roomsch werd opgevoed, met het gevolg dat Sigismund zulk een afkeer kreeg van het Protestantisme, dat hij zich tot levensdoel stelde de Reformatie met alle hem ten dienste staande middelen te onderdrukken, en Paus Sixtus V aan den Franschen gezant

schreef, dat het Protestantisme eerlang niet alleen in Polen, maar ook in Zweden zou zijn uitgeroeid! In Polen echter kon een Koning niet naar willekeur handelen. De monarchie was in dat land door den adel daartoe te zeer in zijn rechten beperkt. Bij zijn verkiezing was hij afhankelijk van het zgoda (consent) der edelen. Hij had de Pacta Conventa (zooveel als de Constitutie) te bezweren. De Constitutie stond zelfs een „gewapend verzet der edelen" (rokosh) toe, als de Koning zich aan 's lands wetten vergreep. En de Rijksdag had het recht van een liberum veto in zijn „nie pozwalam." [1])

En zoo was ook Sigismund III niet vrij in zijn bewegingen, maar zijn schade wist hij in te halen door groote bevoorrechting van de orde van Loyola. Ook had hij de vrije beschikking over de Starosties, domeinen die de Koningen van Polen van oudsher ter hunner beschikking hadden om personen, die zich tegenover den Staat verdienstelijk gemaakt hadden, te beloonen. Dies heetten ze „panis bene merentium." Doch later kregen zij er vrije dispositie over en gebruikten zij die Starosties als geschenken om hen om te koopen die zij voor hun doeleinden noodig hadden. [2]) Van deze Starosties nu maakte Sigismund ook voor zijne kerkelijke bedoelingen een ruim gebruik. Corruptie was levenslang zijn systeem. Onder zijn regeering hadden de Protestanten dan ook zeer veel te lijden. Het gepeupel, aangevuurd door de Jezuïeten, aangevoerd door de studenten, trad telkens gewelddadig op en vond er een bijzondere liefhebberij in om de Protestantsche begrafenissen te verstoren. Straks worden de personen in hun leven aangetast en gemarteld, hun huizen geplunderd, hun bezittingen vernield. Als zij zich bij den Koning beklagen en bidden om bescherming van lijf en goed, dan is er voor hen geen recht te verkrijgen en ontvangen zij scherpe vermaningen over hun gehouden synode en een verbod om er meerdere

---

[1]) cf. HÜPPE, *Verfassung der Republiek Polens.*

[2]) SAKRINSKI, l. c., II. p. 93.

te houden, in plaats van gehoor voor hun bede. In die periode heeft Polen zijn bloedgetuigen voor den naam des Heeren en voor de zaak der Reformatie gehad. Het kwam dientengevolge dan ook tot een Rokosh, aan het hoofd waarvan zich Prins Radziwill stelde, en in 1606 brak een heftige burgeroorlog uit.

En zoo werd de Reformatie in Polen onder Sigismund III geheel onderdrukt, en zwaaide de Roomsche clerus er weer den schepter. De Paus roemde Polen als een „voorbeeld van gehoorzaamheid." Maar, „diep heeft Polen moeten boeten voor den lof van gehoorzaamheid, welken het van Rome ontving; de kracht des volks werd, op ieder terrein, snel en volkomen gebroken; de adem van het Jezuïtisme verstikte, zoowel op letterkundig als op wetenschappelijk gebied, in het godsdienstige evenzeer als in het maatschappelijke en staatkundige, de kiemen des levens." [1])

Bathori had de Jezuïeten binnengeloodst om de wetenschap. Maar juist toen de Jezuïeten de macht in handen kregen, begint Polen te zinken, totdat straks in 1773 bij eerste deeling, in 1793 bij tweede deeling en in 1795 bij derde deeling Rusland Pruisen, en Oostenrijk aan de zelfstandigheid van Polen een einde maakten.

Het was door de methode der Jezuïeten dat „de vrijheidszin der vaderen vroegtijdig in de kinderen verdoofd werd. De fierheid des volks werd zoodoende stelselmatig aan banden gelegd, en alle zelfstandigheid vernietigd. De geestdrift werd gebluscht"..... [2]) En het is, dank zij deze methode, dat het Jezuïtisme „tevens heeft doen blijken wat het maakt van een volk, dat zich aan zijn leiding toevertrouwt." [3])

Krasinski bespreekt in zijn „Recapitulation and General Observations" achter zijn „The Reformation in Poland" de studie van Abbé de Lamennais, „Affaires de Rome" en geeft dan als beginsel van het Jezuïtisme aan: de nullificatie van het individu en het opgaan in een absolute gehoorzaam-

---

[1]) GERTH VAN WIJK, l. c., II, p. 613.
[2]) T. a. p., II, p. 612.
[3]) T. a. p., II, p. 610.

heid. Maar daaraan is het juist z. i. te danken, dat het nooit een philosoof, historicus, dichter of orator van het hoogste genre gehad heeft. Zijn methode om de wereld te veroveren, was niet door de macht van het woord, noch door diepte van gedachte, maar door heimelijk allerwege in te dringen, onder den grond en niet openlijk aan den weg te werken. [1]) We kunnen het begrijpen dat Maccovius onder zulk een regeeringsstelsel weinig begeerte had om naar zijn vaderland terug te keeren.

In de tweede plaats kon Maccovius niet zoo spoedig terugkeeren, want al had hij te Franeker zijn doel bereikt, hij was daar niet alleen, en niet voor zichzelf, maar ook als Mentor van de Goraisky's, die hij niet zoo spoedig kon en mocht verlaten.

In de derde plaats was in het jaar 1614 de Hoogleeraar Henricus Antonides v. d. Linden gestorven en waren zijne colleges nog niet door een ander bezet, zoodat Maccovius den jongen studenten als privaat-docent kon tegemoet komen. Om al deze redenen zal Maccovius wel in Franeker gebleven zijn, ook nadat hij de laurea doctoralis reeds verworven had. Meer nog, toen de roem zijner geleerdheid ook tot de Bestuurderen der Academie doordrong, volgde reeds spoedig zijne benoeming tot Hoogleeraar.

Doch hiermede vangt een nieuwe periode in zijn leven aan. Zijn eerste jeugd is voorbij, zijn opvoeding en zijn opleiding zijn afgeloopen. Zijn studiën zijn voltooid. Hij heeft een positie in de maatschappij verworven. Hij treedt van nu af aan zelfstandig op.

---

[1]) Krasinski, l. c., II, p. 547 v.v..

HOOFDSTUK II.

Maccovius als Hoogleeraar.

Na den dood van Martinus Lydius, die in 1601 gestorven was, was zeer veel moeite gedaan om Franciscus Junius van Leiden voor de Franeker Academie te winnen. Zelfs werd hem een voor dien tijd bijzonder hoog traktement van *f* 1200 aangeboden, waartoe de stad zelve nog *f* 200 bijdroeg. Maar alles was tevergeefs, en sinds had men van verdere benoeming geen werk gemaakt. Toen echter in 1614 Nerdenus het tijdelijke met het eeuwige verwisselde, bleef Lubbertus alleen over voor geheel de Theologische faculteit. Dit drong tot voorziening en men besloot beide vacaturen tegelijk te vervullen door aanstelling van Bogerman, predikant te Leeuwarden, en van Sopingius, predikant te Bolsward. [1]) Men slaagde evenwel wederom niet.

Inmiddels, zooals we reeds zagen, was Maccovius begonnen sinds 15 Juli 1614 in voorlezingen als privaat-docent zijn „Systema breve Theologiae" te ontwikkelen. En dit beviel den studenten zoo uitstekend, dat zij aan Curatoren een Request opzenden, beklag doende over den zeer onvoldoenden toestand der Theologische Faculteit en verzoekende om Maccovius te benoemen.

Zoo komen dan 22 November 1614 de Curatoren Donia, Feytsma en Hillama op de vergadering van het College van Gedeputeerden en hebben „alhier vertoont seeckere requeste vertekent bij den studenten tot Franeker, ende

---

[1]) Vriemoet, *Athen. Frisiac,* p. 153.

daerbij versocht, terwijle de Academie tot Franeker maer voorsien was met een professeur inde Theologie inplaetse dat'er drie behoorden te wesen, ende Johannes Maccovius om een geringen tractement wel soude wesen te becomen, en dat deselve Maccovius een persone was van seer goede partien ende uijtnemende geleertheijt, oock in Theologie ende verscheiden andere wetenschappen seer ervaren, ende benevens dat de studenten boven maten aengenaem, die buijten alle twijffel de Academie tot Franeker enen groten luistre soude geven ende vele studenten van alle quartieren herwaerts trecken, gelijck daervan alrede goede beginselen gesien waren, dat de Heeren om dese en andere reden wilden goet vinden, dat deselve Maccovius voor professor extraordinarius aengenomen mochte worden in de heilige Schrift op een tractement van vijff hondert Caroliguldens jaers, des dat hij loci communes soude tracteren ende volgens dien 't gene daer toe gerequireert wordt,......" [1])

Dit request viel bij Gedeputeerden in goede aarde, daar noch Bogerman van wege zijn regeering, noch Sopingius van wege zijn Kerkeraad, de benoeming aanvaarden konden. [2]) Dusdoende werd Maccovius 28 Januari 1615 „mette meeste stemmen vercoren tot extra ordinaris Professor in de Godtheyt" op een traktement van 500 Caroliguldens. [3]) Hij nam het aan. En zoo tevreden waren Curatoren en Gedeputeerden over zijn optreden als Doctor Academiae, dat hij reeds op 16 Juni 1615, van extraordinarius tot ordinarius Hoogleeraar werd bevorderd, en dat tevens het college over Physica, voormaals door Andreae gedoceerd, hem werd opgedragen, op een gelijk tractement als de andere Hoogleeraren, n.l. van 600 Caroliguldens 's jaars. [4])

Den 26sten Juni 1615 [5]) doet Maccovius dan zijn intree in

---

[1]) Gedep. Resol. 22 Nov. 1614.

[2]) Reitsma, *Honderd jaar uit de Gesch. der Hervorming en der Herv. Kerk in Friesland*, p. 369.

[3]) Gedep. Resol. 28 Jan. 1615.

[4]) Gedep. Resol. 16 Juni 1615.

[5]) Onjuist zegt Coccejus dat hij 1 Febr. 1615 als extra-ordinarius is benoemd en in den loop van het jaar 1616 tot ordinarius.

de Ordo Theologorum en heeft „sijne comissie den Heeren Professoribus, t' samentlijck gaergeroepen sijnde, vertoont" en hebben hem de Rector Universitatis en de andere Hoogleeraren „geluck gewunschet en gegratuleert." [1])

Zoo waren dan nu Maccovius en Lubbertus saam de Hoogleeraren van de Theologische Faculteit. Helaas, dat beide alras bleken te zijn personen die door te groot verschil van karakter voortdurend met elkander in botsing kwamen. Lubbertus was veel ouder, daarbij trotsch en heerschzuchtig, en kon het niet verdragen, dat de roem van den geleerden Pool den zijnen deed tanen. Sepp zegt dienaangaande: „In weerwil van dat alles, ik zal het maar eerlijk zeggen, heb ik niet veel sympathie voor Lubbertus. Naar het uiterlijke had de natuur hem zeer slecht bedeeld; zijn innerlijke mensch trok evenmin aan; het hoogste woord zich aanmatigende, overal ketterij naspeurende, — zelfs de rechtzinnigheid van Gomarus wekte bij hem twijfel — heeft hij zich laten vervoeren tot verkeerde stappen, wier nadeelige gevolgen hij ruimschoots ondervonden, daarom echter niet betreurd heeft." [2])

Maar ook Maccovius kon zich laten gelden als het er op aankwam. „Beiden, de oude en de jonge hoogleeraar, waren lang geen zachtmoedige mannen, heftig in hun drift, lastig van aard. Lubbertus kreeg in hem een recht boozen rivaal, en de rust van de academie was heen door hun vijandschap die al spoedig openlijk uitbrak." [3])

En evenzoo zegt Benthem van Lubbertus: „Derselbe war von guter Wissenschaft, aber gar eybrig im disputiren, und liesz sich von dem Zorn meistern." En van Maccovius: „In den Catalogum der hiesigen Professorum Theologiae gehöret auch Dr. Johannes Maccovius, ... Derselbe hat mit dem vorhergehenden seinen Collega stetig gezancket; Denn er war auch sehr hitzig." [4])

---

[1]) Adversaria, 1589—1807, A. p. 39.

[2]) Sepp, *Het Godgel. Onderwijs in Ned. ged. de 16e en 17e eeuw*, I, p. 137.

[3]) Reitsma, *Honderd jaren uit de Gesch. der Hervorming en der Herv. Kerk in Friesland*, p. 370.

[4]) Benthem, *Holländischer Kirch- und Schulenstaat*, II, p. 294.

Een andere reden, voor de slechte verstandhouding dezer Hoogleeraren is hierin gelegen dat het Lubbertus zeer prikkelde dat de studenten zich zooveel meer aan Maccovius verbonden gevoelden dan aan hem.

Lubbertus toch was een streng tuchtmeester, een ware Censor. Maccovius daarentegen zag veel door de vingers en deed, pas uit den studentenkring gekomen, zelfs mee aan de feestvieringen zijner voormalige amici fratres die soms vrij losbandig waren en den toets volstrekt niet altoos konden doorstaan. [1]) Wat Lubbertus ook voorgaf over andere leerwijze en scholastieke methode, de grond van zijn haat tegen Maccovius was jaloezie op zijn roem en op zijn populariteit onder de studenten. Men herinnere zich dat de studenten in hun request geschreven hadden aangaande de benoeming van Maccovius, „de studenten boven maten aangenaem."

Lubbertus zat dan ook „trouw op de wacht" of er op Maccovius' leer of leven niet iets zou zijn aan te merken, waardoor hij vat op hem kon krijgen. In 1616 deed zich, naar hij neemde, die gelegenheid voor en gretig maakt hij er gebruik van om Maccovius bij de Classe Franeker aan te klagen, dat hij Gods Woord afhankelijk stelde van het menschelijk gezag. In het volgend hoofdstuk, „Maccovius in zijn aanraking met de Kerk", hoop ik nader op dit geschil terug te komen. Voorloopig alleen dit, dat Lubbertus nul op zijn request kreeg.

Lubbertus bleef inmiddels voortdurend toezien en verloor zijn doel niet uit het oog. Maccovius was een Supralapsariër en nam diensvolgens de zonde in het Raadsbesluit Gods op. Lubbertus zocht hieruit aanleiding om aan verschillende personen brieven te zenden — hij was een eerste briefschrijver en voerde een zeer uitgebreide correspondentie — dat Maccovius God tot auteur van de zonde maakte.

De student Hidding verdedigt onder praesidium van Maccovius Theses als: „Deus destinat aliquos ad poenam et ad ea propter quae iuste infligi mereantur." — „Tria sunt,

[1]) Boeles, l. c., p. 371.

quae reprobationem sequuntur, privatio gratiae, peccata et poenae peccatorum." — „Reprobos necessario peccare ac tandem perire. — „Deus non vult omnes et singulos servare voluntate signi." — „Christus non vult omnium et singulorum salutem."

Dat deze student Hidding heette, blijkt uit een brief van Ubbo Emmius aan Gellius Hillama, Curator der Academie, waarin hij zijn afkeuring over Maccovius en zijne leeringen uitspreekt „et idem iudico de aliis, de quibus sub eodem praeside (de Sarmaticus, noemt hij hem) respondit Hiddingius Transisulanus, quas postea vidi: in quibus asseritur rotundis verbis *Deum autorem et causam esse peccati.*" [1])

Ubbo Emmius, de bekende Rector der Groninger school en later een der eerste Hoogleeraren aan de Groninger Academie, was geheel op de hand van Lubbertus en zeer tegen Maccovius vooringenomen. Van der Tuuk deelt een citaat van hem mede, gevonden in een particulier handschrift, aan dienzelfden Gellius Hillama: „Alterum autem, quomodo persuaseritis, ut morem gerat? cuius epistolam nuper legi ad amicum, vicinum nostrum, qua libere fassus est, cedere se huic nostro, si posceret res, posse, D. Sibrando cedere se non posse." [2])

Maar tevens wijst v. d. Tuuk op een vriend van Maccovius, n.l. Sibrandus Siccama, die hem verdedigde „tegen de woede der vijanden, die iemand hevigen haat toedroegen." [3]) Aangaande Maccovius schreef Sibrandus Siccama aan Sixtinus Amama: „De negotio N. D. Maccovio meo iudicio prudenter iudicas, atque ego persisto in eadem opinione, quam nuper coram explicui, recte atque ordine ipsum facturum, si patiendo et bene loquendo, inimicorum rabiem, si non frangat, saltem mitiget: nam Atridae istae magnas iras gerunt." [4]) En over Lubbertus schreef hij aan denzelfden: „Deputatos variis experimentis iam didicisse quibus artibus

---

[1]) Copieboek van brieven door Gabbema, p. 85, in het Archief Gabbema.
[2]) Edema v. d. Tuuk, *Johannes Bogerman*, p. 349.
[3]) Edema v. d. Tuuk, l. c, p. 231.
[4]) Edema v. d. Tuuk, l. c., p. 349.

et machinis collegas suos supplantare Academiam turbatam habere hactenus studuerit." [1])

Lubbertus laat dan ook niet na, onmiddellijk aan Curator Saeckma van deze supralapsarische Theses melding te maken, met een „horresco referens" „ut palam dicat, DEUM DECERNERE PECCATA". Vooral vaart hij heftig uit tegen de 4de stelling van Hidding: „Sine peccato nulla futura erat miseria; sine miseria non erat futura misericordia. l. gratuita peccatorum remissio." [2])

In April 1617 had Lubbertus een bondgenoot gekregen in den nieuw aangestelden Hoogleeraar Johannes Acronius, broeder van den bekenden Ruardus Acronius. En uit een brief, dato 8 October 1617, van Lubbertus aan Saeckma blijkt dan ook, dat de Bestuurderen en Verzorgeren der Academie zich dezen hooggaanden twist begonnen aan te trekken. „Superiores evocarunt J. Acronium, ut ex eo statum scholae cognoscerent. [3])

Acronius was pas Hoogleeraar geworden en men meende terecht van hem het meest onpartijdig verslag te kunnen ontvangen. Lubbertus voegt er dan ook aan toe: „Est vir minime fucatus."

Een paar maanden later schijnen Gedeputeerden wederom informaties genomen te hebben en wel bij Johannes Acronius en Adriaan Metius (Hoogleeraar in de Wiskunde te Franeker.). Althans in een brief van 8 December 1617, waarbij hij de Theses van Maccovius en hem zelf over de quaestie: „Quomodo se Dei voluntas habeat circa peccata" aan Saeckma zendt, heet het: „D. D. Deputati evocarunt duos professores. D. Acronium et D. Metium, ut ex illis cognoscant, quo loco fuit res Academiae? Hac occasione spero etiam huic malo remedium afferri posse. Etsi enim in principio non accusabunt eum turbatae Academiae, vio-

---

[1]) EDEMA V. D. TUUK, l. c., p. 304.

[2]) Archief Gabbema, pak M.

[3]) Collectie brieven N°. 38. In het Rijks-Archief te Leeuwarden wordt het Archief der Franeker Academie bewaard. Daar vindt men ook een grooten foliant: „Stukken en Brieven der Professoren van de Academie te Franequer van 't begin—1718." Gemakshalve, op voorbeeld van Boeles, „Collectie brieven" genoemd.

latarum legum, enotae seditionis, corruptae iuventutis, et adulteratae doctrinae: tamen in progressu, si res bene deducetur, eo deveniendum est. Clare autem et sufficienter probari potest, illum horum omnium reum esse." [1])

Doch Lubbertus zou dra nog meer gelegenheid hebben om van zijn haat tegen Maccovius te doen blijken, en hem het leven lastig te maken. In den loop van het jaar 1617 toch had Thomas Parker „Theses Theologicae de Traductione Hominis Peccatoris ad Vitam" onder praesidium van Maccovius verdedigd, die in hooge mate de verbolgenheid van Lubbertus gaande maakten.

Ook deze Theses stuurde hij met de noodige kantteekeningen voorzien den 13den Maart 1618 aan Saeckma en poneert den stand der quaestie aldus: „Commentabamur nuper inter nos de Regeneratione hominis, existeret ne a natura, et viribus naturae produceretur? an vero ex singulari et gratuita Dei gratia in nobis efficeretur?" [2]) En een paar dagen later (den 19den Maart) hecht hij aan deze Theses zulk een beteekenis dat hij schrijft: „Nostri pastores incipiunt fremere, et video futurum esse, ut eum ad D.D. Deputatos deferant. quod si fiet, mirabor, an quisquam sit, qui tam absurdorum dogmatum defensionem aut patrocinium suscipere velit." [3])

Het is door deze Theses van Parker dat het reeds lang smeulende vuur in lichte laaie ontvlamde, de groote strijd tusschen Lubbertus en Maccovius losbarstte, en de twist een publiek karakter verkreeg.

Thomas Parker was een Engelsch jongman die met Amesius in ons Vaderland was medegekomen. Hij had in Leiden bovengenoemde stellingen willen verdedigen, doch Polyander durfde het niet aan. Festus Hommius en Amesius raadden hem nu aan naar Franeker te gaan, daar Maccovius die Theses wel onder zijn praesidium zou willen laten verdedigen. De uitkomst heeft dit vermoeden bevestigd. Festus

---

[1]) Collectie brieven N°. 33.
[2]) Collectie brieven N°. 34.
[3]) Collectie brieven N°. 35.

Hommius schrijft dan ook een brief aan Maccovius, hetwelk hem een verwijt van Lubbertus op den hals haalt, dat hij meer met Maccovius dan met zijn ouden leermeester in vriendschapsbetrekking staat. In een uitvoerig schrijven verdedigt Hommius zich.

Lubbertus klaagt nu Maccovius aan, of liet hem aanklagen, bij de Classis Franeker, wegens onrechtzinnigheid in de leer. Alhoewel Lubbertus pertinent, zelfs onder eede, verklaarde, niet de aanklager te zijn geweest, zijn toch allen, die de zaak onderzocht hebben, van meening dat Lubbertus wel ter dege de aanklager is geweest.

Nethenus deelt mede dat Voetius beweert van Plancius Jr. een brief ontvangen te hebben, die Lubbertus aan Plancius Sr., predikant te Amsterdam, geschreven had, waarin dezelfde beschuldigingen voorkomen tegen Maccovius, als in de aanklacht bij de Classis. [1])

Sepp zegt dan ook dat het voor hem „vaststaat" dat Lubbertus èn „hoogst ongepast" het oordeel van de Heidelberger faculteit heeft ingeroepen, èn dat Lubbertus de aanklagér van Maccovius bij de Classe is geweest. [2])

En niet minder beslist zegt Edema v. d. Tuuk als men het verloop der Historie nagaat dan „kan men wel niet anders opmaken, dan dat Lubbertus in dezen twist wel degelijk partij gekozen had en als beschuldiger optrad" ondanks zijn bezworen protest. [3]) De Acta der Classe kunnen het niet meer uitwijzen, wie de aanklager was. Ze beginnen eerst met 1636, en bestaan niet meer van de voorafgaande jaren, zooals mij, tot mijn leedwezen, bij nader onderzoek gebleken is.

Genoeg, er kwam een bezwaarschrift in bij de Classe waarin aan Maccovius niet minder dan 50 dwalingen verweten werden. [4]) Deze dwalingen waren veel erger nog dan die van Arminius en Vorstius; ze waren Luthersch, Papistisch, Sociniaansch, Pelagiaansch, Manichaeesch, ja zelfs

---

[1]) HERINGA, Twistzaak van Maccovius, *Archief voor Kerkelijke Geschiedenis*, III, p. 885.

[2]) *Godgel. Onderw. in Ned. ged. de 16e en 17e eeuw*, I, p. 141.

[3]) JOHANNES BOGERMAN, p. 280.

[4]) Deze 50 dwalingen hoop ik in de bijlage te geven.

Paganistisch. Niet minder dan 33 dwalingen waren uit de Theses van Parker verzameld, de andere uit vroeger onder Maccovius verdedigde Theses en uit zijn dictaten. [1])

Als gewoon lidmaat der Kerk wordt Maccovius geciteerd en straks door de Classe veroordeeld. Doch Maccovius van zijn goed recht overtuigd en wetende dat Festus Hommius en Amesius diezelfde Theses geapprobeerd hadden, weigert zich voor dat kerkelijk oordeel te buigen. Alsnu besluit de Classe, volgens Heringa, hem aan te klagen bij de Gedeputeerde Staten. [2])

Reitsma daarentegen deelt mede dat Maccovius appelleerde op de Provinciale Synode van Oct. 1617, en dat deze Synode de zaak in handen der Gedeputeerden stelde om haar met de Curatoren en de Theologanten af te doen. [3]) Reitsma is dichter bij de waarheid. Maccovius kwam op de Prov. Synode van 1618 (niet van 1617) en daar werd besloten, gelijk we in het volgend hoofdstuk zullen zien, de zaak in handen der Gedeputeerden te stellen.

We lezen dan in de Resolutiën der Gedeputeerden: „Sijn de Heeren Roorda, Aysma ende Runia uijt dese ende de heeren Harinxma, Uilenborgh ende van den Sande uijt de Vergaderinge van den provincialen rade gecommitteert omme met de heeren Curatoren te staan over die conferentie die tusschen Drm Joannem Makouskij, ende die van den Classe Franeker als sijne partijen, ende Drm Sibrandus Lubberti op den 8 Octobris eerstcomende sal worden gehouden over enige beschuldigingen van nieuwigheit in de Leere den voorz. Makouskij telaste gelecht, deselve ten overstaen van de predicanten Colde, Florentij Joannes en Joannes Biltij tehooren, alles wel in te nemen, en daervan rapport te doen, omme daernaer gedaen te worden, soo naeder saken gelegentheit bevonden sal worden te behooren." [4])

---

[1]) HERINGA, l. c., p. 584.

[2]) Sommigen zeggen dat Maccovius bij de Staten is aangeklaagd — dit is goed, mits men wete, dat vaak de Gedeputeerden „de Staten" genoemd werden. HERINGA, l. c., p. 589.

[3]) REITSMA, l. c., p. 378.

[4]) Gedep. Resol. 8 Oct. 1618.

Toen werden dus benoemd drie leden uit het College van Gedeputeerden, drie leden van den provincialen Raad, (dat zijn dan uit den aard der zaak de Raadsheeren van het Hof waar Heringa en Boeles van spreken) om met Curatoren en 3 predikanten uit naam der Classe Franeker deze zaak te onderzoeken. Doch als de zaak nog niet in orde is gebracht, zooals te voorzien was, vergaderen Gedeputeerden 26 October 1618 wederom en is „geresolveert dat men de stucken bij Lubberti ende Makousky overgegeven sal stellen in handen van Harmanno Colde, Hachtingo, Fullenio, Vincentio Jacobi, Godtschalco Keltio, Rodol Besten en T. Thomae omme bij hen gevisiteert te worden in de vreze des Heeren, hun advijs daervan bij geschrifte te stellen, 't selve met redenen uyt Godes Woort te becleden, ende alhier ten spoedigsten over te leveren." [1])

De drie eerste der hier genoemde Heeren zijn de drie Leeuwarder predikanten, en de vier anderen zijn de predikanten uit de provincie. Aan hen werd nu de behandeling van dit hoogst lastig geding opgedragen. En bij dit onderzoek was Lubbertus op last van Gedeputeerde Staten, als „mond der Classe", tegenover Maccovius tegenwoordig. [2])

Inmiddels had Lubbertus ook een andere mijn aangelegd. Hij had namelijk aan Pareüs, Hoogleeraar te Heidelberg, geschreven of hij zijn stem in deze aangelegenheid wilde doen hooren. Lubbertus was in Heidelberg gepromoveerd. Hij was er zelfs als Hoogleeraar beroepen geweest, maar had bedankt. Met Pareüs had hij intieme vriendschapsbetrekkingen aangeknoopt. Pareüs noemde hem zelfs „suam ammam". [3]) Het behoefde hem slechts éene bede te kosten of de Heidelberger faculteit zou een „pro Lubberto" doen hooren. Heringa noemt het „waarschijnlijk" dat Lubbertus om die hulpe vroeg. Sepp noemt het „zeker".

In elk geval geheel ongevraagd en „hoogst ongepast" kwam er bij Gedeputeerde Staten een Missive in van de

---

[1]) Gedep. Resol. 26 Oct. 1618.
[2]) Heringa, l. c., p. 593.
[3]) Sepp, l. c., I, p. 137.

Heidelberger Faculteit om „bittre klagten aan te heffen" over Parkers twistschrift, hetwelk „vele duistere, valsche, dubbelzinnige en nieuwe stellingen behelsde." Heidelberg drong er op aan, dat de Staten dienaangaande het oordeel der Faculteit zouden inwinnen, om „alle gevaerlijke nieuwigheden te weeren, en niet toe te laten, dat zulke ijdele, onnutte, metaphysische, donkere, valsche en tegenstrijdige stellingen in hunne Scholen bezintwist werden." [1])

De Gedeputeerden deden moeite genoeg. Eerst was op 3 October een commissie benoemd; ze slaagde niet. Daarna werd den 26sten October een andere commissie benoemd, maar Lubbertus en Maccovius wilden van geen verzoening weten, of juister uitgedrukt, Lubbertus was onverzoenlijk. Episcopius zegt in zijn Antidotum, dat Lubbertus en Maccovius „in bittere en doodelijke vijandschap" leefden. [2]) En Sepp spreekt als zijn oordeel uit: „Niets is waarschijnlijker dan dat Lubbertus de verwijdering van Maccovius dreef." [3])

De zaak werd steeds moeilijker en moeilijker. „De Staten hadden zich hier aan een teedere quaestie gewaagd. De bloei hunner academie ging hun natuurlijk zeer ter harte.... Zij zouden niet gaarne gezien hebben, dat tengevolge van dezen strijd één van beiden moest worden opgeofferd. Uit deze verlegenheid werden zij gered, doordat juist in deze dagen de Synode te Dordrecht begonnen was. De Staten begrepen, dat de zaak daar het gevoegelijkst kon worden afgehandeld, waarmede iedereen genoegen nam." [4]) En zoo werd de zaak den 25sten November naar de Synode van Dordrecht verwezen. Lubbertus ging als „oudste Professeur in de Theologie", om de Theologische Faculteit te vertegenwoordigen, volgens besluit der Gedeputeerden van 3 November naar Dordrecht, en was daar dus al van zelf. Maccovius werd er door de Gedeputeerde Staten heen gezonden, voor zijn

---

1) HERINGA, l. c., p. 590, 591.
2) SEPP, l. c., I, p. 141.
3) SEPP, l. c., I, p. 141.
4) REITSMA, l. c., p. 374.

twistzaak. Gedeputeerden hadden bovendien aan de Politieke Commissarissen op Dordt een schrijven gericht met verzoek, dat Maccovius een gunstig gehoor bij de Synode mocht vinden, en dat zijn zaak aldaar zou worden onderzocht en beslist. [1]) Maccovius zelf bracht dit schrijven over. Tevens gaven de Staten hem *f* 200 als vergoeding voor reis- en verblijfkosten onder beding, dat hij die zou moeten restitueeren, bijaldien de Synode het vonnis der Classe bekrachtigde en hem veroordeelde.

Hoe deze zaak op de Synode behandeld werd, daar verder verloop had, en tot beslissing gebracht werd, hoop ik in mijn volgend hoofdstuk na te gaan. Alleen deel ik hier het eindoordeel der Synode mede zooals het in de Geschreven Handelingen staat (dato 4 Mei). Het luidt aldus:

„Judicant Deputati 1. Maccovium nullius vel Socinianismi, vel Gentilismi, vel Pelagianismi, vel alterius haereseos ex dictatis et Thesibus allegatis posse coargui, atque adeo immerito hoc nomine fuisse accusatum. 2. Monendum Maccovium ne utatur phrasibus, quae scandalum praebent junioribus. A sententiis et distinctionibus Orthodoxorum Theologorum et de Ecclesia bene meritorum vellicandis et carpendis abstineat, qualis est Deum permissionem peccati non ipsum peccatum velle. Themata ad disputandum ea seligat, quae juventutem in doctrina orthodoxa et pietate aedificare, et pacem Ecclesiae conservare possunt. In docendo utatur genere dicendi Sacrae Scripturae conformi, perspicuo, plano, et in orthodoxis Academiis recepto. Sensum suum bonum etiam bene et plane exprimat, mittatque ea nude posita simpliciores offendunt, qualia sunt Deum nullo modo velle omnium salutem, Deum velle et decernere peccatum, destinare homines ad peccata, Christum noluisse omnium salutem. Denique cum Collegis pacem colat, ac iuventuti studiosae autor sit ut praeceptores suos revereri assuescant. 3. Monendos eos, quibus Maccovius suspectus fuit, ut nisi graviora documenta habeant, quibus ille erro-

---

[1]) Heringa, l. c., p. 595.

neorum dogmatum reus peragatur, deinceps ab huiusmodi accusationibus abstineant." [1])

Ook op de beteekenis van, en het zeer uiteenloopend oordeel over dit Judicium ga ik voorloopig niet in.

Maar één ding staat *nu* reeds vast, dat de Synode Maccovius absoluut heeft vrijgesproken van alle ketterij, en waarvan Lubbertus hem verdacht had gemaakt, en dat de Synode noch in Maccovius' dictaten noch in zijn Theses iets Arminiaansch, Sociniaansch, Pelagiaansch, of Manichaeistisch of Paganistisch gevonden heeft.

En zoo kan Maccovius dan weer naar de Franeker Academie terugkeeren en zijn ambt blijven vervullen, edoch met deze twee raadgevingen: 1e dat hij eenvoudiger moest zijn in zijn leertrant; 2e dat hij met zijn ambtgenooten in vrede en vriendschap moest leven.

Dit laatste was gemakkelijker gezegd dan gedaan. Wie kon met Lubbertus in vrede blijven saamleven? En ook hoe kon de geniale geest van Maccovius de hoogere sferen verlaten om tot het platte en gelijkvloersche af te dalen, in stee van anderen in zijn adelaarsvlucht mee op te voeren?

Boeles, die hem zeer ongenegen is, schrijft: „De scherpzinnige redetwister, gewoon te vertoeven in het dor en doornig woud der schoolgeleerdheid, zooals Delprat hem ergens zeer juist schetste, bekreunde zich weinig aan die vermaningen en wenken. Hij ging voort de toenmalige rechtzinnigheid tot in het ongerijmde te overdrijven." [2])

En zoo bleek in de toekomst onwaar te zijn het woord waarmede de Geschreven Handelingen van Dordt deze episode uit hare geschiedenis besluit: „et sic gravissima illa lis sopita ac sepulta fuit."

Hier gold het woord van Cicero: „Videto, ne hydra sit tibi et pellis, Hercules autem rellinquatur." Het geding tusschen Maccovius en Lubbertus was als de Lernische hydra; voor elken kop die werd afgeslagen, kwamen er twee andere in de plaats.

---

[1]) Heringa, l. c., p. 543, 544.

[2]) L. c., I, p. 46.

Al heel spoedig bleek dat Maccovius, van ketterij vrijgesproken zijnde, zijne supralapsarische gevoelens bleef propageeren; edoch dit juist kon Lubbertus niet gedoogen, en hij bleef deswege zijn actie tegen Maccovius aanhouden. Niet alleen bleven het hierbij dezelfde quaesties, maar er kwamen nog nieuwe bij. De Senaatsnotulen van 1620, dus één jaar na Dordt, maken melding van nieuwe verwikkelingen tusschen de beide Hoogleeraren.

Op 29 November 1620 wordt door den Senaat Maccovius ter verantwoording geroepen aangaande zijn gevoelens en zijn optreden. Den 2den December vergadert de Senaat wederom en: „Decretum, audito D. Maccovio, uti Declarationem suam de tribus quaestionibus motis super resurrectione Domini. Iudicio extremo et Justificatione fidei atque operum itemque de Satisfactionis sufficientia et efficacia mortis Christi aut viva voce dictet apud acta aut scripto conceptam exhibeat Senatui".... [1])

We zien dus hieruit: 1e dat de strijd weer opnieuw ontbrand was; 2e dat hij nu liep over: *a.* de opstanding van Christus; *b.* het laatste Oordeel; *c.* over de Rechtvaardiging door het geloof en de werken; *d.* over de sufficientia en efficacia van Christus' zoendood.

Het wezen en de beteekenis van dezen strijd hoop ik in mijn 3de deel, handelende over de Polemiek van Maccovius, na te gaan. Hier behandel ik alleen de Historie er van.

Het schijnt dat Maccovius zich om het Senaatsbesluit van 2 December niet bekommerd heeft om òf schriftelijk òf mondeling den Senaat van zijn gevoelen of over de vier genoemde punten te doen blijken, en dat hij een student gezonden heeft om dit den Senaat te doen weten. Ten minste in de notulen van 8 December 1620 lees ik: „Auditus est Nic. Bants nomine D. Macovii, ac satius visum est differre praestationem, exempli sive copiae ab ipso petitae, ac simul monendum D. Macov. ut Declarationem suam itemque Recusationem in scriptis exhibeat Senatui vel coram Eo cum

---

[1]) **Acta Acad. Frisiacae et Decreta Senatus, qua Generalis, qua Iudicialis. In dato 29 Nov. en 2 Dec. 1620.**

D. Sibrando collationem instituat: Quod utrumque si recuset rem ad Superiores esse remittendam".... [1])

Maccovius moest dus een Declaratie van zijn gevoelen geven, en een Recusatie van Lubbertus' bedenkingen of in tegenwoordigheid van den Senaat met Lubbertus over de genoemde punten disputeeren. En in geval hij beiden weigerde, zou de Senaat de zaak naar Gedeputeerden verwijzen.

De Historie meldt ons niet precies wat hierop plaats greep. Heel kort maken de notulen der Senaatsvergadering van 13 Dec. 1620 melding van een ingekomen schrijven van Maccovius, ten gevolge waarvan, overeenkomstig het laatste Senaatsbesluit „visum est etiamnum deferre provocation ab ipso interpositae." [2]) Maar dit weten we wel dat de Senaat de zaak niet in orde kon brengen en den 9den Jan. 1621 besloot: „Ad D.D. Deputatos v. Scholarchas transmittenda esse omnia, quae a Studiosis contra D. Macovium producta sunt quaeque ab eodem D. Macovio ibidem (?) responsa atque exhibita fuere hactenus. In quam rem deputati sunt D. Winsemius S. Amama, ut cum Rectore Literas concipiant atque inventarium conficiant actorum." [3])

Er werd dus een Commissie benoemd van 3 leden uit den Senaat, om de stukken in te zien en daarvan een Rapport op te maken. Dit is alles wat de Senaatsnotulen van deze aangelegenheid melden. Ze zeggen er verder niets van. Doch als we nu de Resolutiën der Gedeputeerden opslaan, dan zien we, dat de zaak van den Senaat naar de Gedeputeerden is overgebracht. Op hun vergadering van 21 Januari 1621 „syn de Heeren Aysma ende Atsma uijt deze Vergaderinge mitsgaders de heeren Donja ende Hillema als Curateuren van de Academie tot franeker gecommitteert, omme Drm Macovium Theologiae professorem ter eenre: ende sijne partijen ter andere zijden voor hem te roepen, deselve teverstaen bij monde ende geschrifte in dien 't nodigh is, ende op alles pertinente Informatie te nemen, de-

[1]) Acta Acad., 8 Dec. 1620.
[2]) Acta et Decreta, 13 Dec. 1620.
[3]) Acta et Decreta, 9 Jan. 1621.

selve op 't papier te brengen, ende daarvan rapport te doen, omme nae gehoor van saecken voorts gedisponeert te worden so nae rechte ende redenen bevonden sal worden te behooren." [1])

Toen werden dus 2 Gedeputeerden en 2 Curateuren benoemd om de zaak te vereffenen en tot een goed einde te brengen.

Of hun dit gelukt is meldt het Historieblad ons niet. Maar juist omdat we van die twistzaak later niets meer lezen of hooren, hebben wij recht te vermoeden, zij het dan ook krachtens een argumentum e silentio, dat het dezen Heeren gelukt zal zijn, voor het uitwendige ten minste, den vrede tusschen Lubbertus en Maccovius te herstellen.

Ik zeg „voor het uitwendige ten minste", want met den trotschen Lubbertus was niet in vrede te leven, en het fiere karakter van den edelman Maccovius weigerde slaafs te kruipen voor wien ook.

Al heel spoedig zien we Lubbertus weer aan het ageeren. Een paar maanden later krijgt Saeckma weer een brief van Lubbertus: „Ego suspicor collegium nostrum praebere causam, quare ita proterviat. Sed haec reservabo colloquio futuro; sunt enim minime epistolica, statui semel, quid de hac re sentiam, in tuum sinum effundere".... [2])

Tot een openbaar uitbreken van twist is het echter niet meer gekomen. Maar tot aan zijn dood heeft Lubbertus aan Maccovius een onverzoenlijken haat toegedragen, hem het leven lastig gemaakt en alles in het werk gesteld om Maccovius van de Academie verdreven te krijgen. Doch heel lang zou dat niet meer duren, want in 1626 was voor Lubbertus de laatste ure aangebroken, en werd zijn levensdraad afgesneden.

Thans is het oogenblik gekomen om iets langer stil te staan bij de gespannen verhouding tusschen Lubbertus en Maccovius.

---

[1]) Gedep. Res., 21 Jan. 1621.

[2]) Collectie Brieven, N°. 42. Deze brief is wel ongeteekend, maar is zeer stellig van Lubbertus, aan wien hij ook op den Index wordt toegekend.

We hebben reeds gezien wie Lubbertus was. Sepp heeft niet veel sympathie voor hem. En aangaande het onderhavig geval zegt hij dan ook van Lubbertus: „Hoogen dunk vatten wij aangaande zijn karakter en bekwaamheden niet op, wanneer wij zijn strijd met Maccovius herdenken." [1])

Lubbertus had reeds een strijd met Drusius achter zich. Drusius was met de oprichting der Franeker Academie van Leiden overgekomen, ondanks dat Prins Willem aan de Leidsche Curatoren gezegd had „dat zij zich zulk een man niet moesten laten ontsnappen." Drusius was een Europeesche vermaardheid om zijn reusachtige kennis der Oostersche talen. Ook op hem was Lubbertus jaloersch en trachtte op alle manieren hem het leven lastig te maken en hem van zijn goeden naam te berooven. Doch Drusius zeide al heel kras het niet te zullen dulden „dat die naam hem ontroofd werd door zulk een monster." [2])

Als Drusius dan ook in 1616 sterft en Maccovius op hem een lijk- en lofrede houdt en deze wil publiceeren, dan meldt de Historie: „zeker iemand liet geen middel onbeproeft om de uitgave daarvan te beletten." [3]) Dat die „zeker iemand" Lubbertus is, valt niet moeilijk te raden voor den kenner der Historie. En ziet, nu Drusius dood is, is Maccovius goed als mikpunt voor den twistzieken geest van Lubbertus.

Glasius, die in zijn „Godgeleerd Nederland" wel naar Maccovius verwijst, doch blijkbaar vergeten heeft hem daar te behandelen, geeft daarentegen in zijn „Nationale Synode van Dordt" een breedvoerig relaas van hem en wijt de oorzaak van den twist niet zoozeer aan verschil van gevoelens aangaande sommige leerstukken, als wel aan hun verschil van leerwijze, dat Lubbertus meer Bijbelsch Theoloog, Maccovius meer een Scholastiek Theoloog was. [4])

---

[1]) Sepp, l. c., p. 141.

[2]) Sepp, l. c., p. 148.

[3]) Abel Curiander, zijn schoonzoon, heeft zijne werken na diens dood uitgegeven. De aangehaalde zinsnede staat in de Voorrede. Zie Boeles, l. c., II, p. 51.

[4]) Glasius, *Nat. Syn. v. Dordt*, II, p. 251.

Ook Sepp laat zich over dit onderscheid in methode breedvoerig aldus uit: „Onmogelijk kon het Lubbertus een geheim wezen, dat Maccovius in strenge toepassing van het Calvinisme de voetstappen van zijn leermeester Keckermann (weleer de schrik der Lutherschen in *Dantzig*) zeer getrouw drukte. Wel was Lubbertus zelf met hart en ziel de leer der Kerk toegedaan en een heftig vijand van al wat naar afwijking van haar zweemde; doch hij had haar aangenomen als een hem overgeleverd goed, en zich evenals de meesten zijner landgenooten van wijsgeerige toetsing harer beginselen en consequentiën onthouden. Daarvoor deinsde Maccovius niet terug; consequentiën maken, waar anderen naar zijn oordeel ter halver wege bleven staan, was zijn lust; het bragt over hem de blaam der heterodoxie, hoewel hij voor zich zelven aan de wezenlijke regtzinnigheid zijner gevoelens geen oogenblik twijfelde en ook niet behoefde te twijfelen." [1])

Inderdaad, Maccovius nam met eere plaats onder de geleerden van zijn tijd. Hij was een leerling van Keckermann en toonde bij alles terdege thuis te zijn in de Philosophie en in de Logica. „Met scherpen blik had hij de gansche diepte van de leer der voorbeschikking beter gepeild dan de meeste dogmatici van zijn tijd. Hij schroomde het niet om uit de overgeleverde stellingen de stoutste consequenties af te leiden en was als wijsgeerig denker lang niet tevreden met de in zijn oog oppervlakkige rechtzinnigheid van de Nederlandsche Kerkelijken. Wat de Kerk tot nog toe niet uitgesproken had, maar wat zij op grond van de door haar aangenomene beginselen *moest* leeren, werd nu door hem te Franeker op den catheder gebracht." [2])

Zijn stelsel had de „logische ronding", die bij Lubbertus ontbrak, zegt Reitsma, zoo volkomen terecht. De strijd tusschen Maccovius en Lubbertus had zijn aanleiding (niet zijn oorzaak) o. a. in het Supralapsarisme en Infralapsarisme. Maccovius deinsde voor geene consequenties terug,

---

[1]) Sepp, l. c. I, p. 151.
[2]) Reitsma, l. c., p. 370.

en het Infra leidde volgens hem tot „grove inconsequenties". En Sepp zegt dan ook: „Maccovius komt de eer toe, als een wijsgeerig denker ingezien te hebben, dat de infralapsaristen, zuiver doorredeneerende, ten laatste, zooals hij zich uitdrukt, zelve in de schoenen der Remonstranten gaan staan." [1])

Was dan Lubbertus zulk een vijand van de Philosophie en van de Logica? [2]) Op zichzelf neen, want hij kende de Philosophie zoo goed, dat Ursinus hem, toen hij nog student in Heidelberg was, verzocht heeft tijdelijk zijne colleges over Aristoteles' Organon waar te nemen. Lubbertus weigerde dit toen wel, echter niet omdat hij er iets tegen had, want toen hij straks het Hoogleeraarsambt bekleedde, kwam hij sinds 1595 niet meer op de Senaatsvergaderingen, meenende dien tijd beter te kunnen gebruiken door een extra college in de Philosophie te geven en doceerde dan Aristoteles' Organon en Ethica. [3])

Maar wat Lubbertus *niet* wilde was, dat de Philosophie eene *ancilla* ook voor de Sacrosancta Theologia zou zijn om aan haar instrumenteelen dienst bij haar wetenschappelijke ontplooiing te bewijzen. Hij had geen oog voor de „Theologia in Schola." Hij was een man van de „Theologia Biblica."

Doch dit verschil van leerwijze, van methode is niet genoeg om de „doodelijke vijandschap", zooals Episcopius het in zijn Antidotum karakteriseert te verklaren.

Lubbertus was voor de studenten zeer streng. Hij zag niets door de vingers en paste reeds zeer spoedig de tucht toe. Hij was een ware Censor morum. Maccovius daarentegen was te mild en zag te veel door de vingers, en

---

[1]) Sepp, l. c., I, p. 158.

[2]) Reeds alleen artikel 18 der Statuten van de Franeker Academie zou een ontkennend antwoord doen verwachten. Daar toch heet het: „Cum Philosophicus coetus etiam pars esse debeat Ecclesiae Dei, omnes Philosophiae Professores puram doctrinam Evangelii, quam Ecclesia nostra profitetur, amplectuntor: et ita Philosophiam docento, ne traducant publice vel privatim doctrinam Ecclesiarum nostrarum: nec serunto, aut probanto, aut defendunto profanos opiniones; sed tuentor pacem publicam Ecclesiae, amando eam, et ministros eiusdem."

[3]) Boeles, l. c., II, p. 83.

ook voor zichzelf was Maccovius, het mag niet verheeld, althans in zijn eerste optreden, verre van streng. Op zijn leven viel nog al een en ander aan te merken, zijn wandel was niet onberispelijk. Meermalen nam hij deel aan de studentenfeesten. [1]) Nu is het maar al te zeer bekend dat het studentenleven dier dagen zeer woest was. Het was over het algemeen veel drinken, veel vechten en veel drukte maken. En in deze moet het gezegd worden dat het infra dignitatem van een Hoogleeraar is om deel te nemen aan wat zelfs in studenten moet worden afgekeurd. Niet dus dat wij het vergoelijken, maar tegenover de vijanden van Maccovius, die hem dit steeds zoo vlijmend verwijten, willen wij dan toch tweeërlei hebben opgemerkt, en wel 1e dat Maccovius onmiddellijk na zijne promotie tot Hoogleeraar is benoemd en dus onder de studenten nog zijne vrienden had, welke relaties natuurlijk niet in ééns konden worden afgebroken; 2e dat de geest dier tijden zeer ruw was. Cocceius wijst daar ook op in zijn Orat. funeb. dat het een tijd was „abominabile morum improbatitate, religionis penuria, charitatis frigore, odiorum implacabilitate," en dat in den geest van dien tijd de uitspattingen der academische jongelingschap, hoe zeer ook hoogst afkeurenswaardig, niet zoo scherp beoordeeld mogen worden als men met recht het in den tegenwoordigen tijd doet.

In dat onderscheiden optreden van Lubbertus en Maccovius tegenover de misbruikte libertas academica der studenten, ligt de eerste oorzaak hunner veeten. Van deze opinie is ook Boeles, die ronduit schrijft, dat het zijne meening is dat Lubbertus Maccovius van de Academie verwijderd wilde hebben om de bandeloosheid der jeugd te keer te gaan. [2]) Wat dit eerste punt aangaat, was derhalve het gelijk aan de kant van Lubbertus.

Een tweede oorzaak zie ik in het slecht bij elkander passen van deze twee karakters.

---

[1]) Reitsma, l. c., p. 370 en 371.
[2]) Boeles, l. c., II, p. 92.

„Beiden, de oude en de jonge hoogleeraar, waren lang geen zachtmoedige mannen, heftig in hun drift, lastig van aard." [1])

Maccovius was een Pool en dus niet gewend om personen naar de oogen te zien. Hij kwam uit een land waar de wet alles was en waar zelfs de Koning aan de wet onderworpen was. Hij vroeg daarom naar zijn positie als Hoogleeraar en die was naar de wet „gleichberechtigt" als die van Lubbertus. Daarom vergat hij te vaak dat Lubbertus zoo veel ouder was en hij dus tegenover hem zedelijk niet als een gelijke stond. Lubbertus daarentegen vergat van zijn kant te veel dat Maccovius óók Hoogleeraar was en dus formeel gelijke positie als hij bekleedde en dat er in art. X der Statuten van de Academie stond voor de professoren: „Amicitiam, aequalitatemque inter se sancte servanto." Hij behandelde hem nog te veel als student in plaats van als ambtgenoot. Lubbertus zou het zeggen, hij zou den weg wijzen, hij zou den toon inzetten en Maccovius kon toeluisteren, kon volgen, kon nazingen. En als de Poolsche edelman daar te trotsch voor is, en te veel gevoel van gepaste eigenwaarde heeft om naar Lubbertus' pijpen te dansen, dan roept de heerschzuchtige Lubbertus vol van bittere woede: „majorne sit eius superbia, au vanitas, non facile dixeram." [2])

Een derde oorzaak van die wanverhouding tusschen Lubbertus en Maccovius zoek ik in de jaloezie van Lubbertus op Maccovius. Lubbertus was tot nu toe *de* Professor in Franeker geweest. Hij gold als *de* leidsman der studenten. De meeste predikanten in Friesland waren zijn geestelijke zonen, hij hun geestelijke vader. Maar nu kwam Maccovius en won deze de sympathie der studenten. Door zijn particulieren omgang nam deze meest allen voor zich in, en als er iets tusschen hem en Lubbertus voorvalt, trekken de studenten met geestdrift voor Maccovius partij. [3]) Dit wondde

---

[1]) Reitsma, l. c., p. 370.
[2]) Collectie Brieven, N°. 49.
[3]) Reitsma, l. c., p. 370.

natuurlijk eenerzijds, bond anderzijds. Ypey deelt dan ook mee „dat zijne lessen van een verbaazend groot aantal studenten greetig gehoord werden, en dat zijne menigvuldige schriften allerwege veel toejuigching vonden." [1]) Hij vindt dat van dezen „eerste en voornaamste vlagvoerer der scholastieken" zeer jammer, want men moet niet vergeten dat „'s Mans leerwijze, uit hoofde van zijn gezag en vertrouwen, 't welk hij bij zijne leerlingen had, welke in groote meenigte van hier en gins tot hem zamenvloeiden, zeer algemeen omhelsd wierd, en den heerschenden smaak der volksonderwijzers vormde." [2]) Ook Diest Lorgion noemt Maccovius „een man van veel invloed op de friesche Kerk." [3])

In die jaloerschheid van Lubbertus, dat Maccovius hem zoo op zij streefde, zoek ik een der hoofdoorzaken van zijn ageeren tegen den geleerden Pool en van zijn rusteloos jagen om hem van de Academie verbannen te krijgen, of zijn positie onmogelijk te maken.

Te karakteristiek is dan ook een brief van student Paulus Geschenius aan Lubbertus, dan dat ik nalaten kan, er enkele citaten uit mee te deelen.

„officere quidem Macovium tuis luminibus non ego sed uno ore omnes praedicant"....

„sed dum perpendo vividum hominis ingenium acumen invidendum solertiam exquisitam docendi dexteritatem admirabilem: nescio utrum peccare dici possit si strenua operâ munerisque sui fideli administratione imo proiecta quemvis iuvandi cupiditate; invidiam sibi gloriamque paret.".....

„ideo illi invideri ab omnibus, quod forsan nemo paria facere, pauci ipsum aemulari possint"....

„Porro istae sunt rerum humanarum vicissitudines aut gradus, ut cum nihil stabile ac perpetuum reperiatur; summis quoque negatum sit stara diu; et hac lege natura res producit omnes ut sibi mutuo succedant excipiantque aetate

---

[1]) Ypey, *Beknopte Letterk. Gesch. der System. Godgel.*, I, p. 246.
[2]) Ypey, l. c., II, p. 59.
[3]) Diest Lorgion, *De Ned. Herv. Kerk in Friesland*, p. 58.

fessas, vegetiores. Unde nec mirum si solem orientem plerique mortalium plus adorent occidente." [1])

Inderdaad, deze brief legt den vinger op de wonde plek. Lubbertus was de ondergaande, Maccovius de opkomende zon. Maar.... Lubbertus wilde niet dat zijn zon onderging, wilde niet dat Maccovius' zon opkwam. Hij zou de nooit ondergaande zon in Franeker blijven, en van zijn geestelijk vaderschap in Friesland wilde hij geen afstand doen.

Het schijnt dat men Hommius verdacht, copie van dezen brief aan Maccovius gezonden te hebben, en dat deze daarom door Ds. Beilanus op de vingers is getikt. Hommius verantwoordt zich echter „dat en hebbe ick niet kunnen.... dan met de hogeste verwonderinge ende indignatije verstaen." Hij kende Geschenius zelfs niet, laat staan dat hij een brief van hem aan Maccovius overzond, „want wat zoudt mij daertoe hebben konnen moveren, al waert dat ick zulcken brieff gehadt hadde, des neen, dat Ick dien onstuymighen mensche zoude gaen ophitzen tegen mijnen ouden praeceptorem." Hij voegt er aan toe, dat hij Maccovius in Dordt wel verdedigd heeft, „maer dat Maccovius zoude meynen, dat ick daeromme hem in eenige onbehoorlickheyden tegen D. Sibrandum zal. zoude toestaen, ofte dat daeromme de goede affectie, 't respect ende eerbiedinge, die Ick D. Sibrando met recht ende billicklyck altijt toegedragen hebbe, eenichsins soude verminderť zijn daerInne is Hij grotelicks bedrogen ende soude mij groot ongelyck doen."

Wat men ook moge zeggen van deze aangelegenheid en van deze twisten, en wien van beiden men op de handen dragen of met voeten treden wil — één ding staat vast, dat Lubbertus altoos de aanvaller, de belager is geweest, en dat Maccovius nooit anders dan op zelfverweer bedacht was. Maccovius is nooit aanvallenderwijze opgetreden, en heeft noch direct, noch indirect ooit van zijn kant een vinger naar Lubbertus uitgestoken.

Nog een enkel woord wensch ik hieraan toe te voegen. Als Boeles zegt dat hij in de brieven der Franeker Hoog-

---

[1]) Collectie Brieven, N°. 54.

leeraren geen enkel gunstig woord over Maccovius heeft aangetroffen, maar altoos een oordeel in tegenovergestelden zin [1]), dan is dat in zooverre waar, dat de Collectie Brieven van Saeckma altoos brieven van Maccovius' vijanden, hoofdzakelijk van Lubbertus, bevat, en dan laat zich dat begrijpen. Daarom deel ik hier mee een citaat uit een brief van P. Cunaeus (1586—1638) „het orakel van zijnen tijd", in wiens schriften „de Ciceroniaansche bevalligheid met het Athisch zout vereenigd was" aan Sixtinus Amama: „Polonum vestrum theologum summa eruditione virum esse, scivi. ut nesciebam, humanissimum candidissimumque esse, antequam nuper quorundam sermonibus mire praedicare hanc eius laudem audivi." [2])

En zoo kon Paquot dan ook zeggen: „Maccovius avait du savoir, et de la politesse: mais il etait d'un caractère fort vif," ondanks dat hij hem verwijt: „Il poussa à bout les opinions les plus revoltantes du Calvinisme rigide." [3])

Cocceius kon dan ook gerust in het begin van zijn lijkrede op Maccovius, zonder angstvallig een „de mortuis nil nisi bene" toe te passen, zeggen, waar hij er op wijst dat men het goede, wat God de Heere ons in menschen schenkt, niet mag vergeten, „qualia in hoc nostro μακαρίτῃ insignia non pauca exstiterunt." [4])

Maar nu was Lubbertus er dan niet meer. Zou nu voor Maccovius een gelukkiger leven aanbreken? We hadden het hem zoo gaarne gegund, maar de Historie leert ons dat het niet alzoo mocht wezen.

Zooals we reeds zagen, viel op Maccovius' leven nog al iets te zeggen en was zijn wandel niet onberispelijk.

En waar het in art. 9 van de Statuten der Franeker Academie heette: „Mores omnium Professorum sunto honesti, pii et graves inculpatique" .... daar valt het niet te verwonderen, dat te zijner tijd een klaagschrift over Maccovius inkwam.

---

[1]) Boeles, l. c., II, p. 93.
[2]) Vriemoet, *Athen. Frisiac*, p. 160.
[3]) Paquot, *Memoires*, VIII, p. 31.
[4]) Cocceius, *Opera omnia*, VI, p. 62.

In pak N. van het Archief van Gabbema vinden we een Nota, gedateerd 22 Juni 1626, en onderteekend door Hachtingius, Amama, Amesius en Verhel, waarin heel wat ten laste van Maccovius gezegd wordt. [1])

Daarin lezen we dan allereerst: „homo moribus plane barbaris, qui id solum agit ut barbaros et profanos mores in Academiam invehat, discordias accendat, qui in omnium bonorum nomen et famam grassatur, cuius denique universa vita nihil aliud est, quam continua impietas."

En verderop wordt medegedeeld dat in de actie van 1620—21 Maccovius wel is waar in zijn positie is gehandhaafd, maar „ea conditione, ut si vel minimum denuo committeret, ipso facto professione excideret." Welnu dan „si observatores vitae eius fuissent constituti quam longum catalogum haberetis criminum!" Er zou meer dan genoeg zijn om „Academiam tali pondere levandi."

En nu begint de reeks van aanklachten:

1°. „enormiter mendaciis et calumniis proximos suos offenderit", waar dan aan wordt toegevoegd: „Iudicet V. A. utrum Academiae utile et Religioni nostrae satis honestum sit, eiusmodi infamen Theologum tolerare. Quid respondebitur Jesuitis, Anabaptistis et Socinianis, ubi hunc hominem et vobis et nobis et universis Ecclesiis nostris aliquando obiecerint?"

2°. dat hij Lubbertus' naam, na diens dood aanrandde.

3°. dat hij dronken is geweest.

4°. dat hij een „belluina vita" leidde.

5°. dat hij zijn mede-hoogleeraren in hun eer en goeden naam aantastte.

6°. dat hij vocht en een werkman verwond heeft.

7°. dat hij eens met 3 studenten „aan de zwier" is geweest, naar Harlingen reed, daar in een bordeel terecht kwam en er geslapen heeft. Heel voorzichtig wordt aan deze beschuldiging toegevoegd „si bene intelleximus." Dat hij toen zoo dronken was, dat twee studenten de grap (?) uithaalden, om in plaats van hem naar Franeker terug te

---

[1]) Dit stuk is afgedrukt als Bijlage in BOELES' *Frieslands Hoogeschool*, I, p. 479—483.

brengen, met hem naar Bolsward te rijden, en dat Maccovius het daar eerst merkte, en toen woedend met een derden student naar Franeker terugging, er het gerucht verspreidende dat een van de twee anderen in Bolsward gedood was.

8°. dat hij een eigen kring van studenten had en die aan de andere Hoogleeraren onttrok, om ze in slechten levenswandel voor te gaan.

En dan eindigen zij hun stuk met dit verzoek: „rogavimus V. V. A. A. ne aegre ferant, si nos ipsius conatibus palam ac publice nos opposuerimus, iuvenibusque nostrae fidei concreditis, quantum in nobis est, persuadeamus, ne tam profani et infamis Theologi familiaritati aut institutioni se dedant."

Van dit zeer krasse stuk met zulke hoogst ernstige beschuldigingen vind ik in de officieele stukken der Academie nergens melding gemaakt. Nergens wordt medegedeeld dat dit stuk is ingekomen of in behandeling is geweest, en zoo kan ik ook niet zeggen of Maccovius zich verantwoord heeft en of er een censuur heeft plaats gehad. Als alles waar is wat hier in staat, dan zou dat zeer stellig geschied zijn. Doch omdat geen officieele bescheiden aanwezig zijn, omdat ten opzichte van Maccovius het audi et alteram partem niet kan betracht worden, daarom hebben wij dit Bezwaarschrift van Amama c. s. met de noodige restricties te beoordeelen. Zij schreven trouwen ook *„si bene inteleximus."*

Als alles waar is, en de feiten zich werkelijk zoo hebben toegedragen als hier wordt medegedeeld, dan inderdaad was hij een profaan en infaam Theoloog, dan was zijn leven schandelijk, dan had hij gebannen moeten worden van de „Academia Christo et Ecclesiis dedicata," en had ook de Kerk hem met het Woord als een tweesnijdend scherp zwaard moeten wonden.

Maar laten we zien hoe te dier tijde de verhouding der Professoren was, want het trekt al dra de aandacht dat er maar vier Hoogleeraren onder stonden — en bij zulk een toestand zou het schande geweest zijn voor ieder Hoogleeraar om daar niet zijn naam onder te zetten. We zagen

reeds bij den strijd tusschen Lubbertus en Maccovius, dat één der oorzaken van hun twist was dat de één streng, de ander mild was tegenover het kwaad van het studentenleven. Dit verschil had langzamerhand in den boezem van den Senaat aanleiding gegeven tot het zich ontwikkelen van twee partijen. Eenerzijds stonden Lubbertus, Amama, Amesius, Hachting, Verhel en Bouricius, die het kwaad uit de studentenwereld wilden uitroeien. Anderzijds Maccovius, Menelaüs Winsemius, Metius en Rhala, die vaak de oogen sloten of het hoofd afwendden bij wat niet goed was. „Zoo werkten de „abuzen" in de studentenwereld terug op de verstandhouding der professoren onderling." [1]) En zeer terecht wil Boeles, die anders allesbehalve een vriend van den scholastieken Pool is, dit klaagschrift van Amama c. s. in het licht van dien strijd bezien hebben, maar zegt dan toch: „zonder te willen beweren, dat de strenge Censor, die het stelde en die zooveel wanorde beleefde, kalm of geheel vrij van eenig *odium theologicum* is gebleven en de feiten niet heeft overdreven of te zwart gekleurd, acht ik het zeker, dat de wandel van Maccovius berispelijk is geweest." [2])

Bijna ieder die over Maccovius iets geschreven heeft spreekt dat dan ook uit — maar men baseere het niet op dit bezwaarschrift dat alle officieele legitimeering mist, en waarbij elk verweerschrift ontbreekt, maar op het feit dat Maccovius gedurende eenigen tijd van de Senaatsvergaderingen is geweerd totdat de Gedeputeerde Staten zijn admissie wederom verordineerden.

Den 16den Mei 1629 toch kwam van Heeren Gedeputeerden het navolgend schrijven in:

Erentveste, hooggeleerde onse Lieve Besondere, Wij sijn van goeder handt bericht, dat Joannes Maccovius S. S. Theologiae Doctor et Professor ordinarius in den Universiteit tot Franeker naest eenige jaeren continueel ut uwe vergaderingen in saecke de Academie aengaende, sonder onse kennisse ende approbatie, gepraeterieert ende geexcludeert

---

[1]) Boeles, l. c., I, p. 48.
[2]) Boeles, l. c., I, p. 49.

is geweest, 't welck alsoo wij verstaen te tenderen tot inbruecke der Academiewetten, ende cleynachtinge van onse authoriteit. Soo ist dat wij (nae dat ons van gemelte Drs Maccovii goedt leven ende institutie waere gebleecken:) goet gevonden hebben daerinne te remedieren: u bij desen wel expresse ordonnerende ende belastende, omme meergemelten Drm Maccovium hier naer bij provisie wederom ad conventus et deliberationes rerum Academicarum te admitteren ende roepen als andere professoren. [1])

Deze missive werpt een eigenaardig licht over het aanhangige geschil. We zien dus dat Gedeputeerden den toestand bij lange niet zoo erg vonden en dat de strenge Censor inderdaad in hooge mate heeft overdreven, en veel te zwart heeft gekleurd. En als Maccovius dan in zijn positie gehandhaafd wordt, dan blijkt tevens de willekeurige handelwijze van Amama c. s. uit wat Gedep. schrijven moeten dat Maccovius „sonder onse kennisse ende approbatie, gepraeterieert ende geexcludeert is geweest", en worden zij zelven op hun vingers getikt van schuldig te staan aan „inbruecke der Academiewetten, ende cleynachtinge van onse authoriteit." Dit stuk toont dus weer hoe voorzichtig men hier moet zijn in het vellen van zijn oordeel. Dit stuk verklaart ons tevens hoe het komt, dat alle officieele bescheiden bij het klaagschrift ontbreken en dat men in de Senaatsnotulen of in de Acta ac Decreta van den Senaat geen vonnis leest, dat Maccovius onder censuur kwam of dat hij van de Senaatsvergaderingen is geweerd. Littera scripta manet, en men wilde zijn arbitraire handelingen ten opzichte van Maccovius niet onder anderer oogen brengen.

Ook het jaar 1627 had voor Maccovius zijn wederwaardigheden, nu doordien hij zelf arbitrair had gehandeld.

Hachting was na Roorda's aftreden in 1622 als Hoogleeraar in de Logica opgetreden. Hij behoorde tot de partij Lubbertus-Amesius-Amama, en was dus geen vriend van Maccovius. Maccovius nu gaf wel eens een privatissimum-college in de Logica en Rhetorica. De Statuten der Acade-

---

[1]) Missive van H.H. Gedep., IV, N°. 21.

mie lieten dat echter niet toe en terecht beklaagt zich Hachting dan ook bij Curateuren, die alsnu zulks aan Maccovius verbieden. Het schijnt intusschen volgens een schrijven van Hachting aan Curateuren, dat Maccovius dat toch bleef voortdoen. Hachting zond daarop een predikant naar Maccovius om hem hierover te vermanen. Maar toen ook dat niet baatte nam hij eens inzage van Maccovius' dictaten over de Logica, en schrijft daarvan: „cum vero expectarem quid egregii et magni, ut deceret illum, qui cum contemptu ordinarii professoris falcem suam mittit in illius messem", maar „deprehendi non aliud quam vulgare, quam illud quod Keckermannus ipse habet multo melius, imo deprehendi multa inconsiderata, inconcinna... quin etiam false posita." [1]) Dit sterkte hem in zijn oppositie en omdat Maccovius er niet van aflaten wilde die colleges te geven, begon Hachting nu den studenten openlijk te ontraden die colleges „incoctioris farinae" te volgen en was bereid een openlijk dispuut met Maccovius aan te gaan over deze Thesis: „praecepta logica, quae possunt sufficere homini in republica versaturo debent esse in omnibus brevia, vera, utilia, concinna", welke Thesis het opschrift was van Maccovius' dictaten. En dan wilde hij constateeren van Maccovius' dictaten: „Atqui cuiusdam logici dictata logica non sunt brevia, neque vera, neque utilia, neque concinna in omnibus," om ten slotte te concludeeren: „Ergo illius logici dictata non sunt sufficientia ad instruendum et ergo inutilia pharmaca ad imposturam (absit verbo offensa) tantum proposita."

Maar de Rector Magnificus verbood dit Dispuut, en zoo kwam er niets van. Intusschen voelde Maccovius zich door dat optreden van Hachting zeer gekrenkt, beklaagde zich bij Curatoren, dat aan zijn goeden naam afbreuk is gedaan bij de studenten. Hachting verantwoordde zich toen in een apolegetischen brief door Maccovius aan de kaak te stellen, hem te verwijten dat hij op een anders terrein gaat jagen, onlogisch is en duister, en dat het „non licet dictare

---

[1]) Collectie Brieven, N°. 205. Een brief van HACHTING aan de Curateuren waarin heel deze geschiedenis wordt medegedeeld.

inepta, inutilia, falsa." Of Hachting het recht had aldus op een van Keckermann's grootste leerlingen te smalen, mag met recht betwijfeld worden — en straks zullen we zien hoe Schotanus na Hachting's dood Maccovius aan Curatoren aanbeveelt om de Logica te doceeren.

Verder wordt aan Maccovius in dezen brief van Hachting verweten, dat hij zijne colleges niet bij wijze van voorlezing, maar in den vorm eener vrije voordracht gaf. Meer ben ik het dan eens met Arnoldus als deze in zijn Praefatio voor de Redivivus met trots van zijns grooten leermeesters dictaten zegt: „haec ut Maccovii pleraque, extemporea sunt, studiosis, ex tempore, absque ullo librorum adiumento dictata." Natuurlijk gaf hij zijn colleges in het Latijn, hetwelk hij met een vreemd accent uitsprak. Als Heringa (pag. 576) zegt, dat hij geen Hollandsch kende, waag ik dat te betwijfelen. In 1617 toch was hij reeds als Rector opgetreden en de Statuten bepaalden: „Nullus esto Rector linguae Belgicae ignarus." [1])

Boeles zegt van den genoemden brief: „Dit stuk, belangrijk ook, in zoover het vele gegevens van 't onderwijs van M. bevat, moet wel de overtuiging vestigen, dat die hoogleeraar bij zijne collega's noch als mensch, noch als wetenschappelijk persoon, noch als academieleeraar, hoog stond aangeschreven, als wetenschappelijk persoon o. i. te laag." [2])

Het is dan ook op dezen twist dat Reiffenberg doelt als hij aan Saeckma schrijft: „In Academia per Dei gratiam omnia se pulchre habent, nisi quod inter D. Maccovium et eius collegas contensiones, recrudescere et maiori conatu quidem, intelligam." [3])

Toch kwam deze twist weer in orde, want een paar weken later schrijft Reiffenberg aan Saeckma aangaande Maccovius: „recens ad amicitiam admissus." [4])

Gelukkig vond Maccovius, in dezen twist met Hachting,

[1]) Boeles, l. c., I, p, 280.
[2]) Boeles, l. c., II, p. 121.
[3]) Collectie Brieven, N°. 280.
[4]) Collectie Brieven, N°. 281.

een machtig verdediger in Verhel, en dat niettegenstaande deze in den vroegeren strijd aan de kant van Lubbertus stond. Doch als Boeles zegt: „maar naast Maccovius staan Verhel en meer philosophische professoren van de oude school," [1]) dan werpt dat gezegde een eigenaardig licht over de quaestie, en zien we uit wat hoek de wind waait. Als we toch in het oog houden dat Hachting *Ramist* was, dan ligt het vermoeden voor de hand, dat achter al die twisten en veeten de groote worsteling van oude en nieuwe richting, van het classiek Aristotelisme met het Humanistisch Ramisme school.

Het jaar 1629 was een jaar van algemeenen twist der Franeker Hoogleeraren, en merkwaardig genoeg om als staaltje van de toestanden dier dagen nader medegedeeld te worden.

Meinardus Schotanus schreef in Aug. 1629 aan Saeckma: „in mediis rixis et litigiis ex sola causa Borchers nos vivimus." [2]) Wie was die Borchers, en wat had hij gedaan? In de Collectie Brieven van Saeckma vinden wij onder N°. 257 een stuk: „Acta in causa Georgii Borchers", dat hoewel niet onderteekend, toch blijkbaar van Meinardus Schotanus afkomstig is. De student Borchers dan, had in het vorige jaar bij een der Hoogleeraren de ruiten ingeworpen en aan allerlei straatschandalen zich schuldig gemaakt, en was dies als een „inutilis civis" gerelegeerd. In den loop van het volgende jaar kwamen den 4den Juli twee Groningers den Rector om restitutie van Borchers vragen. Doch daar Amama ziek was en Winsemius niet in zijn huis was, kon de vergadering van den Senatus Iudicialis niet worden uitgeschreven. Daarop gingen deze beide heeren naar Reiffenberg, die Winsemius wel wist te vinden en met hem naar de Curia gaat, en den Rector en den Ab-actis ontboden. Onderwijl hielden de studenten eene betooging ten gunste van Borchers. Toen de Rector constateeren wilde dat wegens onvoltalligheid der vergadering geen wettig besluit kon geno-

---

[1]) Boeles, l. c., II, p. 118.
[2]) Collectie Brieven, N°. 101.

men worden, riepen de studenten: Tres faciunt collegium! De Rector (M. Schotanus) liet Amama nu dringend roepen. Deze wilde de zaak uitgesteld zien tot de komst der Assessoren van het vorige jaar. De Rector sloot zich bij het gevoelen van Amama aan. Ondertusschen stemden Reiffenberg en Winsemius voor de restitutie van Borchers „propter modum gratiae," [1]) en concludeerden dat hij bij dezen „pluralitate suffragiorum" was gerestitueerd. Schotanus meende dat door zijn stem en die van Amama, de stemming had gestaakt. Hij schreef aan Curatoren wat te doen bij dezen stand van zaken, en kreeg tot antwoord dat de andere Assessoren moesten worden opgeroepen.

Op den 15den Juli is er dan ook wederom eene vergadering van den Senatus Judicialis en zijn die andere collega's tegenwoordig. Reiffenberg vroeg om de stembilletten van den vorigen keer, welke hij ontving, en gaf toen het billet waarop hij en Winsemius zich voor de Restitutie van Borchers hadden uitgesproken aan Maccovius, die het terstond onderteekende. Maccovius beweerde, dat het op zich zelf wel goed was de Assessoren van het afgeloopen jaar te hooren, maar dat hun geen stem in het kapittel toekwam. Gelijk van den altoos zeer toegeeflijken Maccovius verwacht kon worden, stemde hij voor de restitutie van Borchers, die echter een borg „de non offendendo" geven moest.

Amesius, Hachting en Amama protesteerden schriftelijk tegen Borchers' Restitutie, [2]) weshalve besloten werd tot een „conventus generalis omnium professorum" over te gaan.

Op 31 Juli had deze plaats. Reiffenberg en Maccovius weigerden te komen. De Senaat besluit dat de promotor aan Borchers zeggen zal, dat deze voor zonsondergang de stad heeft te verlaten. Maccovius [3]) en Reiffenberg gaven contraorders en verboden den promotor Borchers op te zoeken. Toen besloot de Senaat aan den burgemeester Wi-

---

[1]) Collectie Brieven, N°. 147.

[2]) Collectie Brieven, N°. 147.

[3]) In de Acta staat Winsemius. Dit is blijkbaar een fout, want Winsemius kwam eerst later in de stad terug. cf. Collectie Brieven, N°. 101.

bius Jacobi op te dragen er voor te zorgen, dat Borchers onmiddellijk de stad verliet. Doch van den anderen kant had men den burgemeester Regneri op de hoogte der zaak gebracht, dat Borchers „pluralitate suffragiorum" gerestitueerd was en dat, als men hem de stad uitzette, er een groot tumult te wachten zou zijn.

Reiffenberg en Maccovius bleven voor Borchers pleiten. Reiffenberg wilde hem zelfs in zijn huis nemen totdat Winsemius weer in de stad terug zou zijn. Maar de Rector achtte het verkeerd dat de Senatus Iudicialis iemand restitueeren zou op een in het algemeen uitgesproken excuus, zonder dat de beleedigde personen zelve satisfactie ontvangen hadden, en gaf daarom bevel dat Borchers onmiddellijk de stad verlaten moest. [1]) Maar hij was machteloos en kon zijn besluit niet doen uitvoeren.

Des anderen daags begonnen de studenten zich met stokken en zwaarden te wapenen. De Rector gaf op nieuw een uitdrukkelijk bevel dat Borchers de stad moest verlaten. Met het oog op het tumult raadde nu Reiffenberg Borchers aan om *voorloopig* de stad uit te gaan. Borchers ging. „Solus D. Reiffenbergius plus potuit uno verbo apud eum, quam nos mandatis." [2])

Eindelijk kwam Winsemius terug, en had op 3 Augustus wederom eene vergadering van den Senatus Judicialis plaats. Maccovius en Winsemius brachten terstond hun stem voor Borchers' restitutie uit. Amesius, B. Schotanus en Hachting verzoeken ter vergadering te mogen worden toegelaten en ook te mogen spreken in deze aangelegenheid — dit wordt toegestaan, maar de twist liep zóó hoog, dat de vergadering geschorst moest worden.

Eindelijk den 15den Augustus kwam er bij den Senaat een herhaalde schuldbelijdenis van Borchers in, en daaraan toegevoegd een verzoek om gerestitueerd te mogen worden. [3])

Den 24sten Augustus kon eindelijk, nadat ze tal van keeren

---

[1]) Collectie Brieven, N°. 101.
[2]) Collectie Brieven, N°. 101.
[3]) Collectie Brieven, N°. 216.

moest uitgesteld worden, wederom een Senaatsvergadering belegd worden. Borchers had er nu zelf om gevraagd, Maccovius en Winsemius hadden er zeer sterk op aangedrongen, en eindelijk had de Rector het toegestaan. Toen deze nu gehouden werd rees al dadelijk de praealabele quaestie: met welke autoriteit Borchers gerestitueerd was, en op wiens autoriteit hij in de stad was gebleven, ondanks het uitdrukkelijk gebod van den Rector om de stad te verlaten, en of de schuldbelijdenis van nu (15 Aug.) eenige waarde had na zijn optreden op 31 Juli, ondanks gedane schuldbelijdenis. Winsemius, door het 1e punt zich geraakt voelende, zeide: „sijn wij int een niet goed, wij sijnt int ander oock niet goet", en verliet met Maccovius de vergadering. Sinds wilden Winsemius, Reiffenberg en Maccovius niet meer ter vergadering komen. De Rector, Amesius, Amama en Hachting stelden de zaak in handen der Curatoren. Deze deden alsnn moeite de eendracht weer hersteld te krijgen, met dit gevolg dat Maccovius en Reiffenberg beloofden provisionaliter weer ter vergadering te zullen komen; Winsemius echter weigerde te komen, totdat de zaak Borchers „pluralitate suffragiorum" in orde was gemaakt. [1])

Dit verhaal deelde ik zoo uitvoerig mede, minder om het optreden van Maccovius, als wel om een schets van de academische toestanden dier dagen te geven. Doch vervolgen we nu Maccovius' levensloop.

In 1630 stierf Hachting, de Hoogleeraar in de Logica. Maccovius biedt zich nu aan „ut logicam publice prelegere posset" [2]) totdat een opvolger gevonden was. Hij wilde dit zonder tweede traktement doen, mits men zijn eigen traktement met 100 Caroliguldens vermeerderde. Hij had slechts 700 gulden. Hierover schreef Meinardus Schotanus: „ut facile crediderim, illum septingentis carolinis familiam sustentare non posse," weshalve hij dan ook het verzoek van Maccovius ondersteunde: „quantum ad scientiam, ille versatus satis est, imo quotidie se in Logicis collegiis exercuit,"

[1]) Collectie Brieven, N°. 188.
[2]) Collectie Brieven, N°. 112.

er op wijzende, dat ook Ursinus en Piscator tegelijk Theologie en Logica doceerden. [1])

Hoewel Maccovius niet benoemd werd, maar Dammius als opvolger van Hachting werd aangewezen, kreeg hij toch de gewenschte traktementsverhooging. Bij Gedep. Resolutie „is Dr Joannes Maccovius Professor Theologiae zijn ordinaristractement van seven tot acht hondert carglns geaugmenteert." [2])

In het jaar 1631 breekt wederom een onbehagelijke strijd uit, en wel tusschen Amesius en Maccovius. Amesius was met Parker in 1610 hier in ons Vaderland aangekomen om de vervolgingen van aartsbisschop Bancroft te ontvluchten, had zich voorloopig in Leiden gevestigd, was sinds naar den Haag vertrokken, werd op de Synode van Dordt als rechterhand aan den praeses toegewezen om hem met raad en voorlichting bij te staan, en was in 1622 te Franeker als Hoogleeraar beroepen. [3])

Aanvankelijk was Amesius vriend van Maccovius. Ook hij behoorde tot de Scholastieken, hij kwam toch uit Engeland en daar was de Scholastieke Theologie bijzonder in eere. [4]) Het was daarom dan ook dat hij in Dordt de verdediging van Parkers Theses op zich nam en Maccovius' vrijspraak hielp bewerkstelligen. Maar sinds kwam er een keer in de zaken. Amesius ruilde Aristoteles voor Ramus uit, getuige zijn afwijkende definitie van de Theologie, getuige dat hij het primaat van het intellect loochende. Hij liet straks, in 1629 door P. Brest, Theses verdedigen tegen Aristoteles den „Papa Scholasticorum" en tegen de Metaphysica die hij een „impietas" noemt. [5]) Langzamerhand begint er zich alsnu een gespannen verhouding ontwikkelen tusschen Amesius die van de Schoolgeleerdheid aflaat en als Puritein aan de Academiejeugd hoofdzakelijk de Christelijke Beoefeningsleer en

---

[1]) Collectie Brieven, N°. 112.

[2]) Gedep. Resol., 21 Sept. 1632.

[3]) Men zie Dr. Hugo Visscher, *Guilielmus Amesius.*

[4]) Heringa, l. c., p. 621.

[5]) Deze Theses bevinden zich in de Correspondentie van Saeckma. N°. 26 „Disputatio Theologica adversus Metaphysicam."

de Zedekunde voorhoudt, terwijl Maccovius meer „zich blijft verlustigen in de diepzinnigheden van de Beschouwende en Leerstellige Godgeleerdheid." Weldra breekt het oogenblik aan dat Maccovius en Amesius elkander in openbare disputen gaan bestrijden. Amesius laat in het jaar 1631 stellingen verdedigen over het onderwerp dat Christus *als Middelaar* mag worden aangebeden, en naast die Theses laat hij een auctarium aanplakken met sententies van verschillende Godgeleerden waarop hij meent zich te kunnen beroepen. [1]) Maccovius is het hier gansch niet mee eens. Christus mag alleen als *waarachtig God* aangebeden worden. Hij laat derhalve anti-Theses verdedigen en een contra-auctarium aanplakken met sententies van Godgeleerden die van tegenovergestelde opinie zijn. [2])

Deze twist werd een algemeene Theologische twist. De Hoogleeraaren van andere Universiteiten mengden er zich in. Walaeus en Maresius trokken voor Amesius partij. Rivet, Gomarus en Voetius waren voor Maccovius. Het einde van dezen twist is een Conciliatie geweest. [3]) Vriemoet van dezen twist gewagende zegt dan ook „quae breviter composita." [4])

Met een enkel woord wil ik hier iets zeggen van die Theses en anti-Theses waarvan we reeds bij Lubbertus en Hachting hoorden, en die nu bij Amesius opnieuw tot publieke disputen leidden.

Het disputeeren was in die dagen de gewoonte der Academiën. Men kon geen student zijn of men moest disputeeren. De aard der tijden bracht dat mee. Men leefde te midden van allerlei controversen en het doel der academische opleiding was, om de a. s. dienaren der Kerk zoo sterk mogelijk tegen de ketters te wapenen.

En zoo had dan ook de Franeker Academie bepaald:

---

[1]) Deze Theses en dat Auctarium zijn te vinden onder N°. 15 van de Collectie Brieven.

[2]) Te vinden onder N°. 252 van de Collectie Brieven.

[3]) Te vinden onder N°. 252 van de Collectie Brieven.

[4]) VRIEMOET, *Athen. Frisiac.*, p. 157.

Disputationes fiunto bis in mense, potissimum in Theologia, et Philosophia — maar er echter ook zeer voorzichtig bijgevoegd: item quidem ut non defendantur Paradoxa, et absint ab omni rixa et verborum contentione: quae si inciderint, Rector eas reprimito. [1])

Deze disputen vielen zoo in den smaak dat weldra bepaald werd dat iederen maand acht disputatiën gehouden zouden worden op kosten van het land, mits dat de kosten van het drukken der Theses niet meer dan een daalder bedragen zouden. [2]) Voor de curiositeit deel ik een citaat van Benthem over die Disputen mee: „Die disputier-Art will mir auch nicht allerdings gefallen, denn es hiermit in ordentlicher confusion zugehet. Es werden zwar einige zu ordentlichen opponenten gebeten, aber nur auff den Nothfall, wenn sich sonst keine opponenten anfinden solten. Stehet also einem jeden frey, zu opponiren. Da solte man nun sein Wunder sehen, denn wohl zehen und mehr auf einmahl auffstehen, und alle zugleich reden, wer nun der Verwegendste ist, und den längsten Odem hat, dasz er mit Schreyen den andern ermüden kan, der bleibet allein übrig und opponiret. Wenn der seine argumenta zu Ende gebracht, gehet der Tumult auffs neue wieder an; denn ob schon der praeses ihnen zuredet, so wird solches doch wenig geachtet, wie denn durchgehends die Holländer ihren Professoribus wenig Ehre erzeigen. Doch die Sitten des Landes bringen solches mit sich, und nach der Freyheit des Volck's musz es nicht unartig seyn." [3])

Maccovius zelf was in het disputeeren zeer geoefend en zeer ervaren. Wij zagen reeds hoe hij op dat terrein zijn sporen verdiend had. Ook zijne discipelen moesten zich daar degelijk in oefenen. Hij wilde van hen strijdbare helden, geduchte strijders maken voor de Gereformeerde Kerken en de zuivere waarheid.

Maar keeren wij terug tot de twisten van Amesius en

---

[1]) Art. XIX der Statuten.
[2]) Boeles, l. c. I, p. 354.
[3]) Benthem, l. c.. II, p. 294.

Maccovius. Heette het in 1631 nog „breviter composita", in 1633 zegt Vriemoet „gravior ipsi, saltem aegrius ipsi accepta, nata lis, cum ipso Amesio." Deze twist liep zoo hoog dat de Rector den Senaat bijeenriep om aan die disputen een einde te maken en de geschillen zoo mogelijk bij te leggen. Amesius verklaarde zich bereid de geschilpunten schriftelijk in te leveren, stelde voor dat Maccovius dat ook zal doen opdat men alsdan den stand der zaken zou kunnen zien en oordeelen wat er gedaan moest worden — maar „Maccovius quia gravissime diffamatum se esse publice indicat, vult rem deferri ad D Deputatos et Curatores Academiae, ut illi iudices constituunt, qui in hac re iudicent." Amesius verzette zich hier niet tegen: „cui petitioni D^mi^ Maccovii D Amesius, quia altera via procedere ipsi non licuit, libenter consensit. [1]) Zoo kwam dan de zaak bij Gedeputeerden en Curatoren die haar beslecht hebben. [2])

De geschilpunten tusschen Amesius en Maccovius waren:

1° of al wat van Godswege aan bijzondere personen geopenbaard is, als Gods eigenlijke wil door ons kan worden verstaan. Amesius geloofde van ja. Maccovius van neen.

2° of er vóór de wedergeboorte eene daartoe voorbereidende genade is, ja ofte neen, wat Amesius leerde en Maccovius bestreed.

3° of de mensch voor zijn wedergeboorte de prediking van Gods Woord tot bevordering van zijn zaligheid hoorde, wat Amesius meende wel zoo te zijn en Maccovius meende niet zoo te wezen.

4° of Christus al dan niet als Middelaar aangebeden mocht worden, wat Amesius toestond, maar Maccovius weigerde. [3])

Ook hier deel ik alleen historisch dezen strijd mee, om in mijn 3de deel, handelende over de Polemiek van Maccovius, er dieper op in te gaan.

Ondertusschen werd Amesius bij de Engelsche Gemeente te Rotterdam beroepen en zou tevens als Hoogleeraar voor

---

1) Acta et Decreta Senatus, 27 Mei 1633.

2) Vriemoet, *Athen. Frisiac.*, p. 157.

3) Diest Lorgion, l. c., p. 90.

de Engelsche studenten aan de School te Rotterdam verbonden worden. [1]) Hij volgde deze roeping op, verliet Franeker en ging in 1633 naar Rotterdam, waar hij echter den 1sten November van dat zelfde jaar reeds stierf. Zoodoende bleef Maccovius alleen voor de Theologische Faculteit over, want M. Schotanus was reeds in 1632 als predikant naar Leeuwarden gegaan, en wel was Menalda als opvolger van Schotanus in 1633 opgetreden, maar na een half jaar arbeidens reeds overleden. [2]) In dezen nood heeft Cluto Maccovius, die in dit jaar (1633) voor de 2de maal als Rector optrad, [3]) geholpen. [4]) Cluto was juist den 14den Maart door Maccovius gepromoveerd en gaf nu als noodhulp eenige colleges, die van dien aard waren dat Curatoren hem in 1636 als buitengewoon Hoogleeraar benoemden. Curatoren waren hiertoe aangezocht door Winsemius, die hun schreef: „maxime interest, ut crebra Disputationum publicarum exercitia in Theologia habeantur quas unus D. Maccovius sustinere vix potest, aut etiamsi posset, expediret tamen ut alius vicariam operam hac in parte ipsi praestet.” [5]) Voor deze benoeming heeft hij echter bedankt om reden hij als gewoon Hoogleeraar benoemd wilde wezen, en wijl dit niet geschiedde, verliet hij Franeker. [6])

Eerst in 1639 kreeg Maccovius weer een ambtgenoot voor zijn Faculteit in Nicolaas Vedelius — die te Heidelberg in de Philosophie en te Bazel in de Theologie gepromoveerd en in Deventer aan de Doorluchte School in beide vakken tot Hoogleeraar benoemd was. Vedelius en Maccovius waren, zooals men uit wat nader blijkt wel nagaan kan, van gelijke richting. Boeles zegt dienaangaande: „Wij behoeven slechts des laatsten werken naar hun titel te kennen om overtuigd te worden, dat de Bijbelsche Theologie bij hem achterstond voor bestrijding der uit de Kerk gejaagde Remonstranten

---

[1]) Dr. Hugo Visscher, *Guilielmus Amesius*, p. 74—76.
[2]) Sepp, l. c., II, p. 59.
[3]) Adversaria. Den 2en Mei gekozen en den 1en Juni opgetreden.
[4]) Boeles, l. c., II, p. 168.
[5]) Collectie Brieven, N°. 154.
[6]) Van der Aa, *Biographisch Woordenboek*, in voce.

en het vaardig redetwisten over dorre en dogmatische vraagstukken." [1]

Van zijn vele werken noem ik alleen, met het oog op het hierboven meegedeelde citaat, zijn „Rationale Theologicum sive de necessitate et vero usu principiorum Rationis ac Philosophiae in controversiis Theologicis," in 1628 te Genève uitgekomen. Tegen dit werk hebben geschreven: Calovius, Musaeus, Fabricius, Buddaeus, Nihusius e. a. [2] Voetius beveelde het daarentegen zeer aan.

Het schijnt dat Maccovius en Vedelius saam door Gedep. Staten belast zijn geweest om Maresius over te halen zich eene benoeming te laten welgevallen. [3] „Waren hunne ijverige pogingen gelukt om Maresius van 's Hertogenbosch naar Franeker te lootsen, dan zou men in zekeren zin daar eene voortreffelijke drieëenheid hebben ontmoet," voegt Boeles spottend er aan toe — maar ik neem dat over (alleen met deze verandering, „een voortreffelijk driemanschap" voor „eene voortreffelijke drieëenheid"), want Maccovius was een uitmuntend Calvinistisch Theoloog, Vedelius was van „de Voetiaansche richting" en Maresius behoort tot onze beste Theologen uit het glorietijdperk van ons Vaderland. Zeer jammer dus dat Maresius geen vrijheid had of mogelijkheid zag om te komen, en door zijn gaven en talenten mee te helpen den roem der Friesche Academie op te luisteren.

Ook heb ik hier nog melding te maken van Vedelius' „Disputatio theologica de Magistratu" of „Dissertatio de episcopatu Constantini Magni seu de potestate Magistratuum Reformatorum circa res Ecclesiasticas," zooals bij herdruk de nieuwe titel is, waarin het zijn doel was de bekende uitspraak van Constantijn den Groote: „Vos estis episcopi intra Ecclesiam, ego Episcopus extra Ecclesiam, a Deo constitutus," te commentarieeren Ik heb van dit geschrift van Vedelius melding te maken omdat zich naar aanleiding

---

[1] Boeles, l. c., II, p. 166.
[2] Van der Aa, *Biographisch Woordenboek*, in voce.
[3] Boeles, l. c., II, p. 166, noot.

hiervan een kleine theologische twist ontspon tusschen Leiden en Franeker. Trigland en Revius hebben er tegen geschreven, meenende, dat het den politieken te veel in het gevlei kwam en te veel macht aan de overheid „in ecclesiasticis" toekende. Walaeus oppert zelfs twijfel aan de rechtzinnigheid van dit geschrift. Rivet en Maccovius daarentegen zijn het met Vedelius eens. In de tweede, met veranderden titel in het licht gegevene uitgave van 1641 (de eerste was van 1638) neemt Vedelius de stukken van Rivet en Maccovius op en geeft bescheid aan de anderen. [1]) Ik spreek hier in het voorbijgaan van dezen twist, omdat Maccovius er zijdelings in betrokken was. Dr. Posthumes Meyes heeft hem volledig behandeld. [2])

Als Vedelius straks in 1643 sterft, houdt Maccovius op hem de lijkrede, welke rede ons Maccovius als een zeer boeiend redenaar doet kennen. Allen die zijn droogheid en dorheid hekelen, moesten hun oordeel opschorten, totdat zij deze schitterende redevoering zelven gelezen hadden. Deze oratio parentalis is afgedrukt in zijn „Opuscula philosophica," in 1660 te Amsterdam uitgekomen.

Niet lang nadat Maccovius als lijkredenaar bij het graf van Vedelius was opgetreden zou hij zelf deze aarde verlaten, die inderdaad voor hem geen aardsch paradijs was geweest, om in hooger sferen en zaliger gewesten, naar wij vertrouwen mogen, door Gods genade te worden opgenomen. Doch vooraf kan ik nog met blijdschap melding maken, dat Maccovius heeft medegewerkt om aan de ellendige twisten en verdeeldheden der Franeker Professoren een einde te maken. De eere Gods werd er door aangerand en het welzijn der Academie leed er schade onder. En dies verbonden zich de leden van den Senaat, bij een formeel besluit van 25 Jan. 1643, dat zij „cum moribus sanctis praecipue praeluceant, tum inter sese pacem, concordiam, coniunctionem et amicitiam colant, minime vero se invicem contemnant... car-

---

[1]) Sepp, l. c., II, p. 60.
[2]) Jacobus Revius, p. 151—172.

minibus, scriptis, thesibus, se mutuo pungant... secreta Senatus Academici ad aliorum invidiam eliminent, dicta distorqueant." Voorts werd besloten dat wie zich hieraan niet hield „a consiliis excludatur, et a Collegis in honorum Academicorum aut actionum honorificarum demandatione praetereatur." [1]) Tot het nemen van dit besluit had Maccovius meegewerkt. Was hij in zijn eerste optreden vaak te berispen om zijn wandel, bij het klimmen zijner jaren is hij kalmer, wijzer en bedaarder geworden. [2]) Van klachten over zijn leven hoorde, na het infame stuk van 1626, twintig jaren lang, niemand meer. Wel werd nog over zijn karakter geklaagd, maar alleen door diegenen die met hem in dispuut waren, als namelijk dat hij lastig was, dat hij hoogmoedig was. Maar Maccovius had meestal gelijk en kon door zijn groote geleerdheid en schitterende scherpzinnigheid zijn tegenstanders ook geducht in het nauw brengen. Cocceius zegt dienaangaande in zijn lijkrede: „In sententia explicanda candidus et minime tergiversator fuit, in exponenda ac defendenda eloquens, promtus, acutus, acer." En zooals het meer gaat, als men door iemand ad terminos non loqui is gebracht, dan is men eer geneigd dit aan de scherpte van den tegenstander dan aan eigen onbekwaamheid te wijten.

Omdat nergens anders een geschikte gelegenheid zich aanbood, deel ik hier mede, dat Maccovius driemaal gehuwd is geweest. Den eersten keer met Anna Ulenborgh, dochter van den Senator Rombert Ulenborgh. Daarna met eene dochter van Raphael Clingbijl, Hoogleeraar in de Medicijnen te Franeker. Eindelijk met eene dochter van Frederik a Bonnama, lid van het College van Gedeputeerde Staten. Deze laatste overleefde hem en huwde sinds nog twee keer. [3])

Een en andermaal is er sprake van een zoon van hem —

---

[1]) Adversaria, 1589—1807. A. p. 125, 126.
[2]) Boeles, l. c., II, p. 98.
[3]) Vriemoet, *Athen. Frisiacae*, p. 157.

Johannes Maccovius Jr. [1]) — of hij meerdere kinderen gekregen heeft, is mij niet bekend.

Cocceius geeft het volgend getuigenis over Maccovius' huwelijksleven: „cum uxoribus concorditer et amanter vixit, easque honestissime habuit." [2])

Van hem als Hoogleeraar kan in velerlei opzicht zeer veel goeds gezegd worden. Hij is een dier groote lichten, die het Gode behaagd heeft in Zijn genade aan Nederland te schenken om ons land groot te maken.

Maccovius was door God met rijke gaven van een groot en helder verstand bedeeld — wat meer zegt, iemand die zijn vijf talenten gebruikte, er winste mee deed voor de Academie waaraan hij was verbonden en voor de Kerken wier aanstaande Dienaren aan zijn zorgen en opleiding waren toebetrouwd.

„Toto cursu professionis ad extremam usque lineam diligentia institutionis publice privatimque eminuit." [3])

Hij leefde in een tijd van ketterij en Sectarisme. Maar voor zijn eigen hart had hij de zuivere waarheid recht leeren kennen en innig lief gekregen. Dat men die waarheid aanrandde, kon hij niet dulden. Dan hief hij zijn machtig zwaard op om die waarheid te verdedigen, en voor Gods eere, Zijn Woord en Zijn waarheid op te komen als een kloek en trouw Calvinist.

„In tali igitur Ecclesiae exagitatione Noster ὁ μακαρίτης minime fuit canis, qui latrare nesciret, sed pro Gratiae veritate Strenue pugnavit," [4]) zegt Cocceius, wiens oordeel zooveel te meer waard is, daar hij allesbehalve een vriend van de Scholastiek was.

De laatste jaren van zijn leven heeft hij veel lichamelijk lijden moeten ondergaan. Podagra, zware hoest en asthma kwelden hem sinds lang. Daar kwam nu bij eene verharding van de lever, waterzucht en hevige koortsen. Onder dat

---

[1]) O. a. Acta et Decreta Senatus, 5 Febr. 1628.

[2]) Cocceius, *Orat. funeb.*

[3]) Cocceius, *Orat. funeb.*

[4]) Cocceius, *Orat. funeb.*

lijden bleef hij geduldig, „absque omni impatientiae signo." Hij bleef ten einde toe helder van geest en toen hij ten laatste zijn einde voelde naderen, riep hij zijn vrienden bij zich, klaagde over zijn vele gebreken en tekortkomingen, vroeg vergiffenis voor wat hij tegen hen misdaan had, en alhoewel „multum vexatus" door zijn zwaar lijden, toch eindigde hij kalm zijn leven den 24sten Juni 1644 — vitam pie et placide finiens — en beval Gode zijn ziel, om, naar wij vertrouwen mogen, verlost van deze zondige aarde, daar boven te juichen voor den Troon van het Lam, door Wiens bloed hij van zijne zonden gewasschen was, door Wien hij gemaakt was tot een koning en priester Gode en Zijn Vader, en voor Wiens naam en Woord hij verwaardigd was hier op aarde een trouw getuige, een fier belijder, een onwankelbaar kampioen te zijn. [1])

---

[1]) De berichten van zijn sterven worden door VRIEMOET in de *Athen. Frisiac.* en door COCCEJUS in de *Orat. funeb.* uitvoerig meegedeeld.

HOOFDSTUK III.

Maccovius in zijn aanraking met de Kerk.

Naar het gemaakt bestek zou ik het kerkelijk leven van Maccovius in een afzonderlijk hoofdstuk behandelen. Uit den aard der zaak zal dit hoofdstuk niet zoo groot zijn als men anders in de biographie van een groot Theoloog uit het begin der 17de eeuw zou mogen verwachten. Dit heeft echter hierin zijn oorzaak, dat Maccovius bijna nooit het kerkelijk leven is ingegaan, maar bijna uitsluitend als Academieburger is opgetreden. Hoofdoorzaak hiervan is, dat hij geen Nederlander was, maar een Pool, en, althans in de eerste jaren, de Nederlandsche taal niet zoo ten volle machtig was om ten onzent als Dienaar des Woords te kunnen optreden. En zoo kwam het, dat toen hij promoveerde en Doctor Theologiae werd, hij het Academie-erf niet verliet, maar aanstonds van zijn Doctoraat professie ging maken door als privaat-docent op te treden. Wanneer Maccovius straks als Professor extra-ordinarius, en spoedig daarop als Professor ordinarius in de Theologie benoemd wordt, dan is hij voor de Gereformeerde Kerken wel is waar van groote beteekenis, maar toch niet rechtstreeks. Vandaar dat voor het kerkelijk leven Maccovius niet zoo interessant is, men in de Vaderlandsche Kerkgeschiedenis hem minder kent, en dit hoofdstuk dan ook betrekkelijk kort zal zijn, in vergelijking met de volgende, waarin ik Maccovius' groote verdiensten op wetenschappelijk en speciaal op theologisch gebied ga behandelen.

Maar toch op de rollen der Vaderlandsche Kerkhistorie komt ook de naam van Maccovius meer dan eens voor, en

vooral de Synode van Dordt heeft in de zaak Maccovius eene belangrijke episode uit hare geschiedenis te boeken gehad. Chronologisch wil ik dan bij het kerkelijk leven van Maccovius stilstaan en zoodoende achtereenvolgens behandelen:

1°. Maccovius en de Classe van Franeker.
2°. Maccovius en de Friesche Kerken.
3°. Maccovius en de quaestie Daniel Snecanus.
4°. Maccovius en de Synode van Dordrecht.

---

§ 1. Maccovius en de Classe van Franeker.

Zooals we zagen ontbrandde reeds heel spoedig na Maccovius' optreden als Hoogleeraar, het odium theologicum tusschen hem en Lubbertus. De laatste zat dan ook „trouw op de wacht" [1]) of Maccovius zich niet eens bloot zou geven en hij hem zou kunnen treffen door een aanklacht waardoor Maccovius misschien voor goed zou moeten worden verbannen van het Academie-erf. In 1616 scheen de gelegenheid zich daartoe reeds voor te doen, en maakte Lubbertus er waarschijnlijk niet met ongenoegen gebruik van om zijn doel te bereiken. Maccovius werd althans bij de Classe aangeklaagd, dat hij de autoriteit van Gods Woord stelde onder het gezag der menschelijke rede en de Schrift onderwierp aan de critiek van het menschelijk verstand. [2]) Hoe het mogelijk was den bekenden en beroemden Disputator tegen de Socinianen met zulk een aanklacht lastig te vallen, is inderdaad moeilijk te begrijpen, ja het blijft werkelijk een raadsel. En te begrijpen is het dan ook dat de Classe van Franeker Maccovius vrijsprak en vrij liet uitgaan naardien zijn Adversarius in gebreke bleef afdoend bewijs te leveren. Hoe dit proces verliep, kon ik niet meer nagaan, daar het Archief van de Franeker Classe eerst met het jaar 1636 begint en de stukken uit den voorgaanden tijd niet

---

1) Reitsma, l. c., p. 371.
2) Diest Lorgion, l. c., p. 58.

meer aanwezig zijn. Reitsma deelt mede dat Maccovius van deze aanklacht openlijk aan Lubbertus en Ds. Beilanus de schuld gaf, en mochten die het al loochenen, dan waren zij toch de agitatoren die anderen als tusschenpersonen gebruikten. [1])

Wat was de stand der quaestie? Maccovius had in zijn Locus de Sacra Scriptura van een *fides historica* en van een *fides salvifica* ten opzichte van den inhoud der H. Schrift gesproken.

Er zijn in de H. Schrift onderscheidene dingen geopenbaard, die voor het geloof noodig zijn ter zaligheid, waarvan het niet-weten schadelijk is en de ontkenning er van haeresie. Dit ziet op de Articuli fidei salvificae ac catholicae. (fide non solum historica, sed et salvifica tenemus; omnibusque haec fides, saltem quoad summam doctrinae ad salutem est necessaria, ignoratio autem est damnabilis, negatio simpliciter haeretica.) [2])

Er zijn echter ten opzichte der H. Schrift ook dingen, waarvan de onbekendheid er mede aan de zaligheid geen afbreuk doet, maar waarvan echter de ontkenning wel ter dege zondig is. B.v. het feit dat de verschillende Bijbelboeken canoniek zijn. Zoodra men het weet, dan is het een quaestie zoo van historisch als zaligmakend geloof. Het niet weten er van, doet u de zaligheid niet verliezen. Maccovius drukt dit uit door te zeggen dat dit geloof *accidentaliter* ter zaligheid noodig is. (Quod liber aliquis in particulari, puta Hoseas, Mattheus, *accidentaliter sive quoad Scripturam* sit Canonicus, id fide historica et salvifica tenendum est, sola autem negatio est haeretica et damnabilis, ignoratio non item.) [3]) Maccovius werkt dit in dezer voege uit: De kennis van Christus' persoon, sterven, opstanding en hemelvaart is voor de zaligheid onmisbaar. (Rom. 15:4, 2 Tim. 3:16). De negatie van deze heilsfeiten stelt u doemschuldig. Maar iets anders is het of iemand wel deze heils-

---

[1]) REITSMA, l. c., p. 371.
[2]) Loci Communes, p. 15 (ed. 1650).
[3]) Loci Communes, p. 15.

feiten kent, maar niet weet door wien ze te boek gesteld zijn. (Quia potest rudis aliquis scire et credere historiam de Christo et hac fide servari, qui tamen ignoret eam a Matthaeo descriptam esse, aut eius Euangelio contineri.) [1])

En deze beschouwing nu brengt hem tot de conclusie, dat deze dingen die *per accidens* ter zaligheid te kennen noodig zijn, met een historisch geloof gekend worden. Onbekendheid er mede schaadt niet, en de negatie er van is haeresie *per accidens.* (Quod liber aliquis in particulari, puta Hoseas, Mattheus, sit Hoseae, Matthaei, hoc fide tantum historica, tenemus, cuius ignoratio non damnat, negatio est haeresis, saltem per accidens.) Te weten dat de profetieën van Hosea door Hosea, van Jesaja door Jesaja geschreven zijn is een quaestie van historische kennis. Het is niet *per se* noodig zulks te weten. Anderszins zou men ook moeten weten wie de schrijvers waren der Bijbelboeken waarvan de auteur niet bekend is, b. v. van Job, Esther, Richteren, Jozua e. a. Maar de auteurs dier boeken zijn niet bekend, men gist er naar, en toch, „de quibus tamen hactenus in Ecclesia ignoratur vel dubitatur citra periculum salutis, erroris, aut haeresis." Wel is noodzakelijk te gelooven dat ze geïnspireerd zijn „modo credatur esse divinum." Velen die het niet geweten hebben, zoo tijdens het leven van den auteur als tegenwoordig, zijn desniettegenstaande toch zalig geworden.

Het is echter gansch iets anders niet te weten of een of ander tekstwoord van Hosea is, dan wel te loochenen dat een bepaald tekstwoord uit de profetieën van Hosea, van hem is. Want dan wordt de H. Schrift geloochend, die openbaart dat het wel van Hosea is, „negat Scripturam, quae in titulo hanc prophetiam tribuit Hoseae; Negans autem Scripturam est haereticus." Aan de waarheid van de opschriften der profetieën, mag niet meer getwijfeld worden dan aan de inhoud dier profetieën, „nulla est causa ambigendi de veritate inscriptionis magis, quam de veritate

---

[1]) Loci Communes, p. 15.

totius prophetiae. Qui igitur negat Hoseae esse, nisi probaverit alterius esse Prophetae, (quod probari a nemine potest) is praesumitur ideo negare ut Scripturam, quantum in se est, convellat, et ideo haereticus censetur." [1])

En evenzoo zegt hij in zijne Distinctiones Theologicae, Cp. I, § 11: „Aliud est nosse hunc vel illum librum esse canonicum, aliud ab hoc vel illo autore esse conscriptum" welke distinctio hij aldus uitwerkt:

„Pontif. solent ex nobis quaerere quomodo novimus Euangelium Matthaei esse Euangelium Matthaei, aut Lucae, Lucae? *Resp.* Si quaeratur de eo, quomodo sciamus hos libros esse canonicos, tum dicimus ex argumentis insitis, quae nim. istis insunt; Atque ita distinguere nos fidem qua credimus Librum esse canonicum, et qua credimus ab hoc vel illo autore scriptum. Nam hoc tantum est fidei historicae; *proinde nemo periclitatur de salute, si non credat a Matthaeo scriptum, modo credat esse canonicum, a Sp. Sancto profectum."* [2])

Het is zeker overbodig aan te toonen, dat deze quaestie met de kritiek onzer dagen niets gemeen heeft. De kritiek toch randt Gods Woord als zoodanig aan. Maccovius aanvaardde, als zuiver Calvinist, *geheel* de H. Schrift als Gods Woord. Maar hij onderscheidde tusschen wat in dat Woord ter zaligheid noodzakelijk, en wat voor de historische kennis en Theologische wetenschap geopenbaard was. Al de boeken der H. Schrift zijn van God ingegeven, dat is een quaestie van zaligmakend geloof. Dat de afzonderlijke boeken van dien of dien auctor secundarius zijn, is op zich zelf een quaestie van historisch geloof, zij het ook dat dit bij die boeken, waar de H. Schrift zelf den auteur aangeeft, van het zaligmakend geloof niet te scheiden is.

Maccovius had dus het goddelijk karakter en het volstrekt gezag der H. Schrift allerminst bestreden of aange-

---

[1]) Loci Communes, p. 16.

[2]) Deze beroemde Distinctiones Theologicae van Maccovius zijn afgedrukt vooraan in de Maccovius Redivivus van Arnoldi, waarvan ik hier en voortaan de editie van 1654 citeer.

rand. Hij was ten onrechte aangeklaagd. De Classis sprak hem dan ook vrij, en onverlet kon Maccovius weer terugkeeren op het Academie-erf.

---

§ 2. **Maccovius en de Friesche Kerken.**

Sinds jaren lang was er tusschen de Franeker Academie en de Friesche Kerken een strijd hoe de zonen der Alma Mater na voltooide studie aan de Sancta Mater zouden worden toegevoegd. De Franeker Theologen beweerden dat zij als Hoogleeraar het examen afnemende, aan dat wetenschappelijk examen kerkelijke waardij bijzetten, zoodat dus het Academisch licentiaats- of candidaatsexamen èn wetenschappelijke èn kerkelijke beteekenis had, en de Candidaten der Theologische Faculteit als zoodanig in de Kerk zonder nader kerkelijk examen, hetzij praeparatoir of peremptoir, konden optreden, na ontvangen beroep. De Kerken daarentegen beweerden dat het Academisch examen zuiver wetenschappelijke beteekenis, geen kerkelijke waarde had, en dat om in de Kerken te mogen optreden een afzonderlijk kerkelijk examen moest worden afgenomen.

Deze strijd was in vollen gang tijdens Maccovius' professoraat, en straks zullen we er nader bij stilstaan.

Men voelt al terstond dat Maccovius in dezen strijd tusschen de Franeker Academie en de Friesche Kerken eene eigenaardige positie innam. Hij toch was nooit in de kerkelijke Bediening geweest. Hij stond niet in het ambt, hij had alleen een academisch Doctoraat zonder eenige kerkelijk radicaal. Wat de andere Franeker Theologen dus ten opzichte van hun radicaal nog konden zeggen, viel voor Maccovius weg, gold voor hem niet. Maccovius had eene gansch particuliere positie ten dezen, en kon op het recht om deel te nemen aan het examineeren der Candidaten geen enkele aanspraak laten gelden.

Maccovius blijkt echter bereid geweest te zijn om te doen al wat de Kerken van hem verlangden, ten einde zich het recht tot Kerkelijke Examinatie wettiglijk te verwerven.

Reeds terstond nadat hij tot Hoogleeraar benoemd was, had hij de zaak ter sprake gebracht op de Synode van 28 Mei 1616, te Franeker gehouden, waar dientengevolge ook de positie van Maccovius afzonderlijk ter sprake kwam. In de Acta toch lezen we:

„is gevraecht, dewyle doct. JOHANNES MACCOVIUS, professor in de h. theologia tot Franeker, geklaecht heeft, dat hy alsnoch gheen afscheidt hadde ontvanghen van het examineren der candidaten theologiae ende het toelaten derselver tot den dienst der kercke, ende gepraesenteerdt, indien syn promotie ad doctoratum daertoe niet genoech can gelden, dat hy bereidt sy te doen, tgheene het teghenwoordyghe synodus ofte de deputati synodi souden achten van hem meer gerequireert te worden, wat in desen behoort gedaen te worden, etc. Ende acht het Synodus, dat de classen in de eerste sessie hierover sullen adviseren ende haer advysen den deputatis synodi overgheven, opdat deselve sulckes den E. E. heeren Staten midtsgaders den heeren scholarchen moghen remonstreren ende hierin yetwats gedefinieert worde." [1])

Maccovius klaagt er dus over dat hij inzake de examinatie nog geen „afscheidt" d. i. eindbesluit, beslissing der Kerken ontvangen heeft, en vraagt wat de Kerken willen dat hij doen zal ten einde tot de Examinatie bevoegd te zijn — en de Synode oordeelt dat de Classes over die zaak zullen nadenken en rapporteeren.

Als dan in Augustus 1617, het volgende jaar, de Friesche Kerken wederom in Synode vergaderen — te Harlingen — komt deze aangelegenheid weder ter sprake, maar kan nog geen decisie genomen worden omdat onderscheidene Classes de zaak niet overwogen hebben en aan de Deputati Synodi geen advies hebben ingezonden. Dies wordt opnieuw besloten „dat sulx na die oude resolutien ter eerster gelegentheijt in allen classen, daer sulx niet geschiet is, sal gepondereert worden, ende dat die advijsen der classen door den deputaten synodi sullen vergadert worden om tgene, wat bij

[1]) REITSMA en VAN VEEN, *Acta*, VI, p. 238.

die meeste stemmen besloten wort, die E. heeren Gedeputeerde Staten ende die E. heeren Scholarchen te remonstreren om hierin te doen ofte laeten gescieden na behooren." [1])

Nu eindelijk nemen de Classes deze zaak ter harte, geven hunne adviezen aan de Deputati Synodi, en als de Kerken van Friesland dan in Juni 1618 te Dokkum in Synodo vergaderen, kan de zaak haar beslag krijgen en Maccovius zijn „afscheidt" erlangen. Toen werd besloten:

„op die questie, oft dr. Maccovius, theologiae doctor maer geen predicant zijnde, mach examineren ende tot den kerckendienst ordoneren, is bi den meeste stemmen der classen goetgevonden, dat hij sulx collegialiter met andere professoren theologiae wel mach doen." [2])

Zoo was ook deze quaestie weer van de baan en was dus aan Doctor Maccovius toegestaan collegialiter met de andere Hoogleeraren der Theologie de candidaten te examineeren, na welk examen destijds eene kerkelijke roeping kon aanvaard worden.

Op zichzelf kan een Theologiae Doctor qua talis natuurlijk het recht niet hebben om tot de ambtelijke bediening toe te laten. Dat recht komt alleen aan de Kerken toe, en moet haar onverlet blijven. Maar wel kunnen de Kerken zelven van de Examinatie afzien en die aan een ander opdragen of overlaten. Dit gebeurde ook wel in andere provincies. En zoo kon het ook desgelijks geschieden met de Franeker Theologen, en ook met Maccovius, al was deze zelf nooit in kerkelijken dienst geweest.

Laat ons nu zien hoe deze strijd tusschen de Franeker Academie en de Friesche Kerken daarna zijn verloop had.

De Nat. Syn. van Dordt 1578 had bepaald dat een kerkelijk examen zou worden ingesteld voor diegenen die „niet ghenoeghsaem ondersocht en syn", maar besloten „soo vele den ghenen aengaet welcke de vniwersiteyt van Leyden ofte eenighe andere vniuersiteyt onser Religie bequame

---

[1]) Reitsma en van Veen, *Acta*, VI, p. 241.
[2]) Reitsma en van Veen, *Acta*, VI, p. 254.

gheoordeelt sal hebben, en sullen van nieuws niet gheexamineert worden, wel verstaende soo vele de leere aengaet." [1])

En insgelijks had de Nat. Synode van Middelburg 1581 met het oog op deze quaestie aldus besloten: „Offt die Dienaers, welcke wth de Vniuersiteyt van Leyden oft eenighen ander (professie doende van die ghereformeerde religie) gheroepen werden, van den Classe moeten ondersocht wesen? Antw. Het sal genoech zyn, dat sy door een wettelick getuychenisse bethoonen, dat sy van de professoren der Theologie gheexamineert ende gheapprobeert zyn." [2]) Eerst de Synode van 1586 voerde een praeparatoir examen in.

De Deputaten der Dordtsche Synode schijnen het artikel dat de academisch geëxamineerden, door de Kerken niet behoefden over geëxamineerd te worden, eigenmachtig te hebben weggelaten. [3])

En aangezien de Franeker Academie van de Gereformeerde religie professie deed, en in artikel 8 der Statuten van hare Hoogleeraren eischte „qui non solum docti ac diligentes sint; sed in Religione, cuius summa Catechesi Heidelbergensis Belgicaeque Ecclesiarum et confessione Belgicae Ecclesiae comprehensa est, consentiant, eumque consensum propriae manus subscriptione attestentur", zoo ontvingen de Friesche Kerken de Franeker kweekelingen zonder nader examen, en had de Franeker Academie onbetwist het volle recht om èn praeparatoir èn peremptoir te examineeren. En zoo ver ging zelfs de bevoegdheid der Friesche Theologische Faculteit, dat als er iemand door de Classe geëxamineerd werd, krachtens Staten-resolutie van 1611, zulks geschieden moest in presentie van twee Hoogleeraren der Theologische Faculteit. [4]) Ja zelfs als de Synode van Dordrecht 1618/19 bepaalt, dat het examen en de uitzending tot den kerkedienst alleen aan de Classen toekomt, blijft de Franeker Faculteit hare rechten behouden. [5])

---

[1]) Ypey en Dermout, *Gesch. d. Ned. Herv. Kerk*, I, p. 176.
[2]) Rutgers, *Acta v. d. Ned. Syn. d. 16e eeuw*, p. 285.
[3]) Rutgers, *Acta v. d. Ned. Syn. d. 16e eeuw*, p. 403.
[4]) Dr. H. H. Kuyper, *Opl. t. d. Dienst des Woords*, I, p. 511.
[5]) Diest Lorgion, l. c., p. 96.

Maar de Franeker Academie had misbruik gemaakt van dit privilege, doordat zij toestond dat dit examen werd afgenomen door ook niet-Theologische professoren, zij het ook noodgedrongen, in den tijd dat Maccovius de eenige Hoogleeraar voor de Theologische Faculteit was. De Franeker Classe diende toen een gravamen in op de Friesche Synode van 1634. En sinds zijn de Kerken er op bedacht geweest, de Examinatie voor zich te behouden. Op de Synode van Dokkum in 1639 kwam een voorstel van de Classe Leeuwarden in om de examens voor Professoren buiten Friesland gedaan, niet als voldoende te erkennen, en aan de Franeker Theologische Faculteit het recht van peremptoir te examineeren te ontnemen. Dit voorstel van de Classis Leeuwarden werd op de Synode van Dokkum 1639 aangenomen, overeenkomstig het besluit van de Synode van Dordt 1618/19 artikel 4. [1])

Zooals te begrijpen is kwam de Franeker Academie, tuk op hare privileges, tegen dit Kerkelijk Besluit in verzet. Ten onrechte echter was zij zeer verontwaardigd en nam zij het averechtsche besluit om zich aan de Synode van Dokkum niet te storen. Zij meende te zien aankomen dat door den nieuwen maatregel aan de Kerken groote schade berokkend zou worden, en dat de wetenschap er door tot barbaarschheid zou vervallen, „magno cum dedecore ministerii, summo cum damno Ecclesiae et periculo evidentissimo turbendae per imperitiam reipublicae ac barbariei in rem literariam introducendae," wanneer een student die niet behoorlijk afgestudeerd had, door een zooveel gemakkelijker en eenvoudiger kerkelijk examen tot de Bediening kon worden toegelaten.

De Senaat zou daarom blijven examineeren in Hebreeuwsch, Grieksch, Latijn, Philosophie, Logica enz., zou ook een onderzoek naar het leven der candidaten instellen, zou eindelijk een examen zoo in de Theoretische als in de Practische vakken der Theologie blijven afnemen. Indien dit examen

---

[1]) Dirst Lobgion, l. c., p. 97.

slechts tamelijk naar genoegen uitviel dan zou de Senaat hun een „Testimonium praeparatorium" uitreiken, waarop zij dan later naar keuze òf bij de Classe òf bij de Theologische Faculteit der Academie een peremptoir examen konden doen. Maar als het goed uitviel, dan zou dat Academisch examen „ex more, iure et privilegio" voor peremptoir gehouden worden, en de gepromoveerde Candidaat zich aan geen kerkelijk examen meer hebben te onderwerpen.

„Si autem revera aptus et idoneus depretensus fuerit ad ministerium extemplo eapessendum, habebitur illud examen pro peremtorio ex more, jure et privilegio huius Academiae, et Testimonium ei conferetur quo ad ministerium sanctum capessendum recte et sine alio ullo examine seu Academico seu Ecclesiastico admissus declaretur; et talem, qui ita promoveri meretur, Academia auctoritate et ope sua omnibus modis tuebitur ac promovebit." [1])

Toch is de Senaat zoo wijs geweest, om ondanks dat overmoedige besluit, naar de eerstvolgende Friesche Synode van 1640 een Deputatie van de Hoogleeraren Vedelius en Cocceius te zenden, die in een Latijnsche oratie aan de Synode vernietiging van het Dokkumer-besluit kwamen vragen. Maar de Synode was niet van plan te veranderen en handhaafde het genomen besluit. [2])

Alstoen teekenden de beide Hoogleeraren namens de Franeker Academie protest aan tegen het opnieuw bekrachtigd Dokkumer besluit:

a. omdat het gemaakt was, zonder de tegenpartij opgeroepen en gehoord te hebben.

b. omdat het niet door de Overheid is bekrachtigd.

c. omdat de Synode geene rechterlijke macht over de Academie heeft.

De Synode van 1641 handhaafde, ondanks alles, wederom het te Dokkum genomen besluit.

Zoo werd de wensch der Franeker Hoogleeraren niet vervuld. En ook de Staten gingen in 1653 niet verder dan de

---

[1]) Diest Lorgion, l. c., p. 384.
[2]) Diest Lorgion, l. c., p. 99.

bepaling: „dat, namelijk, indien 's lands alumni zich bij de klassen tot het kandidaatschap wilden laten examineren, zij eerst van de professoren, op eene solemnele wijze, moesten geëxamineerd zijn, doch de overigen slechts van dezelve behoefden getenteerd te worden." [1])

Sommige Classes waren zoo verstandig het examen in hare praesentie door Theologische professoren te laten afnemen. [2])

Voetius en Maccovius stonden in deze zaak saam tegenover de Kerkelijken. [3]) Voetius heeft het in Friesland gebeurde zeer betreurd, en der Kerken wijze van doen afgekeurd; 1° omdat de Faculteit overal het recht van Examinatie had; 2° omdat de professoren de meest geschikte examinatoren zijn; 3° omdat aan de Academie het best geexamineerd kan worden, wijl men daar de candidaten in het verloop van heel hun studie kan nagaan. Willen de Kerken zich toch laten gelden, dan doen ze het best door Kerkelijke Deputaten het Academisch examen te laten assisteeren. [4])

Chronologisch zou nu de quaestie van Daniël Snecanus, waarbij ook Maccovius betrokken was, aan de orde komen; doch die behandel ik liever in een afzonderlijke §.

Waar ik hier Maccovius in zijn aanraking met de Provinciale Synoden van Friesland bespreek, deel ik hier ook nog mede dat de Acta der Prov. Synode van 1618 te Leeuwarden zich met Maccovius bezighouden. Zooals men zich herinnert, was toen juist de groote strijd tusschen Lubbertus en Maccovius losgebroken naar aanleiding van de Theses-Parker, en had de Classe van Franeker — op een bezwaarschrift met 50 punten — Maccovius veroordeeld, maar Maccovius, van zijn goed recht overtuigd, had voor dat kerkelijk oordeel niet willen zwichten. En het was daarom, dat hij den 1sten October 1618 op de Synode te Leeuwarden komt appelleeren. „Versoeckende audientie bij de vergaderinghe.

[1]) Ypey en Dermout, l. c., I, p. 176.
[2]) Boeles, l. c., I, p. 868.
[3]) Dr. H. H. Kuyper, *Opl. t. d. Dienst des Woords*, I, p. 489.
[4]) Dr. H. H. Kuyper, l. c., I, p. 518 v.v..

Welx hem gegunt, heeft syn propositie gedaen, waarop die vergaderinghe heeft versocht, dat D. MACOVIUS, tgene hij mondelingh hadde voorgedraghen, by geschrifte wilde stellen ende de vergaderinge overgeven, welx D. MACOVIUS alsoo te doen heeft aengenomen." [1]) Zoo kwam Maccovius dan 's morgens op de vergadering der Synode om protest in te dienen bij de „Meerdere Vergadering" tegen de Franeker veroordeeling en kreeg last om dat schriftelijk te doen. Op de middagvergadering dient Maccovius dan ook zijn Beklag- en Verweerschrift bij de Synode in, en „De saecke D. doctoris MACOVII is gerenvoyeert aen de E. heeren Gedeputeerde Staten om met overroepinghe van de heeren curatoren ende enige theologanten aff te handelen." Melbomeus en Taco van Aysma werden gedeputeerd om daarop de Heeren Gedeputeerden te „begroeten" die alsnu „dese resolutie van de Synode mede goetgevonden ende geaprobeert, aennemende opt spoedigste daerin te doen." [2])

En zoo kwam de zaak in handen der Gedeputeerden, van waaruit zij straks weer te Dordt in kerkelijke behandeling wordt teruggebracht.

Nog eenmaal lees ik dat de Friesche Synode zich met Maccovius heeft beziggehouden. In 1641 schijnt hij een traktaat te hebben uitgegeven, daarin de quaestie behandelende of iemand, die kerkelijk verongelijkt was, zich op den Magistraat mocht beroepen. Hij schijnt daarin sommige Dienaren die, naar zijn inzien, onrecht hadden bedreven, in zaken van kerkelijke censuur, nog al over den hekel gehaald te hebben. De Friesche Synode van 1641 voelde zich geroepen Maccovius hierover te vermanen „dat zijn E. van al zulke manieren van doen, smakende naar vleesch en bloed, wilde voortaan afhouden." [3])

---

[1]) REITSMA en VAN VEEN, *Acta*, VI, p. 262.

[2]) REITSMA en VAN VEEN, *Acta*, VI, p. 265.

[3]) DIEST LORGION, l. c., p. 103. cf. ook Dr. POSTHUMUS MEYES, *Jacobus Revius*, p. 161—165.

§ 3. Maccovius en de quaestie Daniël Snecanus.

Hoewel de Friesche Kerken over onrechtzinnigheid in de leer niet veel te klagen hebben gehad, en de Arminianerij op Frieschen bodem niet zoo welig wortel schoot — toch heeft de Friesche Kerkgeschiedenis ook hare Arminiaansche rollen. Op één van die onrechtzinnigheden wil ik hier nader ingaan, n.l. op de „geruchtmakende zaak" van Daniël Johannes Snecanus, omdat ook Maccovius hierin betrokken is geweest.

Daniël Johannes Snecanus (geb. 1580 te Sneek) kwam, na eerst predikant in Elaardt (Hylaard) en Bergum te zijn geweest, in 1614 te Sneek „als Leeraar en Rector der Latijnsche scholen", op een beroep zoo van den Kerkeraad als van den Magistraat. [1])

Nauwelijks was Snecanus een jaar in zijn ambt, of hij raakte reeds in ongelegenheid om zijn „Remonstrantsche gezindheid," waarvan zijn prediking blijk gaf. Met het oog op de ontstane moeilijkheden, verzocht de Raad van Sneek hem toen voor een half jaar van de prediking af te laten. En wel is Snecanus niet gewillig, maar toen de Raad bleef aandringen, zag Snecanus dan toch van de prediking af en wijdde zich alleen aan de School. Zoo werd de strijd gestild; maar Daniël deed hem zelf aldra weer ontbranden. Wat toch gebeurde?

Men weet dat in het jaar 1617 te Amsterdam een vergadering gehouden werd om het bevorderen eener Nationale Synode te bespreken. [2]) Op deze Vergadering nu kwamen Bogerman en Florentius uit naam der Friesche Kerken, zonder last echter, zooals te begrijpen was in die omstandigheden, van Classe of Synode. Hiervan deed Daniël nu mededeeling aan de Classis Sneek, en opende daardoor op nieuw, maar nu in den boezem der Classis, den strijd tusschen zich en de Gereformeerde predikanten.

---

[1]) De Vaderlandsche Letteroefeningen, 1827, II, p. 59 v.v., heeft een studie van Q. N. over Daniël Snecanus. Hij zag de oorspronkelijke brieven en authentieke stukken (± 200 in getal) na.

[2]) G. Brandt, *Historie der Reformatie*, II, p. 430, 481.

De Classe stelde hem een drietal artikelen voor, met de vraag, of hij die onderteekenen wilde, „seeckere drie puncten, waerover onder anderen in Hollant die tegenwoordige swaricheden in de Gereformeerde kercken geresen sijn, als namentlyck van de praedestinatie, van de genade Godts ende volstandicheijt der geloovigen." [1]) De eerste twee punten wilde hij accordeeren, maar het derde niet. Hierop vroeg de Classe hem, of hij ook bezwaar tegen de leer der Kerk had buiten de drie punten om. Dewijl Daniël hierop weigerde te antwoorden, wordt hij voor „suspect" gehouden en door de Classe „van den predikdienst gesuspendeerd, en van het regt van zitting in de Classicale vergadering ontzet." [2])

Daniël bij deze Classicale sententie zich niet kunnende neerleggen, appelleerde op de Prov. Synode te Harlingen van dat jaar en zond daarhenen eene uiteenzetting van zijn gevoelens aangaande de drie punten. De Synode „heeft geoordeelt dieselve onschriftmatich te wesen ende met het rechte gevoelen der Nederlantscher kercken niet te accordeeren" en „daeromme de sententie der classis van Sneeck tegens Daniélem voorsz. gevelt geapprobeert." [3])

Maar als Daniël dan verklaart „beswaert te sijn" en gaarne met eenige broeders te willen confereeren „hem leersaem stellende, sooverre dieselve hem anders conden onderrichten", zoo heeft de Synode drie godzalige en geleerde mannen gecommitteerd „om broederlyck ende vriendelyck D. Danielem wt Godes woort ende goede redenen te onderrichten ende syne swaericheyt, ist mogelyck, wech te nemen." De Synode committeerde voor deze aangelegenheid: Maccovius, Johannes Bogerman, predikant te Leeuwarden, en Florentius, predikant te Sneek. Verder werd besloten, dat „dese broederlycke ende private onderwijsinge" in Sneek zou plaats hebben „opdat het quaet mochte begraven wor-

---

[1]) Reitsma en van Veen, *Acta*, VI, p. 246.
[2]) Vaderlandsche Letteroefeningen, 1827, II, p. 68.
[3]) Reitsma en van Veen, *Acta*, VI, p. 246.

den, daert geboren is," [1]) en wel ten overstaan van den Kerkeraad.

Zooals men ziet was in deze Commissie ook Maccovius benoemd, hoewel hij geen lid van de Synode was. Dit kwam daar vandaan dat Maccovius reeds mondeling begonnen was met Daniël over deze drie punten te onderhandelen [2]), dus in deze aangelegenheid als het ware reeds betrokken was. Hij was op de hoogte der zaken, en als Theologiae Doctor en Professor zou hij in dezen der Kerken van Friesland van grooten dienst kunnen zijn. Bovendien was aan een zoo kundig Theoloog en zoo talentvol Disputator als Maccovius deze Commissie uiterst wel toebetrouwd. Men kon, als het op geleerdheid en „debating-power" aankwam, al heel moeilijk een beter keuze gedaan hebben. Daniël wilde zich echter voor dezen voorslag der Synode niet laten vinden en drong op breedere onderhandelingen met de Synode zelve aan. Maar de Synode hield zich aan het genomen besluit, om door een Commissie deze zaak te laten beslechten, wat haar het verwijt van Daniel veroorzaakte, dat zij bang was dat hij „den ouderlingen de oogen te veel zou openen." [3])

Na veel tegenspartelens van de zijde van Daniël, kwam het dan eindelijk toch tot een mondgesprek. Maccovius, Bogerman en Florentius begaven zich 6 October naar Sneek en den 7den October ving in presentie van gecommitteerden, zoo van den Kerkeraad als van den Magistraat, het dispuut met Daniël aan. Maccovius opende het Dispuut in het Latijn, waarover de Kerkeraadsleden van Sneek hun beklag deden omdat ze het nu niet volgen konden. Bogerman zet het daarom voort, „waarbij Maccovius toch als Theologiae Doctor, boven aanzat, en, als een manneken op het zoutvat, pronkte." [4])

Den 7den October was het vruchtelooze arbeid en schoot

---

[1]) Reitsma en van Veen, *Acta*, VI, p. 246.
[2]) Reitsma, *Honderd Jaren*, p. 881.
[3]) Vaderl. Letteroef., 1827, II, p. 68.
[4]) Vaderl. Letteroef., 1827, II, p. 64.

men zoo weinig op, dat de Commissie reeds aan een goed succes begon te twijfelen. Maar den volgenden dag kwam er een kentering in de zaken en onderteekende Daniël het eerste artikel, en den daarop volgenden dag de beide andere artikelen die in geding waren.

Deze drie artikelen, die Daniël één voor één onderteekende, waren de volgende:

1°. „Ick gelove ende bekenne, dat Godt van eeuwicheyt sommige menschen sonder op ijet goets in haer te sien, ja haer aenmerckende als in Adam verloren, naect ende leddigh van alle goede qualiteiten, ende ter contrarie becleedt met alsulcken, die de eewige verdoemenisse verdienen, heeft vutvercoren tot die eewige salicheijt, daerom meteenen haer verkiesende om haer, welverstaende de volwassene vutvercorenen vut louter barmhertigheit, te geven het waere gelove in Christum om door tselvige als een middel, van hem daertoe verordineert, haer tot de eewige salicheit te brengen, bekennende oversulcks dat het gelove is een vrucht deser genadige verkiesinge ende dat het sonder aenmermerckinge van eenige bequaemheit, conditie, qualiteit ofte dispositie in den mensche van Godt vut genade wert geschoncken."

2°. „Dat Godt het gelove ende de bekeeringe in dien vutvercorenen niet alleen door de predicatie des godtlicken woordts maer ooc door de inwendige crachtige werckinge des h. geestes also werckt, dat se sekerlick comen te geloven ende haer te bekeeren ten tijde, als het den Heere belevet."

3°. „Dat de waere vutvercorene kinderen Godes het salichmakende gelove niet geheelick noch eyndelick verliesen." [1])

Het Rapport van dit onderhoud of Mondgesprek is door Bogerman opgesteld en door al de leden der Commissie onderteekend, Maccovius vooraan, en aan de Synode van 27 Jan. 1618 overhandigd. Na mededeeling der zaken eindigt het aldus:

---

[1]) Copie van deze artikelen bevindt zich in BEITSMA en VAN VEEN, *Acta*, VI. p. 268, 269.

„Na twelke alles DANIËL vut onser vergaderinge gescheiden zynde, hebben wij onderscreven alle van herten ons verheught ende verblyt over den segen, die Godt over desen onsen arbeydt aen onsen broeder DANIËL hadde gegeven, ende tegelijcke Godt van herten gebeden, dat hem gelieve denselven noch te vermeerderen ende DANIELEM voornoemt ten volsten van alle misverstandt ende dolingen verlossen ende in zyne godlicke waerheit verstercken ende also tot de waere eenigheijt ende gemeinschap der gemeinte J. Christi wederommebringen." [1])

Maar al heel spoedig bleek deze vreugde van korten duur te zijn. Genoemde Synode toch, waar dit Rapport van Maccovius c. s. werd ingediend, informeerde bij den Kerkeraad van Sneek, of Daniël na de Conferentie van October 1617 te Sneek zich aan de Formula Concordiae gehouden had.

De Kerkeraad en Classis van Sneek waren toch onrustig gebleven en vertrouwden de zaak niet recht omdat Daniël over de „gearticuleerde bekentenisse" zich niet nader had willen verklaren. Toen nu wederom eene Commissie benoemd werd zeide Daniël de drie artikelen van October 1617 „niet anders te connen verstaen, dan soverre die met sijn verstant overeenquamen." De predikanten van Sneek klaagden dan ook over hem: „bij hem DANIËL was ontrouwelick ende onrechtelick gehandelt." De Deputaten der Synode vroegen daarop aan Daniël nadere verklaring der drie artikelen, waarin Daniël niet bewilligde maar.... een maand uitstel vroeg! De Deputaten vroegen hem of hij geloofde dat de drie artikelen die hij onderteekend had orthodox waren. Waarop Daniël antwoordde „niet anders te connen zien, dan dat alsulck ondersoeckinge ende afvraginge was een inquisitie ende perssinge der conscientie, die vrij ende ongeperst behoorde te blijven." Zoo bleek dan hoe trouweloos Daniël in 1617 met zijne „Reducenten" gehandeld en tevens de Classe bedrogen had, weshalve besloten werd dat de veroordeeling zoo van de Classe van Sneek — in 1617 — als van de Frie-

[1]) REITSMA en VAN VEEN, *Acta*, VI, p. 268.

sche Synode anno 1617 gemainteneerd moet worden „ter tijdt D. DANIËL sich anders sal verclaren." [1]).

Zoo werd dus de veroordeeling van 1617 gehandhaafd. Dit hield in dat hij „van den predikdienst gesuspendeerd, en van het regt van zitting in de Classicale vergadering ontzet" bleef. Spoedig volgde nu ook zijn ontslag als Rector aan de Sneeker school. Wie Daniël eigenlijk wel was, en waar hij thuis hoorde blijkt nu ook, want straks wordt hij predikant in den dienst der Remonstrantsche Societeit te Hoorn, [2]) wel een bewijs hoe onwaarachtig hij was toen hij aan Maccovius c.s. in 1617 van de Arminianerij zeide „dat he van sulckes alles, ende wat sich daervan tot eeniger tijde mochte comen te openbaren, niet alleen onschuldigh, onnosel maer ooc van harten viand was ende sulckes alletijdt te sullen metterdaet bewijsen ende bethoonen." [3])

---

§ 4. Maccovius te Dordrecht.

Thans komt wel de belangrijkste en verreweg meest bekende gebeurtenis uit Maccovius' kerkelijk leven aan de orde. De Twistzaak van Maccovius te Dordt is een van de bekende punten uit de Postacta. De handelingen dienaangaande mochten niet gepubliceerd worden en jaren lang is dan ook over dit geding een geheimzinnig stilzwijgen bewaard geweest, totdat wijlen de Utrechtsche Hoogleeraar HERINGA de Archieven van Dordt opspeurde, de stukken nazag, de bronnen raadpleegde en over deze geheime zaak het volle licht deed opgaan in zijn uitnemende studie: „De Twistzaak van den Hoogleeraar Johannes Maccovius door de Dordrechtsche Synode, ten jare 1619, beslecht," een studie welke hij uitgaf in het 3de deel van het „Archief voor Kerkelijke Geschiedenis, inzonderheid van Nederland," en die hij later ook nog afzonderlijk verkrijgbaar stelde.

---

[1]) REITSMA en VAN VEEN, *Acta*, VI, p. 269—272.
[2]) Vaderl. Letteroef., 1827, II, p. 66.
[3]) REITSMA en VAN VEEN, *Acta*, VI, p. 268.

Men houde het mij dus ten goede, dat ik voor deze § de doorwrochte studie van Heringa volg, en slechts hier en daar iets aanvul, soms ook een enkele onjuistheid verbeter en over de feiten een eigen oordeel mij voorbehoud.

We zagen reeds dat de aanklacht tegen Maccovius bij de Classe van Franeker gegrond was bevonden, dat Maccovius appelleerde op de Provinciale Synode van Friesland van het jaar 1618; en dat deze Synode de zaak in handen van Gedeputeerde Staten stelde welke ze op hun beurt, bij Resolutie van 28 Nov. 1618, op de Generale Synode van Dordrecht weder onder kerkelijke behandeling terugbrachten. De Gedeputeerden hadden een Missive aan de Politieke Gedeputeerden van Dordt gezonden, dat Maccovius aldaar gehoord en zijn zaak tot een einde moest worden gebracht. Toen Maccovius echter in Dordt aankwam waren er andere punten op het agendum die eerst moesten worden afgehandeld, en moest hij derhalve eenige maanden wachten. Eerst 25 April van het volgende jaar, als juist den vorigen dag der Remonstranten zaak is ten einde gebracht, neemt de behandeling van zijn zaak een aanvang. Reitsma zegt: „voor zulk een steil-hervormd geleerde als Maccovius wel uit te houden." [1])

Zijnerzijds kwam namelijk, na vijf maanden wachtens, in de *138e Sessie, 25 April 1619* (nieuwe stijl) een „libellus supplex) van zijn hand in. Tegelijk deelde Bogerman mede, dat de Staten van Friesland reeds voorlang een verzoekschrift hadden ingezonden, dat de Synode van de zaak-Maccovius kennis mocht nemen, en dat zij daartoe al de noodige bescheiden hadden overgezonden. [2])

In dat verzoekschrift vraagt Maccovius dan, of hij na zooveel maanden wachtens eindelijk gehoord mocht worden, deelt alsdan de aanklacht tegen zijn rechtzinnigheid mede, geeft eveneens een bericht der historie met heel den aanhang er van, geeft vervolgens van alles aan Lubbertus de schuld en verzoekt voorts ook van zijnentwege een oordeel

---

[1]) Reitsma, *Honderd Jaren*, p. 894.

[2]) Leydekker, *Eere van de Nationale Synode van Dordregt*, I, p. 649.

der Synode. Hij wenscht dat eerst Lubbertus en dan hij gehoord worden, opdat hij, één van tweeën òf beter onderricht òf vrijgesproken moge worden en weder huiswaarts kan keeren ter waarneming van zijn ambt. En bijaldien de zaak niet in volle Synode zou kunnen behandeld worden, dan zou hij gaarne een Commissie gekozen zien waarvan Lubbertus de ééne helft en hij de andere helft mocht kiezen, die dan naar bevind van zaken aan de Synode rapport zou doen.

Na lezing vraagt de Voorzitter aan Lubbertus, die lid der Synode is, krachtens Deputatie der Staten, [1]) wat de stand der quaestie is, waarover dit verzoekschrift inkwam.

Lubbertus geeft alsnu zijn verhaal van de aanleiding en den oorsprong der twisten, deelt mede dat het de wensch der Staten van Friesland is dat de zaak in volle Synode zou behandeld worden, beweert dat niet hij de aanklager is, maar de Classis van Franeker, betoogt dat hij dus geen partij is en op Maccovius' voorslag om een Commissie te benoemen niet wil ingaan; en zegt ten slotte dat de Staten hem opgedragen hadden alhier de mond der Classis van Franeker te zijn.

De Voorzitter deelt mee dat op deze zaak wel dient ingegaan, overmits de Friesche Staten zulks aan de Afgevaardigden der Generale Staten verzocht hadden, en daartoe al de noodige bescheiden hadden overgezonden.

En daar alzoo Lubbertus „sicut antehac in lite pars non fuerat, sic et nunc nullo modo se velle haberi pro parte protestatur," [2]) en dus niet als „partij in geding" behandeld kon worden, vroeg de Voorzitter of men eerst Maccovius nog hooren zou of wel de casus positie uit de stukken wenschte op te maken. Er werd besloten dat men den vol-

---

[1]) De Theologische Hoogleeraren werden door de *Provinciale Staten* naar de Synode gedeputeerd, en hadden onder de Nederlandsche afgevaardigden de eerste plaats, en recht van stemming. Als bij de opening der Synode de Franeker Academie niet vertegenwoordigd is, schrijft de Synode dan ook aan de *Generale Staten* dat die aan de *Friesche Staten* over de missie van een der Franeker Hoogleeraren zouden schrijven. Sinds 23 November is dan ook Lubbertus lid der Synode.

[2]) Golden Remains, p. 589.

genden dag eerst de aanklacht en de daarbij gevoegde bescheiden lezen zou, om daarna te beslissen of men Maccovius al dan niet zou hooren, alsook of de zaak in volle Synode of in Commissie zou behandeld worden.

Op de *140e Sessie, 26 April,* den volgenden dag dus, werd voorgelezen het schrijven van de Friesche Staten en de Acte van beschuldiging, bevattende de 50 punten van de Classis van Franeker. [1]) En ook komt dan een tweede verzoekschrift van Maccovius in waarin hij om arbiters vraagt en verzoekt dat ook zijn antwoord op de 50 punten gelezen worde. [2])

Zoodra de 50 punten der aanklacht voorgelezen waren, was veler oordeel terstond dat men een groot geleerde over zulke nietigheden niet moest aanklagen, en dat te minder daar ze meest op misverstand berustten, „qui revera primo quoque auditu videbantur, exceptis uno aut altero, non fuisse tanti momenti ut homo doctus de illis coram *Synodo* accusaretur: complurimi ipsorum erant ex ista receptissima distinctione AGENTIS PHYSICE ET MORALITER, ab Accusatore male intellecta.” [3])

In de *141e Sessie, 26 April,* 's namiddags, worden dan twee antwoorden van Maccovius, op die 50 punten van aanklacht, voorgelezen. Een grooter en een kleiner verweerschrift, die beide al in Friesland hadden gediend, terwijl speciaal voor Dordt er nog een derde verweerschrift bij kwam.

Een er van kwam mij in handen — de Responsio Posterior — die aldus begint: Antequam ad ista accedam, quae adfert contra me adversarius, de modo agendi quo mecum agit, paucis dicam. en dan wijst hij er op, dat de Adversarius tusschenpersonen gebruikt; dat hij nooit over die punten vermaand is; en dat hem geen tijd voor overdenking tot verweer is gelaten.

---

1) Men zie de Bijlagen.
2) Golden Remains, p. 540.
3) Golden Remains, p. 540.

1°. Subordinatas personas egit, et ne cui suboleret se auctorem esse, subinde se ipsum citat, in istis quae contra me adfert......

2°. Quod nunquam sum monitus de istis de quibus me accusat adversarius....

3°. Copiam mihi concedere noluerunt, ut ad responsionem me pararem..... [1])

En dan wordt elk van de 50 punten achtereenvolgens afgehandeld.

Alsnog wordt gelezen de brief van Paraeüs of van de Heidelberger Faculteit aan de Friesche Staten, naar aanleiding van de Theses van Parker.

Doch aangezien het dossier-Maccovius zoo groot was — er waren nog tal van Theses en een stel dictaten aan toegevoegd — vraagt de Voorzitter of het derde Verweerschrift van Maccovius ook moet worden voorgelezen. De buitenlandsche godgeleerden zijn bijna eenparig van opinie dat de zaak in Commissie moet worden afgehandeld, en dat men daarin verkiezen zou twee Buitenlandsche en twee Nederlandsche Theologen, terwijl men er wel twee predikanten aan kon toevoegen, en dat deze Commissie aan de Synode verslag zou doen naar bevind van zaken en van advies dienen. En aan die Commissie zou dan ook Maccovius' derde Verweerschrift in handen gesteld worden.

Alleen de Godgeleerden van Genève waren van een andere opinie. Deodatus was van oordeel, dat de zaak een particulier Nederlandsche was, en dus moest worden behandeld na het vertrek der Buitenlanders, maar Tronchinus viel heftig uit dat Maccovius, evenals zulks bij de Remonstranten was geschied, uit zijn geschriften moest beoordeeld worden, „oratione vehementissima contendebat nullo mode Macovium audiendum esse coram." [2]) Dat Tronchinus er zich zoo over opwond, er zoo heftig over sprak, wekte algemeene verwondering, en liet zich moeilijk verklaren.

Op deze zitting viel nog een gewichtig incident voor.

---

[1]) Te vinden in Pak N. van het Oud Synodaal Archief.

[2]) Golden Remains, p. 541.

Toen Lubbertus aan de beurt was om zijn oordeel over de te benoemen Commissie te zeggen, wenschte hij van stemming verschoond te blijven, maar had wel behoefte nog eens te verklaren dat hij noch aanklager van Maccovius was geweest, noch partij in geding wilde zijn. Dit deelt Hommius mee in de geschreven Acta, uit respect voor zijn leermeester Lubbertus, weglatende wat de Golden Remains ons meedeelen, namelijk dat toen Lubbertus aan de stemming toe was, hij scherp tegen Festus Hommius uitvoer, en hem o. m. zijne groote ondankbaarheid verweet, „exprobans ei summam in se ingratitudinem." [1]) Festus Hommius had dit uitvaren van Lubbertus te danken aan zijn bemoeiingen in de Parkerquaestie. Hommius had Parker naar Maccovius gestuurd en nu is Maccovius naar aanleiding van Parker aangeklaagd en wist Lubbertus dus a priori dat Hommius voor Maccovius en tegen hem zou zijn.

Festus Hommius antwoordt „met bescheidenheid", 1° dat die Theses, waarvan Maccovius was aangeklaagd, niet van Maccovius maar van Parker waren; 2° dat hij van „geloofwaardige personen" gehoord had „Sibrandum omnes illos errores Maccovio obiectos compillasse."

Lubbertus ontroert zeer en met zeer veel heftigheid ontkent hij zulks, en roept God als zijn Getuige en Rechter aan. Hij deed dit met zooveel pathos, dat de Voorzitter hem herhaalde malen aanmanen moest „de bezadigdheid in acht te nemen, die den heiligen betaamt, en den eerbied, welken hij der Synode schuldig was."

Ik weet niet wat ik ten dezen opzichte van Lubbertus zeggen moet. Maccovius verklaart altoos dat Lubbertus wel de aanklager is. Festus Hommius komt dit zijnerzijds ook meedeelen, dat hij het van „geloofwaardige personen" vernomen heeft. Sepp zegt dan ook onomwonden, dat het voor hem vaststaat dat Lubbertus wel terdege de aanklager is. [2]) En ook Edema van der Tuuk vindt: „men kan wel niet anders opmaken, dan dat Lubbertus in dezen twist wel

---

[1]) Golden Remains, p. 541.

[2]) Sepp, l. c., I, p. 141.

degelijk partij gekozen had en als beschuldiger optrad, ondanks zijn bezworen protest. [1]) Vriemoet [2]) en Paquot [3]) vermoeden dat de predikanten Regnerus Bogerman en Vomelius zijne handlangers zijn geweest.

Ik hecht de meeste waarde aan het bericht van Hommius, dat Lubbertus de 50 punten gecompileerd heeft, gelijk hij ook aan Plancius een catalogus daarvan, naar we zagen, gezonden heeft en dat hij dus wel terdege zelf de zaak op touw gezet heeft, maar niet aan het wiel heeft durven draaien door *formeel* de aanklacht zelf in te dienen, maar genoemde Regnerus Bogerman en Vomelius *de door hem saamgezochte* 50 punten als aanklacht bij de Classe heeft laten indienen. En dan is het inderdaad zeer afkeurenswaardig van Lubbertus, zoo telkens, zelfs onder aanroeping van Gods naam, te beweren dat hij niet de aanklager was. Dat was een misbruik maken van eene formeele sluwheid. Schold hij Maccovius voor Scholastiek, hij zelf verschool zich hier achter eene chicane.

In de *142e Sessie, 27 April*, wordt met de behandeling van het aanhangige voorstel voortgegaan. Gomarus, Thysius, Hommius, Lydius en Voetius voeren het woord. Ze verwonderen er zich over dat de scholastieke methode in Maccovius zoo berispt wordt, daar toch mannen als Zanchius, Sadeel, Danaeus, Junius en Trelcatius deze zelfde methode toch ook gevolgd hebben, ja zelfs Lubbertus die heeft aangewend in zijn controvers met Vorstius. Voetius deelt ook mede, dat niemand minder dan Amesius die Thesis van Parker, voordat ze gedrukt werden, gezien en geapprobeerd had, en zich ook bereid verklaarde om ze alsnog te verdedigen.

Amesius was met den vader van Parker uit Engeland herwaarts gekomen. Met name aan de Engelsche Academies was de Scholastieke methode in gebruik. [4]) „In variis Aca-

---

[1]) Edema v. d. Tuuk, *Bogerman*, p. 230.
[2]) Vriemoet, *Athen. Frisiac*, p. 155.
[3]) Paquot, *Memoires*, in voce.
[4]) Heringa, l. c., p. 559.

demiis iisque nobilissimis admittitur haec disputandi ratio, praesertim Anglicis."

Amesius was toen ook nog in zijn scholastieke periode, krachtens zijn studie in Engeland, en kwam daarom op voor Thomas Parker, den zoon van zijn vriend Robert Parker. Ten onrechte echter schrijft Dr. Visscher m. i. het toenmalig optreden van Amesius voor Thomas Parker uitsluitend toe aan de persoonlijke, innige vriendschap voor diens vader. Neen, Amesius trad destijds op voor het recht der zaak, ter verdediging van het ook door hem genoten onderwijs. Immers, Amesius had die Theses geapprobeerd. Amesius had Parker aangeraden om naar Franeker te gaan. Amesius nam de verdediging van die Theses in Dordt op zich, en gaf aan Voetius opdracht, dat der Synode te doen weten.

Met meerderheid van stemmen werd dan nu eindelijk besloten, dat uit de Synode eene Commissie van 6 leden (3 Buitenlandsche en 3 Nederlandsche) zou benoemd worden, om de zaak te onderzoeken en der Synode te rapporteeren. In die Commissie werden gekozen: Schultetus, van Heidelberg; Steinius, van Kassel; Breitinger, van Zürich; Gomarus, Thysius en Mehnius. Het was goed dat ook Schultetus zitting in die Commissie had. Deze toch had deel aan het schrijven der Heidelberger Faculteit en kon nu de verdediging van Maccovius ten volle aanhooren. Het baarde echter veel verwondering dat hij benoemd werd, nog meer dat hij zich de benoeming liet welgevallen.

In handen dezer Commissie werd ook het 3de Verweerschrift van Maccovius, toegevoegd aan zijn 2de Verzoekschrift, gesteld. Het zou dus niet in de volle Synode gelezen worden, zooals verzocht was. Dit werd besloten, omdat de Voorzitter mededeelde, dat het zooveel „personalia" tegen Lubbertus bevatte.

In dit stuk ging Maccovius de 50 punten van aanklacht één voor één uitvoerig na. Sommige Theses ontkent hij alzoo door hem gesteld te zijn. Van de meeste Theses betoogt hij, dat men hem verkeerd begrepen heeft, en hem een onjuiste bedoeling heeft toegedicht. En de overige Theses, waarin hij zoowel voor zichzelf als voor Parker is

aangeklaagd, maar die goed zijn, bewijst hij uit de H. Schrift en door logische redeneering, en beroept zich voor het recht der logische redeneering of scholastieke methode op Calvijn, Ursinus, Beza, Piscator, Perkins, Polanus, Zanchius, Junius, Trelcatiu e. a. Vooral op Keckermann, zijn grooten leermeester, en voor het onderhavige geval op Amesius en Hommius.

Het is hier de plaats de Theses van Parker even nader te bezien. [1]) De titel was: Theses Theologicae de Traductione hominis peccatoris ad vitam. [2]) Het aantal Theses bedroeg 56. Er werd in gehandeld over de wedergeboorte, of die physisch of ethisch, natuurlijk dan wel moreel is. Het begint al heel scholastiek:

Thesis I. „Deus cum sit (Exod. 3:14) ens absolute primum, propterea primum est ac summum bonum: et quia primum ens, proinde omnia ab ipso sunt: quia vero summum bonum, summus finis ad quem tendunt. Si enim aliquid esset, quod non esset ab ipso, plura prima essent, et proinde non esset absolute primum: et si summum bonum, summus finis est, quia bonum finis est: et si summus finis, omnia ad ipsum tendent, alioqui non esses absolute Summus. Hinc Deus ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος omnium entium ad seipsum Motor est." (Apoc. 22:13.)

Thesis V behandelt de oprichting van het Genadeverbond, waarin „conditio vero a parte nostra est Christi Receptio," en daartoe is in den mensch noodig een praerequisitum.

Thesis VI. Dit praerequisitum, om aan den eisch van het Genadeverbond te kunnen voldoen is de vocatio interna, een daad Gods „quae Motus est a Deo, quo Christi receptionem electis ingenerat."

Thesis VII. Hier wordt Gods genadewerk in de uitverkorenen voorgesteld als een *Motus*, en daarbij onderscheiden in een *Movens* (God, de bewegende oorzaak), een *Mobile*

---

[1]) Te vinden in het Oud Synodaal Archief te 's Hage, Pak N.

[2]) Allerzonderlingst is de vergissing door velen gemaakt die Traductio ad vitam — wedergeboorte — door Traducianisme of voortteling der ziel vertalen. Zoo door: de Procureur der Vad. Kerk, p. 257; LEYDEKKER, *Eere van de Nat. Syn.*, I, p. 651; BRANDT, *Hist. der Ref.*, III, p. 570. YPEY en DERMOUT.

(de mensch, die bewogen wordt), een *Motus* (de Goddelijke actie) en de *Res motu facta* (het effect der goddelijke actie).

Theses VIII—XIII handelen over den Motor.

Theses XIII—XVI over het Mobile.

Thesis XVI over den Motus.

Thesis XXVIII behandelt de quaestie of die goddelijke actie, of motie, zooals Parker het noemt, een physische of wel een ethische is. De quaestie of de wedergeboorte middellijk of onmiddellijk is, om het in de tegenwoordige taal te zeggen. „Determinatio enim voluntatis ad conversionem, est ens proprium, verum, Physicum: propterea verus ac proprius effectus ipsius. Hinc sicut a decreto ipsius pendet, ut medium ad finem ordinatum: sic a physico ipsius influxu producitur....

Haec enim voluntatis ad conversionis actum motio, verus est ac physicus effectus entis primi: proinde praemotionem ipsius physicam esse necesse est....

Deinde non proprie movet aut determinat agentem moralis caussa: sed solum adiuvans est, qua agens se ipsum movet."....

Thesis XIX, dat een moreele actie niet genoeg is. „Neque vero obiectiva suasio ad hoc sufficit."

Thesis XX, het exempel der kleine kinderen bewijst dit, omdat in hen van een moreele actie geen sprake zijn kan. „In quibus tamen non alio motu quam physico operari Spiritus potest.

Thesis XXXVI geeft de verhouding aan van de physische en ethische actie. De Motus physicus is de kracht des Geestes. De Motus moralis is de kracht des Woords.

Theses XXXIV—XL handelen over het Liberum arbitrium.

Theses XLI—L handelen over de *Res motu facta*, over het effect der wedergeboorte uitkomende in geloof, bekeering en goede werken.

Gelijk men ziet dus een Scholastiek betoog, in Scholastieken stijl — maar toch Gereformeerd!

Hierbij dient wel opgemerkt, dat toen Maccovius zijn consent gaf voor de Defensie dezer Theses, hij er bijvoegde,

dat Parker voor al die schoolsche termen een captatio benevolentiae had in te roepen. [1])

Ook wil ik hier protest aanteekenen wanneer Heringa aan Maccovius verwijt, dat deze het toestond aan de studenten om hem zulke vereerende opdrachten bij hun Theses te geven. [2]) Het was eenvoudig de gewoonte dier dagen een kleine dedicatie aan zijn Hoogleeraar te geven, zooals men het nu nog in tal van Theologische Dissertatiën van dankbare studenten aan hunne Hoogleeraren vinden kan. [3])

Doch vatten we den draad van het verhaal weer op. Zoo was dan de zaak van Maccovius in handen van een Commissie der Generale Synode gesteld. Ook Amesius zond een Defensie in van Parkers theses. Hij had ze wel mondeling willen verdedigen in de volle Synode, maar nu de zaak in handen der Commissie was gesteld, zond hij bij haar een schriftelijke defensie van die Theses in. Amesius zegt o. a. dat zoo er in die Theses een fout is, het een fout tegen de Grammatica of Rhetorica zal zijn, meer dan tegen de Theologie en dat het beneden de waardigheid der Synode is, om over fouten van dien aard een afkeurend vonnis te vellen.

De Commissieleden togen al spoedig aan het werk en zijn reeds den 29sten April met hun conclusie klaar en brengen op de

145e Sessie, 30 April, hun Judicium ter kennis van de Synode. Dit Judicium wordt alleen als een feit vermeld in de geschreven Acta, maar medegedeeld door Balcanqual in de „Golden Remains."

Zoo lezen we dan in de „Golden Remains" bij de 145e Sessie op 20 April: „*Legitur iudicium* deputatorum *a* Synodo *in causa* Macoviana; *cuius summa haec erat;* D. Macovium *nullius* gentilismi, iudaismi, pelagianismi, socianismi, *aut al-*

---

[1]) Heringa, l. c., p. 581.

[2]) Heringa, l. c., p. 576.

[3]) Ik vond dan ook tal van de gelijke dedicaties der studenten aan hunne Hoogleeraren bij de Defensie hunner Theses.

terius cuiuscunque haereseos *reum teneri, immeritoque illum fuisse accusatum; peccasse eum, quod quibusdam* ambiguis, et obscuris Phrasibus scholasticis *usus sit, quod* scholasticum *docendi modum conetur* in Belgicis Academiis *introducere, quod eas selegerit quaestiones disceptandas, quibus gravantur* Ecclesiae Belgicae; *Monendum esse eum, ut cum* Spiritu Sancto *loquatur, non cum* Bellarmino *aut* Suarezio: *hoc vitio vertendum ipsi, quod distinctionem* sufficientiae et efficientiae *mortis Christi asseruerit esse* futilem; *quod negaverit,* humanum genus lapsum, esse obiectum praedestinationis; *quod dixerit,* Deum velle et decernere peccata; *quod dixerit,* Deum nullo modo velle omnium hominum salutem; *quod dixerit* duas esse electiones: *Iudicant denique liticulam hanc inter* D. Sibrandum, et D. Macovium *componendam esse, et deinceps neminem debere eum talium criminum insimulare."* [1])

Zij hadden bevonden dat Maccovius was vrij te spreken van alle ketterij, dat hij berispt moest worden over zijn al te duistere en Scholastieke manier van doceeren en voorts vermaand moest worden dat hij liever met de termen der H. Schrift dan met die van de Scholastieken moest spreken, en niet zoo eenzijdig moest zijn in zake het Infra- en Supralapsarisme, en dat hij rekening moest houden met wat de Kerken verontrusten kon. Ze zijn ten slotte van oordeel, dat deze twist tusschen Lubbertus en Maccovius moest worden bijgelegd.

Om deze clausule nu, „Iudicant denique liticulam hanc inter D. Sibrandum, et D. Macovium componendam esse," droeg de Synode nu aan dezelfde Commissie op om Maccovius en Lubbertus bij elkander te brengen en te zien om tot een minnelijke schikking te komen.

Dit was inderdaad een zeer lastige taak voor deze Commissie. Lubbertus moest tot erkenning gebracht worden, dat hij Maccovius ten onrechte van ketterij had aangeklaagd. Dat was zeer moeilijk voor den trotschen, zooveel ouderen, niet zeer handelbaren Lubbertus om tegenover een zooveel

---

[1]) Golden Remains, p. 544, 545.

jonger ambtgenoot, op wien hij bovendien zoo jaloersch was, zijn ongelijk te moeten erkennen.

Ook voor Maccovius was het toegeven verre van gemakkelijk. Maccovius moest aflaten van zijn Scholastieke methode. De logische denker moest zijn logische actie stuiten. Hij, was genoodzaakt den vrijen loop zijner logische denkbezigheid in te binden.

Daarbij waren beiden èn Maccovius èn Lubbertus zeer heftig en driftig. Er vielen dan ook heftige woorden. Men meldt dat Maccovius werd uitgemaakt voor plompert, babok, ezel en al dat meer.

Twee zulke mannen te verzoenen was metterdaad een zeer moeilijke taak, zoo moeilijk, dat de Commissie enkel voor het treffen der minnelijke schikking vier dagen noodig had. Maar toch, de minnelijke schikking kwam er, en op de

152e Sessie, 4 Mei, doet de Commissie rapport van hare welgeslaagde werkzaamheden en wordt hun eindoordeel aan de Synode meegedeeld. Dit eindoordeel luidde aldus: Iudicant Deputati:

1°. Maccovium nullius vel Socianismi, vel Gentilismi, vel Pelagianismi, vel alterius haereseos ex dictatis et Thesibus allegatis posse coargui, atque adeo immerito hoc nomine fuisse accusatum.

2°. Mononendum Maccovium ne utatur phrasibus, quae scandalum praebent iunioribus. A sententiis et distinctionibus Orthodoxorum Theologorum et de Ecclesia bene meritorum vellicandis et carpendis alstineat, qualis est Deum permissionem peccati non ipsum peccatum velle. Themata ad disputandum ea seligat, quae iuventutem in doctrina orthodoxa et pietate aedificare, et pacem Ecclesiae conservnare possunt. In docendo utatur genere dicendi Sacrae Scripturae conformi, perspicuo, plano, et in orthodoxis Academiis recepto.

Sensum suum bonum etiam bene et plane exprimat, mittatque ea quae nude posita simpliciores offendunt, qualia sunt Deum nullo modo velle omnium salutem, Deum velle et decernere peccatum, destinare homines ad peccata, Christum noluisse omnium salutem. Denique cum Collegis pacem

colat, ac inventuti studiosae autor sit ut praeceptores suos revereri assuescant.

3°. Monendos eos, quibus Maccovius suspectus fuit, ut nisi graviora documenta habeant, quibus ille erroneorum dogmatum reus peragatur, deinceps ab huiusmodi accusationibus abstineant. [1])

Ze constateerden dus drieërlei:

1°. dat Maccovius vrij was van alle hem toegedichte ketterij.

2°. dat hij zijne supralapsarische gevoelens niet zoo eenzijdig moest drijven en zijn scholastieke methode had te besnoeien.

3°. dat de beschuldigers van hun ageeren tegen Maccovius voortaan moesten aflaten.

Er is gelijk men ziet, wel eenig maar niet veel onderscheid tusschen het eerste en tweede Judicum der Commissie. Het eerste punt is geheel gelijk. Bij het tweede punt zien we dat in het eerste Iudicium gezegd wordt aangaande zijn scholastieke methode en eenzijdige supralapsarische gevoelens „eum peccasse", en in het tweede Iudicium „monendum ne utatur." Daar zal Maccovius wel op gestaan hebben, alvorens zijn toestemming tot de Reconciliatie gegeven te hebben. En verder zien we dat in het tweede Iudicium met nadruk gezegd wordt, dat de andere methode en zienswijze eigen is aan Orthodoxe Hoogleeraren die zich jegens de Kerk verdienstelijk hebben gemaakt. Dat zal dan wel geweest zijn om Lubbertus dan toch eenige bevrediging te geven.

Men vergete niet dat het eerste Iudicium een Conceptoordeel der Deputaten over de aan hun onderzoek toevertrouwde zaak was, maar dat het tweede Iudicium een acte van Reconciliatie der beide partijen was. En de Synode heeft niet het Concept overgenomen, maar de acte van Reconciliatie met hare goedkeuring bekrachtigd. Ze heeft dat gedaan niet met algemeene stemmen, maar met meerderheid van stemmen. Sommigen vonden dat Maccovius te

---

[1]) HERINGA, l. c., p. 543 en 544.

hard, anderen dat hij te zacht was behandeld. Er was wel niet veel anders te verwachten, zooals men begrijpen kon. Ging het toch formeel over de scholastieke of over de bijbelsche methode, er waren op de hooge Dordtsche Kerkvergadering voorstanders van beide methoden, en de leden waren het zelven over de beste methode niet eens. En ging het materieel over het Infra- en Supralapsarisme, den Bovenval en Benedenval, men weet dat ook deze quaestie de leden der Synode, die eenstemmig het Remonstrantisme veroordeeld hadden, onderling verdeelde en dat deze quaestie te Dordt door het kiezen eener formule die èn Walaeus èn Gomarus kon onderteekenen, onbeslist is gelaten. Waar er dus te Dordt èn voor- èn tegenstanders waren zoo van de scholastieke methode als van de supralapsarische gevoelens, daar laat het zich begrijpen dat zelfs een Resolutie als bovengenoemde, aan sommigen te zwak, aan anderen te scherp toe scheen, en dat ze dientengevolge niet met algemeene stemmen geapprobeerd werd, en dat Balcanqual dan ook noteert: „per plura Synodi suffragia approbatur". [1])

Ook naderhand bleef het oordeel over dit Iudicium zeer verschillend. Buiten alle kijf staat echter dat Maccovius is vrijgesproken van alle ketterij en dat hij om zijn Supralapsarisme *niet* is veroordeeld, maar alleen vermaand is op te passen de eenvoudigen in den landen er niet mee te stooten en te ergeren. Maccovius is volstrekt niet veroordeeld, want met opgerichten hoofde kon hij naar Franeker terugkeeren. Van schuldbekentenis was geen sprake. De 200 gulden die hij in geval van veroordeeling moest teruggeven, heeft hij dan ook mogen behouden.

Sepp, die het oordeel veel te scherp vindt, zegt volkomen terecht: „Het sta mij vrij, een woord van beklag te uiten, dat de Synode het punt in geschil voor een sophisterij heeft verklaard. Dat was het in geenen deele;" en dan gaat hij aldus voort: „Het dogma der praedestinatie is niet geholpen met een bloote afwijzing der stelling: Deum peccatum velle

---

[1]) Golden Remains, p. 548.

qua peccatum, als eene blasphemie; die stelling is het meest noodwendig gevolg van het leerstuk, ja eigenlijk de grond, waarin het dogma zelf wortelt." [1]) Paquot constateert dat de Synode aan Maccovius een „temoignage public d'orthodoxie" gaf. [2]) Benthem daarentegen vindt het oordeel weer veel te zacht, want de Theses van Maccovius waren „schröckliche sätze." [3]) Edema v. d. Tuuk vindt het „zeer gunstig." [4]) En zoo loopen de opinies uiteen, al naar mate het standpunt is waarop hij die het velt, zelf staat.

Heel eigenaardig beschuldigen Glasius, [5]) Diest Lorgion, [6]) Reitsma [7]) e. a. Maccovius van *overrechtzinnigheid.*

Sepp maakt er Ypey en Dermout, Buddaeus en Mosheim verwijt van, dat ze niet genoeg hebben doen uitkomen dat het oordeel der Synode geen veroordeeling was. [8])

Iedereen heeft zijn aandacht er aan gewijd om welke redenen de Synode Maccovius niet veroordeeld heeft.

Diest Lorgion geeft er vier op. 1°. Omdat er Buitenlandsche Godgeleerden waren die de scholastieke methode beoefenden. 2°. Omdat Maccovius bij de Gedeputeerde Staten van Friesland zoo hoog stond aangeschreven. 3°. Omdat Kempo Harinxma van Donia (ouderling-afgevaardigde der Synode) zoo voor Maccovius in de bres sprong. 4°. Omdat Amesius met zijn schild hem dekte. [9])

Dit is echter veel te uitwendig en oppervlakkig geoordeeld. Veel dieper en juister ziet Edema van der Tuuk het dan ook in als hij zegt: „De redenen die de leden der Synode hadden om niet te beslissen over het verschilpunt tusschen de boven- en benedenvaldrijvers, hebben ook de vrijspraak van Maccovius bewerkt." [10])

---

[1]) Sepp, *Godgeleerd Onderwijs*, I, p. 154.
[2]) Paquot, *Memoires*, VIII, p. 12.
[3]) Benthem, l. c., II, p. 294.
[4]) Edema v. d. Tuuk, *Bogerman*, p. 282.
[5]) Glasius, *Synode van Dordt*, II, p. 258.
[6]) Diest Lorgion, *Ned. Herv. Kerk in Friesland*, p. 57.
[7]) Reitsma, *Honderd Jaren*, p. 372.
[8]) Sepp, l. c., I, p. 151.
[9]) Diest Lorgion, l. c., p. 62.
[10]) Edema v. d. Tuuk, l. c., p. 234.

Maccovius was de logische denker, hij was de man die de consequentie van het beginsel der Praedestinatie aandorst. Hij had de diepte der quaestie zooveel mogelijk gepeild. Met helderen blik had hij heel den omvang der quaestie doorzien en den moed om die overtuiging uit te spreken, trots alle tegenstand, trots al wat hem te wachten stond.

Zeer te recht noemt hem Reitsma dan ook een „consequent Calvinist", en is hij van oordeel dat zijne supralapsarische gevoelens „niet anders waren dan zeer krasse gevoltrekkingen uit het Calvinistische systeem." [1])

En omdat de Synode van Dordt de betrekkelijke waarheid die in het Supralapsarisme ligt wel is waar nog niet heeft aangedurfd, maar toch ook het niet verwerpen *kon*, daarom is Maccovius eenerzijds niet veroordeeld, anderzijds van alle ketterij volkomen vrijgesproken en alleen vermaand de eenvoudigen in den lande door het eenzijdig drijven van zulk een „harde leer" niet te stooten.

Nog één incident, dat naar aanleiding der quaestie-Maccovius te Dordt plaats greep, heb ik mede te deelen.

Onder diegenen die het Iudicium voor Maccovius nog veel te kras vonden, behoort o. a. Kempo Harinxma à Donia, lid der Gedeputeerde Staten, oudste Curator der Franeker Academie en Ouderling-afgevaardigde op de Synode. Hij verklaarde zijnerzijds wel in dat Iudicium te willen berusten, overmits Maccovius er zelf in berusten zou om des lieven vredes wil. Maar hij was persoonlijk ook met de andere Curatoren belasterd door de Friesche predikanten, als zijnde behept met kettersche gevoelens en als gezind om ketterij te beschermen. Hij wilde zijn recht van actie tegenover die predikanten onverlet behouden. Ook hij zegt dat Lubbertus van heel deze quaestie de agitator is geweest. Hij wilde zijn bewering waar maken door meegebrachte brieven en stukken, waarvan hij de praelectuur verzoekt. De Voorzitter was er tegen. Maar Eilshemius, predikant te Harlingen, stond op en protesteerde, als pre-

---

[1]) REITSMA, *Geschiedenis der Hervorming en der Herv. Kerk*, p. 218 en 261.

dikant der Classe van Franeker, namens die Classe, tegen de beschuldigingen van Donia.

De twist, zoo juist beslecht door het Iudicium waar èn Maccovius èn Lubbertus zich bij hadden neergelegd, dreigde hierdoor opnieuw te ontvlammen, maar gelukkig werd ze door den Voorzitter van Politieke Gedeputeerden met het bekende hamertje, dat stilte gebood, afgeklopt.

Zoo kwam aan deze zaak een einde. De gedrukte Acta noteeren het: „plenius quoque hac sessione examinata, et amice transacta fuit causa Frisica." Maar juister en treffender leest men in de geschreven Acta: „et sic gravissima illa lis sopita ac sepulta fuit."

Met een enkel woord mag hier verdedigd worden dat deze twistzaak niet in de gedrukte Acta is gepubliceerd. Brandt toch maakt daar een verwijt van. [1]) Dwinglo gaat nog verder en zegt, dat de Acta weinig waarde hebben, niet alleen om de „onwaerachtighe, malitieuse Voorreden," maar ook omdat er zooveel in is weggelaten, en met name noemt hij dan de zaak-Maccovius. [2]) Doch Heringa wijst er reeds op dat in de Acta lang niet alles is opgenomen, ook van de Sabbats-quaestie, en de Nooddoop-quaestie is b. v. niet alles gepubliceerd. In ieder geval staat de zaak-Maccovius met die der Remonstranten lang niet op één lijn. De zaak van Maccovius was te Dordt tot een einde gebracht, en nu zou het voor de verzoening van Lubbertus en Maccovius niet goed gewerkt hebben, die twistzaak te publiceeren. Het publiceeren van dezen twist kon in geen enkel opzicht goed doen, moest in alle opzichten kwaad werken. [3]) Als Maccovius veroordeeld ware geworden, dan had men met recht een publieke verantwoording van het doen der Synode mogen verwachten. Thans niet.

Ook hebben de Remonstranten er der Synode van Dordt een verwijt van gemaakt, dat ze met twee maten gemeten heeft. Maccovius mocht gehoord worden, en zij moesten uit

---

[1]) BRANDT, *Hist. der Reformatie*, III, p. 565.
[2]) Nulliteyten, p. 57.
[3]) HERINGA, l. c., p. 663, 664.

hunne schriften geoordeeld worden. Doch zij vergeten, dat het door hun eigen optreden in de Synode is veroorzaakt, dat zij niet langer *konden* gehoord worden, en dat eindelijk besloten *moest* worden, hen enkel uit hunne schriften te oordeelen. Daarenboven erkende Maccovius de Synode als recht- en machthebbend Lichaam, en riep zelf hare beslissing in, terwijl de Remonstranten de Synode niet meer dan als partij beschouwden. In geen enkel opzicht dus kan de behandeling van de zaak der Remonstranten, met die van Maccovius vergeleken worden. [1])

[1]) Heringa, l. c., p. 655, 656.

DEEL II.

DE METHODOLOGIE VAN MACCOVIUS.

HOOFDSTUK I.

De Methodologie waartegen Maccovius optrad.

§ 1. Inleiding.

Na de behandeling der Biographie van Maccovius, ga ik thans tot een belangrijker deel dezer studie over, om alsnu te wijzen op de Theologische verdiensten van Maccovius, eerst als Methodoloog, en dan als Polemist. In het tweede deel, dat nu aan de orde komt, bespreek ik zijne Methodologie, in het derde deel hoop ik zijne Polemiek te behandelen.

We zagen reeds dat de verdienste van Maccovius als Methodoloog, vooral daarin bestaat, dat hij de Scholastisch-Systematische behandeling der Theologie aan onze Vaderlandsche Hoogescholen in eere hersteld heeft. Om echter de waarde zijner Methodologie juister te kunnen bepalen, en ook om misverstand te voorkomen, is het noodig vooraf na te gaan, hoe de Scholastieke methode opkwam, dan te zien hoe ze door eenzijdigheid en verkeerde toepassing ontaardde, en eindelijk de kritiek der Reformatie op de Scholastiek onder de oogen te zien. Eerst zoo toch is het mogelijk Maccovius te verstaan en te waardeeren, als hij, wat de Reformatie aanvankelijk te eenzijdig veroordeelde en uitbande, straks principieel handhaaft.

Ik geef daarom in een eerste Hoofdstuk een korte uiteenzetting van de Methodologie waartegen Maccovius optrad, om daarin vluchtig na te gaan: 1°. uit welken drang der noodzakelijkheid de Scholastieke methode opkwam; 2°. hoe zij in de Middeleeuwen door overdrijving en verkeerde toepassing ontaardde, en 3°. hoe de Reformatie aan-

vankelijk in hare reactie te eenzijdig was en „das Kind mit dem Bade" uitwierp.

In mijn tweede Hoofdstuk wensch ik dan een bescheiden poging te wagen om de Methodologie, gelijk Maccovius die aanbeval, uiteen te zetten, om daarin aan te toonen, dat de Reformatie aanvankelijk wel de Scholastiek gebannen had, maar dit standpunt toch *de facto* niet kon volhouden. Aan Maccovius komt de eer toe, de eerste Theoloog in Nederland geweest te zijn, die dit inzag en *openlijk* de uitgeworpen dienstmaagd, maar nu in een ander gewaad gestoken, terugriep.

Dat ik mij tot de studie van zijn Methodologie en zijn Polemiek bepaal, waar ik zijne Theologische verdiensten onderzoeken ga, vindt zoo zijn oorzaak als zijn rechtvaardiging in het feit dat, naar de Kerkhistorie ons leert, het juist de aanval van de vijanden der Christelijke religie was, die de Kerk er toe noopte om de Christelijke religie als *in Schola* te verdedigen.

De Kerk begon wel met het ideaal te koesteren om stil bij Gods Woord en bij dat Woord *alleen,* gelijk het daar lag, te leven, maar die ruste was haar niet gegund. Niet alleen vervolgden de Keizers haar met de macht van het zwaard, maar ook poogden de Heidensche Pseudo-religie en de Paganistische Philosophie haar door de macht van het woord te treffen. En veelmeer nog was het de Heterodoxie, die zelfs binnen den kring der Kerk stille rust onmogelijk maakte.

Uit die worsteling tusschen de Christelijke religie en de Heidensche Philosophie eenerzijds en de Heterodoxie anderzijds is in het Patristisch tijdperk de Scholastieke methode geboren.

Van achteren bleek echter welke zegenrijke gevolgen deze worsteling voor Christus' Kerke afwerpen moest. Een veel helderder en klaarder kennisse van den inhoud der H. Schrift, en daarenboven *nu* in logische en systematische ordening, werd als rijke tropee weggedragen. Maar in de Middeleeuwen ontaardde deze Scholastiek in de, der Heilige Theologie zoo onwaardige, Quodlibeta. De Reformatie trad toen,

in bond met het Humanisme, tegen de Scholastiek op, edoch uit eigen motief en met eigen doel. Gods Woord en dat Woord *alleen* was haar heilige leuze. Ze vergat echter de les der Historie, dat Paganisme, Philosophie en Heterodoxie toch rusteloos den kamp tegen de Christelijke religie en de zuivere waarheid aanbinden, en dat juist deze rustelooze worsteling met innerlijke noodzakelijkheid naar de Scholastieke methode terugdreef.

En zoo zien we dat de Reformatoren langzamerhand *de facto* toch weer in Scholastieken trant theologiseeren, dank zij der Polemiek met de Roomschen, Socinianen en Anabaptisten.

Aan Maccovius komt de eer toe, althans in ons Vaderland, de juiste Scholastieke idee, het eerst weer gegrepen, in een begrip geformuleerd en als een beginsel geponeerd te hebben. Hij opende zoodoende, wat men gewoonlijk in de geschiedenis der Systematische Godgeleerdheid noemt, de dogmatische periode, en is dies te eeren als de baanbreker der Nederlandsche Gereformeerde Scholastiek.

---

§ 2. Historisch overzicht der Scholastiek tot op Maccovius' tijd.

In de geschiedenis der leerstellige Godgeleerdheid, wordt bijna algemeen onderscheiden tusschen eene patristische en eene scholastieke periode. [1]) De patristische periode loopt dan tot ± 750, de scholastieke periode vangt ± het jaar 1000 aan. Tusschen deze twee perioden valt dan een tijd van stilstand waar te nemen, men produceert niet meer, maar reproduceert, vergadert geen kapitaal, maar leeft van de renten van het patristisch kapitaal. En hoezeer het op zichzelf ook te roemen is, dat men aldus het patristisch patri-

---

[1]) Er zijn er wel die reeds in het Paradijs de leerstellige Godgeleerdheid laten beginnen, en dies spreken van eene „Theologia Paradisiaca", zooals Calovius, die zelfs een boek, „Loci Communes theologiae paradisiacae" getiteld, uitgaf, maar de Gereformeerde strijdt voor de Dogmatologische Theologie, en deze kan eerst aanvangen als het Principim Theologiae, de Openbaring der H. Schrift, voltooid is.

monium trouw bewaarde, „toch bracht deze geleerdheid het niet tot wetenschappelijke actie.”[1]) Deze tusschenperiode was voorbode van het infame „Saeculum obscurum”, waaruit eerst de Scholastiek de Theologie weer redde.

Nu leidt deze onderscheiding, zoo genomen, licht tot menig misverstand, n.l. alsof er van Scholastiek alleen in de Middeleeuwen sprake zou zijn. Daarom dient er van meet af op gewezen te worden, dat men het woord scholastiek in tweeërlei zin kan bezigen, n.l. in een gunstigen en in een ongunstigen zin.

In *gunstigen zin* hebben we daaronder te verstaan het logische indenken van de geopenbaarde waarheid en de dialectische assimilatie daarvan in ons menschelijk bewustzijn. In *ongunstigen zin* daarentegen, spreekt men van scholastiek als bedoeld wordt die intellectueele bezigheid, waarbij het niet meer uitsluitend te doen is om de geopenbaarde Waarheid Gods logisch in te denken, en in onze menschelijke denkvormen, zooveel het mogelijk is, te assimileeren, maar wanneer de neiging daarbij opkomt om ons denkvermogen op de heilige waarheden, als een corpus vile, zijn kracht te laten beproeven.

Maccovius nu was, gelijk ik later hoop aan te toonen, Scholasticus alleen in eerstgenoemden zin. Eer ik echter aan Maccovius zelven toekom, wil ik vluchtig de historie der Scholastiek in breederen zin doorloopen, en begin dan met op het patristisch tijdperk te wijzen.

A. *De Scholastieke methode in hare oorspronkelijke zuiverheid.*

Ook al is het toch waar, dat de Patres nog geen scholastici in den zin der latere Quodlibetarii waren, ook zij toch behandelden den inhoud der H. Schrift wel ter dege dialectisch, en poogden er hun wereldbeschouwing uit op te bouwen. Want al moet toegegeven worden, dat de eerste Theologen in hun naïeve periode waanden met een losse aaneenrijging van de deelen der Openbaring, en deze on-

---

[1]) Dr. A. KUYPER, *Encyclopaedie*, II, p. 601.

verwerkt, te kunnen volstaan, reeds spoedig heeft de bestrijding der Philosophie, en het opkomen van allerlei Haeresie, hen tot de dialectische behandeling van de Waarheid genoodzaakt.

De latere Patres gaan dan ook niet meer uit van aphoristische waarheden, die in de H. Schrift geopenbaard zijn, maar hebben oog voor de éénheid van die Waarheid, die in een reeks van doorloopende openbaringen gegeven werd. Bij hen leefde reeds de idee, van wat men later noemde de *analogia fidei*, den doorloopenden zin der H. Schrift, waarnaar steeds meer met helder bewustzijn gezocht werd. Reeds in het patristisch tijdvak ontwikkelde zich naast de *Theologia exoterica* of catechetica („prima religionis christianae elementa seu rudimenta viva voce tradere") de *Theologia acroamatica* of Systematica, Thetica of Dogmatica, waarin „*accuratiori methodo*.... non tantum doctrinae sacrae veritas adstruitur, sed et dissentium errores refutantur." [1]) Van deze Theologia acroamatica wordt zeer algemeen het vaderschap aan ORIGENES toegeschreven, van wege zijn boek περὶ ἀρχῶν. En zoo spreekt Ypeÿ van „de wijsgeerige leerwijze, waartoe ORIGENES den grond geleid had." [2]) Echter valt niet te ontkennen dat reeds voor Origenes PANTENUS, JUSTINUS MARTYR, ATHENAGORAS, CLEMENS ALEXANDRINUS e. a. van de Alexandrijnsche Philosophie voor de Theologie gebruik gemaakt hadden. De strijd met Philosophen als PROCLUS, CELSUS en HIEROCLES noopte hier als van zelf toe. Maar Origenes is toch de eerste die met een „schoolsch, wijsgeerig-godgeleerd systematisch voorstel der Kristelijke leer" voor den dag komt. [3])

Men weet het, de School van Klein-Azië bepaalde zich tot aphoristische Exegese. Ze poogde aldus de „kernachtig-bijbelsch-practische richting" te zijn.

De Alexandrijnsche School was daarentegen in de eerste periode der Oude Kerkgeschiedenis, de wetenschappelijke

---

[1]) BUDDEUS, l. c., p. 387.
[2]) YPEY, *Beknopte Letterk. Gesch. der Systematische Godgeleerdheid*, I, p. 68.
[3]) YPEY, l, c., I, p. 57.

School, terwijl omgekeerd de Noord-Afrikaansche School van de wetenschap niet wilde weten. Tertullianus riep: „Credo quia absurdum." Van hem is het voorzichtige: „De Deo etiam vera dicere, periculosum esse." De studie der Philosophie verfoeit hij: „Philosophus gloriae animal. Affectant veritatem, et affectando corrumpunt. Ex philosophorum ingeniis omnis haeresis animatur. Omnes haereses ex Philosophiae regulis constant. Omnia dogmata haereticorum cum frigeant, et volare non possint, fidem sibi et requiem inter Aristotelis spineta reperiunt." [1])

Augustinus is de groote Kerkvader die de Theologische actie van het Oosten naar het Westen overbrengt met de vruchten van den strijd der eerste Conciliën, en haar dan de verdere ontwikkeling geeft door de Polemiek met Pelagius. „Est vero hoc loco haud perfunctiorie observandum, optimum huncce Hipponensium praesulem, Augustinum, curiose et subtiliter de rebus divinis disputando, principiaque cum conclusionibus rite connectendo, systematicamque quamdam docendi rationem consectando, exemplum reliquisse, quod deinceps imitarentur doctores scholastici." [2]) En dit leidt dan tot de volgende conclusie: „Non itaque erraverit, qui dixerit, theologiae scholastico-systematicae fontem praecipuum, in ecclesia occidentali, fuisse Augustinum." [3]) En dat op dezen grond:

„Fingere principia, deducere ex his conclusiones in infinitum, ratiociniis potius, quam scripturae niti testimoniis, sectari quaestiones curiosas, ingenium potius, quam eruditionem, quae linguarum et historiarum notitia constat, prodere, et quae reliqua sunt, in hocce Hipponensium praesule notata, theologiae scholastico-systematicae fere propria sunt." [4])

Wat geest in zulk een afkeurend oordeel spreekt, blijkt

---

[1]) Arnoldi, in de opdracht van „Maccovii, *Opuscula Philosophica*", aan de Curatoren der Franeker Academie, ed. 1660.

[2]) Buddeus, l. c., p. 351.

[3]) Buddeus, l. c., p. 352.

[4]) Buddeus, l. c., p. 352.

o. a. uit Ypey, die zelfs de keurige onderscheiding van Augustinus tusschen de genade als gratia praeveniens, operans, coöperans, irresistibilis als „ongehoorde Schooltermen" afwijst, [1]) en aan zijn mededeeling dat Augustinus de vader der Scholastiek in de Westersche Kerk is, blijkbaar met sympathie het „dubito, num merito suo" van Doederlin toevoegt. Elders noemt hij Augustinus zelfs een „magnus quidam opinator". [2])

Zoo schreef men over den man aan wien de Kerk toch de eerste afronding van het Dogmatisch geheel had te danken. Hij ontwikkelde het leerstuk der Triniteit in zijn voltooiden vorm, deduceerde het Filioque, gaf het dogma van erfschuld en erfzonde aan de Kerk, ontwikkelde de gedachten van actus purissimus, simplicitas enz., en kwam tot de conclusie dat de opera ad extra indivisa zijn, servato tamen ordine ac discrimine Personarum.

Juist omdat Augustinus de meest bekende Kerkvader uit het patristisch tijdperk is, kan het niet ondienstig zijn, is het eer wenschelijk, in hem als voorbeeld aan te toonen, hoe metterdaad de dialectische methode van behandeling der Theologie reeds toen beoefend werd. Bij Augustinus toch is zeer duidelijk aan te wijzen zoowel eenerzijds het trekken van consequenties uit de woorden der H. Schrift, en het beschouwen dier consequenties in één organisch verband, als anderzijds de poging om de aldus gevonden waarheid in het menschelijk bewustzijn te assimileeren. Hoewel de voorbeelden voor het grijpen liggen, bepaal ik mij kortheidshalve tot slechts één voorbeeld en neem dan zijn beschouwing in zake het leerstuk der H. Drieëenheid. Evenwel doet zich hier een moeilijkheid voor en wel deze, waarover ook Dr. Dorner klaagde, dat Augustinus geen uitgewerkt systeem gegeven heeft. „Wenn wir uns der Aufgabe unterziehen, die Lehre Augustin's in ihren Hauppunkten und in ihrem wesentlichen Zusammenhange zu betrachten, so stellt sich als Hauptschwierigkeit die in den Weg,

---

[1]) Ypey, l. c., I, p. 69.
[2]) Ypey, l. c., I, p. 71.

dass Augustin noch in systematischer Form ein dogmatisches oder philosophisches System uns überliefert hat; denn wenn wir von seinem Enchiridion alsehen, in welchem die Hauptlehren des Christenthums von ihm kurz zusammengestellt sind, so gibt es von ihm selbst keine zusammenhängende Darstellung seiner Lehre." [1])

Wat echter wel mogelijk is, is de verschillende gegevens van Augustinus bijeen te verzamelen. Maar dan blijkt ook, dat in den geest van dezen grooten Kerkvader, het systeem als zoodanig, wel terdege aanwezig is.

Ten 1ste wijs ik er op, dat Augustinus uitdrukkelijk op den voorgrond stelt dat de H. Schrift nergens met zoovele woorden zegt, dat er drie Personen in het ééne Goddelijke Wezen zijn. „Sed nec tres personas alicubi Scripturam commemorare invenimus." Toch is de Kerk door de Polemiek met de Haeresie „loquendi et disputandi necessitate" tot kennis van dit stuk der belijdenis gekomen, (Quid igitur restat, nisi ut fateamur loquendi necessitate parta haec vocabula, cum opus esset copiosa disputatione adversum insidias vel errores haereticorum? Cum enim conaretur humana inopia loquendo proferre ad hominum sensus, quod in secretario mentis pro captu tenet de Domino Deo creatore suo, sive per piam fidem, sive per qualemcumque intelligentiam, timuit dicere tres essentias, ne intelligeretur in illa summa aequalitate ulla diversitas.) [2])

Ten 2de wijs ik er op dat alhoewel het leerstuk der Triniteit nergens ipsissimis verbis geopenbaard is, Augustinus het toch noodig oordeelt het te kennen. „Oportet igitur ut Creatorem per ea quae facta sunt intellectum conspicientes, Trinitatem intelligamus, cuius in creatura quomodo dignum est apparet vestigium. In illa enim Trinitate summa origo est rerum omnium et perfectissima pulchritudo, et beatissima delectatio." [3])

---

[1]) DORNER, *Augustinus, sein Theologisches System und seine Religionsphilosophische Anschauung*, p. 1.

[2]) AUGUSTINUS, *Opera*, XI, p. 132, 133. (Editio tertia Veneta, 1797.)

[3]) AUGUSTINUS, *Opera*, XI, p, 122.

Ten 3de wijs ik er op dat Augustinus den weg aanwijst, waarlangs men tot kennis dezer waarheden kan geraken, n.l. den weg der consequenties. Om mij ook hier weer tot een voorbeeld te bepalen, wijs ik op de uiteenzetting die Augustinus van Gen. 1 : 26 geeft. „Het laat *ons* menschen," zoo betoogt hij dan, kan niet tot de engelen gezegd zijn, want er volgt op: „naar *ons* beeld, naar *onze* gelijkenis." Hieruit volgt dus eene pluraliteit van Personen in het Goddelijk Wezen. (Nec fas est credere ad imaginem Angelorum hominem factum, aut eamdem esse imaginem Angelorum et Dei, ideo recte ilic intelligitur pluralitas Trinitatis.) Maar tevens wordt ook de eenheid van het Goddelijk Wezen gevindiceerd, uit de woorden die alsdan volgen in vs 27: „En God schiep den mensch naar zijn beeld."

Gelijk redebeleid wordt gevolgd bij de uiteenzetting van Gen. 11 : 7. „Laat *ons* nedervaren", duidt eene pluraliteit van personen aan, terwijl het: „Alzoo verstrooide hen de Heere", toch weer de eenheid van het Wezen vindiceert. [1]) En zoo door en voortgaande wordt aangetoond, hoe „per consequentiam" geheel het stuk der Triniteit uit de H. Schrift te deduceeren is.

Om echter aan te toonen dat Augustinus ook in den scholastieken trant betoogt, en dat dus niet alleen een scholastieke methode, maar ook een scholastieken betoogtrant bij hem gevonden wordt, geef ik hieronder in een noot, eene uiteenzetting van Augustinus, waarin hij betoogt: „in Deo substantia abusive dicitur, essentia proprie," [2]) waaruit zulks meer dan genoegzaam blijken kan.

---

[1]) Augustinus, *Opera*, IX, p. 552.

[2]) „Si tamen dignum est ut Deus dicatur subsistere: de his enim rebus recte intelligitur, in quibus subiectis sunt ea quae in aliquo subiecto esse dicuntur, sicut color aut forma in corpore. Corpus enim subsistit, et ideo substantia est: illa vero in subsistente atque subiecto corpore, quae non substantiae sunt, sed in substantia; et ideo si esse desinat, vel ille color, vel illa forma, non adimunt corpori esse corpus, quia non hoc ei est esse, quod illam vel illam formam coloremve retinere. Res ergo mutabiles neque simplices, proprie dicuntur substantiae. Deus autem si subsistit ut substantia proprie dici possit, inest in eo aliquid tamquam in subiecto, et non est simplex, cui hoc sit esse quod illi est quidquid aliud de illo ad illum dicitur, sicut magnus, omnipotens, bonus, et si quid huiusmodi de Deo non incongrue dici-

Ten 4[de] wijs ik er op dat Augustinus, na gezegd te hebben dat dit Dogma nergens in de H. Schrift letterlijk alzoo te vinden is, maar toch de kennis er van noodzakelijk is, en na ook aangetoond te hebben hoe dit Dogma door de dialectische methode verkregen moet worden, zij het ook dat de uitwendige prikkel der Haeresie tot naarstiger onderzoek uitdreef, nu niet bij die aldus verworven waarheid blijft staan, maar deze pasklaar zoekt te maken voor het menschelijk verstand, aannemelijk te stellen voor de rede, ze te assimileeren in het menschelijk bewustzijn. Hij doet dat door het bekende beeld van memorie, intellectus en amor of voluntas, wijl hij in deze drie een afspiegeling van de Drieëenheid in den mensch zag. „Ecce ergo mens meminit sui, intelligit se, diligit se: hoc si cernimus, cernimus trinitatem, nondum quidem Deum, sed iam imaginem Dei." [1])

Ten 5de wensch ik er in het algemeen op te wijzen dat Augustinus volstrekt niet vijandig tegenover de Philosophie staat, integendeel zeer met haar vertrouwd is, zelf streng philosophisch is opgevoed, en de diensten der Philosophie ten bate der Theologie met beide handen aanvaardt. Hij neemt b.v. een definitie van den mensch uit de Philosophie over: „Homo est enim, sicut veteres definierunt, animal rationale mortale" of „Homo est substantia rationalis constans ex anima et corpore." [2])

Ja sterker nog. Augustinus bestrijdt de valsche Philosophie en stelt een zuivere daartegenover. Plato toch had

---

tur: nefas est autem dicere ut subsistat et subsit Deus bonitati suae, atque illa bonitas non substantia sit vel potius essentia, neque ipse Deus sit bonitas, sed in illo sit tamquam in subiecto: unde manifestum est Deum abusive substantiam vocari, ut nomine usitatiore intelligatur essentia, quod vere ac proprie dicitur; ita ut fortasse solum Deum dici oporteat essentiam. Est enim vere solus, quia incommutabilis est, idque nomen suum famulo suo Moysi enuntiavit, cum ait, *Ego sum qui sum: et dices ad eos, Qui est, misit me ad vos.* Sed tamen sive essentia dicatur quod proprie dicitur, sive substantia quod abusive, utrumque ad se dicitur, non relative ad aliquid. Unde hoc est Deo esse quod subsistere, et ideo si una essentia Trinitas, una etiam substantia. Fortassis igitur commodius dicuntur tres personae, quam tres substantiae." De Trinitate, Lib. VII, Cap. V. (AUGUSTINUS, *Opera*, XI, p. 134).

[1]) AUGUSTINUS, *Opera*, XI, p. 248. In tom. VII, p. 246 en v.v. wordt dit beeld, in scholastieken trant, geheel uitgewerkt.

[2]) AUGUSTINUS, *Opera*, XI, p. 271.

de praeexistentie der ziel geleerd, en verklaarde de kennis niet anders dan herinnering te zijn. Tegen deze Philosophie kwam Augustinus op. Men moest onderscheid maken tusschen de *intelligibilia* en de *sensibilia*. En nu is het wel een feit dat men over de intelligibilia aprioristisch kan redeneeren, maar dat komt niet door herinnering van de praeexistent bestaan hebbende ziel, maar door de dispositie van het intellect. [1])

Na deze korte uiteenzetting van eenige van Augustinus gedachten, meen ik genoegzaam aangetoond te hebben, dat reeds in de patristische periode, *de facto* van scholastieke methodologie gesproken kan worden.

Deze periode wordt met Gregorius den Groote afgesloten. Voegen we hier nog bij dat wat Augustinus voor de Westersche Kerk deed, later Johannes Damascenus, zij het ook op gebrekkige wijs en met veel minder genialiteit, voor de Oostersche Kerk tot stand gebracht heeft.

In de 6de eeuw treedt de Theologie een nieuwe phase in. Boëthius vertaalt de werken van Aristoteles. Plato wordt voor Aristoteles uitgeruild. Het eigenaardige van Aristoteles is „quod primus fuerit, qui in omnibus philosophiae partibus systematica docendi ratione usus sit." [2]) De periode der productiviteit heeft uit, er begint, wat Friedrich Nitzsch noemt, „Sammelfleisz" te heerschen. De eerste periode is scheppend, de tweede is ordenend, rangschikkend, systematiseerend. [3])

Cassiodorus voegt het Trivium en Quadrivium als propaedeuse aan de Theologische studie toe en voert Boëthius'

---

[1]) „Sed potius credendum est mentis intellectualis ita conditam esse naturam, ut rebus intelligibilibus naturali ordine, disponente Conditore, subiuncta sic ista videat in quadam luce sui generis incorporea, quemadmodum oculus carnis videt quae in hac corporea luce circumadiacent, cuius lucis capax eique congruens est creatus..... Denique cur de solis rebus intelligibilibus id fieri potest, ut bene interrogatus quisque respondeat quod ad quamque pertinet disciplinam, etiamsi eius ignarus est? Cur hoc facere de rebus sensibilibus nullus potest, nisi quas isto vidit in corpore constitutus, aut eis quae noverant indicantibus credidit, seu litteris cuiusque, seu verbis." (Augustinus, *Opera*, XI, p. 211, 212.)

[2]) Buddeus, l. c., p. 358.

[3]) Nitzsch, *Real. Encycl. Herzog.* Sub voce: *Scholastische Theologie*, ed. 1884.

vertaling van Aristoteles' werken als leerboek in. Vooral was het de Dialectiek die „den gröszten Einflusz auf die gelehrte Bildung der mittelalterlichen Theologen ausüben sollte." (Nitzsch.)

ISIDORUS VAN SEVILLA, BEDA VENERABILIS, ALCUIN, RABBANUS MAURUS e. a. zij zijn allen, dank zij Boëthius' en Cassiodorus' arbeid, Aristotelici, en strekken ten bewijze „quod systematica disciplinas tractandi ratio placere plurimis inciperet." [1])

Men deed niet anders dan citeeren, en volgens Aristoteles' aanwijzingen categoriseeren. Dit geschiedde door den dialectischen geest „der von Anfang an in den Germanen schlumerte," zegt Nitzsch, die zijn beschouwingen met deze conclusie eindigt: „In dem Versuche einer dialectischen und systematischen Reproduction und Begründung des überlieferten Dogmas bestand die neue und eigentümliche Leistung der Theologen des Mittelalters." Dan volgt het saeculum obscurum. Dat duurde tot de kruistochten, toen de Westersche Kerk weer in aanraking kwam niet alleen met de Oostersche Kerk, waar de classieke studiën bloeiden, maar ook met de Mohammedaansche wereld, waar in Bagdad onder de Abassiden, in Cordova onder de Omayaden de studie een zeer hooge vlucht had genomen. Door dit dubbel contact treedt in de Westersche Kerk nu meer de Scholastiek *sensu praegnanti* op. [2]) Onder deze Scholastiek, sensu praegnanti, hebben we te verstaan, dat het nu niet meer te doen is om de Waarheid logisch in te denken, en in het bewustzijn te assimileeren. Het werd nu almeer een bewierooken van de rede, waaraan de heilige waarheden als corpus vile werden aangeboden. De karakteristiek der eerste periode is, dat ze de patristische is, de Kerk heeft hare Patres. Doch ook de Patres genereerden niet dan met bange barensweeën, getuige dat de Christologische en Anthropologische Dogmata, ten tijde der Conciliën, niet dan na heftige worsteling met de Heterodoxie der ketters verkregen werden. De karakteristiek der tweede periode is, dat

[1]) BUDDEUS, l. c., p. 354.
[2]) Men zie Dr. A. KUYPER, *Encyclopaedie der Heil. Godgel.*, II, § 68.

ze de scholastische is, d. w. z. de Theologie doet hare intrede *in schola*, en zoo kreeg de Kerk hare Doctores. Men spreekt daarom wel van de Platonische Patristiek en de Aristotelische Scholastiek. In de eerste periode is het om de verkrijging van het Dogma te doen. In de tweede periode om het kunstmatig bezien van den leerinhoud van dat Dogma, onder de denkmicroscoop.

B. *De Scholastiek in enger zin.*

Het gevolg van deze reproductie-periode is wel in de allereerste plaats dit geweest dat de prioriteit der H. S. meer *in thesi* geponeerd, dan *in praxi* gehandhaafd bleef. Men zwoer bij het αὐτός ἔφα van den een of anderen Pater. ISIDORUS HISPALENSIS begint reeds in de 6de eeuw de „Sententiae" van Augustinus en Gregorius den Groote te verzamelen. Lombardus is dus niet de facto, de vader der Sententiae. Toch wordt hij aldus genoemd omdat zijne Sententiae „maximam prae reliquis omnibus obtinuerunt auctoritatem celebritatemque" [1]).

Doch nu gaat men ook zoeken naar een „rationale Begründung" (Nitzsch) en naar de syllogistische verdediging van het Dogma. Was het quod ad essentiam „Aneignung und Reproduction des Dogmas" het wordt alsnu quod ad formam de dialectische methode. „Das Dogma ging nunmehr aus der Hand der Kirche in die Pflege der Schule über." Men begint met de Anwendung der rationalen Grundsätze.... woraus sich dann aber eine lediglich zugunsten des Kirchlichen Glaubens unternommene Application derselben ergeben musste" (Nitzsch.) Er heeft eene combinatie plaats van ratio en fides. Theologie en Philosophie huwen zich. De echte Theologische Scholastiek en de Middeleeuwsche Scholastiek verschillen daarom hemelsbreed. Voetius zegt dan ook in zijn Tractaat „de Theologia Scholastica": „Nam Scholasticam Theologiam et Scholasticum, hoc est didacticum et elencticum Theologiae Professorem

---

[1]) BUDDEUS, l. c. p. 360.

putamus toto coelo a scholasticis sententiariis differre." [1])

NITZSCH zegt in zijn reeds genoemd artikel dat door Scholastiek „nicht lediglich eine Periode, sondern auch eine Art oder ein Typus der Theologie bezeichnet wird." Er is dus onderscheid te maken tusschen de scholastieke periode, waardoor het woord scholastiek zoo slechte beteekenis heeft verkregen en de scholastieke leerwijze, die goed is, en behouden moet blijven. In deze § is het om de leerwijze dier *periode* te doen. In de latere classiciteit heet een Scholasticus iemand die „es mit der Schule zu thun hatt." Het is een aanduiding voor „qui in schola sunt," „qui in litteris vivunt," zoo van den schoolmeester als van den schooljongen geldende. Als adiectief werd het voor ontwikkeld, „gebildet" genomen. Sinds KAREL DE GROOTE is de Scholarch of Scholasticus — hij die aan het hoofd van een school staat. Maar in de *periode* der Scholastiek heeten Scholastici „qui barbaram cum Philosophiam tum Theologiam in Scholis tradiderunt, a Lombardi temporibus." De Scholastieken uit deze periode kregen dus een ouden naam, maar met een nieuwe beteekenis: „dicti antiquo nomine, sed novo significatu." [2]) Hadden zij dan ook een anderen naam aangenomen, dan ware veel misverstand in later tijd voorkomen geworden.

Van deze verscherpte Scholastiek was dit nu vooral het bedenkelijke dat „Lombardi et Thomae collectiones scholis quasi canonizatae, et autoritatem tantam nactae ut paene nefas esset ab iis alicubi discedere." [3])

Het tijdperk dezer Scholastiek in engeren zin genomen, splitst zich in drie perioden, gewoonlijk, in navolging van DANAEUS' voorslag [4]) de vetus, media en nova genoemd.

De eerste periode, de vetus, is de periode der opkomst van de Scholastiek. Ze wordt geopend door BERENGARIUS, LAN-

---

[1]) VOETIUS, *Disp. Select.* I, p. 14. ed. 1648.

[2]) SPANHEMIUS, *Hist. Eccl. N. T.* Zie DE MOOR, *Commentarius Perpetuus in Joh. Marck.* I, p. 79. ed. 1761.

[3]) VOETIUS, l. c., p. 15.

[4]) A. PIERSON, *de Realismo et Nominalismo*, p. 47.

FRANCUS en ANSELMUS en loopt door tot aan ALBERTUS MAGNUS. Danaeus, en in navolging van hem Voetius [1]) en Buddeus [2]) noemen Lanfrancus als den eersten Scholasticus. Nitzsch noemt ANSELMUS als den eerste. De karakteristiek dezer periode beschrijft VOETIUS aldus: „haec accersebat dogmata etiam ex humana autoritate patrum, et non tantum ex scripturis." [3]) De bekendsten uit deze periode zijn LOMBARDUS, ALEXANDER HALESIUS en ROBERTUS PULLUS of PULLEYNUS. Lombardus meende „lites ac controversias recens natorum scholasticorum, auctoritate patrum componi posse. [4])

De tweede periode, de media, is de periode van bloei dezer Scholastiek. Ze loopt van Albertus Magnus tot aan Durandus a S. Portiano. De karakteristiek dezer periode is volgens Voetius: „Tunc praeter immo et supra scripturae ac patrum dicta, introducta sunt in Theologiam Aristotelis effata saepe male lecta, male intellecta, tanquam irrefragabilis demonstrationis principia." [5]) In deze periode der Scholastiek bloeiden ALBERTUS MAGNUS, THOMAS AQUINAS, BONAVENTURA, DUN SCOTUS en OCCAM. Sinds 1150 was de Stagiriet geheel in het Occident bekend geworden, en zwaaide er zijn schepter.

De derde periode, de nova, is de periode van verval dezer Scholastiek. Ze begint met Durandus a S. Portiano, den Doctor Resolutissimus, en duurt tot aan de Reformatie. Buddeus karakteriseert haar aldus: „Nova autem ideo ab eo inchoatur scholasticorum aetas, quod in hocce temporis intervallo, si quid forte boni adhuc in Theologia systematica superfuit, exstinctum penitus, ac obscuratum, nugis contra et quisquiliis cuncta obruta." [6]) En Voetius zegt er van „quod nonnunquam et ex professo nimis langueant circa quaestiones inutiles, vanas, curiosas, periculosas, absurdas, imo et blasphemas". (pag 23). Wilt ge in plaats van een chronologische indeeling een logische, dan vindt ge de

---

[1]) VOETIUS, l. c., p. 16.
[2]) BUDDEUS, l. c., p. 361.
[3]) VOETIUS, l. c., p. 16.
[4]) BUDDEUS, l. c., p. 359.
[5]) VOETIUS, l. c., p. 16.
[6]) BUDDEUS, l. c., p. 365.

drie richtingen van het Nominalisme, het Realisme en het Conceptualisme. [1])

Had Tertullianus nog in zijn vurigen geloofsijver geroepen: „Credo quia absurdum", Augustinus had als Scholastieke stelregel gegeven: per fidem ad intellectum. Lanfranc en zijn groote leerling Anselmus nemen deze gedachte van Augustinus over, zij vindiceeren een fides quaerens intellectum. „Credo ut intelligam." In zijn „Cur Deus homo" wordt de leer der Satisfactie geheel speculatief ontwikkeld. De menschwording Christi wordt geheel uit de rede bewezen. Van Anselmus is het ontologisch bewijs voor de existentia Dei. (Datur idea perfectissima. Ergo datur Deus.) Als Realist belijdt hij de erfschuld, handhaaft hij de leer der Triniteit tegenover het Nominalistisch Tritheisme van Roscelinus. Anselmus, als leerling van Lanfranc, poneert in de Scholastiek het rationeele beginsel dat hij van zóó groote waarde acht, dat z. i. de Heidenen er noodwendig door overtuigd moesten worden van de waarheid van het Christendom. Lombardus, de Magister Sententiarum, geeft den technischen zin, de architectonische structuur. (Nitzsch.)

Eerst door Thomas Aquinas komt de Stagiriet tot zijn volle recht. De Theologie is eene „Scientia argumentativa", dat wil zeggen, hare leeringen berusten op een rationeel betoog en juiste syllogismen. Het verband tusschen geloof en rede, is als dat van natuur en genade. „Cognitio fidei praesupponit cognitionem naturalem, sicut et gratia naturam." Lombardus gaf slechts de „Sententiae" der Patres, Aquinas gaf, men lette er wel op, niet een Summa *Sententiarum* maar een Summa *Theologiae*. „Dieser Zusatz ist zu beachten." (Nitzsch.) Er wordt niet alleen verzameld en geordend, er wordt ook gedacht, er wordt ook eigen, zelfstandig werk geleverd.

De volgelingen van Lombardus heetten *Sententiarii*; die van Thomas noemden zich *Summisten*. Die van geen auctoritas (als Lombardus) en van geen ratio (als Aquinas) in de Theologie wilden weten, heetten *Positivi*.

---

[1]) Voetius, l. c., p. p. 18.

Een derde groep der Scholastici vormden de *Quodlibetarii*, „qui de variis argumentis theologicis disquisiverunt, nec tamen integrum aliquod theologiae systema condiderunt, vel eidem se adstrinxerunt, aut potius, qui disputationes ita instituebant, ut more veterum academicorum, vel scepticorum, nihil deciderent, ac determinarent, aliisque *quodlibet horum*, seu alterutram, quam vellent, sententiam libere impugnandi potestatem facerent." [1])

Na Thomas komt Dun Scotus, de Doctor Subtilis, beter de σκοτεινός genoemd. Hij gaat op in subtiliteiten en futiliteiten van niet de minste utiliteit. Een reeks van nieuwe kunstwoorden wordt door hem ingevoerd, als: substantialitas, essentialitas, quidditas, hucceitas etc. [2])

Als Nominalist eischt hij een volstrekt blind geloof in de Kerkleer. Nitzsch vindt in hem de „einseitige Betonung der kirchlichen Auktorität." Hij laat het principe der Scholastiek „Harmonisirung von Glauben und Philosophie" los. Bij hem komt tot zijn volle recht het: „Roma locuta, res diiudicata."

Maar de derde periode der Scholastiek was reeds aangebroken. De Quodlibetarii heerschen met hun „raazende drift van bitze hairklooverijen." [3]) De studie der Theologie wordt niet anders dan „de jammerlijkste schoolvosserij." [4]) We zagen reeds dat Voetius van de Theologen dezer periode zeide: „Quod nonnunquam, et ex professo nimis langueant circa quaestiones inutiles, vanas, curiosas, periculoras, absurdas, immo et blasphemas."

Laat mij om dit te bewijzen, slechts enkele vragen, uit de tallooze die behandeld werden en die ik ter loops vond, mogen mededeelen.

Qualis naturae fuerit Maria, carnosae an macilentae?

An possibile fuerit habere Mariam plures filios unica generatione, qua genuit Verbum?

---

[1]) Buddeus, l. c., p. 365.
[2]) Cf. Werenfels, *Opusc.*, II, p. 66.
[3]) Ypey, l. c., I, p. 188.
[4]) Ypey, l. c., I, p. 152.

An Maria dormiendo habuerit usum rationis?

An in statu innocentiae aequalis numerus futurus fuisset virorum et mulierum?

An passeres et alia bruta Ecclesiam foedantia liceat excommunicare?

An possit baptizari aliquis in lixivio, mulso, iure carnium, brodio piscium, urina?

An teneat baptismus, si conferatur in nomine Diaboli?

Utrum naturam mulieris, asini, serpentis, vel columbae Christus debuerit aut potuerit assumere? [1])

Utrum in statu innocentiae omnes natu fuissent in sexu masculino?

Cuius quantitates et figurae sit coelum empyreum?

An bona fuisset forma baptismi, si Christus eam instituisset in nomine, buf, baf?

Quid mus arrodat, cum hostiam consecratam rodit? et quid de mure illo faciendum sit?

Utrum possibilis sit propositio: Pater Deus odit filium? [2])

Num Deus Pater se ipsum genuerit, an alium Deum?

Ten onrechte geeft Buddeus ook deze quaesties op:

Num genuerit essentiam divinam, an essentia divina filium? aut,

Utrum una essentia alteram produxerit?

An vero essentia nec producta sit, nec producens?

Num Deus pater filium genuerit volens an nolens? [3])

Na het lezen van al deze quaesties en problemen, welke men toen wagen dorst te stellen, en waarvan men inderdaad zeggen moet, horresco referens, mag wel gevraagd, of Voetius ook iets te veel zeide, toen hij ze als godslasterlijk bestempelde.

Na deze korte historische schets der Scholastiek, is de resumtie van het wezen der Scholastiek, sensu praegnanti genomen, niet zoo moeilijk te geven.

---

[1]). Deze en meer dergelijke vragen, zie De Moor, *Commentarius Perpetuus*, Lib. I, cap. I, § 26.

[2]) Deze en meer dergelijke quaesties, zie Voetius, *Select. Disp.*, I, p. 24.

[3]) Buddeus, l. c., p, 361.

De Scholastiek der Middeleeuwen dan, had aanvankelijk ten deele (dank zij Boëthius' arbeid), later geheel (dank zij der Renaissance), kennis gekregen zoo formeel als materieel van de Aristotelische Philosophie. Deze Philosophie nu werd toegepast op de Theologie. Onder Theologie werd in thesi verstaan de systematische verwerking van den inhoud der H. Schrift, maar in praxi kende men niet anders dan de overgeleverde leer der Patres. Hiermede ging gepaard een overmatig gebruik van philosophische woorden en kunsttermen ter oplossing niet alleen van Theologische quaesties, maar ook van philosophische spitsvondigheden.

Voetius roemt als een goed element dezer Scholastiek:

1°. Dat er bondigheid en klaarheid (brevitas en perspicuitas) door verkregen werd.

2°. Dat de Controvers er eerst goed door tot zijn recht komen kon.

3°. Dat de termen en distincties het oplossen der quaesties vergemakkelijkten, „quod terminos et distinctiones multas rebus alioquin obscurissimis et difficillimis elucidandis excogitarint." [1])

Hier heeft hij dus het oog op de dialectische methode, waarvan reeds bij de Patres sprake was.

Maar dat de eerst goede Scholastiek zoo smadelijk verliep, en dat men straks niet dan met afschuw van de Scholastiek sprak, wijt hij aan drie fouten: 1°. dat de Doctoren geen Schrifttalen (Grieksch en Hebreeuwsch) kenden; 2°. dat ze de Patres niet verstonden door onbekendheid met de Oude Kerkgeschiedenis; 3°. dat ze Aristoteles, in zijn slechte vertaling, niet begrepen. [2])

Zoo wijst Dr. Kuyper er in zijn Encyclopaedie herhaaldelijk op, dat de gedachte der Scholastiek op zichzelf goed was. „Reeds door *in Scola* op te treden en het denkbeeld van *Scola Theologiae* te doen opkomen, bewees ze uitnemenden dienst." Maar „men verkeerde onder den indruk, dat de studiën der oude philosophen schier uitsluitend for-

---

[1]) Voetius, l. c., I, p. 26.
[2]) Voetius, l. c., I, p. 25.

meele beteekenis hadden; liet ze voor de formeele vorming dienst doen; en had geen vermoeden, dat er in deze studiën ook een materieele wereldbeschouwing school, die antithetisch tegen de Christelijke overstond." Wel werd dit sinds de 13de eeuw ietwat beter toen Aristoteles volledig bekend werd, maar „oppositie tegen Aristoteles voerde men daarbij nog niet." Dat lag voornamelijk aan zijn analytische methode.

„Juist het analytisch karakter van Aristoteles' philosophie was oorzaak, dat de principieele tegenstelling tusschen hem en de Christelijke theologie minder gevoerd werd." Men had de Dogmata der Patres, men ontving de Philosophie van Aristoteles. Men wilde die met elkander in rapport brengen. De Philosophie als ancilla gebruiken voor de Sancta Theologia. „Had dit nu aanstonds tot een principieele onderscheiding tusschen de eigenlijke theologie en deze op Christelijken grondslag rustende philosophie geleid, zoo ware de schaduwzijde van de Scholastiek gemeden." [1])

Een korte wijle was de Kerk voor Aristoteles teruggedeinsd, „maar (ze) eindigde toch met na eenig aarzelen ook Aristoteles, zoo ze waande, met de koorden der Scholastiek, voor de zegekar van den Christus te spannen. Juist dit echter kwam haar duur te staan. Ze had haar ouden vijand niet herkend; het gevaar, dat dreigde, te licht geacht; en, zonder te weten wat ze deed, het paard van Troje binnengehaald." [2])

Het voorgestelde doel der Middeleeuwsche Scholastiek was op zichzelf goed en schoon. De kennismaking met Aristoteles had den Doctoren doen zien dat Aristoteles veel machtiger wetenschappelijk wapentuig had dan zij bezaten. Wat waren de wapenen waarmeê zij dusver gestreden hadden, vergeleken bij den rijken voorraad van wapentuig, die in het arsenaal van Aristoteles hun tegenblonk? En het zien van dat Aristotelisch arsenaal had dan ook onmiddellijk uitwerking „dat ze slinger en steen fluks wegwierpen,

---

[1]) Dr. A. Kuyper, *Encyclopaedie der H. Godgel.*, I, p. 91—94.
[2]) Dr. A. Kuyper, *Encyclopaedie der H. Godgel.*, I, p. 128.

om zich ijlings met de lansen van Aristoteles' categoriën en met het pantser zijner distinctiën te wapenen, en in die machtige wapenrusting uit te trekken, om tropaeën te winnen voor hun Christelijk geloof." Maar dit is het jammerlijke, dat „ze waanden *alleen* met het wapentuig van den begraven held te doen te hebben." Men had verzuimd „om een Christelijke Philosophie te scheppen, die aan de Christenheid, Gode tot eere, schonk wat Oud-Hellas in Plato en Aristoteles, dank zij Socrates' initiatief, had bezeten." Aan de Doctores Scholastici, aan Aquinas met name, komt groote hulde toe voor hun geniale denkoperatiën, en voor hun ernstigen wil om voor Bagdad en Cordova niet onder te doen. Maar toch kan niet ontkend worden: „Theologie en Philosophie (nu in materieelen zin genomen) vloeien daartoe bij Thomas nog te veel ineen. Met de gedachtenwereld der onherboren menschheid als zelfstandig geheel wordt door hem te weinig rekening gehouden." [1])

In één woord, het goede van de Middeleeuwsche Scholastiek is, dat ze de cognitio Dei revelata met de ratio in verband poogt te zetten. Maar ze doet dat met de ratio naturalis, in plaats van met de ratio illuminata. En juist als de Theoloog de verduisterde rede in dienst der Theologie stelt, wordt dit als resultaat verkregen, dat de zonde de ratio prikkelt om magistralis te worden in plaats van ministralis te blijven. En door die zonde heeft de Scholastiek der Middeleeuwen de Theologie als cognitio Dei revelata juist doen verloopen in een dorre, droge denkgymnastiek. Het werd ten slotte niet meer de vraag: hoe kan ik de waarheid, die op zichzelf vaststaat, begrijpen? maar: hoe kan de ratio zich als bewijsgrond onderschuiven?

C. *De Scholastiek en de Reformatie.*

Juist dit smadelijk verval van de Scholastiek der Middeleeuwen, deed aan de Reformatoren het gevaar van zulk een Scholastiek inzien, en er dan ook mee breken. De Her-

---

[1]) Dr. KUYPER, l. c., II, 600—607.

vormers wilden een levenden God kennen, niet intellectualistisch over Godsideeën en Godsbegrippen redekavelen.

Had de Scholastiek zich altoos op het αὐτός ἔφα der Kerk en op de Sententiae der Patres beroepen, en aan de rede de moederlijke zorg voor het Dogma der Kerk toevertrouwd, de Reformatie stelde thans formeel als principium unicum der Theologie de H. Schrift. Niet alleen in thesi, zooals de Doctores dat ook deden, maar evenzeer in praxi. Gods Woord en *dat Woord alleen* was hun strijdleuze om zich los te wringen uit de kluisters der verdoolde Scholastiek.

Een machtige factor, hiertoe meehelpende, was het Humanisme. De Renaissance had niet alleen de diepe gedachten der oude Philosophen doen herleven, maar ook weer aan de menschheid de genieting herschonken van al het aesthetisch schoone in de vormen zoo van kunst als taal, gelijk Oud-Hellas die in het aanzijn geroepen had. De Scholastiek toch had wel de gedachte gegrepen, maar den vorm verwaarloosd. Het Humanisme nu komt voor den zuiveren vorm op, de klassieke talen moeten geleerd en bestudeerd worden.

Te karakteristiek om niet mee te deelen is wat Buddeus ons verhaalt, dat toen iemand tegenover Wessel Gansfort zich eens op Thomas Aquinas beriep, deze antwoordde in zijn Humanistische verachting van de Scholastiek: „Thomas fuit doctor, et ego sum doctor. Thomas vix latine intellexit, et unilinguis fuit; ego trium linguarum principalium mediocrem peritiam adsequutus sum. Thomas vix umbram Aristotelicam vidit; ego Aristotelem Graecum in ipsa Graecia vidi." [1])

Petrarcha is de baanbreker, „seculi sui Phaenix, qui literas humanitatis, post longa silentia mortuas, ab inferis revocavit", in een tijd dat de monniken bij het afschrijven het Grieksch niet meer lezen konden, de plaats open lieten en in margine zetten: „Graeca sunt, non possunt legi." [2]) Erasmus wordt de Koning der wetenschappen, de Paus te Bazel genoemd. Eenzijdig echter aan den vorm hangende, is het

[1]) Buddeus, l. c., p. 868.

[2]) Ypey, l. c., p. 180, noot 2.

Humanisme uitwendig, oppervlakkig. Het is uitsluitend om de Humana, niet om de Divina te doen. Uit het Humanisme wordt, door innerlijke noodzakelijkheid, het Libertinisme geboren.

Des ondanks bracht het Humanisme toch ook een rijken zegen. De Scholastiek wilde de Philosophie op de Theologie appliceeren, de Philosophie als ancilla aan de Theologie toevoegen, alleen maar zij nam daartoe de ongekerstende Philosophie. Het Humanisme wil de zuivere taalstudie in eere herstellen. De Reformatie wil tot het Woord terug. Het Humanisme wil aan de Reformatie het Woord geven, haar het Woord in het oorspronkelijke leeren lezen. Men denke aan Reuchlin. De boekdrukkunst komt der Reformatie in dezen ter hulpe. De karakteristiek der Reformatorische Theologie is dan ook, dat zij los van de auctoritas der Patres, los eveneens van de ratio der Doctores, zich in hoofdzaak aan Exegetische studiën wijdt, om het Woord, *en dat Woord alleen* te verstaan. „Ihre Methode war mehr schriftmäszig und ungekünstelt, wenn gleich durch Gelehrsamkeit unterstützt." [1]) Het is de periode der „Schriftuurverklaarders," Luther, Zwingli, Calvijn, Beza, Oecolampedius Bullinger, hebben vooral als zoodanig grooten naam verworven. [2]) Exegese is de hoofdschotel der Theologische studie. Calvijn schittert als Exegeet, gelijk zijn Commentaren nu nog getuigen. Beza's keurige Bijbel met kantteekeningen bleef nog steeds in eere. Hun arbeid is „zonder inmengsels van niets om het lijf hebbende Schoolpralerij..... zonder Schoolsche stelselpracht." [3]) Maar al verwierp men, door terug te gaan tot het Woord, de Scholastiek der Middeleeuwen, toch werd de leerstellige Godgeleerdheid in het minst niet aan kant gezet. „Nec systematica theologiam tractandi ratio reiecta plane fuit, sed a quisquiliis et ineptiis scholasticorum tantum repurgata." [4])

Het minst is er bij Luther sprake van systematische God-

---

[1]) Schröck, *Christeliche Kirchengeschichte*, V, p. 147. ed. 1806.
[2]) Mosheim, *Oude en Hedendaagsche Kerkelijke Geschiedenissen*, VII, p. 207.
[3]) Ypey, l. c., I, p. 288.
[4]) Buddeus, l. c., p. 881.

geleerdheid, zijn verzet tegen de *ratio* is bekend. Herhaaldelijk noemde hij de rede het beest dat verworgd moest worden. Hij wilde van niet anders dan van de Schrift, gelijk ze daar lag, weten, alleen Schriftwoorden gebruiken, kunstwoorden mijden, spitsvondigheden bannen. „Hij leerde den Bijbelschen Godsdienst en geene Kerkelijke Godgeleerdheid." [1]) Hij laat af van de Theologia acroamatica, houdt zich alleen bezig met de Theologia exoterica. Hij opent de rij der Catechismusschrijvers.

Maar Melanchthon, de Humanist, de Vader der nieuwe Universiteiten, is een correctief tegen het overdreven antirationalisme van Luther. Waar Luther nooit een compendium of een systema gaf, kwam Melanchton reeds in 1521 met zijn „Loci Communes." De eerste edities zijn wel stelselmatig, maar niet philosophisch, positief, niet Scholastiek. Toch moest het, nu het beginsel eenmaal geponeerd was, ook bij de Lutherschen tot scholastieke behandeling der Theologie komen, en de Polemiek met de Roomschen naar buiten en met de Syncretisten, Adiaphoristen, Krypto-Calvinisten naar binnen, bespoedigde dat proces. Van de edities sinds 1535 heet het reeds „paullo aliter de Scholasticis et sentire et loqui coepit", en als in 1541 wederom een nieuwe uitgaaf verschijnt, wordt er geklaagd: „haud raro scholasticorum nugas et futilissimas rixas perstrinxit, ut tamen ipsam theologiam et philosophiam scholasticam non prorsus reiicere, sed fovere potius videtur." [2])

Toen de mystieke dweepzucht van een Schwenckfeld Luther het gevaar van zijn standpunt deed inzien, „sloot hij in Melanchton met het Humanisme een altoos bedenkelijken bond." [3]) En zoo sloop langzamerhand de Scholastiek weer in de Luthersche Kerk, door Chemnitz, Gerhard, Calixtus, Calovius, Carpzovius, Quenstedt e. a., tot dat Spener kwam, die aan het dorre Rationalisme paal en perk stelde door de Mystiek weer tot zijn recht te laten

---

[1]) Ypey, l. c., I, p. 194.
[2]) Buddeus, l. c., p. 884—887.
[3]) Dr. A. Kuyper, *Encyclopaedie*, I, p. 126.

komen, zij het ook door de reactie van het oogenblik, overdreven en eenzijdig.

Zwingli was ook eerst, als Reformator, zeer tegen de Philosophie ingenomen. In de voorrede van zijn „de Vera et falsa religione" schrijft hij: „Philosophiae interdictum est a Christi scholis." Hij gaf ook nog een: „Brevis in Evangelicam doctrinam Isagoge", en een: „Christianae fidei brevis et clara expositio." Deze werken toonen dat Zwingli van de stelselmatige Godgeleerdheid niet afkeerig is. Hij is, evenals Melanchton in zijn eerste periode, positief, niet Scholastiek. Ysbrand van Hamelsveld prijst dies de werken van Zwingli in zijn „Historisch berigt van de Systematisch-dogmatische Godgeleerdheid", want, zoo zegt hij, daarin worden de geloofswaarheden „duidelijk en bondig uit den Bijbel bewezen, door gegronde redeneeringen krachtig gestaafd, en tegen andersdenkenden mannelijk verdedigd. De geheele voordracht daarenboven is geheel vrij van alle schoolsche haarkloverijen, waarvan de dogmatiek der Roomsche Godgeleerden zoo geheel vol was." [1]) Of wil men een oordeel uit later tijd, dan sla men Gasz op, waar we lezen: „Denn wie der Commentar im Ganzen sich wenig auf dogmatische Sonderungen einläszt, sondern lieber verwandte Vorstellungen verbindet und die Begriffe vereinfacht, statt sie zu compliciren: so wird namentlich das dogmatische Moment des Glaubens nicht so rein herausgestellt, dasz nicht die Begleitung des Sittlichen und Practischen sogleich hätte hinzutreten müssen. [2]) Bullinger volgt hem op. Maar al zijn Zwingli en Bullinger de baanbrekers der stelselmatige Godgeleerdheid onder de Gereformeerden, toch is de persoon van Calvijn hier van veel meer aanbelang. De Zwingliaansche richting moest het veld al spoedig ruimen voor de Calvinistische.

Calvijn is Humanist in den goeden zin des woords. „Noch de Humanist is bij Calvijn in den Christen, noch de Chris-

---

[1]) Ysbrand van Hamelsveld, *Algemeene Kerkelijke Gesch.*, XXV, p. 144.
[2]) Gasz, *Geschichte der Prot. Dogm.*, I, p. 97, 98.

ten in den Humanist ondergegaan, maar als Christelijk theoloog *gebruikt* hij de humanistische studiën, en vindt er eenerzijds een middel tot algemeene ontwikkeling in, en anderzijds een instrument, om met hoop op goed gevolg de studie der Schrift tegen het gezag der Scholastieken en der Kerk over te stellen." [1])

Calvijn dringt aan op degelijke taalstudie in de propaedeuse; bij de Theologische studie staat de Exegese geheel op den voorgrond; de Exegese verdringt de Dogmatiek. Zijn onderwijs draagt een beslist humanistisch karakter. Hij kiest het midden tusschen de Scholastiek en het Humanisme, getuige dat hij aan de door de Humanisten zoo verachte disputationes een eereplaats inruimt, als zijnde van onschatbare waarde voor de ontwikkeling van het verstand, mits gespeend aan haarkloverijen en spitsvondigheden. [2])

Dat exegetisch karakter der reformatorische Theologie was dan ook oorzaak dat de eerste uitgave van Calvijn's Institutie meer op een uitgewerkten Catechismus, dan op een volledige Dogmatiek geleek; alle schoolsche definities zijn weggelaten. Later echter kwam ook Calvijn hiervan terug, en hoezeer geheel uitgaande van de H. Schrift, hield hij toch rekening met de ontwikkeling van het Dogma door de Patres gegenereërd en door de Doctores geëxpliceerd. [3])

Calvijn eert de rede in hooge mate. „Quid enim ratione nobilius, qua homo reliquis animantibus praecellit?" De doctrinae liberales maken den mensch „vere humanum." Maar de Philosoof, die enkel met de rede wil werken, zonder openbaring van boven, en zich alsdan een oordeel over de eeuwige dingen vermeet, is als een blinde, die de kleuren wil sorteeren, of als een ezel, die het schoone eener symphonie wil verstaan. [4])

Calvijn stelt de studie der Philosophie zeer hoog. Van jongs af had hij er zich zelf met ijver op toegelegd. In

---

[1]) Dr. A. KUYPER, *Encyclopaedie der Heil. Godgeleerdh.*, I, p. 182,

[2]) Dr. H. H. KUYPER, *De opleiding tot den Dienst des Woords bij de Gereformeerden*, I, p. 141.

[3]) Dr. H. H. KUYPER, l. c., I. p. 202.

[4]) Dr. A. KUYPER, *Encyclopaedie*, I, p. 129—132.

Genève moest een Hoogleeraar voor de Wijsbegeerte worden aangesteld. Alleen maar, hij wilde niet dat de Philisophie op de Theologie geappliceerd zou worden. Doch door de Polemiek met de Roomschen, was het hem op den duur onmogelijk dat vol te houden, getuige de latere edities zijner Institutie. Hij overdreef het echter niet, spitsvondigheden meed hij, en alleen de onmisbare schoolsche onderscheidingen behield hij. [1])

Ypey geeft enkele van die schoolsche distincties „die wel uitgedacht van dienst kunnen zijn" aan b. v. de distinctie van „necessitas secundum quid" en „necessitas absoluta," van „consequens" en „consequentia", van „totus Christus" en „totum Christi", die in zijn Institutie, Lib. I, cp. 16 en Lib. IV, cp. 17 te vinden zijn, en waarvan Calvijn zegt: „distinctio, quam me referre non pudet." [2])

Zoo zien we dan dat Calvijn toch, wanneer de kruitdamp van reactie tegen de Middeleeuwsche Scholastiek, krachtens zijn humanistisch beginsel, ook maar even is opgetrokken, de grondgedachte der Scholastiek vasthoudt. Met de Patres (Augustinus) wordt gerekend, doch met nimmer ophoudende toetsing aan Gods Woord. Naar de Doctores (Aquinas) wordt geluisterd, echter zeer voorzichtig, zeer matig, en niet meer dan noodgedrongen door de Polemiek noodzakelijk vereischte is.

Als aan Calvijn verwant kunnen we uit zijn School noemen, allereerst Beza natuurlijk, maar dan ook Hyperius, Wolfgang Musculus, Benedictus Aretius, Petrus Martyr, Johannes Piscator, David Pareus e. a., in het Buitenland; en niet minder Trelcatius en Junius te Leiden, Lubbertus te Franeker, voor ons Vaderland aangaat. Hiermede is tevens het antwoord op de vraag gegeven, naar welke methode Maccovius de Theologie beoefend zag, toen hij ten onzent kwam.

Het was de periode, zoo zegt Haller, dat „das Schriftstudium nach den Grundsprachen" als conditio sine qua

---

[1]) Ysbrand van Hamelsveld, l. c., XXV, p. 145.

[2]) Ypey, l. c., I, p. 212.

non voor de Gereformeerde Theologie, bloeide. Het was nog de „mehr einfach biblische Zeit." [1])

De studie der Philosophie voor het formeele denken bleef bij al deze theologen in groote eere. Bekend is het woord van Beza: „Certum nobis ac constitutum est, et in ipsis tradendis logicis, et in caeteris explicandis disciplinis ab ARISTOTELIS sententia *ne tantillum quidem deflectere*."

Maar zooals in de Luthersche Theologie door de synergistische, adiaphoristische en kryptocalvinistische twisten, de behoefte aan de Scholastiek toch weer gevoeld werd, zoo kwam de Scholastiek, door allerlei twisten, ook weer op de erve der Gereformeerde Theologie in eere. De Roomschen vielen op de Gereformeerden aan „met een heir van verbijsterende schoolkunsten" en zoo waren de Gereformeerden wel gedwongen „op het bedoornd en bedisteld schoolveld met een leger van even zulke wijsgeerige scherpzinnigheden tegen te trekken." [2]) Daar kwam bij de Polemiek met de Lutherschen en „de Schoolsche Godgeleerdheid trok haaren wapperenden wimpel straks weer ten hoogsten top." [3]) En nog erger werd het, toen onder de Gereformeerden geschil in eigen boezem ontstond. Toen kon men met geen louter *positieve* Theologie langer volstaan, toen moest men weer tot dialectische distincties komen, iets waarvan Ypey gelieft te zeggen, dat toen „het pestige gift van dat schadelijke schooleuvel" [4]) weer binnensloop. De periode der Gereformeerde Patristiek heeft uit, die der Gereformeerde Scholastiek begint. Voor de Nederlandsche Theologie werd deze nieuwe periode het eerst door Maccovius met helder bewustzijn geopend.

---

[1]) HALLER, l. c., III, p. 176.
[2]) YPEY, l. c., I, p. 228, 229.
[3]) YPEY, l. c., I, p, 232.
[4]) YPEY, l. c., I, p. 238.

HOOFDSTUK II.

§ 1. **Maccovius baanbreker eener nieuwe periode.**

We constateerden aan het einde van het vorig hoofdstuk, dat Maccovius de baanbreker der Gereformeerde Scholastiek in Nederland was. Dat te bewijzen, en na te gaan hoe er over gedacht wordt, is het doel dezer §.

We zagen reeds dat de Synode van Dordt het feit als zoodanig geconstateerd heeft: „pecasse eum, quod quibusdam ambiguis et obscuris phrasibus usus sit; QUOD SCHOLASTICUM DOCENDI METHODUM CONETUR IN BELGICIS ACADEMIIS INTRODUCERE." En dit oordeel der Dordtsche Synode kunnen we zeer gevoegelijk als bewijs der zaak aannemen.

Als wij de werken van Maccovius opslaan en vergelijken met die van andere Godgeleerden van zijn tijd, dan is er inderdaad, voor wat het formeele aangaat, een groot onderscheid te bespeuren. Zien wij b. v. zijn Caput „De gratia Dei, et in specie de misericordia eius" in, dan lezen we, dat Maccovius aldus indeelt: Gratia moet van auxilium onderscheiden worden. Er is een duplex auxilium. a. *Universale* (respiciens omnes creaturas); b. *Speciale* (quo homines donantur). Het auxilium speciale moet weer onderverdeeld worden in *naturale* (quo Deus quosdam ornat prae coeteris, ut Aristotelem acumine, Ciceronem eloquentia) en *supernaturale* (quod vitam aeternam concernit). Het auxilium supernaturale is de eigenlijke gratia en is òf *assistens* òf *habitualis*.

De gratia zelve valt in twee hoofdonderscheidingen uiteen. Deze zijn *favor* en *gratuita benevolentia* eenerzijds, *misericordia*

en *commiseratio* anderzijds. (De distinctie van חֶסֶד en רַחֲמִים) In de ontwikkeling nu van het leerstuk der gratia (als misericordia) wordt dan onderscheiden: a. *gratia aeterna;* b. *gratia temporalis;* a. *gratis dans;* b. *gratis data.* De gratia gratis data bevat a. de *ex'erna vocatio;* b. de *interna iustificatio.* De gratia internae iustificationis wordt weer onderscheiden: a. *movens;* b. *habitualis.* De gratia movens wordt weer gesplitst in a. *gratia praeveniens;* b. *gratia subsequens.*

En na aldus de „diversae gratiarum species" uiteengezet te hebben, komt hij dan tot een opsomming van de „gratiae modi operandi varii." Deze zijn: conversio, perseverantia, gratia habitualis inhaerens. Deze laatste wordt weer onderscheiden in a. *ordinaria* (fides, spes, charitas); b. *extraordinaria* (charismata). [1]) Ex uno disce omnes. Als wij zijn Locus de Trinitate opslaan, zien wij geheel denzelfden scholastieken leertrant. [2])

Dat men dit uit ongewoonte aanvankelijk als iets vreemds veroordeelde, laat zich volkomen begrijpen. In Kerkelijke en Theologische zaken is men meest conservatief, en veranderingen kunnen niet dan voorzichtig en zeer geleidelijk, en dan nog door mannen die een onbepaald vertrouwen hebben, worden aangebracht.

Mosheim berispt het dan ook zeer in Maccovius, dat hij zich zulks vermeten had, en oordeelt, dat Aristoteles' Wijsbegeerte met Maccovius, in de Theologie weer binnenkomende, deze doordrong en „maakte dezelve dor, doornig,

---

[1]) Loc. Comm., p. 175, 176.

[2]) Loc. Comm., p. 243, 244. We lezen daar o. a.: „Definitio ergo in Scholis recepta et usitata non est Personae in abstracto, sed in concreto sumptae, connotantis ipsam Naturam sive Essentiam, cuius, incommunicabilis subsistentia est. Quae vero definitio, licet adeo accurata non sit, recte tamen ita propter discentes, ob summam rei difficultatem et obscuritatem in Scholis retinetur et proponitur. Ignorandum enim non est, Personam ut in divinis, ita nec in humanis, esse accidens aliquod substantiae intelligenti inhaerens; sed potius intrinsecum eius modum et determinationem, quae nullam omnino habet Essentiam, sine ea essentia sive substantia, cuius determinatio sive modus est. At vero nihil potest intelligi sine Essentia, et in substantiis sine substantia. Hinc potius Praeceptores et Maiores nostri dici voluerunt in concreto: Persona est substantia, individua, intelligens, incommunicabilis, quam in abstracto: Substantiae individuae, intelligentis incommunicabilitas, sive incommunicabilis subsistentia."

ingewikkeld en duister, door een verbaazenden overvloed van barbaarsche spreekwijzen, netelige geschilpunten, beuzelachtige onderscheidingen en nuttelooze scherpzinnigheden, die in haren trein volgden." [1])

Ook Schröck is van oordeel dat Maccovius baanbreker eener nieuwe periode der Theologie is, en besprekende dat Maccovius „zuerst die Scholastische Methode in die Dogmatiek wieder einführte", constateert hij: „Von dieser Zeit an, räumten die Holländischen Theologen der Aristotelisch-Scholastischen Philosophie immer mehr Platz in ihren dogmatischen Systemen ein." [2])

Ysbrand van Hamelsveld noemt hem een „hervormer of liever misvormer der theologische wetenschap." [3])

Buddeus zegt, dat Maccovius „observatu dignus est", omdat hij „si non primus, certe inter primos, fuit, qui apud reformatos scholasticam theologiam tractandi rationem postliminia revocavit." Hij bewijst dat nader: „Occasionem itidem dedit nimium metaphysices scholasticae studium, et vana persuasio, tum demum adcurate theologiam tractari, si omnia vocibus, ex methaphysicorum scholis petitis, obruantur."

De oorzaak hiervan wijdt hij hoofdzakelijk aan de Arminiaansche twisten, waardoor men gedwongen werd nauwkeurig *in te denken* wat men geloofde, het juist te formuleeren en te definieeren. „In ipsis etiam remonstrantium et contraremonstrantium controversiis, quae Synodo Dordracenae occasionem praebuerunt, patuit, iam tum, scholasticam theologiam magna apud reformatos sumsisse incrementa, siquidem utraque pars alteri exprobavit, quod cum terminis etiam principia sua ex scholasticorum lacunis hauserit." Ten bewijze hiervoor wordt gewezen op woorden als irresistibilitas, praedefinitio, praedeterminatia e. a. die sommigen niet aarzelen een „gangraena" te noemen. [4])

Ypey, voor wien Maccovius alles behalve een sympatieke

---

[1]) Mosheim, l. c., VII, p. 211.
[2]) Schröck, l. c., V, p. 149, 150.
[3]) Ysbrand v. Hamelsveld, l. c., XXV, p. 148.
[4]) Buddeus, l. c., p. 415, 416.

figuur is, noemt hem „de eerste en voornaamste vlagvoerer der Scholastieken", die „de Schoolsche manier, die men nu zints zoo veele jaaren met recht verworpen had, weder ter baane (bragt)." [1]) Hij constateert dat de reformatorische theologie met en door Maccovius een nieuwe phase ingaat. Maccovius opent de tweede periode van de Geschiedenis der Systematische Godgeleerdheid sinds de Reformatie, die van ± 1600 tot ± 1660 loopt; hij is de eerste Doctor Theologiae en heeft voor meer dan een halve eeuw den heerschenden toon aangegeven, want „'s mans leerwijze, uithoofde van zijn gezag en vertrouwen, 't welk hij bij zijn leerlingen had, welken in groote meenigte van hier en ginds tot hem zamenvloeiden, zeer algemeen omhelsd wierd, en den heerschenden smaak der volksonderwijzers vormde." [2])

Ypey stort hierover bittere klachten uit. Voor het proces in de Theologie had deze oppervlakkige historicus geen oog. Hij wil blijven staan bij de beginselen, niet voortvaren tot de volmaaktheid. Dat de dorre Scholastiek der Middeleeuwen heel iets anders is dan de Gereformeerde Scholastiek, schijnt hij niet te kunnen inzien. Een Gereformeerd Doctor, schijnt hem een contradictio in adiectis. Dies klaagt hij: „Hoezeer is door toedoen van Maccovius, die Hoogleeraar in de Godgeleerdheid te Franeker was, ten tijde van de Synode van Dordrecht, in de jaaren van 1618 en 1619, de Scholastieke geleerdheid van lieverlede ter deure der Academieën weder ingekroopen, en hoe is daar door het geheele Systematisch voorstel van de, door de Hervormers zo gezuiverde, godgeleerdheid weder een mengsel van onnut geworden." [3])

En verder: „Hierin niet ongelukkig slaagende, gaf zulks weldra een' wenk aan anderen, om even zo, gelijk hij deed, tegen de onregtzinnigen, op welken men het met zulk eenen ernst gemunt had, te werk te gaan. Maccovius kreeg dus een groot gevolg van geleerden hier te lande; en de twist-

---

[1]) Ypey, l. c., I, p. 289.
[2]) Ypey, l. c., II, p. 59.
[3]) Ypey, l. c., III, p. 388.

schriften niet alleen, maar ook de Systemen van Godgeleerdheid, aan de Hoogescholen allerwege, werden allengs weder bezwalkt met het vuil der Scholastiekerij." [1])

Ypey en Dermout noteeren in een noot, dat waarschijnlijk H. A. v. d. Linden ten onzent „de oude schoolsche godgeleerdheid" *de facto* het eerst beoefend heeft. [2]) Hoe dit zij, baanbrekend was hij in geen geval.

Sepp, die van oordeel is „dat dit oordeel (n.l. van Dordt) volstrekt geene veroordeeling kon heeten" en Buddeus, Mosheim e. a. een verwijt maakt over hun beschouwingen aangaande Maccovius, [3]) deelt een belangrijk stuk mede uit het Zeitschrift für Hist. Theol., 1853, S. 226 f. f., hetwelk eenige mededeelingen van Paulus Stein bevat over de Synode van Dordt, dubbel belangrijk omdat Paulus Stein lid van de Enquête-commissie is geweest, wier taak het was de zaak Maccovius te onderzoeken. Daarin heet het van Maccovius: „incommodioribus ac durioribus nonnullis locutionibus, quae scandalum pariant apud simpliciores, usus fuerit, insuperque illum scholasticis Doctoribus olim, hodieque Jesuitis usitatum, docendi Theologiam modum suo praesidio firmarit, graviter monendum illum esse, ut in posterum ab horridioribus loquendi formulis, licet a quibusdam puris doctoribus usurpatis, abstineat et dicendi genere utatur plano, perspicuo et sacris literis conformi." [4])

Gelijk men zich herinneren zal, was aan Maccovius een berisping toegediend over zijn „schoolsche termen" naar aanleiding van de Theses van Parker. Het is hier de plaats om de aandacht er op te vestigen, dat Maccovius die „schoolsche termen" approbeerde omdat *ook* Hommius en Amesius ze geapprobeerd hadden [5]). Maar hierbij mag in geen

---

[1]) Ypey, l. c., III, p. 341.

[2]) Ypey en Dermout, *Gesch. d. Ned. Herv. Kerk*, II, p. 210.

[3]) Sepp, *Het Godgel. Onderwijs in Ned. ged. de 16e en 17e eeuw*, I, p. 151.

[4]) Sepp, l. c., I., p. 143.

[5]) Terwijl het eerste Deel reeds afgedrukt was, kwam mij een werkje van Amesius (een collectie geschriften van Amesius, in één band, onder den titel: Amesii opera omnia V) in handen, dat zich in de Bibliotheek der Leidsche Universiteit bevindt. Daarin staan de „Theses Theologicae de Traductione hominis peccatoris ad vitam" als zijnde van Amesius zelven. Parker's naam wordt er zelfs niet in genoemd. Het

geval vergeten worden, dat hij aan Parker verzocht had de navolgende verontschulding voor de „schoolsche termen" aan zijn Theses toe te voegen: „Quia hic inter alios adversus Jesuitas disputatum est, ideo coacti fuimus, Scholasticos eorum terminos retinere, ne istos immutando, aut sensum pervertere, aut minus opposite efferre videremur. Ideoque rogandi erunt lectores, ut hunc procedendi modum aequo animo ferant." Gelijk Heringa in zijn „Twistzaak van Maccovius" meedeelt. [1])

Heringa wijst er op dat Maccovius onder niemand minder dan Keckermann zich op de Schoolsche Wijsbegeerte heeft toegelegd; dat de arbeid van Maccovius vrucht is van Keckermann's onderwijs; [2]) dat op de Synode van Dordt mannen als Gomarus, Thysius, Hommius, Lydius en Voetius het voor Maccovius hebben opgenomen met beroep op Zanchius, Sadeel, Danaeus, Junius en Trelcatius, ja.... op Lubbertus zelf. [3]) Van Lubbertus bestaat nog een boek, getiteld: „De Papa Romano, libri decem, scholastice et Theologice collati cum disputationibus Roberti Bellarmini." Hij wijst op de zelfverdediging van Maccovius die zich op Calvijn, Ursinus, Beza, Piscator, Perkins, Polanus, Zanchius, Junius, Pareüs, Trelcatius e. a. beroept. [4])

Maccovius kon zich op al deze Godgeleerden beroepen, hij had hunne werken gelezen en bestudeerd. De nagelaten geschriften van Maccovius toonen door de citaten, met wie Maccovius vertrouwd was. Telkens zien we geciteerd: Augustinus, Thomas Aquinas, Petrus Martyr, Oecolampadius, Calvijn, [5]) Zanchius, Junius, Beza, Scaliger, Kecker-

---

vermoeden ligt dus zeer voor de hand dat die Theses van Parker, door Amesius zelf zijn opgesteld, ten minste onder zijn toezicht. Dit verklaart dan ook het feit dat Amesius op Dordt zich zoo bijzonder in de zaak mengde.

[1]) Archief K. Gesch., III, p. 581.

[2]) Archief K. Gesch., III, p. 618.

[3]) Archief K. Gesch., III, p. 608, 609.

[4]) Archief K. Gesch., III. p. 617.

[5]) Weismann noemt hem „Calvinista rigidus." (Introductio in Memorab. Eccl. Hist. Sacr. II, p. 860). Kramer (Het Verband van Doop en Wedergeboorte, p. 271) noemt hem „getrouwe volgeling van Calvijn". Toch was Maccovius, die het αὐτός ἔφα verfoeide, niet in alles met Calvijn van hetzelfde gevoelen. Hij onderscheidt in tegenstelling met Calvijn, tusschen *omnipotentia absoluta* en *actualis*. Maccovius leert

mann, Polanus, Paraëus, Piscator, Gomarus, ook Fransche Theologen als Molinaëus [1]) en Chamieri, maar vooral Engelsche Theologen als Bradwardinus, Cartwright, Withaker, Camero, Twissus, Perkins, Wottonus Anglus, Robertus Albus Anglus, Thomas Mortonus Anglus, Parker e. a. Het dient wel afzonderlijk te worden opgemerkt dat Maccovius zeer veel van de Engelsche Theologen citeert. De Scholastieke Theologie toch had in Engeland reeds voorlang een bijzonder hooge vlucht genomen.

Maar toch dit hebben we gezien, in het algemeen is het oordeel over Maccovius zeer ongunstig. Al wat niet gereformeerd is betitelt hem telkens als „Scholasticus" in den kwaden zin des woords. In scherpe bewoordingen wordt er hem een verwijt van gemaakt dat hij „baanbreker" en „eerste en voornaamste vlagvoerer" der Gereformeerde Scholastiek is.

Onder de Gereformeerde Theologen daarentegen neemt Maccovius met eere zijn plaats in. Mocht Lubbertus hem al van onrechtzinnigheid beschuldigen, anderen verweten hem veeleer zijne overrechtzinnigheid.

Het Gereformeerde standpunt is voor die dagen behalve het punt van Gods vrije verkiezing, vooral te bepalen naar drieërlei maatstaf. 1°. door de absolute erkenning van de

---

een omnipotentia absoluta „qua Deus potest, quicquid non implicat contradictionem." Calvijn loochent deze. (Loc. Comm., p. 146). Deze onderscheiding hangt bij Maccovius saam met de leer der „scientia intelligentiae" en der „scientia visionis." (cfr. Loc. Comm., p. 158.) Maccovius beroept zich op teksten als Matth. 3:9; 26:53. (Dist. Theol., p. 17). Ook op een ander verschil met Calvijn wensch ik te wijzen. Bij het Dogma der generatio aeterna wordt de vraag: Anne desiit gignere, an vero adhuc active gignit? door Calvijn, voor wat het eerste gedeelte aangaat, door Maccovius, in overeenstemming met Zanchius, voor wat het tweede gedeelte aangaat, bevestigend beantwoord. (Theol. Quaest., p. 38, 39). Op het verschil van Maccovius met Calvijn over de supernaturalia in den staat der rechtheid, door Calvijn erkend, door Maccovius geloochend, heeft reeds SCHOLTEN (*De leer der Herv. Kerk*, I, p. 311, v.v., 4e druk) gewezen.

[1]) VRIEMOET, *Athen. Frisiac.*, deelt mede bij de „Judicia" over Maccovius, dat Saldenus, Coll. Theol., IV en XI, hem beschuldigt van plagiaat tegenover Molinaëus. Daarom lette men er op dat Molinaëus' naam ook voortkomt in de rij dergenen die door Maccovius geciteerd werden. Herhaaldelijk toch citeert Maccovius Molinaëus, en noemt dan ook zijn naam. Ik verwijs slechts naar zijn Loc. Comm., p. 682, 699, 703, 709, 780.

autoriteit van Gods Woord. (contra de Roomschen). 2°. door de belijdenis van de volkomen verdorvenheid der menschelijke natuur. (contra de Arminianen), en 3°. door de handhaving van het theologisch beginsel. (contra de Lutherschen).

Nu kwam Maccovius altoos voor de absolute autoriteit der H. Schrift op. „Das Wort sie sollen lassen stahn", was ook zijn beginsel. Hij beleed de absolute verdorvenheid der menschelijke natuur en roemde alleen in Gods vrije genade. En bovenal was het Soli Deo Gloria het einddoel van al zijn gedachten en beschouwingen. Hoewel later telkens het zuiver gereformeerd standpunt van Maccovius zal uitkomen, moge hier toch enkele citaten aangegeven worden, tot voorloopige bevestiging. Vooral het punt van de vrije verkiezing was in die dagen *het* criterium of men al dan niet „zuiver in de religie" was. Deze nu wordt volmondig door Maccovius beleden. „Causa electionis est beneplacitum Dei." [1]) Hij veroordeelt ten sterkste de leer van de verkiezing om een voorgezien geloof. „Electio nostra ad salutem, non est facta ex fide praevisa." [2]) „Ex bonis operibus praevisis non est facta electio." (p. 233). „Non ergo efficimur Electi per fidem, sed quod electi ante simus efficimur fideles." (p. 234). Deze Electie is onwederstandelijk. „Electio est irresistibilis, adeo, ut qui semel ad vitam aeternam a Deo sit electus, gratia Dei excidere non possit." (p. 234). De Electie is er ook zelfs niet om Christus, ze berust alleen en uitsluitend op Gods vrijmachtig welbehagen. „Electio non est facta propter Christum tanquam causam meritoriam." [3]) Hier tegenover wordt de absolute verdorvenheid der menschelijke natuur door erfschuld en in erfzonde geleerd, weshalve de mensch uit zichzelf tot eenig goed volkomen onbekwaam is, en uit welke ellende de mensch *alleen* door een werk Gods, de onmiddellijke wedergeboorte, verlost kan worden. [4])

---

[1]) Loc. Comm., p. 224.
[2]) Loc. Comm., p. 229.
[3]) Loc. Comm., p. 225.
[4]) Loc. Comm, p. 460 v.v.

Zoo blijft Maccovius altoos een zuiver Gereformeerd Theoloog. Gods Raad is aller oorzaken oorzaak, Gods glorie is aller dingen einddoel, „universalis s. summus finis creationis est gloria Dei"…. „Nam si quaeram cur opus fuisset creaturas esse, respondendum tandem erit, quia Deus aliter gloriam suam patefacere non potuit, ex defectu sc. obiecti. Voluit enim Deus creaturas esse, aut ut illis benefaceret, quod in electos cadit, aut potestatem suam declararet circa malos, aut iustitiam, ex quo etiam beneficium erga electos. Nanque hoc pacto ostenditur electis, potuisse eos reiici ut alios, et potuisse eos iuste condemnari, ut alios, si nempe Deo visum fuisset ipsos reprobare." [1])

Desniettemin hebben de Gereformeerde Theologen hem daarvoor weinig dank geweten, d. w. z. niet dat zij Maccovius ignoreerden, want jaren lang bleven de Collegia van Maccovius een der meest gebruikte handboeken voor de Theologische studiën. „Naar gelang de roem, dien hij zich door het vormen eener groote menigte van aanstaande godsdienstleeraars verwierf, steeds toenam, rees ook zijn gezag bij alle beoefenaars van die wetenschap." [2]) En ook wordt door de Gereformeerde Theologen Maccovius telkens geciteerd, met name door Voetius en Comrie. Maar, dit bedoel ik, nooit hebben zij openlijk, voor zoover ik nagaan kan, de berisping van Dordt teruggenomen en die in een lofrede veranderd. Zij hebben wel aanvaard wat Maccovius geschonken heeft, maar niet gelet op de hand die het gaf; ze hebben wel zijn weg betreden, maar geen dankbaarheid betoond aan hem die het pad heeft gebaand; ze hebben wel den buit van zijn strijd in bezit genomen, maar geen lauweren gevlochten om het hoofd van den man, die voor hen dien buit veroverd had. Of ja, ze hebben het wel gedaan, maar met de daad en niet met het woord. Als Dr. Los dan ook schrijft: „Den Hoogleeraar Maccovius, die tijdens de Dordtsche Synode aan de Franeker hoogeschool doceerde, komt de twijfelachtige eer toe, in Nederland het

---

[1]) Loc. Comm., p. 377, 378.

[2]) Ypey en Dermout, *Gesch. d. Ned. Herv. Kerk*, II, p. 399.

formalisme der Scholastiek openlijk te hebben ingevoerd. Wel bezorgde zijn schoolsche voordracht hem een ernstige berisping van de zijde der genoemde Kerkvergadering, maar zij kon evenmin als zijn ambtgenoot Amesius verhinderen, dat zijne methode eerlang aan alle vaderlandsche hoogescholen de heerschende werd," [1]) dan noemt hij het wel is waar een „twijfelachtige eer", maar hij kan toch niet ontkennen, dat Maccovius den weg bereidde, dien straks alle Gereformeerde Theologen zouden bewandelen en dat zijn methode eerlang „de heerschende" zou worden. Dat is echter dan ook *de* hulde, zij het ook nooit in het woord uitgesproken, dien de Gereformeerde Theologen aan Maccovius hebben bewezen.

Thans aan den arbeid van Maccovius zelven toegekomen, om na te gaan wat hij voor de methodologische Theologie gedaan heeft, is het 't meest geschikt eerst na te gaan, wat hij in het algemeen over de scientia Theologica leerde, dan zijn voorstelling van den duplex modus Theologiam proponendi te beschouwen, vervolgens te zien welke zijn requisita voor den modus magis exquisitus zijn, eindelijk zijn standpunt over de bona consequentia, de ratio en de Philosophie te onderzoeken. Daaraan dient dan toegevoegd het oordeel van Maccovius over de kunsttermen en vreemde woorden, en zijn veroordeeling van de spitsvondigheden. Ten slotte wil ik dan doen zien, hoezeer Maccovius ten onrechte bekend staat als een Scholasticus in den slechten zin des woords, en hoe juist de ware mystiek door hem niet alleen wordt geprezen, maar ook als onmisbaar gevindiceerd wordt.

---

§ 2. De algemeene beschouwing over het wezen der Theologie.

Maccovius definieert het begrip der Theologie in zijn onuitgegeven „Systema breve": „Theologia est doctrina de Deo rebusque divinis a Deo revelata ad suam gloriam et

---

[1]) Dr. Los, *Wilhelmus à Brakel*, p. 7.

electorum bonum," maar in zijn Loci Communes werkt hij deze definitie aldus uit: „Theologia est disciplina partim theoretica, partim practica docens modum, bene beateque vivendi in aeternum."

En dit onderscheid van partim theoretica, partim practica, wordt aldus toegelicht: „Theoretica disciplina est cum aliquid cognoscimus, eo tantum fine ut cognoscamus, practica cum cognoscimus, ut agamus." [1]) Aan de gewone definitie van Synopsis „Theologia est.... Sermo Dei, vel potius sermo de Deo", [2]) voegt hij dus iets toe, niet overnemende de bekende definitie van Junius: „Theologia ἔκτυπος.... est sapientia divinarum rerum a Deo ex archetypo ipsius informata," [3]) verbeterende de Ramistische definitie van Amesius: „Theologia est doctrina Deo vivendi." [4]) Zoo valt bij Maccovius de Theologie uiteen in twee deelen: „quarum altera in iis quae homini cognoscenda, altera in iis quae agenda sunt, versatur." [5])

Er is tweeërlei principium der Theologie, n.l.: a. *internum;* b. *externum.*

Het principium externum wordt onderscheiden: a. *causa efficiens;* b. *finis.*

De causa efficiens wordt weer onderscheiden: a. *causa constitutionis;* b. *acquisitionis.*

Het principium constitutionis is God Zelf, want God geeft Zijn Woord, verlicht ons verstand om dat Woord als het Zijne te erkennen, en neigt onzen wil om te doen wat Zijn Woord van ons eischt.

Het principium acquisitionis moet weer onderverdeeld worden in a. *causa principalis;* b. *instrumentalis.*

De causae principales acquisitionis zijn: 1°. God Zelf (Mattheus 3 : 11) en 2°. de „diligens meditatio verbi divini", waarbij wel te overwegen: „Cavendum est, ne nostropte

---

[1]) Loci Communes, p. 1. Waar ik de Loci Communes van Maccovius citeer, is gebruikt de editie van 1650.

[2]) Synopsis Purioris Theologiae, ed. VI. BAVINCK, p. 1.

[3]) JUNII, *Op. Theol. Sel.*, ed. KUYPER, p. 41.

[4]) Medulla, p. 1, ed. 1641.

[5]) Loci Communes, p. 3.

ingenio, aut acumine quidquam nos hic profecturos speremus. Qui sibi hoc arrogant, fatui sunt, errant, corticem scripturae lambunt, nucleum frangere non possunt. Oratione igitur ante omnia est opus, ut mentes nostras Deus luce Spiritus sui irradiet, nosque in adyta sanctuarii sui deducat, ut intelligamus voluntatem et opera Domini." [1])

Daarom niet een doopersch stilzitten, een lijdelijk afwachten, geen „otiosa speculatio", maar een „ardens et indefessum studium discendi res divinas." Anders wordt er nooit Theologische kennis verkregen, want „non infundit nunc sui notitiam Deus miraculo, ut Apostolis; sed meditatione, studio et labore dona sua dispensat," en daarom: „diligenter igitur legendum est Verbum Dei, audiendae sunt explicationes et meditationes Doctorum." [2])

De causa instrumentalis acquisitionis is de deege studie van talen, philosophie etc. [3])

De causa finalis is ook weer duplex:

a. *finis intermedius*, de zaligheid des menschen, Joh. 20 : 31.

b. *finis ultimus*, de eere Gods, Spreuk. 16 : 4. [4])

En na dus alzoo duidelijk zijn uiteenzetting over het principium extremum gegeven te hebben, volgt dan die van het principium internum, waaronder hij het Woord Gods verstaat: „Principium Internum est Verbum Dei." Dat Woord Gods, *quoad essentiam*, is de absolute openbaring Gods, [5]) *quoad accidens* is meer bepaaldelijk die openbaring Gods, die gedeponeerd is in de Heilige Schrift. [6])

Tot die H. Schrift komt ge door geen enkel uitwendig bewijs, hoe velen er ook mogen worden aangebracht. „Verum enim vero haec argumenta omnia parum momenti adferunt ad credendum, nisi accesserit illuminatio mentis nostrae facta per Spiritum Sanctum, quam vocamus testi-

---

[1]) Loci Comm., p. 3.
[2]) Loci Comm., p. 4.
[3]) Loci Comm., p. 4.
[4]) Loci Comm., p. 5.
[5]) Loci Comm., p. 6.
[6]) Loci Comm., p. 7.

monium Sp. Sancti.[1]) Dat getuigenis des Heiligen Geestes wordt aldus gedefinieerd:

„Testimonium autem Spiritus Sancti est lux quaedam ita mentem perfundens, ut eam leniter afficiat, ostendatque rationes ipsi rei, quae credenda proponitur, insitas, sed antea occultas." [2]) Waar dus de wedergeboren mensch tot de H. Schrift komt en haar voor Gods Woord erkent, alleen door het Testimonium Sp. Sancti, daar gaat van de H. Schrift alleen een moreele, en niet eene physische actie op den mensch uit.

Maccovius, als „Calvinista rigidus", of juister door Kramer, de getrouwe volgeling van Calvijn genoemd, belijdt zeer beslist de onmiddellijke wedergeboorte.

Op de vraag: „An doctrina Evangelii efficiat homines regenitos, seu an sit instrumentum Dei in regenerandis hominibus," antwoordt Maccovius met een beslist: „Negando," en wel:

1°. „Quia scriptura non agit nisi moraliter. Ergo non potest operari nisi intellectu. At intelligi non potest ab homine irregenito." (1 Cor. 2 : 14.)

2°. „Si Deus nullo instrumento usus est in creando. Ergo multo minus in regenerando." (Rom. 4 : 17.)

3°. „Non efficit (scl. Euangelium), sed invenire debet credentem, ac propterea non est causa regenerationis." (Rom. 1 : 16.)

En als dan gevraagd wordt: „Si Doctrina Euangelii non facit homines regenitos, quid ergo illos tales facit?" dan is het antwoord kort en bondig: „Deus ipse immediate vi sua." [3])

En op een andere plaats wederom deze quaestie aanroerende, zegt hij: „Cum auditus verbi sit causa moralis, nec movere potest hominem ad hoc vel illud faciendum: nisi verbum hoc intelligatur. Unde iam consequitur: si verbum debet esse efficax in homine, hominem debere prius illud intelligere, atque adeo debere esse regenitum." [4])

---

[1]) Loci Comm., p. 27.
[2]) Loci Comm., p. 28.
[3]) Loci Comm., p. 118, 119.
[4]) Loci Comm., p. 751.

De H. Schrift bevat het obiect der Theologie n. l. de kennisse Gods, alsook van Zijn creatuur in relatie tot God. „Ideo cum agemus de obiecto Theologiae de Deo agemus principaliter, de creaturis in relatione ad Deum." [1])

Of anders geformuleerd om de relatie tusschen Schepper en schepsel nader uit te werken, schrijft hij: „Cum autem obiectum Theologiae sit Deus, vel absolute consideratus, vel relatus ad creaturas, ut Creator, Redemptor, Sanctificator, Glorificator, de omnibus nobis deinceps agendum erit." [2])

Deze laatste definitie geeft tevens de orde van verdeeling die moet worden gevolgd, en die Maccovius dan ook zelf in zijn Dogmatiek, de Loci Communes, gevolgd heeft.

Nadat eerst een caput „De Natura Theologiae" en dan een caput „De Principio Theologiae interno, quod est Verbum Dei" als Locus de Sacra Scriptura gegeven is, wordt de Locus de Deo behandeld. „De Deo absolute considerato," dan „De Deo relate ad creaturas considerato," waarin een Locus de Creatione, de Angelis, de Homine, de Providentia, de Peccato den Creator behandelen, een Locus de Christo en de Foedere den Redemptor, een Locus de Salute den Sanctificator, en een Locus de Novissimis den Glorificator. Hij volgt dus de symbolische methode (der 12 geloofsartikelen), door Lombardus tot de scholastieke methode verheven, en door Calvijn, als in wezen trinitarisch, gehandhaafd.

---

§ 3. **De tweeërlei methode van de behandeling der Theologie.**

Maccovius vindiceert een duplex modus Theologiam proponendi, de één „rudior minusque exquisitus", de ander „exquisitus magis." [3]) Dit komt op hetzelfde neer als wat men vroeger noemde Theologia acroamatica en Theologia exoterica.

De modus minus exquisitus is voor de eenvoudigen en de kinderen „dum illis praecipua saltem capita proponi-

---

[1]) Loci Comm., p. 121.

[2]) Anti-Socinus, p. 29, in de *Maccovius Redivus*, ed. Arnoldi 1654.

[3]) Loci Comm., p. 1.

mus." [1]) Deze methode wordt gebezigd bij de behandeling der *Elementa* fidei Christianae, (n.l. de Decaloog, het Symbolum Apostolicum, de Oratio Dominica en de leer der Sacramenten, „quae sigilla sunt gratiae Dei erga nos, ad fidem nostram per ea excitandam et confirmandam, a Deo instituta et quod idcirco requirant fidem Euangelii. Speciatim de Baptismo, quod sit Sacramentum nostrae regenerationis; de Coena Domini, quod sit Sacramentum spiritualis nostrae alimoniae." [2])

De modus magis exquisitus daarentegen wordt beoefend door de meer ontwikkelden. Hierbij daalt men af tot de specialia, beziet ook de annexa en lost de difficultates op. Het is de modus Theologiam proponendi die *in Schola*, *in Academia*, gevolgd wordt bij de behandeling der Dogmatiek.

Hierbij dient echter onderscheiden te worden tusschen *Articuli Catholici* en *Articuli Theologici.*

De Articuli Catholici behandelen „quae universis salvandis scitu et creditu ad salutem sunt necessaria."

De Articuli Theologici zijn „qui ad *scientiam* Theologicam proprie pertinent." Van die *Scientia* zegt Maccovius: „*Scientia* Theologica est *doctrina* Sacra, non praecise ad salutem, sed quae Theologis ad professionem suam .... est necessaria."

Het onderscheid tusschen de Articuli Catholici en Theologici is zeer groot, want:

„Catholicorum articulorum ignoratio est omnibus damnabilis, dubitatio periculosa, negatio haeretica vel impia: Theologicarum conclusionum ignoratio, omnibus damnabilis non est, neque dubitatio aut negatio semper haeretica vel impia."

En dit onderscheid wordt aldus gedefinieerd:

„Catholici articuli sunt fundamentum fidei et salutis: Theologicae conclusiones struuntur super fundamento." Zoo leert Maccovius, de woorden van Pareüs daarbij aanhalende.

Ook kan gezegd: „quod aliud sit necessarium *Theologo*, aliud *Theologiae.* ut v. g. Arcem fuisse tot ulnarum, ex lin-

[1]) Loci Comm., p. 1.
[2]) Loci Comm., p. 2.

guis Cedrinis etc. hoc non est necessarium in theologia, sed necessarium in theologo, qui ista explicat." [1])

Breedvoerig behandelt Maccovius in zijne Distinctiones Theologicae deze zaak.

De Articuli Catholici zijn „qui omnibus ad salutem scitu sunt necessarii, et sine quibus nemo salvatur."

De Articuli Theologia zijn „qui non omnibus scitu sunt necessarii, sed illis saltem, qui aliis docendis, sive in Ecclesiis, sive in scholis praesunt." Het zijn die articuli „qui per consequentiam ex aliis deducuntur." [2])

De quaestie van den modus minus exquisitus en magis exquisitus staat in het nauwste verband met de leer der *fides implicita* en *fides explicita*.

De fides implicita moet niet in Roomschen zin als een *„fides carbonaria"*, nader gedefinieerd door ignorantia, worden opgevat, hetwelk de H. Schrift duidelijk weerspreekt in Joh. 17:3 en in 1 Cor. 13:9, [3]) maar moet aldus van de explicita onderscheiden worden: „Fides autem Implicita est, quae etiam in infantes cadit, quae non tot capit quot adultorum, nec tam distincte."

De fides explicita is „quae cadit in adultos, qui plura capiunt et magis distincte, quam infantes." [4])

De fides implicita accepteert *modo minus exquisito* wat letterlijk in de H. Schrift geopenbaard wordt.

De fides explicita daarentegen heeft met den modus magis exquisitus te doen. Hier komt het op de consequenties aan. Maar de geleerde man der wetenschap trekt meerdere consequenties dan de eenvoudige geloovige. Hij doet het ook op een andere wijze. Van daar dat de fides explicita tot obiect heeft eenerzijds de Articuli Catholici voor de eenvoudige geloovigen „ut *proxima consequentia* deduci possint", anderzijds de Articuli Theologici voor die „in Schola docent, in Academia vivunt", en waarvan het heet „quae

---

[1]) Loci Comm., p. 2, 3.
[2]) Dist. Theol., p. 5, in de *Maccovius Redivivus*.
[3]) Theol. Quaest., p. 82, in de *Maccovius Redivivus*.
[4]) Dist. Theol., p. 5.

deducuntur *consequentia remotiori.*" [1]) Het is dus de consequentia proxima of remota die als criterium gesteld kan worden voor de Articuli Catholici of Theologici.

Zoo zien we dus Maccovius als Scholasticus optreden. De Theologie moet *in Schola* gedoceerd en bestudeerd worden. Dat brengt met zich een schoolsche, scholastieke methode. Daarvoor stelt hij als obiect de Articuli Theologici „qui non omnibus scitu sunt necessarii, sed illis saltem, qui *aliis docendis...... in Scholis praesunt.*" [2]) Van daar dan ook telkens en telkens in de Loci Communes van Maccovius, als hij aan het redeneeren is de uitdrukking *docendi causa.* [3])

---

§ 4. De requisita voor den modus magis exquisitus.

Praecipue vero ea oeconomia scripturam Deus traditam voluit, ut otium et inertiam in Ecclesia, et praecipue in Ecclesiae ministris, fovere noluerit, in quibus eruendis et dirigendis, dona in illos collata exerceant.

MACCOVIUS, *Loci Comm.*, p. 86.

Maccovius, die aan de scientia Theologica de eereplaats in de rij der Wetenschappen toekende, stelde voor hare beoefening dan ook zeer zware eischen. Van iemand, die zoo veelzijdig ontwikkeld was, in alle wetenschappen thuis was, die ook de Theologie zoo diep had ingedacht en doorgedacht, die bovenal getoond had door zijn breede en diepe studiën met heel de Theologische wereld, zoo van vroeger als later tijd, vertrouwd te zijn, kon ook wel niet anders verwacht worden. We hoorden reeds van zijn „ardens et indefessum studium discendi res divinas." We zagen reeds in § 2, dat Maccovius sprak van de causa instrumentalis. In deze § komt die causa instrumentalis nader ter sprake. We hebben hier het oog op de „Linguarum studium, potiss.

---

[1]) Loci Comm., p. 38, 43.

[2]) Dist. Theol., p. 5.

[3]) B.v. „quam *docendi causa* praestantiam decoris, speciei, Theologi nuncupant." Loci Comm., p. 689.

Ebraeae et Graecae; artium, puta Grammaticae, Logicae et Rhetoricae; itemque Philosophiae." [1])

Als Humanist oordeelt Maccovius de studie der oude talen broodnoodig. „Nam qui linguas non didicit, cogitur habitare in alterius interpretis cerebro atque iudicio", zegt hij zeer geestig. Als Humanist staat hij dus tegenover de Scholastiek der Middeleeuwen. Maar ook daarin toont hij geen Scholasticus in malam partem te zijn, doordat hij al deze wetenschappen als „instrumentales" beschouwt. De H. Schrift is het Principium κατ' ἐξοχήν. Door van dit beginsel af te wijken is al die ellende der Middeleeuwsche Scholastiek over de Theologie uitgestort. En daarom hekelt hij op de geestige wijze, hem eigen, den „praeposterus modus discendi Theologiam", zooals hij het noemt: „multi enim inde incipiunt, ubi desinere debebant: et neglecta Catechesi ad Controversias se dant precipites; alii a scriptis haereticorum incipiunt; alii quidem Catechesin et Locos Communes Theologiae accipiunt, *sed scripturas negligunt, et sic rivulos sectando, fontes deserunt.*" [2])

Als Maccovius in zijne Distinctiones Theologicae over de media interpretationis handelt, dan dringt hij weer op degelijke studie aan: „Frequens oratio; linguarum cognitio, fontium inspectio; argumenti que at scopi consideratio; vocum propriarum et impropriarum distinctio; Causarum circumstantiarum, antecedentium, consequentium notatio; Logica analysis; Obscuriorum cum illustrioribus, similium cum similibus, dissimilium cum dissimilibus comparatio."

Hoe teekenend! Voorop staat, in de eerste plaats: Frequens oratio.

En als Maccovius zijn studenten aanraadt te polemiseeren, dan voegt hij er onmiddellijk bij, dat ze eerst flink en degelijk gestudeerd moesten hebben, want dat het onverantwoordelijk is ongewapend tot den πόλεμος te gaan. Op de vraag: „Quis tandem pro exercitato habendus?" antwoordt hij: „Ille qui corpus Theologicum, quod Loci Communes

---

[1]) Loci Comm., p. 4.
[2]) Loci Comm., p. 6.

vocari solet, perspectum habet, qui in Sacris Scripturis est exercitatus, qui Linguarum et Philosophiae peritiam mediocrem habet." [1])

Hieruit blijkt dus, om van meerdere citaten af te laten, dat Maccovius voor den Theoloog een breede, echt schoolsche studie een noodzakelijke vereischte achtte, maar toch nooit in dien boozen zin des woords waaraan het woord Scholastiek ons onwillekeurig doet denken. Getuige zijn „frequens oratio", zijn gedurig niet alleen in thesi, maar ook in praxi verwijzen naar de H. Schrift als de eenige bron, en zijn beschouwing dat heel de ars scolastica niet hooger dan als *causa instrumentalis* mag worden gehonoreerd.

---

§ 5. Het recht der bona consequentia verdedigd.

Zagen we dus dat het eigenaardig kenmerk der Scholastieke Theologie, volgens Maccovius, in de *consequentia remota* is gelegen, en dat men door schoolsche studie zich tot het maken van die consequentia remota voorbereiden moet, dan dient thans te worden nagegaan wat Maccovius met deze consequentia bedoelde, en welk recht hij er voor vindiceerde.

Cap. V van zijn Loci Communes handelt over de Perfectitudo Sacrae Scripturae, welke Maccovius met alle Gereformeerden belijdt. Maar al is de H. S. volmaakt, toch kan de mensch de cognitio revelata niet zonder „zweet des aanschijn" zich toeëigenen. „Dum ergo scripturam dicimus esse perfectam, non hoc intelligimus, ac si omnia quae ad salutem scitu sunt recessaria, in ea habeantur expresse quoad literam, sed quod quaedam expresse contineat, quaedam vero implicite, quae per bonam consequentiam inde deducuntur. Ita ut cum aliquid Verbo Dei dicitur, eadem opera dicatur, quicquid eo quod dicitur, comprehenditur." [2])

Wie verstandig is zegt met weinig woorden veel, en zoo

---

[1]) Arti-Socinus, p. 10, in de *Maccovius Redivivus.*

[2]) Loci Comm., p. 85.

ook ligt er in het Woord van God, als van den Alwijze, zeer veel. En ieder mensch meent als hij iets beweert, ook voor de consequentie van zijn woord te kunnen instaan. Blijkt het dat iemand iets beweerd hebbende, voor de consequentie terugdeinst, dan zal hij zijn bewering ook terugtrekken. Doch van dit laatste kan bij God geen sprake zijn, zelfs de gedachte er van is zondig. „Nam qui sapit dum loquitur uno verbo multa significat; (alioqui frustra loqueretur, cum singularia infinita sint) itaque, cum Deus sapientissimus sit, ita loquutus est, ut quicquid possit concludi ex eo, quod dixit, velit inde concludi. Nam hominum ea oscitantia vel stultitia est aliquando, ut ea dicant ex quibus aliquid colligitur, quod minime volunt, unde locus sit deductioni ad impossibile, quam vocant in Scholis, sed hoc fit ex ignorantia, nempe non vident, quid sequatur, mutaturi scilicet sententiam, si id perviderint. Itaque revera, si candidi sint, mutant sententiam, cum vident, quo sunt delapsi. At in Deum nil tale cadit; quicquid igitur Deus dicit, consilium Dei est, ut, quicquid inde sequatur, dicat." [1])

De H. Schrift zelve gaat ons in het maken van consequenties voor.

Christus trekt conclusies zooals te zien is in Matth. 22 : 32 en 43—45, „probat resurrectionem mortuorum *per consequentiam*". *„probat per consequentiam*, illum non tantum futurum fuisse hominem, sed et verum Deum." Ook de apostelen hebben „per consequentiam" geredeneerd. Cfr. Petrus in Acta 2 : 25—28 en de consequentie hiervan in vs. 29—31. Paulus in Rom. 4 : 3—8; 10 : 5—10; 14 : 11, 12. En dan voegt Maccovius er aan toe: „Nec hoc genus probandi minus firmum, quam illud, cum quod per bonam consequentiam elicitur ex Scriptura, pars eius sit, sive habet se ut pars ad hoc, ex quo deducitur, tanquam ad totum suum." [2]) Heel kras dus zegt hij, dat wat uit de Schrift bij logische conclusie volgt, als een gedeelte der Schrift zelve te eeren is. Christus toch noemt zelf datgene Schrift, wat „per consequentiam" uit de Schrift

---

[1]) Loci Comm., p. 36.
[2]) Loci Comm., p. 36.

voortvloeit. Matth. 22:29. In zijne Distinctiones Theologicae poneert Maccovius dan ook de Thesis: „Quicquid per bonam consequentiam ex scriptura deducitur, illud ipsum es scriptura." [1])

En als er dan gezegd wordt dat we zoodoende twee principia Theologiae hebben, 1°. de H. Schrift en 2°. de Ratio, dan antwoordt Maccovius: „dicimus tamen fidei esse proprium, consequens credere. Nec inde tamen sequitur, fidem, quia credit consequens, niti ratione, quia ratio non hic argumentum est, sed instrumentum; quemadmodum, cum fides dicitur esse ex auditu, auditus non est argumentum fidei, sed instrumentum." [2])

En op een andere plaats: „Vi ergo rationis deprehendimus consequentias, sed fide credimus consequens." [3])

En nu kan wel worden aangemerkt dat bij de eenvoudigen met hun consequentia proxima meer waarheid, en bij de geleerden met hun consequentia remota veel meer kans van dwaling is, want: „Error enim parvus initio, maior progressu, maximus in fine", maar de zuivere kennis der waarheid hangt niet af van de „industria humana," maar van de „illuminatio divina." [4])

En op de tegenwerping, dat de mensch niet altijd aanvaardt hetgeen uit zijn eigen woord bij logische gevolgtrekking voortvloeit, en de mensch dat daarom ook niet ten opzichte van Gods Woord doen mag, antwoordt hij: „Deus enim sapientissimus est, ergo ita loquutus est, ut quicquid deducitur ex eo, quod dixit, ita voluerit deduci. Ex hominum vero verbis, quae sunt oscitanter interdum prolata, deducitur tale quid, ex ipsorum sermone, quod eos evertit. Hinc nollent ex sermone suo consequentias deduci, quia aut mendacium, aut ineptias, aut infirmitatem eorum quandoque arguunt." [5])

Jesaja 55:8 geeft de antithese tusschen de gedachten

---

[1]) Dist. Theol., p. 8.
[2]) Loci Comm., p. 37.
[3]) Loci Comm., p. 38.
[4]) Loci Comm., p. 38.
[5]) Loci Comm., p. 38.

Gods en de gedachten der menschen. De gedachten der menschen kunnen foutief zijn. Maar de gedachten Gods zijn volkomen en volmaakt, en daarom kan en moet de logische consequentie dier goddelijke gedachten als even volkomen en volmaakt aanvaard worden. Vandaar dan ook dat door consequentie verkregen wordt „quae ad salutem sunt necessaria" en handhaaft Maccovius deze Thesis: „Dum Scripturam dicimus perfectam, non intelligimus, ac si ad literam omnia illa quae ad salutem sunt necessaria continerentur, sed quod quaedam per certam consequentiam, ex illis quae clare dicta sunt, deduci debeant." Wel te verstaan dat de eenvoudigen voor de zaligheid alleen aan de consequentia proxima gebonden zijn, want „oculus quae remota sunt vel confuse tantum, vel omnino plane non videt; proxima videt accurate. Necessaria ad salutem proxima consequentia e scriptura deducuntur, adeoque intelliguntur facillime." [1])

Ook in zijn Theologia Polemica heeft hij deze quaestie behandeld. In Quaestio IX wordt gevraagd: „An quaedam scitu necessaria ad salutem deducantur et deduci possint per bonam consequentiam?"

Daar wordt dan betoogd dat de leer van de opstanding der dooden, noodzakelijk is ter zaligheid, èn.... door consequentie verkregen wordt, (Matth. 22:32; 1 Cor. 15:13); noodig ter zaligheid is het kennen van het onderscheid van de justificatio ex fide et operibus, èn.... door consequentie is het verkregen, (Rom. 5); noodig ter zaligheid is de kennis van Christus' opstanding en.... tamen deduciter per consequentiam. (Act. 2; 1 Cor. 15.)

En nu zijn er wel die zeggen dat men beter op de „expressa" aan kan, dan op de „per consequentiam deducta" en derhalve concludeeren, dat God de zaligheid alleen aan de „expressa" gebonden heeft, maar Maccovius antwoordt: „Tradidit quidem Deus omnia ad captum hominis ad salutem necessaria, sed tamen voluit scripturas scrutari, Joh. 5:39, et meditari." [2])

---

[1]) Dist. Theol., p. 4,

[2]) Theol. Polemica, p. 9, 10, in de Maccovius Redivivus,

In zijne Theologia Quaestionum stelt Maccovius de vraag aldus: „Anne illa, quae per consequentiam ex scriptura deducuntur, sunt eiusdem Authoritatis cum illis, quae per expressum habemus?" en antwoordt: „Utique." [1])

Dat Maccovius er zoo veel en zoo telkens over geschreven heeft, komt daarvandaan, dat in die dagen de Anabaptisten het tegenovergestelde beweerden. Het is dus te begrijpen dat hij in zijn „Controversiarum cum Anabaptistis Examen" er breedvoerig over gesproken heeft. De Anabaptisten verdedigden de Theses:

I. „Omnia quae in scripturis scitu sunt necessaria ad salutem, per expressum habentur", en dan wijst Maccovius op Matth. 22 en Acta 2.

II. „Quae per consequentiam ex scriptura deducuntur ea non sunt verbum Dei," en dan zegt Maccovius zeer ondeugend: „Potissimum hoc urgent, quia sunt rudes et Logicae ignari," en wijst er op dat Christus, wat Hij uit de Schrift deduceert ook Schrift noemt, Matth. 22:29, en dat Paulus in Rom. 10, zijn consequentie van Mozes' woorden, als Mozes' eigen woord aanmerkt.

III. „Ratione non utendum est ad cognoscenda mysteria Dei," en dan zegt Maccovius dat ze vergeten te onderscheiden tusschen de rede als argument of als instrument, en wijst hij op Psalm 32:9, Jesaia 1:3 en Deut. 29:4.

IV. „Logicae usus nullus debet esse in Theologia," en Maccovius wijst er weer op dat èn Christus èn de Apostelen de Logica gebruikt hebben en zegt: „Scriptura non potest intelligi neque resolvi commode sine logica."

Zeer handig treft Maccovius hen ook met een argumentum ad hominem, als hij ze voorhoudt dat nergens in de H. Schrift ipsissimis verbis staat dat de vrouwen toegang hebben tot het Heilig Avondmaal, toch laten de Anabaptisten er de vrouwen aan toe: „Nusquam legitur in scriptura mulieres debere accedere ad Sacram Synaxin, interim tamen ipsi eas admittunt: nec possunt se hic aliter tueri,

---

[1]) Theol. Quaest. p. 6, 7, in de Maccovius Redivivus.

quam non haberi hoc quoad literam, sed quoad sensum." [1])

En juist omdat deze quaestie in zijn dagen een „question brûlante" was, en hierin tevens de rechtvaardiging van zijn scholastiek beginsel lag, daarom moest het vooral aan de studenten gedoceerd worden. In zijn „Collegium Theologicum Miscellanearum Quaestionum" is er eene afzonderlijke disputatie aan gewijd, en wel in den vorm van deze vraag: „Utrum ea quae scitu sunt necessaria ad salutem probari semper debeant quo ad expressa verba ex scriptura," en dan worden er niet minder dan 10 bladzijden aan deze ééne quaestie gewijd. Er wordt weer gewezen op de consequentie in Act. 2 uit Psalm 16, op 1 Cor. 15, op Matth. 22:32 en op Lucas 20:37; op de consequentie van Rom. 14:11, uit Jesaia 45:23 enz.

En de meeste dezer dingen, ter zaligheid noodig om te gelooven, zijn in het O. T. niet „quoad litteram" geopenbaard, maar kunnen „per consequentiam" verkregen worden. Het verdient dan ook opmerking, dat waar de opstanding der dooden in Dan. 12 „per expressum" geleerd wordt, Jezus zich daarop niet beroept, maar met een deductie uit de boeken van Mozes komt, omdat Hij met de Sadduceën te doen heeft, en dezen alleen de vijf boeken van Mozes aannemen. [2])

Het argument der Adversarii, „ea quae scitu sunt necessaria debent a quiluslibet intelligi, doctis, indoctis, prudentibus, simplicioribus. Atqui ea quae per consequentias deducuntur non possunt ab omnibus rudioribus et idiotis cognosci, requirunt v. ingenii acumen", is wel een „argumentum maioris momenti," maar Maccovius heeft al het antwoord gegeven in zijn uiteenzetting van de consequentia duplex. Ten opzichte nu van de consequentia remota geldt het „fieri potest, imo fit plerumque, ut mens humana erret: Quemadmodum oculus dum rem intuetur e longinquo, non facile deprehendit figuram et colorem rei;" en zoo ook

---

[1]) Πρῶτα Ψεύδη, p. 128, 129.

[2]) Theol. Pol., p. 9.

„sunt quaedam remota a suis principiis, in quibus animus pius etiam potest hallucinari." Maar dat geldt niet van de consequentia proxima, „cum in iis quae proxime accedunt ad sua principia, id ipsum locum habere non possit." Ten opzichte van de consequentia remota geldt Filipp. 3 : 15[b]. Maar wel moet de consequentia remota „cum non e principio statim, sed e proximo deducitur, tum proximum id é proximo, donec perventum sit ad principium." Maar de gewone en eenvoudige menschen (idiotae et rudiores) kunnen toch geen consequenties maken! Als dat waar is dan: „tum certe, male egit Christus quod apud turbam ea quae scitu ad salutem *maxime* sunt necessaria, per consequentias ostenderit, ut patet de resurrectione Matth. 22 et Luc. 20." En „item male fecit Petrus, ut alios omittam" met zijn rede in Act. 2. En niet alleen dat Christus het gedaan heeft in Matth. 22, maar ook, en dat is van gewicht, de schare (dat zijn de eenvoudige en gewone lieden, de „idiotae et rudiores") verstond en begreep hem. En als Petrus „per consequentias" redeneert, dan worden er uit die schare drie duizend toegebracht.

Voorts wordt op nieuw betoogd dat het bij den mensch wel kan, maar bij God onmogelijk is uit Zijn Woord een „deductio ad impossibile" te maken, want God is Sapientissimus.

In het algemeen is reeds dit waar, dat God Zijn Wet zoodanig geeft „ut sit Catholica et universalis." En nu deze algemeene Wet „referri non potest ad singulare, sine consequentia." Christus noemt Schrift, wat uit de Schrift gededuceerd is, zegt dat Mozes zelf gezegd heeft, wat alleen bij gevolgtrekking in Mozes' woorden te lezen is.

Het Woord Gods staat tot de consequentie, als de praemisse tot de conclusie. De distinctio is eene externa, niet eene interna. Hiermede is alle Rationalisme afgesneden. „Aliud est, consequentiae rationem deprehendere, aliud ipsum consequens." Het werk der ratio is „dispicere consequentiae rationem", maar het is een zaak des geloofs „consequens credere." De rede, waardoor men tot de consequentie kwam is nooit argument, alleen instrument. Gods

Woords is en blijft „principim unicum", en bij elke conclusie de eenig geldende praemisse. [1])

Gelijk de Jurist beweert dat niet alleen Recht is wat „ipsissimis verbis" in het Wetboek geschreven staat, maar ook alles wat bij logische deductie „per bonam consequentiam" daaruit rechtstreeks volgt, zoo ook leert de Theoloog dat als Gods Woord niet alleen beschouwd mag, wat ipsissimis verbis in de H. Schrift geschreven is, maar dat ook alles wat „per bonam consequentiam" uit de H. Schrift voortvloeit, als Gods Woord moet gevindiceerd worden.

---

§ 6. De verhouding van Rede en Theologie.

„Illum, qui percipere vult Theologiam, intellectu et ratione praeditum esse oportet; alioqui non erit capax Theologiae." MACCOVIUS, *Metaphysica*, p. 7.

Waar dus de bona consequentia, door middel der rede uit Gods Woord verkregen wordt, ja als Gods Woord zelf te eeren is, gelijk we zagen in de vorige §, dient thans in het bijzonder te worden nagegaan wat Maccovius van die ratio leerde, welk recht hij haar toekende, welke plaats hij in de Scientia Theologica haar toestond, en hoe hij hare verhouding tot het obiect der Theologie zich dacht.

Deze § is daarom van gewicht omdat hierin uitkomen moet dat Maccovius inderdaad een Scholasticus was, maar ook welke Scholastiek hij op het oog had en toegepast wilde zien.

In de eerste plaats dan hebben we reeds gezien dat Maccovius de ratio als *causa instrumentalis* aanmerkt. De rede is dus niet meer dan een instrument dat gebruikt wordt. Van dit standpunt heeft Maccovius dan ook nooit afgelaten, altoos is hij dit beginsel zoo in thesi als in praxi getrouw gebleven.

Zien we eerst nader wat hij in zijn Loci Communes er van zegt. In Cap. I heet het: „Rationem quoque debere adhiberi

---

[1]) Collegium Theologicum Miscellanearum Quaestionum. Anno 1620, 1621. Disp. III.

in rebus Theologicis extra controversiam esse debet; ita tamen ut ea, non ut *argum.* sed ut *instrumento* utamur." [1]) Daarom is het geen Rationalisme of verstandswerk. „Nec inde tamen sequitur, fidem, quia credit consequens, niti ratione, quia ratio non hic *argumentum* est, *sed instrumentum;* quemadmodum, cum fides dicitur esse ex auditu, auditus non est *argumentum* fidei, sed instrumentum." [2])

„Aliud est deprehendere consequentiam, aliud consequens."

„Vi ergo rationis deprehendimus consequentias, sed fide credimus consequens."

En daarom is de positie der rede:

„Ratio in consequentiis est quidem ut *instrumentum*, quo capio consequentiam eius, quod credere debeo, sed non ut *argumentum*, ut probet, quare credendum sit." [3])

De ratio is niet alleen een instrument om er mede op te bouwen, maar ook een wapen om mee af te weren en aan te vallen. Truffel èn zwaard (dus in beide gevallen weer instrument) zijn ook hier het beeld voor hem die bouwt aan den Tempel der Theologische wetenschap en dezen verdedigt tegen de aanvallen van den Vorst der Leugen en diens dienaren. Daarom komt het vooral in de Controvers op de ratio aan. „In iis controversiis, quae pertinent ad mentis iudicium, oportet arbitrum esse huiusmodi, qui illustret mentem, efficiatque perfusa luce, ut, quae fuit res controversa et dubia, iam clara sit et manifesta, nullamque habeat controversiam." [4])

Natuurlijk is God alleen aller twistzaken beslechter, maar nooit in dooperschen zin. „Nam Spiritus, quos docuit, docuit verbo, ut idoneos reddat, qui fidei suae omni poscenti rationem spei suae reddant." [5])

Daarom mag de ratio ook nooit norma zijn. Zij heeft de bescheiden plaats van instrument in te nemen. „Ratio nos-

---

[1]) Loci Comm., p. 5.
[2]) Loci Comm., p. 37.
[3]) Loci Comm., p. 38.
[4]) Loci Comm., p. 55.
[5]) Loci Comm., p. 56.

tra regula non sit credendorum, sed Scriptura." [1]) In die H. Schrift moet absoluut geloofd, al is er ook veel dat wij niet begrijpen kunnen, en waarvan wij zeggen moeten: „fateor libenter hoc esse supra captum meum," want deze regel der Theologie blijft eeuwig waar: „Quando de re constat ex scriptura, etsiamsi non constet quomodo haec sit, firmiter tamen haec tanquam verissima est credenda." [2])

Aan zijn Loci Communes voegde Maccovius een appendix over deze quaestie toe.

Om alle Rationalisme af te snijden en daarentegen de Theologie als een positieve wetenschap (d. w. z. een wetenschap die een gegeven obiect heeft) te eeren, en dus als speculatieve wetenschap (d. w. z. een wetenschap die haar obiect aan de speculatio rationis te danken heeft) te negeeren, zegt hij: „Deus nusquam et nunquam humanae rationi iudicium in rebus fidei concessit."

De ratio humana heeft *absoluut* en onvoorwaardelijk te aanvaarden *al* de „divinitus data," de „mysteria coelestia." Iedere wetenschap heeft een eigen principium, een „principium speciale," en derhalve een „censura" met dat „principium speciale" in adaequate relatie. De tuinman heeft niet over de architectoniek te oordeelen, de kok niet over de krijgskunde, de goudsmid niet over de Methaphysica. Ne sutor ultra crepidam blijft het principium divisionis. En zoo ook heeft de rede over de mysteriën des geloofs niet te oordeelen. „Ergo humana ratio de fidei mysteriis nil quidquam iudicare potest." In de zaken des geloofs heeft de rede zich gevangen te geven, „humana ratio, quando de rebus fidei agitur, compescenda est, et captivanda." De rede is nooit norma of fundament bij Christus of bij een der Apostelen: „Nusquam vero mentis naturalis iudicium attendisse, illoque, ut norma et fundamento usi leguntur."

Al deze Theses werden door Maccovius tegen de Socinianen verdedigd, die hij hier bestrijdt. Maar na dan eindelijk aan de ratio alle recht ontzegd te hebben om speculatief „in

---

[1]) Loci Comm., p. 246.

[2]) Loci Comm., p. 185.

Theologicis" op te treden, of om een eigen principium Theologiae te poneeren, zooals dat bij de Socinianen het geval is, wendt Maccovius thans den boeg en richt zijn geschut tegen de Anabaptisten, die de ratio geheel verwerpen, om hun duidelijk te maken, dat de ratio als instrument een gave Gods is die niet verworpen mag worden, maar gebruikt *moet* worden, tot dat einde waartoe God haar den naar Zijn beeld geschapen mensch gegeven heeft.

De Socinianen zondigen ten opzichte der rede *per excessum*, de Anabaptisten *per defectum*. De waarheid ligt ook hier in het midden, en dit drukt Maccovius aldus uit: „Aliud est enim doctrinam ex natura haurire, aliud iam cognitam doctrinam per exempla aut similia in natura conspicua quodammodo illustrare." Of nog sterker: „Aliud igitur est, docendi occasionem arripere, et aliud doctrinae fundamentum statuere." [1])

Slaan we thans zijne Distinctions Theologicae op, dan zien we dat hij geheel in overeenstemming hiermede poneert: „Ratio requiritur ad Theologiam non ut *argumentum*, sed ut *instrumentum*." Die rede kan echter niet alles begrijpen, alles vatten, doch dat doet er voorshands niet toe: „Aliud est *pugnare* cum re, aliud non *non capere*," [2]) want altoos blijft waar: „Ex intellectu humano res divinae non sunt iudicandae." [3])

In zijn Theologia Polemica, p. 10, spreekt hij niet anders. Zijn Theologia Quaestionum, waar we nu aan toekomen, doet hetzelfde geluid hooren: „Opus est ratione ad intelligendam consequentiam, eo modo, quo opus est ratione ad intelligandam scripturam, non ut Argumento, sed ut instrumento, quo scilicet percipi possit scriptura." [4]) En heel aardig wordt de ratio dan in verband gebracht met de Perspicuitas der H. Schrift. Er wordt gevraagd: „Si scriptura est perspicua, ad quid opus est interpretatione?" En dan

---

[1]) Loci Comm., p. 911—915.
[2]) Dist. Theol., p. 8.
[3]) Dist. Theol., p. 25.
[4]) Theol. Quaest., p. 7.

luidt het antwoord: „Ita quidem est perspicua fidelibus, sed non sine mediis." [1]) Die ratio is *het* instrument, noodig en onmisbaar om tot de cognitio acquisita te geraken, om de analogia fidei te vatten. In zijn *πρῶτα ψεῦδα* bestrijdt hij de Socinianen, die de Ratio als een God vereeren, [2]) en zich schuldig maken aan een *μετάβασις εἰς ἄλλο γένος.* [3]) Den Anabaptisten houdt hij voor dat ze de ratio als ancilla in dienst *moeten* nemen. [4])

We hebben gezien dat Maccovius in zijn „Collegia" een geheele Disputatie aan de bona consequentia wijdt. Die bona consequentia kan niet anders dan door de ratio verkregen worden, doch dat is daarom volstrekt geen rationalisme, want door het *geloof* aanvaard ik de H. Schrift als principium, en door het *geloof* ook aanvaard ik de consequentie, door middel der rede uit de H. Schrift verkregen. Geloof en rede strijden daarom dan ook niet. Het komt er echter op aan de juiste relatie tusschen geloof en rede te handhaven. Deze relatie is uitgedrukt in den term „instrumentalis." Het geloof gaat derhalve nooit tegen de rede in, maar vooronderstelt de rede. „Namque fides praesupponit rationem, non destruit." Gods Woord is aan den *redelijken* mensch gegeven, zoekt contact met de rede, zoodat geldt: „Deum in verbo suo rationem praesupponere."

Ja, om het nog sterker uit te drukken, ook het ongeloof nihileert de rede niet, maar usurpeert haar, „neque fides, neque infidelitas rationem destruit." De rede staat in dienst van de beginselen waarvan gij uitgaat en brengt u tot de consequenties van die beginselen. „Itaque infideles quid ex hoc sequatur, facile deprehendunt, cum tamen minime credant; quia dispicere quid ex eo sequatur, rationes est, quae in illis non periit hactenus quidem." [5])

Juist omdat die ratio alleen instrument is, daarom is zij

---

[1]) Theol. Quaest., p. 9.
[2]) *πρῶτα πσεῦδα*, p. 52—54.
[3]) Anti-Socinus, p. 10, 11.
[4]) *πρῶτα πσεῦδα*, p. 127—130.
[5]) Collegium Theologicum Miscell. Quaest., Anno 1620, 21. Disp. III.

nooit regel des geloofs, „neque illius ratio potest esse regula credendorum." [1])

Als conclusie van al dit gevondene, mag ik dan nu wel zeggen wat Maccovius zelf in zijn Metaphysica schrijft: „rationis usus in Theologia est necessarius;" natuurlijk voegt hij er weer zeer voorzichtig, duidelijkheidshalve, bij „ut instrumentum." Zonder ratio kan men eenvoudig tot geen Theologie komen: „Idcirco illum, qui percipere vult Theologiam, intellectu et ratione praeditum esse oportet; alioqui non erit capax Theologiae." [2])

Na dan aldus gezien te hebben dat Maccovius als Calvinista rigidus, het recht der rede eenerzijds eerbiedigt, anderzijds tot instrumenteelen dienst beperkt maar ook verplicht, mag thans nader onderzocht, wat hij dan van die ratio zelve leert.

De mensch heeft een ratio omdat hij naar Gods beeld is geschapen. Aan dat beeld Gods heeft hij zijn ratio te danken.

In Cap. XLV van zijn Loci Communes handelt hij breedvoerig over dat beeld Gods in den mensch. Dat beeld bestaat niet alleen *formeel* in de Rectitudo der natuur, maar ook *materieel* in het wezen der menschelijke natuur, „quod homo intelligens et volens, sive intellectu et voluntate praeditus, creatus sit."

Het materieele van het Godsbeeld bestaat voornamelijk in het intellect en in den wil. „Neque enim quisquam inficias ire potest, quod homo hoc ipso Deum referat, quod sicut Deus et intellectu et voluntate praeditus sit." En dit leidt dan tot de volgende conclusie: „ergo in hoc ipsi similis, et in hoc etiam consistit ista similitudo et imago Dei, ad quam homo conditus est." Dat Intellect en die wil zijn juist het voornaamste van het beeld Gods: „cum intellectus et voluntas sit Dei maxima et summa perfectio, et

---

[1]) Collegium Theologicum Miscell. Quaest., Anno 1620, 21. Disp. XIII.

[2]) Metaphysica, p. 7, in de Maccovii Opuscula Philosophica Omnia, ed. Arnoldi 1660.

huius similis reperiatur in homine quod in hoc quoque consistat imago Dei." [1])

Dat Intellect nu heeft drieërlei obiect:

1°. zich zelf (het zelfbewustzijn) waarvan Maccovius zegt: „anima nostra se novit non *intuitive*, sed *arguitive*, ut loquuntur Philosophi, hoc est non immediate se videt, sed ex operationibus suis colligit, quae sit sua natura, atque sic ex istis operationibus speciem efformat;" [2]) en op een andere plaats: „Intellectus humanus in se ipsum reflectitur (reflecti accipitur hic pro eo, quod in se ipsum convertitur, et naturam sui ipsius contemplatur)." [3])

2°. al de Intelligibilia — (Logica).

3°. al de Sensibilia — (Physica). [4])

Encyclopaedisch deelt hij het Organisme der Wetenschap in *disciplinae directivae* en *disciplinae organicae*. De eerste zijn „quae dirigunt nos in rerum et verborum cognitione." De tweede zijn „quae suppeditant instrumenta ad eas." Terwijl hiervan wel de Artes onderscheiden moeten worden, „quae redeunt ad hominem artificem." Hij kent vier faculteiten, waarvan hij als de „Quadriga generis humani" spreekt en welke zijn: De Theologische, de Physische, de Medische en de Juridische. [5])

Het intellect is het voornaamste vermogen van den mensch „nobilissima facultas hominis est intellectus." [6])

Dat intellect moet onderscheiden in *a.* intellectus theoreticus, *b.* intellectus practicus. En dit onderscheid wordt aldus uiteengezet: „Est autem intellectus theoreticus, quando intelligo rem, ut intelligam," en „practicus intellectus est, ut occasione eius, quod intelligo, aliquid agam." (B.v. „Virtutem intelligo, ut ex ea agam.")

Maccovius is in goeden zin Empirist — hoe dwaas dus

---

[1]) Loci Comm., p. 422.

[2]) Loci Comm., p. 390.

[3]) Syst. Phys., Lib. III, p. 96.

[4]) Dist. Theol., p. 71.

[5]) Dist. Theol., p. 62. Zooals men weet had men toen ter tijde geen Philologische Faculteit. Er waren wel Philologen, er was echter geen Philologie. Cfr. Woltjer, Wetenschap van den Logos, p. 9, 10.

[6]) Syst. Phys., Lib. III, p. 96.

hem voor een Rationalist te houden! — Zelfs beaamt hij nog op minder voorzichtige wijze het: „Nihil est in intellectu, quod non fuerit prius in sensu." Maccovius loochent de eigenlijke ideae innatae als gereede begrippen en spreekt in tegenstelling hiermede nog van de tabula rasa. [1])

Van daar dan ook dat hij consequent den intellectus theoreticus weer onderverdeelt in intellectus passivus en intellectus activus. „Sensus offert intellectui" (scl. passivo) is zijn empirisch uitgangspunt. „Intellectus (scl. activus) diiudicat" is zijn consequentie.

Alzoo heeft het Intellect drieërlei taak: 1°. apprehendere; 2°. componere of dividere; 3°. discurrere.

Het discursieve denken is niet volmaakt. De mensch is daartoe gedrongen wegens een „defectus mentis." Er is een

---

[1]) In de Metaphysica, pagina 115, lezen we:

„Intellectus noster nulla praeoccupatus cognitione confuse actualiter primum concipit ea, quae maxime sunt universalia, sive Ens."

En in de explicatie: „Ne termini ignorentur, sciendum est cognitionem esse duplicem, *confusam* et *distinctam*: Distincta est, qua distincte et determinate res cognuscuntur. i. e. Secundum omnia sua essentialia attributa. Confusa est incompleta et imperfecta scientia, per quam sciuntur res indistincte cum quadam confusione, multis, vel praeteritis, vel imperfecte cognitis, ut si hominem cognoscam ex parte, nesciam tamen eius essentiam in animali et rationali consistere, confusa adhuc cognitio est, donec utraque pars plene cognoscatur. Utraque vicissim haec distinguitur in *habitualem* et *actualem*. Habitualis vocatur, quando species est in mente, nec tamen intelligitur, quam Zabarella de ordine intelligendi cap. 11, rectius potentialem dici putat, quia intellectus in proxima tantum est ad intelligendum potentia. Actualis vocatur, dum intellectus actu per speciem intelligit. Haec vicissim distinguitur in *originalem*, quae fit sine praecedente habitu, et *habitualem*, cuius causa est habitus iam in anima praeexistens; Quando ergo inter Philosophos quaeritur, quid primo a nobis cognoscatur, instituitur quaestio non de distincta aut habituali, i. e. ex habitu perfecta cognitione, sed de confusa actuali; intellectus enim noster dum de potentia ad actum deducitur, pertingit prius ad universalem et confusam rerum cognitionem, quam ad distinctam. Hoc ergo his sic praemissis probatur. Natura in iis, quae promovet de potentia in actum, incedit ab imperfectis ad perfectiora, unde illud in oct. Physic. cap. 7. Textu 58. Dignitate prius, est ordine posterius; quod certe in hominis procreatione videre est; foetus namque, ut constat de gener. animal. cap. 3. in utero matris primo accipit animam vegetatricem, tum sentientem, postremo rationis compotem. Imo et idem liquet in iis, quae artis industria elaborantur, semper enim ars naturae aemula, susceptum opus principiis levioribus praetexit et adumbrat, tum sensim expolit et perficit, atque noster intellectus, cum a principio sit veluti tabula, in qua nihil de re ipsa depictum est, ut docet Arist. 3. de anima. cap. 4. text. 14 procidit de pura potentia ad actum intelligendi, ergo progreditur ab imperfectis ad perfectiora, atque adeo prius exprimit conceptum Entis, qui omnium imperfectissimus est. Talis autem est Entis in genere."

„defectus negativus creaturae," want „non potest competere creaturae, ut omnia sciat, hoc enim solius Dei est." [1])

Het doel van het Intellect is de waarheid te grijpen. „Obiectum intellectus veritas, sive illa vera, sive apparens." De verhouding van wil en Intellect in de anima rationalis is zoodanig dat het Intellect het primaat heeft. „Voluntas sequitur intellectum." „Quantum intelligimus, tantum volumus." Nulla ignoti cupido." „Nil volitum nisi praecognitum." [2]) Zelfs aan het „sic volo, sic iubeo, stat pro ratione voluntas" ligt een ratio ten grondslag, maar een zoodanige die men niet publiceeren durft. [3])

Het resultaat van de actie van het Intellect is het verkrijgen der concepties. Men heeft een *conceptus formalis* en *obiectivus, abstractivus* en *intuitivus, positivus* en *privativus, obiectivus* en *subiectivus.*

De *conceptus obiectivus* is „res quà concipitur, vel concipi debet aut potest."

De *conceptus formalis* (quae „est proprie dicendo conceptus") is te onderscheiden in: *a.* abstractivus; *b.* intuitivus.

De *conceptus abstractivus* is er „quando notitiam rei habeo ex et per definitionem."

De *conceptus intuitivus* is er „quando rem cuius definitio sive mihi ea nota fuerit, sive non, oculis video." [4])

Een andere onderscheiding van de *conceptus formalis* is: a. *positivus;* b. *privativus.*

Men heeft den *conceptus positivus* „quando cognosco, id quod est, esse," den *conceptus privativus* „quando id, quod non est, non esse." [5])

---

[1]) Loci Communes, p. 390.

[2]) Syst. Phys., Lib. III, p. 97 v.v.

[3]) Loci Comm., p. 756.

[4]) Deze quaestie is voor de Theologie van groot aanbelang bij de vraag: „Utrumne in hac vita conceptus noster sit intuitivus?" Waarop met ja geantwoord mag „si intuitivum sumatur pro eo quod sentimus esse", want de geloovigen hebben in dit leven een „sensus gratiae Divinae."

[5]) Ook deze quaestie is voor de Theologie van groot gewicht. Men vraagt: „Anne peccatum, cum nihil sit, cognosci potest?" En dan moet het antwoord ja zijn, maar dan moet ook te kennen gegeven worden met een *conceptus privativus,* want de zonde is een „privatio alicuius in aliquo."

Een andere onderscheiding van den *conceptus formalis* („quae est proprie dicendo conceptus") is: a. *obiectivus;* b. *subiectivus.*

De *conceptus obiectivus* is die „quà videlicet toti naturae divinitatis vestigia impressa sunt, ut amplissimam et uberrimam materiam cognitionis divinae nobis exhibeant."

De *conceptus subiectivus* is „in ventribus nostris, quibus divinitatis sensum naturae sic insitum haerere dicimus, ut in omnibus sit, non modo naturalis Deum noscendi vis, et facultas; sed nulla etiam sit ratio tam barbara, tam effera, cui non insideat ex naturali lumine haec ipsa persuasio." [1])

In dit alles blijft Maccovius op den bodem der realiteit staan en nooit laat hij van dezen regel af, die hij in schier al zijn werken herhaalt: „Intellectum divinum esse normam rerum; res vero esse normam intellectus humani." [2])

Maar Maccovius die als goed Scholasticus de ratio als ancilla *ten dienste* der Theologie stelt, rekent als Calvinista rigidus, als Gereformeerd Theoloog ook met het feit der zonde. Zijn Erkenntnistheorie laat dit feit der zonde niet links liggen.

Het beeld Gods was in materieelen zin voor den mensch het hebben van een intellect en een wil. De zonde neemt echter niet het wezen van den mensch weg. Verstand en wil blijven dus. Maar wat de zonde wel doet, is de natuur van den mensch verdorven maken, de actie van positief negatief laten werken. En zoo ook tast de zonde den mensch aan èn in zijn intellect èn in zijn wil.

Ten opzichte van het intellect wordt dit aldus nader uitgewerkt:

„Respectu intellectus est proclivitas dubitandi de Deo, deque voluntate eius, orta a privatione eius virtutis, qua ante lapsum potuimus perfecte cognoscere, quae ad bonum et salutem nostram pertinebant. Hinc scriptura de hoc peccato agens, 2 Cor. 3:5 (inquit) nos a nobis ipsis aptos non esse, ne ad cogitandum aliquid boni."

---

[1]) Deze quaestie is voor de Theologie van groot gewicht ten opzichte der vraag, of er al of niet een natuurlijke Godskennis is.

[2]) Metaphysica, p. 52.

Daarom spreekt Maccovius van een „intellectus depravatus" in den onherboren mensch. Het kan de geestelijke dingen niet vatten (1 Cor. 2 : 14). De zondige mensch is met zijn verstand van God vervreemd. Wat de gevallen mensch noodig heeft, zijn oogen om weer te kunnen zien. [1])

De zonde is eerst in het intellect, en komt dan in den wil, „datur peccatum in intellectu, priusquam sit in voluntate." De zonde van het intellect is buiten allen twijfel zonde („error intellectus certe peccatum est"). Jezus bestraft dan ook die „mentis caecitas", Luk. 24. De H. Schrift spreekt van een „verduisterd verstand," Ef. 4 : 17, 18. Dat de zonde met het intellect begint, bewijst de Paradijsgeschiedenis. Satan redeneert met een mensch, tracht den mensch tot zonde te overreden, „omnis autem suasio intellectum petit."

Maar obiect van het intellect is toch de veritas, zoo wordt Maccovius tegengeworpen. Maccovius antwoordt: „Esse vel *practicum* vel *theoreticum* (scl. intellectum). Practicus intellectus etiam peccat circa bonum vel malum, et non tantum circa veritatem et falsitatem, ita ut *obiective* peccet faciendo, quod bonum non est. Theoreticus vero *subiective* peccet faciendo, quod bonum non est."

Hierbij komt de ignorantia ter sprake.

Er is n. l. tweeërlei ignorantia: *a.* in thesi; *b.* in hypothesi. De 1e is „cum aliquis norit rem esse malam; de 2e is „cum nescit sibi malam esse." [2])

En niet alleen heeft het peccatum originale het intellect aangetast, zoodat er sprake is in de H. Schrift van een „mens depravatus" en van een „intellectus obscuratus", maar ook het peccatum actuale maakt zich van het intellect meester.

„Peccatum actuale mentis est ἀταξία sive irrectitudo, cogitationum humanarum, ut sunt dubitatio de Deo, falsae opiniones pugnantes cum verbo Dei, et denique omnis prava et mala imaginatio." [3])

---

[1]) Loci Comm., p. 465.
[2]) Loci Comm., p. 469.
[3]) Loci Comm., p. 472.

Met klem en nadruk stelt Maccovius op den voorgrond dat de zonde de rede niet vernietigd heeft, maar verdorven: „Neque infidelitas rationem destruit, quia peccatum non sustulit naturam.... sed tantum naturam depravavit. Atqui si omnis colligendi ratio penitus fuisset sublata peccato, non iam corrupta, sed extincta et abolita penitus fuisset natura." [1])

Maar God is niet alleen een Deus Creator wiens schepping en schepsel Satan straks wil verderven, maar God is ook de Deus Redemptor et Sanctificator die met zijn Regeneratio en Illuminatio tot de door Satan verdorven creatuur komt, en als Deus Glorificator een eeuwige triumf behaalt. En waar Satan dan het intellect van den naar Gods beeld geschapen mensch verduisterd heeft, zal God ook dat verdorven intellect weder, in de herstelling van het Godsbeeld, vernieuwen, wederbaren en met Zijn goddelijk licht bestralen.

Zeer duidelijk leert Maccovius dat. De oude mensch heeft niet alleen een lichaam, maar ook een ziel waarin èn het verstand èn de wil bedorven zijn. Maar zoo ook raakt de wedergeboorte den *geheelen* mensch, eveneens naar zijn intellect en wil.

De ziel moet wedergeboren worden, 1 Thess. 5:23, 1 Cor. 6:20, en met die ziel hare vermogens. „Regeneratur autem anima quando animae facultates per Spiritum S. ad novam vitam renovantur." Tit. 3:5, Gal. 4:6. En daarvan leert Maccovius nader: „Caeterum regeneratio ratione animae est vel ratione intellectus, vel ratione voluntatis." En dan zeer bepaald van de palingenesie van het intellect leert hij: „Ratione intellectus est eius illuminatio in agnitione voluntatis Dei." Col. 1:9, 1 Cor. 12:8. [2])

En zie, als Maccovius nu van de ratio in de Theologie spreekt, dan bedoelt hij altijd die ratio illuminata, heeft hij altoos het oog op dien intellectus regenitus.

Het Rationalisme, de falsae opiniones van den gevallen mensch verwerpt hij: „Ex intellectu humano res divinae

---

[1]) Coll. Theol. Miscell. Quaest., Anno 1620, 1621. Disp. III.

[2]) Loci Comm., p. 751.

non sunt iudicandae." [1]) Maar van het wedergeboren verstand zegt hij: „Ratio *sana* non pugnat cum Theologia", en voegt daaraan toe, om alle misverstand af te snijden: „*Sana* dicimus, nam corrupta pugnat." Maar toch ook voor den intellectus regenitus blijven er mysteriën, want wij kennen ten deele (1 Cor. 13:9) maar: „Aliud est *pugnare* cum re, aliud *non* capere." [2])

En als hij dan zegt dat de ratio een instrument is om van het beginsel des Woords tot de consequentie van dat Woord te komen, om van de fides implicita tot de fides explicita te geraken, dan zegt hij zulks alleen van het wedergeboren verstand, van de verlichte rede, van de ratio illuminata. [3]) In zijn „Collegium Theologicum Miscellanearum Quaestionum", Anno 1622, spreekt hij in Disputatio XVIII beurtelings van den „intellectus illuminatus", of van het „regenerari" van het intellect, of van het „reparari" van het intellect.

En zooals Maccovius in zijn Erkenntnistheorie eenerzijds met het feit der zonde rekende, zoo rekende hij anderzijds ook met het feit der palingenesie. Dat feit der palingenesie slaat de breuke in de menschheid, verdeelt de menschheid in tweeën, er is een verloren en een herboren menschheid, er is een verduisterde en een verlichte rede. „Duplex genus hominum sit, unum regenitorum, alterum irregenitorum."

Maar hetzij wedergeboren of niet, nooit kan de ratio „regula credendorum" zijn. Bij den onwedergeborene niet omdat daar blindheid des verstands is. Ef. 4:18, 1 Cor. 1.

Bij den wedergeborene niet, 1°. omdat hij maar ten deele kent, en door een spiegel in een duistere rede ziet, 1 Cor. 13:9, „ratio non potest regula eius esse, quod imperfecte novit"; 2°. hoe kan bij de infantes en bij hen die „non sunt capaces doctrinae salutaris *exquisitioris*" de ratio of het intellect „norma et regula ad quam credenda sint" zijn? 3°. gaan er vele mysteriën boven het begrip des menschen

[1]) Dist. Theol., p. 25.
[2]) Dist. Theol., p. 8.
[3]) Theol. Polem., p. 10; Πρῶτα ψεῦδα, p. 52, 54.

uit, waar hij dus geen contact mee hebben kan omdat ze „Deo sunt propria"; 4°. zijn er zooveel mysteriën die „longe superent humanam intelligentam, quia sunt mystica et hyperphysica." [1])

En daarom roept hij het allen toe, om niet scholastiek in malam partem, om niet rationalistisch en intellectualistisch te zijn: „Cum Theologia sit supernaturalis disciplina, cavendum est ne nostropte ingenio aut acumine quidquam nos hic profecturos speremus." [2])

Ten slotte, alvorens van deze § af te stappen, dient nog ééne quaestie behandeld: Hoe wij namelijk met onze ratio illuminata God kunnen leeren kennen? Ook deze quaestie heeft Maccovius onder de oogen gezien en er een antwoord op gegeven.

Ter loops spreekt hij er over in zijn Loci Communes, waar hij een onderscheid maakt tusschen de facultas of potentia ratiocinandi en het medium syllogisticum, en daarvan zegt: „At ratiocinandi facultas non est medium Syllogisticum, sed medium, quo percipitur vis medii Syllogistici, sic plane hic vis Spiritus S. in nobis non est medium Syllogisticum, sed vis, qua percipimus, quid verum, quid falsum sit." [3])

Maar breedvoerig handelt hij er over in zijn Metaphysica, wanneer hij de quaestie bespreekt of het geoorloofd is, krachtens de analogie in Theologicis philosophische woorden en termen te bezigen.

Op de quaestie zelve komen we later in een andere § terug, hier hebben we alleen te spreken over de analogie tusschen God en mensch, waardoor die geopenbaarde kennisse Gods een aanrakingspunt aan het menschelijk verstand heeft.

Er zijn verschillende analogieën. Er is een *analogia proportionis* — dat is de analogie der gelijkenissen, zie Jesaia

---

[1]) Coll. Theol. Quaest. de statu primi hominis. Disp. XIII, Franeker 1632.
[2]) Loci Comm., p. 8.
[3]) Loci Comm., p. 56.

49 : 15, Matth. 7 : 9—11. Er is een *analogia attributionis* „quando concipio rem divinam, sub notione rei creatae hac vel illa." Deze is er wanneer ik over God spreek met een analogie die feitelijk niet bestaat, die ik gemakshalve maar op God, bij manier van spreken, attribueer; b.v. als ik spreek over de Natuur Gods, dan is dat een analogie „ratione conceptus."

En nu geldt het van God „ipse in natura sua non possit percipi a creatura, sed tantummodo a se ipso, infinitus ab infinito." En dan rijst onmiddellijk de vraag, als God een ontoegankelijk licht bewoont, als Hij groot is en wij Hem niet begrijpen, zijn dan onze concepties van God valsch en onwaar? Zijn dan onze gedachten over God iets meer dan een hersenschim, een spel der verbeelding?

En hierop geeft Maccovius nu het prachtige antwoord, dat wij God niet rechtstreeks kunnen leeren kennen. Maar wij zijn naar Gods beeld geschapen — wij zijn van Gods geslacht, en dat beeld Gods in den mensch is de analogie waardoor het mogelijk werd dat, als de Zoon, die in den schoot des Vaders is, Hem ons verklaart, die openbaring Gods haar aanrakingspunt vindt in het menschelijk denken. Doch daarom heet deze conceptie dan ook „Conceptus a posteriori mediatus" en daarvan zegt Maccovius: „Conceptus iste a posteriori mediatus est, quo Deus per illud, quod ipsi simile est, per analogicam imaginem cognoscitur. Neque hoc tantum vere cognoscitur, quod immediate cognoscitur, sed etiam illud quod mediate per similitudinem, etsi simile hoc non univocum sed analogum sit."

Deze analogie nu kan òf *ratione rei et modi* òf *ratione modi tantum* zijn. Als ik b.v. spreek van de eeuwige generatie van den Zoon uit den Vader, dan voelt een ieder dat hier wel een menschelijk begrip in een menschelijk woord wordt uitgedrukt, maar dat de zaak zelve heel iets anders is. „Haec enim vox et *ratione rei et ratione modi*, longe aliter tribuitur Deo, quam hominibus." Maar als ik b.v. zeg dat God de oorzaak aller dingen is, dan weet ik dat ook de mensch een oorzaak is en kan ik dus analogie vinden tusschen God en mensch, maar het is een analogia *ratione modi tantum*, want God is de éénige oorzaak, aller oorzaken

oorzaak, en de mensch is nooit meer dan causa secunda.

Maar voorts zijn er niet alleen analogieën, maar er zijn ook tropen. En nu hebben we in Gods Woord altijd nauwkeurig toe te zien of we met een analogie dan wel met een trope te doen hebben.

„In primis accurate distinguendum fuerit, quid Deo analogice, et quid per tropum tribuatur." B.v. de generatio aeterna is geen trope, maar een analogie. Als er staat dat God als een rechtvaardig Rechter zal oordeelen, dan is dat analogie. Maar als er staat dat het God smartte, dat God berouw had enz., dan zijn dat geen analogieën, maar oneigenlijke gezegden, tropen. [1])

En dan moet bovenal de volmaaktheid en de volkomenheid Gods voor alle dingen betracht worden. In elke analogie is bij God het volmaakte, bij den mensch het onvolkomene. „Quae Creaturis tribuuntur et Deo, illa ita tribuuntur Deo, ut quicquid in his imperfectionis inest, excludat."

Axioma is en blijft: „in Deum nulla cadit imperfectio." B.v. de generatie van een aardschen vader is en blijft onvolkomen en gebrekkig. Maar de goddelijke generatie van den Zoon is absoluut, volkomen en volmaakt. [2])

Nog een andere quaestie moet hierbij besproken worden. Kan de openbaring der Heilige Schrift door den mensch adaequaat gekend worden? Men weet het, het menschelijk verstand maakt zich concepties. Deze concepties kunnen òf adaequaat òf niet adaequaat zijn. En nu is het voor den

---

[1]) Maccovius geeft voor het onderscheid tusschen trope en analogie de vier navolgende regels:

1°. Quando scriptura dicit et docet, proprie aliquid Deo tribui, tum utique, si videtur hoc commune cum creaturis, proprie Deo tribuendum erit.

2°. Si qui effectus Deo tribuuntur et tribuantur eo quod natura effectus istos efficiat, tum si hoc idem, unde effectus isti prodeunt, tribuatur etiam creaturae, attribuetur hoc idem Deo proprie, sed analogice.

3°. Quando ratio ipsa evincit, rem ita habere, imo quando scriptura ita testatur, tum non per tropum tribuendum est, sed proprie; etsi quidem idem tribuatur Creaturae proprie, sed analogice.

4°. Si aliquid Deo tribuatur, quod alienum est ab eo quod scriptura testatur, ipsi esse essentiale et naturale, hoc quidem tribuiter Deo, sed improprie per tropum.

[2]) Metaphysica, p. 7, 8, 9.

Theoloog een quaestie van zeer groot gewicht, of zijn conceptie aangaande de openbaring der H. Schrift adaequaat is of niet. Maccovius zegt onomwonden: Neen. 1°. Omdat Gods Woord veel mysteriën bevat, „quae captum nostrum excedunt;" 2°. omdat wij maar ten deele kennen, 1 Cor. 13:9; 3°. omdat wij de verborgen dingen Gods niet curieuselijk mogen onderzoeken, „quia expresse dicitur, scrutatorem Maiestatis oppressum iri a Maiestate." Maccovius werd uitgemaakt voor een Rationalist die in spitsvondige beuzelarijen behagen zou scheppen. We zullen er in een latere § op terugkomen om te zien wat hiervan aan zij. Doch hier worde er slechts aan herinnerd dat Maccovius de Sancta Ignorantia prijst, dat hij vermaant niet in te gaan op dingen „quae Deus nos scire non vult," dat hij een ieder vermaant zich alleen aan de H. Schrift te houden, met de H. Schrift tevreden te zijn. „Axioma illud esse verissimum: Divinorum mysteriorum quae in S. Scriptura continentur, explicationem ex ipsa scriptura pendere." Daarom mag de infidelitas, als van de lieden van Kapernaüm niet geduld, aan de curiositas van Nicodemus moeten we ons spenen, maar wel moet bij ons gevonden worden die stille docilitas als van Maria, om in eerbiedenis van de goddelijke mysteriën te vragen: Hoe zal dat wezen? (Luk. 1:34.)

En dan hebben wij tevreden te zijn met een onadaequate conceptie. Alleen God heeft de adaequate conceptie. „Dei id solius est; qui ut naturas rerum et essentias formavit, ita eas intime conceptu adaequato novit." Maar daarom brengt die onadaequate conceptie u wel stellig waarheid en geen leugen, want: aliud est falso rem concipere, aliud vero rem concipere imperfecte." [1])

Er is echter ook nog een *conceptus analogus*, „quando rem non capio immediate, sed per similitudines et mediate."

---

[1]) Maccovius definieert de adaequate conceptie: „Adaequatus est (scl. conceptus), quando rem concipio quoad omnia, etiam minutissima," en de onadaequate: „Inadaequatus conceptus est quando rem quoad quaedam intelligo, seu, quando aliquid, quod in re est, vel aliquid, cuius simile in re est, intellectus percipit." Metaphysica, Cap. VII, 8 en 9.

En zooals we nu zagen dat de openbaring Gods een aanrakingspunt heeft met het menschelijk verstand „per analogiam" door het geschapen zijn naar Gods beeld; zoo ook kunnen we de waarheden van Gods Woord ons vaak niet anders toeëigenen dan door den conceptus analogus.

Dit leidt tot de distinctie der Godgeleerden dat er is eene *cognitio apprehensiva*, wanneer wij de dingen zien door een spiegel in een duistere rede, en een *cognitio comprehensiva*, die wij verkrijgen niet door analogie maar uit de zaak zelf „quae fit ex rei veritate." [1])

Zoo hebben we dan gezien wat Maccovius van de rede leerde, welke plaats in de Theologie hij haar toestond, en hoe hij hare verhouding tot het obiect der Theologie zich dacht. „Calvinista rigidus" blijft zijn eerenaam.

---

§ 7. De verhouding van Philosophie en Theologie.

„Summam esse necessitatem studii Philosophici."

Als wij over de Scholastiek spreken, dan hebben we niet alleen de verhouding van geloof en rede, maar ook die van Theologie en Philosophie te behandelen. Bij de Scholastiek der Middeleeuwen toch merkten we reeds op, dat het niet alleen de ratio, maar ook de Philosophie was die aan de Middeleeuwsche Scholastiek de haar eigenaardige karakteristiek gaf.

Bij de requisita voor den modus magis exquisitus hebben we gezien dat de groote leerling van Keckermann zijns meesters woord aan zijn studenten voorhoudt: „Summam esse necessitatem studii Philosophici." Hij constateert dat in zijn Humanistischen tijd allen het over de noodzakelijkheid van de studie van talen en Rhetorica eens zijn, dat velen echter, uit reactie tegen de Scholastiek, in zake Logica, twijfelen, maar dat zoo goed als niemand van de Philosophie wil weten. „Maius negotium de Philosophia,

---

[1]) **Metaphysica, p. 45, 46.**

quam plane quidem male feriati, Theologiam conspurcare et foedare, affirmant. [1])

In een onuitgegeven handschrift, waarin zijn „Systema breve" gevonden wordt, [2]) zegt hij, aangaande deze quaestie, dat er zijn die het aanwenden der Philosophie in de Theologie voor een „turpe vitium" houden; of, om het citaat in zijn geheel te laten volgen, en Maccovius met zijn eigen woorden te laten spreken:

„Instrumenta ex parte nostri secundum quid necessaria, sunt linguarum cognitio Latinae, Graecae et Hebraicae, itemque artium imprimis vero artis Logicae tum etiam Philosophiae"....

„qui vero in Logicis instructus non est, ille nec Genesin, nec Analysin quae in Theologo docente requiruntur, nec fallaciarum et sophismatum depulsiones, quod requiritur in theologo contradicentes arguente sciet."

„Quod ad Philosophiam attinet, res est obscurior: Mos cui invaluit in Scholis et praesertim in Luteranorum, ut si quid audiant Philosophicum, clamitant committi illud turpe vitium, quod a Philosophis dicitur, transitus de genere in genus. Sed facile quilibet videre potest non semper argumenta Philosophica a foro theologorum arcenda esse. Duplices enim sunt in Theologia conclusiones, quaedam eiusmodi quae utrumque terminum tam praedicatum quam subiectum conclusionis habent mere Theologicum, exemp. g. Iustificatio hominis peccatoris coram Deo fit sola fide. Hic tam praedicatum quam subiectum est mere Theologicum. Ideo medius terminus ex nulla alia disciplina quam ex theologia est depromendus: et si quis ex ethica vel alia disciplina conaretur istam conclusionem probare vel refutare, sicut fecerunt Scholastici commiscentes doctrinam de justitia hominis peccatoris coram Deo cum doctrina ethica de iustitia, is turpiter erraret et transiret de genere in genus."

„Quaedam etiam propositiones seu conclusiones theolo-

---

[1]) Loci Comm., p. 4.

[2]) Te vinden in Pak N. van het oud Synodaal Archief te 's Hage.

gicae sunt mixtae quae unum tantum terminum habent theologicum, alterum v. terminum ex Philosophia depromptum, tales conclusiones si aliunde medios accipiunt quam ex theologia non important illud turpe vitium, quod vocatur transitus de genere in genus, exemp. g. sit conclusio contra Pontificios formata, Accidentia panis et vini in Eugaristia non sunt extra panem et vinum, ut volunt Pontificii: Est conclusio theologica, et pertinet ad locum communem de Eugaristia, sed non est conclusio pura theologica, quia omnes terminos sive totum praedicatum et subiectum non habeat theologicum. Verum est conclusio Theologica mixta ex terminis sive rebus theologicis et Philosophicis."

„Terminus en. unus sive res Theologica est Eugaristia. „Terminus alter sive res Philosophica est accidens et sub„iectum. Iam quia medius terminus sequitur naturam re„rum in conclusione positarum, poterit depromi partim ex „Theologia, partim ex Philosophia, iam (?), partim ex natura „Eugaristiae, partim ex natura subiecti et accidentis." [1])

Het nut van de studie der Philosophie komt, om het maar bij één voorbeeld te laten, bijzonder uit in de leer der Drieëenheid. Als er b.v. gevraagd wordt of bij de uiteenzetting der leer van één God en drie Personen, niet eerder van eene Quaternitas dan van een Trinitas dient gesproken te worden, dan luidt het antwoord van Maccovius: Neen.

1°. „Quia personae non sunt res, sed modi subsistendi, modi autem subsistendi non sunt entia, quia si entia essent, tum certe in Metaphysica essent, at hoc absurdum, quia Metaphysici docent modos non esse Entia. Alias si entia essent, modorum darentur modi, et sic processus in infinitum."

2°. Quia persona abstractive sumpta est relatio: at relatio non est Ens, quia omne Ens habet respectum ad causam efficientem et finem; Relationis ergo daretur relatio, et sic processus in infinitum."

3°. „Quia si relationes essent Entia, tum falsum illud

---

[1]) Systema Breve, Caput I, p. 4^b en 5^a.

Philosophico-Theologicum, *Relationes non componunt sed distinguunt.*" [1])

Het zijn niet alleen de Anabaptisten, maar ook de Lutherschen en de Arminianen die zich tegen de Philosophie aankantten. Het is echter van algemeene bekendheid dat de Arminianen niet zoo zeer tegen de Philosophie waren, als wel alleen de Ramistische Philosophie voor de ware erkenden.

De Lutherschen beschuldigden de Calvinisten, de Philosophie als *„principium demonstrationis*" in de Theologie te erkennen. Doch Maccovius corrigeert die beschuldiging en voegt daaraan toe: „tantum in quaestionibus mixtis", want het is eisch der orde: „Unaquaeque res in illa disciplina tractanda, quae de illa re agit."

Vooral moeten we oog hebben voor de *„quaestiones mixtae.*" Telkens staat ge voor het feit dat ge een Theologische subiect verbonden met een Philosophisch praedicaat hebt. B.v. in den Avondmaalsstrijd komt dat telkens voor als er gehandeld moet worden over de qualiteit der elementen van brood en wijn. De strijd van Consubstantiatie en Transsubstantiatie werd hieruit geboren. De Lutherschen zeggen: „Theologia transscendit regulas Logicas." We zagen reeds hoe Maccovius deze quaestie oploste. God is ook niet rechtstreeks te kennen, alleen *mediate per analogiam* krachtens het feit dat wij naar Gods beeld geschapen zijn.

En nu beschuldigen de Lutherschen de Calvinisten wel van Nestorianisme in de Christologie, en van Rationalisme in de Theologie om hun Triniteitsleer, maar Maccovius wijst die beschuldigingen van de hand: „Aliud est *probare* aliquid, aliud *illustrare.*" [2])

De Anabaptisten, die absoluut van geen rede willen weten, verdedigen dan ook de stelling: „Logicae usus nullus debet esse in Theologia." Maar Maccovius heeft reeds geantwoord, dat Christus zelf de Logica aanwendde, dat de Apostelen logisch redeneerden, dat de H. S. zonder Logica niet verstaan kan worden. Dit ziet echter niet op de wetenschap-

---

[1]) Πρῶτ. ψέυδ., p. 59.

[2]) Πρῶτ. ψέυδ., p. 83, 84, 85.

pelijke, maar op de natuurlijke Logica. „Quicunque ratione praeditus est, ille etiam instructus est, non quidem illa *artificiali*, sed *naturali* logica, ita quidem ut facile intelligat, si quis artificiali logica utatur." Maar toch, met de wetenschappelijke Logica gaat het gemakkelijker. En voorts poneeren dan ook de Anabaptisten de Thesis: „Philosophia nullo modo adhiberi debet ad scripturam, nec eius usus ullus esse potest ad scripturam." Maccovius antwoordt, dat zij Coll. 2:8 verkeerd verstaan. Voorts dat zij inconsequent zijn, want waarom mogen we wel met onzen sensus de res divinae opnemen en niet met onze ratio philosophica.

Hij vraagt, hoe we dan met die *„quaestiones mixtae"* aanmoeten. Hij wijst er op, dat er in de H. Schrift zelve zeer veel Philosophie voorkomt, „quae cognosci non possunt ab eo, qui gnarus sit Philosophiae." De studie der Philosophie is derhalve noodig om de H. Schrift recht te verstaan. [1]) En juist omdat die Philosophie noodig is tot juist verstand der H. Schrift, is ze noodig ook voor de Theologie, en poneert Maccovius de Thesis: **„Philosophiam necessariam esse ad Theologiam cognoscendam."**

De studie der Philosophie is noodzakelijk, wanneer òf het obiect, òf het praedicaat philosophisch is. Quaesties als deze: An in Eucharistia panis mutetur in corpus Christi? — An in Eucharistia maneant accidentia panis et vini, pane et vino sublato? — An in persona Christi proprietates naturae unius communicentur alteri? kunnen zonder aanwending der Philosophie niet worden opgelost. Maar toch, en dit is weer de conditio sine qua non, de Philosophie is *ancilla* der Sancta Theologia, mag nooit anders dan *instrumenteelen* dienst aanbieden.

En niet alleen is de kennis van de Philosophie voor de Theologie noodzakelijk en onmisbaar, maar ook, buiten de Theologie om, is ze voor den *studeerenden* Theoloog van zoo veel beteekenis. „Philosophia etiam inservit Theologo, etiamsi non Theologiae in quibusdam." De H. Schrift bevat niet alleen eene soteriologie, handelt niet alleen over Wet

---

1) Πρῶτ. ψεὺδ., p. 128, 129.

en Evangelie, maar behelst ook wat men wel beschouwd, niet anders noemen kan dan Physica en Metaphysica. Ook daarover moet gedacht, gestudeerd en gepredikt worden. Maar „ad haec ergo talia explicanda, necessaria est Theologo Philosophia." [1])

Edoch bij dit alles, en hier wijst Maccovius met nadruk op, moet wel betracht dat philosophisch en sophistisch niet identiek maar contradictoor zijn: „Philosophicum et Sophisticum opponuntur," en wel alzoo: „Ignorantia Philosophica est qua quis paratus est, ignorantia Sophistica est, qua quis non cupit discere." [2])

Om de verhouding van Theologie en Philosophie goed te vatten (Maccovius drukt dit steeds karaktiseerend uit: *Philosophia ancillante*) is het noodig allereerst te letten op het gansch onderscheiden obiect dezer vakken van Wetenschap. Maccovius wijst voortdurend op dat onderscheiden obiect der Theologie en Philosophie, en ontleent daaraan zijn hoofdbewijs dat het a priori reeds onmogelijk is dat de Theologie en Philosophie in onderlingen strijd zijn. „Obiectum Theologiae et Philosophiae sunt diversa et distincta. Non tamen pugnant Theologia et Philosophia. Nam ars sutoria et sartoria, etsi diversa habeant obiecta, tamen non pugnant inter se." [3]) En dit wordt weer nader toegelicht met de thesis dat de ééne waarheid nooit met de andere waarheid strijdt, maar dat daarom toch die twee waarheden onderscheiden zijn, en niet geïdentificeerd mogen worden. „Verum cum vero non pugnat. Sed tamen potest esse distinctum; itaque veritas Theologiae non pugnat cum veritate Philosophiae, et tamen sunt distinctae. v.g. Philosophia docet virginem parere non posse, *naturaliter* hoc verum est. Theologia docet virginem parere posse *supernaturaliter*, et hoc verum. Hae veritates non sunt eaedem, et tamen sunt veritates non pugnantes." [4])

---

[1]) Metaphysica, p. 7.
[2]) Dist. Theol., p. 71.
[3]) Dist. Theol., p. 7.
[4]) Dist. Theol., p. 8.

In zijne Metaphysica behandelt Maccovius deze quaestie breedvoeriger. Hij geeft daar nog een ander voorbeeld aan, dat de Theologie iets waars kan zeggen, en dat de Philosophie iets tegenovergestelds als waarheid kan poneeren, en dat toch beiden elkander volstrekt niet uitsluiten. De Philosophie leert: „Ex nihilo nil fit." De Theologie leert een „Creatio ex nihilo." De oplossing voegt Maccovius er aan toe. De Philosophie n.l. leert: „ex nihilo nil fieri *per causas secundas*, per vim finitam naturae." De Theologie leert: „fiere aliquid ex nihilo, *per causam primam*, Deum, vimque eius infinitam." [1])

Wat is dan het onderscheiden obiect van Theologie en Philosophie? Het obiect der Theologie is „quod est supra naturam;" als obiect der Philosophie hebben we de *naturalia* aan te merken. Supranaturalia en Naturalia, dat is de distinctie. Op een andere plaats noemt Maccovius het bij den Griekschen naam: physica et hyperphysica. [2]) En nu mag de Philosophie nooit in iets berusten wat *contra naturam* is, maar heeft wel in aanbidding te accepteeren wat *supra naturam* is „quia gratia accedit ad naturam, eamque excedit, non abolet." [3])

En na alzoo gezien te hebben dat de Theologie en Philosophie twee geheel onderscheidene wetenschappen zijn, ieder een eigen, van elkander verschillend obiect hebben, alsnu kan ook gezien worden waarom die Philosophia als ancilla der Theologie kan optreden, en als causa instrumentalis voor de Theologie kan worden aangemerkt.

In de Theologische redeneering hebben we altoos op dit onderscheid tusschen *natuurlijk* en *bovennatuurlijk* te letten. Als er gesproken wordt van de Generatie van den Zoon, hebben we van die Generatio aeterna niet aardsch te gedenken. „Quod autem sit hyperphysica, liquet; quia Deus natura non est, sed aliquid supra naturam." [4])

De Scholastieken maakten de onderscheiding tusschen

---

[1]) **Metaphysica, p. 7.**
[2]) **Dist. Theol., p. 19.**
[3]) **Dist. Theol., p. 69.**
[4]) **Dist. Theol., p. 19.**

Veritas Theologica en Veritas Philosophica, daarmede bedoelende dat Theologisch waar was, wat werkelijk waar was, Philosophisch waar, wat ze door drogredenen als waar konden bewijzen. Maccovius noemt dat een distinctio mala, en verfoeit hun spitsvondige onderscheidingen van „distinctio chymerica" (quae sunt salebrosa) en van „distinctio vitrea" (quae habet fucum seu colorem). Hij noemt het sophisterij wanneer de Scholastieken gingen napluizen of de muis een pes rationalis of irrationalis had, en dan concludeerden een pes irrationalis, want „rationale enim pertinet ad totum hominem." [1])

Maar die quaestie is een geheel andere dan de „quaestio nobilis", zooals Maccovius deze in tegenstelling met die „distinctio mala" noemt, hoe de Theologische waarheid zich tot *echte* Philosophische waarheid verhoudt.

„Utrum nempe quod in Theologia est verum, falsum esse possit in Philosophia, et' quod in Philosophia verum est, falsum esse possit in Theologia?

En dan mag deze vraag nooit affirmatief beantwoord worden, want iedere wetenschap heeft haar eigen obiect. Deze vraag moet negatief beantwoord, echter met eenige „cautiones."

1°. „Quod evertit in Philosophia est verum, id non evertit Theologia, sed recipit vel simpliciter, vel cum distinctione et limitatione aliqua."

De Theologie ontvangt dus van de Philosophie de philosophische waarheden, en geeft haar de theologische waarheden, en omgekeerd doet de Philosophie evenzoo.

B.v. de Philosophie zegt: De mensch bestaat uit een anima rationalis en een lichaam. En hiervan geldt het: „hoc *simpliciter* recipit Theologia." Als de Philosophie zegt: „Ex nihilo nihil fit", dan accepteert de Theologie dat „cum determinatione", en voegt daaraan toe: „ab agente naturali finito." Als de Philosophie zegt: Eene maagd kan niet baren, dan accepteert de Theologie dat, maar voegt de correctio er aan toe „ordinarie", echter wel „extraordinarie."

---

[1]) Dist. Theol., p. 59.

2°. „Philosophia de rebus subiectis iudicat, de ignotis nihil pronunciat, neque in hanc, neque in illam partem."

D. w. z. de Philosophie heeft zich niet in te laten met quaesties als de menschwording Gods, of ook met de vraag, of de geringste zonde ook een eeuwige straf verdient. Die liggen niet op haar terrein; als zij die wil weten, heeft ze bij de Theologie ter schole te gaan.

3°. „Distinguendum etiam fuerit falsum ab alieno." Men moet zich niet aan begripsverwarring schuldig maken. Als ik de Logica definieer „ars dirigens mentem in cognitionem rerum," dan kan ik die definitie, hoe waar ook op zichzelf, niet toepassen wanneer ik spreek van de logica in iets, of van de logica eener zaak. Als ik een lichaam definieer: „quod sit constans ex materia et forma naturalibus," dan kan ik deze definitie niet toepassen als ik in de Mathematica van een lichaam spreek, „quia Mathematicae non est tractare de corpore Physico."

4°. .... (dit punt behandelen we straks).

Maar is er dan *nooit* strijd tusschen Theologie en Philosophie? Ja wel, maar niet *per se*, doch *per accidens*.

5°. „Verum in Philosophia, falsum esse potest in Theologia, et vicissim, non quidem per se, sed per accidens, quatenus inique detorquetur, seu perverse applicatur; quae Graecis vocatur mala ἐφαρμογή vel propter μετάβασιν, hoc est, transitum ob uno genere in alterum."

Dat komt dus daar vandaan dat de Philosophie zooveel behandelt, waarbij van toepassing op de Theologie geen sprake kan zijn. Doet men dat toch, dan staat de zonde voor de deur. B. v. de Philosophie definieert de substantie: „quae substat accidentibus." Doch deze definitie geldt alleen van de substantia creata, en nooit mag ze op God worden toegepast „at applicata Deo et ad Deum relata, merito reiicietur, et ob applicationem malam, et quod hoc pacto committatur transitus de genere in genus." [1])

Ook in zijn Loci Communes behandelt Maccovius deze punten. Wat in de Metaphysica het 5de punt is, is daar het

---

[1]) Metaphysica, p. 51, 52.

eerste punt. In zijn Loci geeft hij dienaangaande nog een ander voorbeeld, dat onze aandacht waard is.

In de Philosophie geldt het van de generatie als axioma: „Generatio est mutatio a non esse ad esse." Maar deze philosophische definitie van de generatio kan nooit op de generatio aeterna worden toegepast. „Sed generatio haec (Physice definita) translata adgene rationem Filii Dei ἀνέφατον, toto genere differentem ab ea (est enim hyperphysica, actus purus aeternus quo simul sunt gignens et genitum) reiicitur ab Euangelista et quovis Orthodoxo." [1])

En als conclusie van al deze beschouwingen eindigt Maccovius dan in zijn Loci Communes met deze Thesis:

6°. „Veritas una non repugnat alteri veritati, ut interim non necesse est, ut una sit altera; potest enim non repugnare, et tamen esse diversa."

God is een Geest. De mensch heeft een lichaam. Dat zijn twee waarheden. De eene waarheid heft de andere niet op. „Sunt tamen, ut propositiones diversae, ita propositionum istarum veritas diversa." [2])

Gelijk wij ten opzichte van de bona consequentia zagen, dat Maccovius alleen de consequentie uit Gods Woord afgeleid aanvaardde, en dat hij de ratio als instrument der Theologie aanvaardende, alleen de ratio illuminata van den wedergeboren mensch erkende, zoo hebben we ook thans na te gaan met *welke* Philosophie Maccovius rekening wilde houden.

En dan bant Maccovius al dadelijk de Pseudo-Philosophie van de erve der Sancta Theologia. Dat is het 4de punt van de Metaphysica, dat we nu bespreken willen. Het luidt: „Quod Philosopho verum est, hoc potest esse falsum in Theologia, quia eius Philosophia potest esse Pseudo-Philosophia." Verworpen moet worden de paganistische Philosophie der heidensche wijsgeeren. Als de Philosophie van den onwedergeboren mensch, buiten Gods Woord om, ja tegen Gods Woord in, leert dat de ziel sterfelijk is, zoo-

[1]) Loci Comm., p. 915.
[2]) Loci Comm., p. 915.

als bij POMPANATIUS, dan houdt de Sancta Theologia daar geen rekening mede. Als PROCLUS leert dat tijd en eeuwigheid hetzelfde zijn, want dat de tijd nooit is begonnen, maar eeuwig is, dan wendt de Theoloog van zulke Pseudo-Philosophie afkeerig de ooren af. Als de valsche Philosophie der wereld ons wil diets maken dat het een Gode onwaardige voorstelling is, dat Hij ook over de kleine dingen regeert, dan zal de Theoloog de ware wijsheid tegenover die wereldsche dwaasheid doen hooren. Als de waanwijze Philosooph den mensch wil doen gelooven dat de wereld eeuwig is, dan zal de Theologie zoo trouwelooze ancilla niet langer op haar heilige erve dulden, en zich geroepen achten den heiligen krijg des Heeren tegen haar uit te roepen. Zoo waar is het woord van Schenckius: „Multa Philosopho accidere, quae Philosophiae per se non insunt." [1])

Van de ijdele Philosophie dezer wereld, die zich in spitsvondigheden en nietige quaesties verliest, moet de Christen in het algemeen, de Theoloog in het bijzonder, aflaten, naar het Woord des Heeren.

Tegen de valsche Philosophie, de Pseudo-Philosophia, der waanwijzen en eigenwijzen, moet de strijd worden aangebonden, en de Philosophia Christiana worden hoog gehouden.

Al vorens deze § te eindigen, wensch ik het oog op eenige voorbeelden te vestigen, waarin Maccovius een voorbeeld geeft van de applicatie der Philosophie op de Theologie. [2])

In den Locus de Deo wordt gevraagd: An sit Deus ens?

---

[1]) Metaphysica, p. 51; Loci Comm., p. 915.

[2]) Maccovius gebruikt in zijn dogmatische betoogen telkens philosophische regels. Enkele wil ik er van noemen.

Non effectus excedit virtute suam causam. (L. C., p. 84).

Scienta praesupponit scibile. (L. C., p. 159).

Qui destinat ad finem, destinat media ad ipsum ducentia. (L. C., p. 185).

Causa efficiens diverso respectu est medium et causa. (L. C., p. 235).

Destructo subiecto, destruitur accidens. (L. C., p. 302).

Relatio non componit, sed distinguit. (Dist. Theol., p. 30).

Voluntarium est, quod fit ratione praeeunte. (Dist. Theol., p. 37).

Omnis vera negatio pendet a vera affirmatione. (Anti-Socinus, p. 8).

Quicquid est causa causae est etiam causa causati. (Anti-Socinus, p. 65).

De Philosophie definieert het begrip van Ens: „quod habet essentiam." Ens en Essentia worden dus onderscheiden, en de essentia is de forma Entis. Maar de Theologie leert van God de simplicitas. Aan deze moeilijkheid trachtte DAMASCENUS te ontkomen door van God als ὑπερουσία te spreken. Maar Maccovius merkt op, dat dit een omschrijving, niet een definitie is, „incertum aliquid denotari." DIONYSIUS zegt ook al: Deus est supra omne ens. De Neo-Platonicus: Deus non est ens. SCALIGER zegt: Deus est essentia. Maccovius zegt, dat het woord Ens op God wordt toegepast, „non per modum generis univoci, sed analogi." Als men van God zegt dat Hij substantia is, dan wordt dat „non univoce, sed analogice" bedoeld.

Maar om van het woord af te laten en op de zaak zelf te komen, dan heeft men Ens of *stricte* of *late* te nemen. *Late* genomen ziet het op den actus essendi, op de natura rei existentis. In dien zin nu is God een Ens. Maar *stricte* genomen, wordt het van de essentia onderscheiden. In dien zin is God supra ens, want het onderscheid van existentia en essentia gaat bij God, krachtens de simplicitas, niet door. Maar God is wel Essentia, sensu abstracto genomen, evenzoo als God geen Ens is *censu concreto,* maar alleen *sensu abstracto.* In het algemeen zegt Maccovius dan ook: „propter summam enim et simplicissimam perfectionem rectius, ac verius de Deo abstracta, quam concreta praedicantur." Hij spreekt daarom ook liever van de sapientia Dei, dan van Deus sapiens, liever van de omnipotentia Dei dan van Deus omnipotens.

In absoluten zin is er alleen bij God van essentia en existentia sprake. Maar in absoluten zin kan dan ook ten opzichte van den mensch niet van essentia of existentia gesproken worden, want al de creatuur ontleent essentia en existentia aan God. „Solus Deus est, quia aeternus est, hoc est, quia exordii et finis est expers." — „Inter finitum et infinitum non datur proportio." [1])

Soortgelijke quaestie komt in den Locus de Decreto ook

---

[1]) Metaphysica, p. 10, 11.

ter sprake: „Utrum peccatum sit ens vel non ens?" Het peccatum omissionis is geen Ens, of, het is meer bepaald „non ens, non negativum, sed privativum." En hierin ligt tevens het antwoord op het sophisma: „Propter non ens nemo punitur; Peccatum est non ens; Ergo." Want het peccatum is een non ens privativum, en niet negativum.

En leert FLACCIDUS in den Locus de peccato originali: „Peccatum originale est Ens", dan zegt Maccovius: Falso. Want één van tweeën: òf het is een Ens independens, en dan is het God, òf het is een Ens dependens, maar dan is het ook in fieri, in esse, in conservari van God dependens, en dat is blasphemie. Flaccidus antwoordt: is het dan nihil? want ens óf non ens is ten slotte toch het alternatief. Tertium non datur. En dan ligt de conclusie voor de hand „propter nihil homo punitur a Deo, quod absurdum." Maccovius antwoordt, dat de Metaphysica ons een tweeërlei nihil leert (nihil duplex), *a.* een nihil negativum; *b.* een nihil privativum. En nu appliceert hij deze Metaphysica alzoo op de Theologie: „Propter nihil negativum nemo punitur. At punitur aliquis propter nihil privativum, quale est peccatum." [1])

---

§ 8. Handhaving van het gebruik der kunstwoorden.

Hiermede nu hangt ten nauwste saam, ja, is er onafscheidelijk mee verbonden, het gebruik van technische woorden, van philosophische termen die niet aan den Bijbel ontleend zijn, maar die men aan de Philosophie te danken heeft. Men weet hoevelen daar bezwaar tegen hebben, en zeggen, alleen eene Bijbelsche Theologie te willen aanvaarden, en alleen Bijbelsche woorden te willen gebruiken. Te begrijpen is het, dat Maccovius bij zijne philosophische en metaphysische beschouwingen in relatie tot en in verband met de Theologie, zich ook voor het gebruik der kunsttermen te verdedigen had. Deze § wil onderzoeken, wat

---

[1]) Metaphysica, p. 12.

Maccovius tot verdediging dezer technische uitdrukkingen en kunsttermen aanvoerde. Maccovius erkent zelf dat de H. Schrift geen philosophische taal heeft. „Stylus sacrarum Literarum est popularis; Scriptura enim non Philosophatur." [1])

Maar Maccovius heeft reeds aangetoond, dat de H. Schrift obiect van wetenschappelijk onderzoek (cfr zijn modus magis exquisitus) is voor den wedergeboren Theoloog met de ratio illuminata. „*Sive in ecclesiis, sive in scholis*" is de distinctie die hij aangeeft. En als hij dan een schoolschen term gebruikt, dan voegt hij er meestal aan toe: „ut Schola docet," of „ut Scholastici dicunt," of „ut in scholis loqui malunt." Juist dat *in Schola docere*, de Logica en de Philosophie en de Metaphysica als instrumenta gebruiken, brengt noodwendig met zich mee het spreken van een schoolsche taal en het aanwenden van schoolsche termen.

•En als dan b. v. in den Locus de Trinitate bij de quaestie van het onderscheid tusschen Wezen en Persoon, gevraagd wordt: „An ista vocubula toleranda, in scriptura qui non haberi videntur?" dan antwoordt Maccovius: At res ipsa habetur in scriptura; ubi autem de re constet, in verbis faciles esse debemus. Aequipollens personae extat, Hebr. 1. 3. Ubi Christus ὁ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως τοῦ πατρός: Idem de vocabulo trinitatis censendum; huius enim synonymum a lege coniugatorum est; vide, 1 Joh. 5. 7. [2])

En na dan aldus het gebruik der kunsttermen te hebben aangegeven, en de gronden ter verdediging er van te hebben aangevoerd, spreekt hij in zijne Metaphysica nader over den modus quo:

„Usus terminorum Philosophicorum consistit, vel in applicatione, vel in modo applicandi."

Er is namelijk een tweevoudig gebruik dier termen. Ze kunnen n.l. òf *proprie* òf *analogice* gebruikt worden. Dan heeft men voorts zeer te letten op de *quaestiones mixtae*, waar al van zelf philosophische woorden en kunsttermen in begrepen zijn door het obiect. Maccovius gaf reeds elders

---

[1]) Dist. Theol., p. 62.

[2]) Theol. Quaest., p. 87, 88.

het voorbeeld aan van den strijd over de Sacramenten waar het juist metaphysische praemissen zijn die den Calvinist de Consubstantiatie van Luther en de Transsubstantiatie van Rome doen verwerpen. Maar wat hier meer ter zake doet, al die termen van accidentia, subiectum, complexum, transmutatio etc., die in dien strijd niet ontbeerd kunnen worden, zijn termen aan de Metaphysica ontleend. En hier is het dat hij den Theoloog bij het gebruik dier philosophische termen vooral vermaant nauwkeurig op het juiste gebruik dier termen toe te zien.

„Analogice termini Philosophici applicantur rebus Theologicis, vel ratione modi simul et rei, vel ratione modi tantum."

„In primis accurate distinguendum fuerit, quid Deo analogice, et quid per tropum tribuatur, ne quod per tropum tribuitur, illud analogice tribui putemus, aut quod analogice, id per tropum tribui censeamus."

De beteekenis dier beide citaten zagen we reeds in § 6.

Als men nu weet, dat b.v. iemand als Ypey de onderscheiding van Theologia archetypa en ectypa, van Theologia unionis, visionis en stadii „beuzelachtige onderscheidingen" noemt, en het beroemde werk van à Marck qualificeert als „een verveelend dwaalhof van verbijsteringen"; [1]) als wij zien hoe Buddeus, blijkbaar met instemming, meedeelt dat Hulseman het gebruik der woorden als irresistibilitas, praedefinitio, praedeterminatio etc., een gangraena noemt, [2]) dan zien we al dadelijk, door hun keuze van woorden, waar ze hun misnoegen over te kennen geven, uit welken hoek de wind waait, en waar hun de schoen wringt. Zij willen niet aan de Philosophie omdat ze de consequentie, waar die Philosophia sana toe brengt, weigeren te aanvaarden.

En daarom laat Maccovius van de Schoolsche Theologie niet af, handhaaft hij haar met al de kracht die in hem is, en toont overal en allerwege duidelijk en klaar aan dat, wie de consequentiën van Gods Woord verwerpt, Gods Woord

---

[1]) Ypey, *Beknopt Letterk. Gesch. der System. Godgel.*, I, p. 9.
[2]) Buddeus, *Isagoge Historica-Theologica*, p. 416.

zelf verwerpt. En in het algemeen mag hier wel aan toegevoegd worden, dat aan Maccovius niet genoeg dank gebracht kan worden dat hij de Theologia Scholastica aan onze Vaderlandsche Academiën heeft ingevoerd.

Hoe kan men zich tegenwoordig eene Theologische Dogmatiek denken waarin b.v. niet gesproken wordt over de antithese van per necessitaten of per accidens en contingens; waar men niet gesteld wordt voor de distinctie van potentieel, habitueel en actueel; van essentia en qualitas; waarin niet geredeneerd wordt van á priori en á posteriori; van formeel en materieel; van organisch en mechanisch; van ideëel en reëel; waarin geen beschouwing gegeven wordt van relaties en momenten? Ja, men zou deze reeks vragen verduizendvoudigen kunnen. Hoe kan men tegenwoordig een *wetenschappelijke Theologie*, laat staan een *Gereformeerde* Theologie denken, zonder de aanwending dezer begrippen! En toch deze begrippen zijn aan de Philosophie ontleend, deze termen zijn aan de Metaphysica te danken.

---

§ 9. Afwijzing der spitsvondigheden.

Als we over de Scholastiek van Maccovius spreken, moet ook worden nagegaan hoe Maccovius tegenover de beuzelarijen en spitsvondigheden stond. We hebben gezien welke nietige, onzinnige, ja soms godslasterlijke quaesties sommige Middeleeuwsche Scholastieken behandelen dorsten.

En dan zegt Maccovius dat hij er, juist om de Sanctitas der Theologie, niet van weten wil. „Quia Deus Theologiae autor est, atque causa prima, quaestiones curiositatis et dubitationis reiiciendae erunt, docilitatis tantum admittendae." [1])

En als hij dan in zijn Dogmatiek soms eenige van die beuzelarijen en spitsvondigheden noemt, dan deelt hij alleen mede dat men daarover gemeend heeft te mogen redetwisten, maar hij zelf gaat er niet op in. Quaesties als deze, wat de eerste zonde in de engelenwereld was; of er eerst

---

[1]) Loci Comm., p. 3.

één engel gezondigd heeft, of wel dat alle engelen, die gevallen zijn, tegelijk gezondigd hebben, wil Maccovius niet trachten op te lossen. „Verum cum haec quaestio certa in Scriptura testimonia non habeat, inutilis est, atque adeo a nobis negligenda." [1])

Als er zijn die aldus redekavelen: God kon van eeuwigheid af scheppen, dus de schepping heeft er ook van eeuwigheid af kunnen zijn, dan noemt Maccovius zulke wijsgeeren „absurdi philosophi." [2])

Als er zijn die zich bezighouden met quaesties of God Zijn schepping niet beter had kunnen maken: „Utrumne Deus ea quae condidit, meliora condere potuerit?" Dan snijdt Maccovius zulke quaesties af: „Vanam et curiosam quaestionem esse." [3])

Als Maccovius zijn studenten wijst op de sophismata der Socinianen, dan waarschuwt hij ze: „caute tamen hic agat Theologiae studiosus." [4])

Zelf geeft hij het voorbeeld in zijn Anti-Socinus, waar hij op allerlei hem tegengeworpen Sociniaansche spitsvondigheden antwoordt: „Priores non probant suam, nisi ex voce, quae probandi ratio admodum Sophistica, ut alia omittam." [5])

We zagen reeds dat Maccovius zegt, dat de mensch tegenover de H. Schrift drieërlei standpunt kan innemen. Dat van infidelitas zooals de lieden van Capernaüm deden, waartegenover de docilitas van Maria. Maar nu is er ook een curiositas, zooals van Nicodemus. En bij den Studiosus Sacrosanctae Theologiae mag van die curiositas zelfs geen sprake zijn. [6])

Maar al heeft de Theoloog van spitsvondigheden zich te onthouden, heel iets anders is het een oog te hebben ook voor het kleine. De Theologie heeft *alles* te onderzoeken wat Gods Woord openbaart. Deze nadere bepaling stelt

---

[1]) Loci Comm., p. 896.
[2]) Dist. Theol., p. 25.
[3]) Theol. Pol., p. 77.
[4]) Theol. Pol., p. 29.
[5]) Anti-Socinus, p. 142, 148.
[6]) Metaphysica, p. 45.

aan de Theologie een grens. En nu openbaart Gods Woord niet alleen groote maar ook kleine dingen en vraagt ook daarvoor onze aandacht. Zooals de geneesheer niet alleen de groote organen van het lichaam moet onderzoeken, maar ook de kleine spiertjes en vezeltjes, zal hij een *wetenschappelijk* medicus zijn, zoo ook heeft de Theoloog niet alleen de grootsche dingen van de Godsopenbaring te onderzoeken, maar ook de kleinere, de schijnbaar minder belangrijke, zal hij aanspraak mogen maken op den naam van *wetenschappelijk* Theoloog. En dan zal hij ook in dat kleine de grootheid Gods zien. De hoeveelheid uwer haren gaat niet buiten het doen Gods om. Het vallen van een muschke op de aarde is een uiting van Gods wil. Daarover na te denken is niet in spitsvondigheden opgaan. Al wat Gods Woord zelf ons van God, Zijn Wezen, Zijn werken, Zijn deugden openbaart, is al onze aandacht meer dan overwaard. „Quae Deus nobis in Verbo suo patefecit, ea nobis nequaquam inscrutabilia esse." [1])

Dr. Woltjer wijst er op dat *één* korrel zaads raadselen bergt die nog geen mensch heeft opgelost. Het rond worden van een zich vormenden waterdruppel deed in de 17de eeuw twee der grootste geesten twisten over de oorzaak. Dr. Woltjer roept uit: „Ook in de *kleinste* dingen zijn *diepten* Gods te onderzoeken." (Ik cursiveer). [2])

Er is dus een element van waarheid in als de Doctores Ecclesiae der Middeleeuwen trotsch zijn op het ontdekken van nieuwe detailpunten, „nicht anders als die gleichzeitigen Architecten der gothischen Dome, welche immer wider neue Gliederungen und Ornamente an den Türmen, Bogen und Giebelfenstern ihrer Kirchengebäude anzubringen wussten," [3]) maar Maccovius wees er op, en dat is zijn verdienste, dat ook die kleinigheden, nooit product onzer verbeelding mogen zijn, maar alleen aan Gods Woord mogen ontleend worden.

---

[1]) Loci Comm., p. 40.

[2]) Ideëel en Reëel, p. 10, 11.

[3]) Nitzsch, *Real-Encycl.* Herzog, sub voce, *Scholastische Theologie.*

§ 10. Veroordeeling van het dorre Rationalisme.

Na al wat we over de Scholastiek van Maccovius geschreven hebben, is het nu wel duidelijk en met de stukken bewezen, dat van Scholastiek in den min gunstigen zin des woords, bij Maccovius geen sprake kan zijn. Wie dat zegt toont òf Maccovius niet gelezen te hebben, òf hem niet begrepen te hebben. Van dat dorre intellectualisme, van dat droge rationalisme wil Maccovius niets weten, hij is er afkeerig van, hij verfoeit het. Maccovius is niet „ongenietbaar", zooals men vaak hoort. Hij is boeiend en interessant. Hij geraakt in vuur als het om de eere Gods of om de glorie van Christus gaat. Als de quaestie te berde gebracht wordt of er bij Christus mogelijkheid van zondigen was, dan gaat Maccovius niet een dor, droog en intellectueel betoog houden dat zulks onmogelijk is, maar zegt hij in heiligen toorn: „Quod vero (ut hoc obiter moneamus) aliquis ex eo, quod Christus Angelica consolatione opus habuit, statuit impie, imo dicam apertius, diabolice, Christum peccasse potuisse"..... [1])

Hoe anders ook te verwachten van een man, die een Rhetorica aan zijn studenten gaf, die als Orator ook met eere genoemd mag worden, blijkens zijn keurige gevoelvolle rede: „In obitum Videlii." [2])

Als Maccovius zijn tegenstanders bestrijdt, dan gaat hij hun argumenten niet dor en droog uitpluizen als een scholastiek kamergeleerde, maar roept hij in enthousiasme, vol vuur uit: „o brutum obtusumque telum!" [3])

Ja, Maccovius redeneert veel, maar zijn redeneertrant is duidelijk, klaar en glashelder. Men begrijpt Maccovius ter-

---

[1]) **Loci Comm., p. 601.**

[2]) **Vooraan in zijn Opuscula Philosophica afgedrukt, en waarvan de aanhef aldus luidt: Video mihi idem accidisse, quod olim Polo Histrioni contigit, ut neque fictus neque simulatus luctus agendus sit hoc loco, sed verus plane ac certus dolor exprimendus. Nihil hic fucatum, nihil ad imitationem effictum. Ex vero, ex animo, ex re ipsa magnus mihi incumbit maeror, magna me cruciat miseratio, torquet iacturae magnitudo, vexat indignitas ipsius rei. Quo maior mihi venia debetur si tanta pressus sollicitudine, si tanto pressus dolore, minus assequi potero quod opto......**

Is dat taal van een drogen intellectualist. Is die taal ongenietbaar? De lezer oordeele!

[3]) **Loci Comm., p. 807.**

stond. Zijn bedoeling is altoos te vatten. Men weet niet alleen precies wat hij niet wil, maar ook zeer duidelijk wat hij wel wil.

Zijn redeneertrant is niet de dorre betoogtrant, die den geest vermoeit, maar het is altoos bezielende, verheffende taal, en alles wat hij leert wordt alleen aan Gods Woord ontleend, met redenen omkleed, met voorbeelden toegelicht. Bij Maccovius vinden we niet den dorren betoogtrant, integendeel vaak boeiende beeldspraak.

Als hij de stelling verdedigt, dat bij God de middelen op het einddoel zijn aangelegd en dies *respectu ordinis* dat einddoel voorop staat, dan wijst hij op het beeld van den dokter, bij wien op den voorgrond staat de genezing, terwijl in de practijk de middelen voorafgaan. „Sic Medicus prius intendit sanitatem, quam medicinam, at in exequendo prius medetur, quam sanat." [1])

Wanneer hij wil duidelijk maken dat het den vromen in dit leven nimmer kwalijk, en den boozen nimmer wel gaat, dan doet hij dat door een schoone gelijkenis die hij ergens vond en zijn studenten meedeelt. Daar was eens een kluizenaar, zoo verhaalt hij dan, die door den welstand der goddeloozen aan het Godsbestaan of aan het Godsbestuur ging twijfelen. Dies zeide hij het kluizenaarsleven vaarwel en ging de wereld wederom in. Maar God zond hem een Zijner engelen als reisgezel. Saam kwamen zij bij iemand in, werden vriendelijk ontvangen en onthaald. Maar 's nachts nam de engel den kluizenaar mede en stal van zijn gastheer een gouden kroes. Den volgenden dag kwamen zij bij een ander, werden wederom gastvrij ontvangen, en 's nachts roept de engel den kluizenaar weer mede, maar verworgt intusschen een jong kindje dat daar in de wieg lag. Nu komen ze bij een derde. Daar worden ze niet ontvangen, moeten onder den blooten hemel in de open lucht slapen. Als de nacht voorbij is, geeft de engel dien onvriendelijken gastheer den gouden kroes, dien hij van den eerste had gestolen. Toen kwamen ze bij een die hen weer allervrien-

---

[1]) Loci Comm., p. 218.

delijkst ontving. Bij het afscheid nemen vraagt de engel of de knecht een eind weegs mocht meegaan om den weg te wijzen. Bij de eerste brug aangekomen die over een onstuimige rivier voerde, grijpt de engel den knecht aan en werpt hem in de diepte te pletter. Nu wil de kluizenaar zich van dien boozen engel terugtrekken, hem voor een schurk houdende. Maar de engel openbaart zich dat hij een engel Gods is, dat hij van God is gezonden om Zijn wil te volbrengen. Hij was ook tot den kluizenaar gezonden, om hem te toonen, dat veel wat onrechtvaardig schijnt in 's menschen oog, toch goed is. En dan verklaart die engel hem het doen Gods in al deze dingen.

De man met den gouden kroes was vroeger godvreezend geweest, maar sinds dat overvloed zijn schuren vulde, had hij zijn God vergeten, en nu kwam God hem zijn welstand ontnemen, opdat hij tot God zou wederkeeren.

De onvriendelijke gastheer heb ik dien gouden kroes geschonken, omdat hij een man dezer wereld is, voor de toekomst geen hope heeft, opdat hij dan ten minste in dit leven nog een deel zou hebben. De man wiens kind ik doodde, was vroeger barmhartig en milddadig, maar toen hij een erfgenaam had gekregen, heeft hij zijn hand den armen onttrokken, daarom is hem dat kind ontnomen, opdat hij tot zijn oude weldadigheid zou terugkeeren. En voorts dien knecht van den vriendelijken gastheer heb ik gedood, omdat hij voornemens was, dien eigen nacht, zijn heer en vrouw te vermoorden. „Gaat heen, en wil van de Goddelijke voorzienigheid, omdat het den goeden kwalijk en den kwaden welgaat, niet verkeerdelijk oordeelen." [1])

Bij de quaestie van de unio hypostatica in Christus, rijst de vraag hoe deze in verhouding staat tot de Nedervaart ter helle en den eeuwigen dood dien Christus geleden heeft. Maccovius maakt dat duidelijk door het beeld van zwaard en schede. „Quemadmodum homo habens ensem in vagina, quando vult, exerit ensem, et tamen una manu vaginam tenet, et altera ensem: Sic divina persona per mortem,

---

[1]) Loci Comm., p. 450.

animam a corpore, veluti ensem a vagina separavit, utramque partem tamen sibi habet unitam: per resurrectionem autem animam corpori copulavit, quasi ensem reponens in vagina." [1])

Bij de verhouding van Kerk en Staat, zegt Maccovius, dat de Staat niet in formeelen zin aan de Kerk gebonden mag zijn, echter toch aan de Kerk voorlichting over de zaken van haar competentie vragen moet, zooals de Magistraat dat ook aan den Medicus doet, in zaken van medischen aard, zonder echter formeel daartoe verplicht te zijn: „quod Magistratus Medicis consulunt, cum quaeritur, an quis sit veneno extinctus: neque tamen Magistratus sequitur Medicorum sententiam obedientia quadam, sed ratione, nempe Medici eas afferunt sententiae suae rationes, quibus perspectis Magistratus iudicat." [2])

Op de quaestie waarom, en waartoe wij gelooven moeten en ons geloof te belijden en te beleven hebben, als alles toch reeds bepaald is, antwoordt Maccovius met het beeld van een gevangene in zijn kerker, voor wien vrijspraak is bedongen, of gratie verworven. Dan komt het niet alleen op die vrijspraak aan, maar ook op de mededeeling en toepassing daarvan. „Ut non satis est pro captivo malefico, qui in carcere detinetur, lytron solvisse, sed insuper requiritur, ut ipsi hoc ipsum indicetur, ut sciat se liberatum esse: hoc enim omnem dolorem, quem ex carceris molestia pertulerat, et metum, quo ex supplicii expectatione cruciabatur, animo eiicit: ita non satis est iustificatos nos esse, nisi sciamus et cognoscamus hoc ipsum beneficium." [3])

Maccovius spreekt ook veel over het berouw der bedreven zonde. Er is drieërlei berouw: 1°. de *poenitentia legalis*, zooals bij de mannen van Ninevé; 2°. de *poenitentia evangelica*, het berouw van den waarachtig bekeerde, die zeker is van de vergiffenis zijner zonde; 3°. de *poenitentia hypocritica*, zooals we die bij Ezau en Judas vinden. Daaraan voegt Maccovius de vermaning toe om zijn berouw nooit

---

[1]) Loci Comm., p. 546.
[2]) Loci Comm., p. 659.
[3]) Loci Comm., p. 678.

uit te stellen. De dood wenkt ieder uur, ons leven is zoo onzeker. En dan deelt hij mede van een Rabbijn, aan wien gevraagd was, wanneer wij rouw moesten bedrijven over onze zonden, en die toen antwoordde: de laatste ure voor uw dood! Toen daarop wederom gevraagd werd: maar waaraan kunnen wij weten, wanneer het de laatste ure voor onzen dood is? zeide hij: juist omdat we daarvan geheel onkundig zijn, hebben we iedere ure van ons leven als de laatste te beschouwen. Het is ellendig, om den bloei van ons leven aan Satan te wijden en niet meer dan het overschot (faeces decrepitae) voor God te bewaren. [1])

Men moet zich zeer in acht nemen voor een schisma. Dat mag nooit om een kleinigheid plaats hebben, want dat zou zijn als wanneer de Medicus om een klein wondje het geheele been afzette. [2])

De moeilijke quaestie van het supralapsarisme dat God geen auteur der zonde is, maar toch de zonde gewild heeft, tracht Maccovius niet te „probare" maar te „illustrare." Als de zon weggaat dan komt de duisternis. Maar daarom is de zon geen oorzaak der duisternis. En zoo ook als de zon van Gods heiligheid wordt teruggetrokken, dan komt de duisternis der zonde, maar daarom is die glans van Gods heiligheid nooit oorzaak der zonde, en God geen Auteur der zonde. [3])

Deze enkele voorbeelden, uit de velen, mogen volstaan om te doen zien, hoe volstrekt onwaar het is, dat de voordracht van Maccovius dor, droog, onsmakelijk en ongenietbaar is. En voorts, wie Maccovius' werken gelezen heeft, zal daarin gedurig een heilige mystiek des harten gevonden hebben, gepaard met helder en klaar inzicht in de geopenbaarde waarheid. Maccovius is vijand van alle Intellectualisme en Ratio-

---

[1]) Loci Comm., p. 801.

[2]) Loci Comm., p. 840: „Nam ut, si ulcus (quod idem non sit Carcinoma, aut ulcus Cacoëthes) partem aliquam corporis occupavit, puta digitum, non est continuo recidenda ea pars, sed vel emplastris curanda, vel tolerandum est malum, donec (ut loquuntur Medici) viribus naturae expurgetur: sic non statim atque oritur in Ecclesia opinionum diversitas, adhibendum est ferrum; Nam haec medicina est carnificina."

[3]) Theol. Quaest., p. 37.

nalisme, niet alleen in de voordracht der zaak, maar ook in de zaak zelve. Maccovius eerbiedigt de Mystiek, erkent haar recht van bestaan, acht haar een onmisbaar vereischte voor den waren theoloog. De Theologie is niet maar verstandswerk, hersengymnastiek. Het komt er niet alleen op aan of men consequenties kan trekken uit de gegevens van Gods Woord. Neen, Gods Woord *zelf* moet geloofd, en daarom moet *ook* de consequentie geloofd worden. Het verstandswerk kan een Turk of Jood wel doen. „Sic si Turca aut Judaeus daret, Jesum Christum esse Filium Dei, equidem eundem et Deum et hominem esse concederet, et consequens hoc pari fide cum antecedente crederet, sed revera consequentiam agnoscit, antecedens vero negat." [1])

Het geloof is niet maar een kennen en een uitwendig voor waar houden van de leer der H. Schrift. Geloof is notitia *èn* fiducia. Het hartelijk en innig vertrouwen moet er ook zijn, mag niet ontbreken, „quae non possunt de nudo assensu intelligi, sed fiduciam aperte includunt."

Het is iets anders aan een God te gelooven, of God zelf en in God te gelooven. „Aliud enim est credere Deum esse, aliud credere Deo, aliud credere in Deum." [2])

Maar als goed Gereformeerde komt Maccovius op voor de *zuivere* Mystiek, voor de *schriftuurlijke* Mystiek, nooit voor de gevoelsmystiek. „Satis est, ut ex verbo Dei habeam notitiam naturae fidei, tum conscientia mea perhibeat mihi testimonium, notas illas verae fidei mihi inesse. Porro testimonium conscientiae est testimonium Spiritus Dei applicantis mihi ea, quae de fide docentur in Scriptura." [3])

Bepaald schoone mystiek is het als Maccovius ons voorhoudt: „Oratione igitur ante omnia est opus, ut mentes nostras Deus luce Spiritus sui irradiet, nosque in adyta sanctuarii sui deducat, ut intelligamus voluntatem et opera Domini." [4])

En hoe hoog Maccovius de wetenschappelijke studie ook

---

[1]) Coll. Theol. Miscell. Quaest. 1620, 1621. Disp. III.
[2]) Loci Comm., p. 761, 762.
[3]) Loci Comm., p. 765.
[4]) Loci Comm., p. 3.

stellen moge, het gedurig en aanhoudend gebed (frequens oratio) staat bij hem *op den voorgrond.* [1])

De H. Schrift kan door den onwedergeborene niet verstaan worden: „Scriptura considerata ratione hominum irregenitorum est ipsis obscura.” [2])

Alleen de veranderde, de omgezette mensch kan dus de Sancta Theologia bestudeeren, want: „Ille, qui efficit, ut verbum Dei ipsius Dei verbum agnoscamus, ille etiam solus efficit, ut sensum verbi divini assequamur, mentes nostras aperiendo et illuminando.” [3])

Maar de wedergeborene zal er onder biddend werken kostelijke schatten in vinden. Hoe innig schoon luidt zijn woord, als hij ons vaderlijk vermaant: „ut omnes qui se studio Theologiae devoverunt assidui essent in verbi divini meditatione et lectione, quo immensae illae divitiae, quae in fodinis verbi Dei atque in abditis librorum sacrorum venis adhuc sunt reconditae magno studio eruantur. Cum hoc vero nostro labore coniungi debent preces, quia ut omnis conatus inutilis est et irritus, qui Deo non benedicente suscipitur. Ita maxime hic, qui suscipitur in verbo eius.” [4])

Het Woord Gods moet voortdurend, moet biddend gelezen worden. Wie alleen alles en allerlei van Dogmatiek en Polemiek bestudeert, maar de lezing der H. Schrift verzuimt, gaat niet tot de bron en heeft het zich zelf te wijten als hij niet geniet van het heldere frissche water: „sic rivulos sectando, fontes deserunt.” [5])

Er zijn zooveel Theologen waarvan geklaagd wordt dat ze zoo weinig kennis hebben, zoo onkundig zijn. Dat komt omdat ze geen vreeze Gods hebben. „Quia plerique huius studii homines sunt omni timore Dei et reverantia vacui.” En zooals Plato het zijn toehoorders aanzeide: Procul este prophani! zoo ook roept Maccovius het allen zoogenaamde Theologen, die de vreeze Gods niet kennen, toe: Gaat af

---

[1]) Dist. Theol.
[2]) Loci Comm., p. 40.
[3]) Loci Comm., p. 44.
[4]) Breve Systema, p. 8. Pak N. van het Oud Synodaal Archief.
[5]) Loci Comm., p. 6.

van het heilig erf der Theologie. Procul este prophani![1])

En zooals ons hart met gewijde Mystiek tot Gods Woord moet komen, zoo moet het ook met innige liefde tot den Christus komen. Want of ge theoretisch al alles van Christus' Persoon, naturen, ambten, werken kunt verklaren, wat baat u dat alles zoo er in uw hart geen liefde voor dien Heiland is, en gij u de Zijne niet weet:

„Christus proponitur nobis cognoscendus non Theoretice, sed Practice: itaque cum non cognoscitur practice, vere non cognoscitur. Theoretica enim Christi cognitio vera illa et salutaris cognitio profecto non est. Non est enim ea, quam Christus tanti fecit, ut eam dixerit vitam acternam. Practica Christi cognitio ea demum sola pro vera Christi cognitione habenda est. Non enim perinde Christus proponitur nobis cognoscendus: Quomodo triangulum, quod tres habeat angulos pares duobus rectis: Sed ut amplectendus, diligendus, amandus. Atqui ignoratur, si non agnoscitur, qualis proponitur." [2])

En zoo ook heb ik niet met allerlei intellectueele begrippen over God en Zijn deugden te redeneeren, maar met heilige mystiek des harten dien God in Zijn wezen, deugden en werken te aanbidden.

„Dum cognosco Deum esse omniscium hanc illi laudem tribuo, quod omnes defectus meos, paupertatem tum animae tum corporis novit, hinc ad preces me converto, atque rogo ut illos condonet, hos vero suppleat gratiose. Sic cum omnipotentem cognosco, ad eum me converto ut cor meum flectat ad statuta sua." [3])

Het zijn wel veel citaten, maar ze zijn noodig om het getuigenis der Historie, dat Maccovius een droge Intellectualist, een dorre Rationalist, een spitsvondige Scholasticus was, te wraken, en om aan te toonen dat Maccovius juist in tegendeel de heilige mystiek des harten èn kent èn prijst.

---

[1]) Loci Comm., p. 6.
[2]) Loci Comm., p. 758.
[3]) Loci Comm., p. 1.

HOOFDSTUK III.

De Scholastieke ontwikkeling der Theologie na Dordrecht.

Gewoonlijk handelt men bij de studie over een groot Theoloog, in een afzonderlijk hoofdstuk alleen nog van zijn invloed. Het bestek echter van deze studie deed het mij wenschelijker voorkomen iets verder te gaan, en de Scholastiek in haar verder verloop ten opzichte der Gereformeerde Theologie na te gaan.

We zagen reeds dat volgens de juiste opmerking van Nitzsch door Scholastiek „nicht lediglich eine Periode, sundern auch eine Art oder ein Typus der Theologie bezeichnet wird." En de Gereformeerde Theologen nu hebben de Scholastiek als periode natuurlijk verworpen, ondanks veel goeds dat van Aquinas werd overgenomen, maar daarentegen op de Scholastiek als leerwijze, als leertype, als methode voor de Theologie, beslag gelegd.

De Gereformeerde Scholastiek uit de periode na Dordt tot aan Voetius, heeft Maccovius als geestelijken vader te eeren. Die Scholastiek is gevolg van *zijn* invloed. Tot op Dordt had men de „mehr einfach Biblische Zeit." Te Dordt verschijnt Maccovius, „de eerste en voornaamste vlagvoerer der scholastieken." Walaeus en Maresius volgen. En eindelijk komt Voetius en leidt heel onze Theologie op den koninklijken weg, dien Maccovius haar bereid had, want „men volgde 's mans raad en bevel." [1])

---

[1]) **YPEY**, *Bekn. Letterk. Gesch. der Syst. Godgel.*, II, 55, zegt: „Met MACCOVIUS begint dus een nieuw vak der Systematische Godgeleerdheid, zo als wij er drie onder de *Hervormden* tellen kunnen. Zedert hunnen uittogt uit ROME werd de leer des

Handelen we in een eerste § over de scholastieke ontwikkeling der Gereformeerde Theologie na Dordt als zijnde de vrucht van Maccovius' optreden, om in een tweede § de contraire richtingen in korte schets te behandelen, en in een derde § met de meer bepaald contradictore richting der Mystiek te besluiten, als zijnde de richtingen die zich schrap zetten tegen de door Maccovius voorgestelde Methodologie.

---

§ 1. De Scholastieke ontwikkeling der Gereformeerde Theologie na Dordt.

Nadat Maccovius dan de baan geopend heeft, volgt allereerst WALAEUS of de Wale, die aanvankelijk te Middelburg aan de Doorluchte School de Philosophie en de Grieksche taal doceerde, later de Theologie te Leiden. Van hem heet het dan ook: „geenszins vrij van schoolsche banden", ja men aarzelt niet hem te beschuldigen Aristoteles boven Christus te eeren. De titel van zijn werk: „Compendium ethicae Aristotelicae ad normam veritatis Christianae revocatum," toont dat hij openlijk plaats neemt in de rij der Scholastieken. [1]) Walaeus was medeopsteller van de Synopsis Purioris Theologiae en aan hem vooral heeft de Synopsis haar Scholastiek karakter te danken. [2]) Voetius roemt ook de Scholastiek van RIVET in diens: „in Catholico Orthodoxo." [3]) CLOPPENBURG voert de Scholastiek in Harderwijk in, en handhaaft ze later als Hoogleeraar te Franeker.

We zagen reeds dat AMESIUS, in Engeland volgens de scho-

Evangelies eenvoudig en onschoolmatig voorgedragen; zulks duurde tot in den aanvang van deeze eeuw. Dit is het eerste Tijdvak. Nu stond MAKKOVIUS op, en dreef weder alle leeraars van den Godsdienst na de *Peripatetische* School: Zij moesten de Filosoofij leeren, en er het stelsel der Godgeleerdheid uit toelichten: men volgde 's mans raad en bevel. Dit duurde tot ongeveer het jaar 1660. Dit is het tweede tijdvak..., . Met hem (Coccejus) neemt het derde tijdvak zijnen aanvang."

[1]) V. D. AA, *Biographisch Woordenboek*, sub voce. Dr. J. D. de Lind van Wijngaarden gaf in 1891 eene studie over ANTONIUS WALAEUS uit.

[2]) De Synopsis, de Theses van Gomarus, de Medulla en de Casus Conscientiae van Amesius en de Collegia van Maccovius waren toen de handboeken voor den Theol. student. Cfr. Voetius in zijn voorrede van de Select. Disp.

[3]) Select. Disp., p. 10.

lastieke methode opgevoed en onderwezen, in Franeker als Hoogleeraar er mee begon, doch later er van afzag. Zeer opmerkelijk is de voorrede in zijn Medulla, waarin hij zijn scholastieke methode verdedigt. „Erunt etiam qui methodi et Logicae formae curam, ut curiosam ac molestam damnabunt." Hun antwoordt hij zeer bits: „Istis mens sanior est optanda, quoniam intelligentiae, iudicii ac memoriae artem ab aliis rebus amovent, quae solae fere intelligi, sciri, ac memoriae infigi merentur." Zulke bitse taal van een „istis mens sanior est optanda" werd van Maccovius nooit vernomen. Amesius zegt voorts, dat er velen zullen zijn, die zijn arbeid nog scholastieker zouden gewild hebben. Maar hij excuseert zich dan wegens zijn onervarenheid. Hij kan dat niet doen. „Non deerunt ex altera parte, qui maiorem Logicae artis accurationem desiderabunt. Quibus nec potui ego si voluissem, *ex propria mea imperfectione,* plane satisfacere, nec volui certe in omnibus quantum potui, propter aliorum defectus." [1]) En in zijn Medulla zelf, handelende over de unio naturarum in Christus, zegt hij: „Multis rationibus Logicis, unionem istam describere conamur: quia nulla una sufficienter potest explicari." (p. 77/78.)

Straks treedt Arnoldus, de voornaamste leerling van Maccovius, als diens opvolger aan de Franeker Academie op. Arnoldus, uitgevend de Opuscula Philosophica van zijn grooten leermeester, zegt in de Opdracht aan Curator Harinxma toe Slooten:

„Gravissime gentium Doctor Paulus: *Videte ne quis sit, qui vos depraedetur per Philosophiam,* sed addit. *inanem,* quo ipso sanae et sobriae Philosophiae suum in rebus Theologicis usum manifeste praesupponit. Non hic mihi animus est prolixe vel de usu vel de abusu Philosophiae in rebus sacris disserere. Iustos eius argumenti commentarios adire si quis velit, sunt apud *Zanchium,* Davenantium in haec ipsa Apostoli verba, et alios. Hodie potissimum Philosophandi libertas urgetur. Licentiam dixeris, scholarum et Ecclesiarum pestem, per quam, non rectae rationis dictata,

---

[1]) **Praemunitio v. d. Medulla, ed. 1641.**

sed opinionis propriae insomnia docentur, etiam Magisterium in res sacras sibi usurpantes, easque ad decempedam vanissimorum suorum capitum exigentes.... Non est operae precium multa in hanc rem praefari Quid usus quid abusus habeat Philosophia hoc volumine complexus est."

In Groningen treedt MARESIUS als Scholasticus op. Maresius staat als „zeer scholastiek" bekend. De niet-Gereformeerde verwijt hem zijn „theologische paskwillen." Hij aanvaardt zijn professoraat te Groningen met een, hem geheel teekenende, oratie: „De usu et abusu rationis in Theologicis." Men verwijt dezen uitstekenden Gereformeerden Theoloog, dat hij wandelde „op den doornigen weg der godgeleerde twisten." Doch in zijn strijd tegen Alting en De Labadie, en zulk een strijd karakteriseert hem, strekt hem tot eere, komt hij uit „kampioen als hij was voor de schoolsche behandeling der godgeleerdheid." [1])

Maar haar hoogste bloei bereikt de Scholastiek der Gereformeerde Theologie onder VOETIUS. Op wat Maccovius begon, zette Voetius de kroon. Bij Maccovius is de aanvang, bij Voetius de voleinding der Gereformeerde Scholastiek. Maccovius legde het fundament, Voetius trok den vollen gevel op. Is Maccovius de heraut der Gereformeerde Scholastiek, Voetius bracht ze tot onbetwiste heerschappij.

Daarom is het niet overbodig van Voetius het een en ander nader te onderzoeken. In zijn Select. Disp. geeft hij een vrij uitvoerig tractaat „de Theologia Scholastica" van ongeveer achttien bladzijden (p. 12—29). Hij maakt daarin een scherp onderscheid tusschen de goede Scholastiek en de Middeleeuwsche Scholastiek, welke laatste hij verfoeit. Voorts geeft hij een geschiedkundig overzicht van de drie perioden der Middeleeuwsche Scholastiek, beziet dan de fouten, en de oorzaken er van. Hij prijst als het goede element der Scholastiek: 1°. de brevitas en perspicuitas; 2°. het gemak der schoolsche termen: „quod terminos et distinctiones multas rebus alioquin obscurissimis et dif-

---

[1]) GLASIUS, *Godgel. Ned.*, II, p. 445, 447.

ficillimis elucidandis excogitarint"; 3°. het voordeel er van voor de Controvers en Polemiek, die juist door haar tot zijn volle recht kan komen. Eindelijk waarschuwt Voetius met woorden van Canus, dat men toch nooit van God af en buiten Gods Woord om redeneeren zal, en dat men steeds bedenken zal dat de Theologie een *heilige* wetenschap is: „Sed in omni oratione memento lector, eam me defendere scholae doctrinam, quae sacrarum literarum fundamentis constituta sit." Met Canus' woorden vermaant hij een ieder zich geen Theoloog te noemen: „nisi qui de Deo rebusque divinis apte, prudenter, docte e literis institutisque sacris ratiocinetur." Daarom zal hij de rede en Philosophie van het Theologisch erf niet bannen: „Rationem, lumen naturae, Logicam, Philosophiam Theologiae ancillantem a scola Theologica non relegamus." Neen, hij zal ze niet alleen niet bannen, maar zelfs ijverig betrachten en toepassen: „Methodum acromaticam didactice et elenctice in scholis tractandi Theologiam non reiicimus, sed studiose sectamur et excolimus." [1])

Op de vraag of iemand een goed Theoloog kan zijn, zonder in de Scholastiek thuis te zijn, antwoordt Voetius: Minime. Op de vraag of de Scholastiek dan zoo moeilijk is, zegt Voetius: Neen, „si quis modo mediocri Logicae, Physicae, et Metaphysicae cognitione imbutus sit." Op de vraag of de student tot Scholastieke studie moet worden aangespoord, antwoordt Voetius: „Aff. ibi enim recentes sunt a studiis philosophicis, atque adeo maxime ad distinctiones et terminos eius intelligendos idonei." [2])

Aan dit Tractaat doet Voetius een ander, „de ratione humana in rebus fidei" voorafgaan. Voetius verstaat onder de ratio: „per rationem humanam *primo et proprie* intelligimus facultatem animae rationalis in homine, qua intelligibilia apprehendit et diiudicat." [3])

Die ratio humana, concreet en subiectief genomen is door

[1]) Select. Disp., p. 28.
[2]) Select. Disp., p. 29.
[3]) Select. Disp., p. 1.

de zonde verdorven (per lapsum totaliter corrupta est), is door de genade hersteld, maar niet geheel (per gratiam liberata est, sed non perfecta).

Het geloof heeft tweeërlei principium, een externum (ex quo) en een internum (per quod). Het eene is Gods Woord, het andere de illuminatio des H. Geestes.

De Philosophie is wel hulpmiddel, maar altoos te verstaan de *sana Philosophia.*

De ratio humana is het principium fidei recipiens. Ze is ook instrument, noodig en onmisbaar voor de cognitio acquisita. [1]) De H. Schrift is het eenig onfeilbaar beginsel. De rede mag *alleen* conclusies trekken, „atque adeo actibus simplicis apprehensionis, compositionis, divisionis, et discursus τοῦ γνωστοῦ supernaturalis seu spiritualis intelligentia peragit." Voetius stelt op den voorgrond: „supernaturales veritates fidei divinae superare rationem hominis qua talem." Daarom is er echter geen strijd tusschen rede en bovennatuurlijke waarheid, „non tamen ei per se et qua tali repugnare." Alleen is die strijd daar waar de bovennatuurlijke waarheid in aanraking komt met de corruptio en prava dispositio van het *verdorven* verstand. Daarom mag onze Theologie dan ook den naam van Theologia rationalis dragen, niet omdat die waarheden a priori uit de rede bewezen kunnen worden, maar omdat die bovennatuurlijke waarheid redelijk is, door onze rede aanvaard kan worden, vatbaar is voor redelijke uitwerking, „quod demonstret conclusiones ex authoritate scripturae, et rationibus ex scriptura deductis, *apud eos qui aliquid concedunt eorum, quae divinitus revelata sunt.*"

Zoo is de ratio dus nooit principium *ex quo* geput mag worden; en als lumen naturae opgevat, ook nooit het principium *per quod* kennis in Theologicis verkregen mag worden." [2]) De ratio van den homo irregenitus is blind. De natuurlijke mensch weet noch *quod sit,* noch *quia sit.* De wedergeboren mensch weet ten minste *quod sit,* al kan hij

---

[1]) Select. Disp., p. 2.

[2]) Select. Disp., p. 8.

ook niet met preciese defenities het *quomodo* en het *quia* verklaren. Die kennis is nog maar ten deele, als van een kind. Ze wordt in het geloof ontvangen: „Ratio humana non est prior notior, certior fide." [1]) Van de verdorven rede zegt Voetius: „esse captivandam, abnegandam, sistendam, atque adeo ad silentium et quietem doctae ignorantiae in altitudine veritatis occultae redigendam." Er is noodig een regeneratio, renovatio, transformatio. (Rom, 11 : 33, 34, 35; 12 : 2; Ef. 4 : 23; 1 Cor. 1 : 18, 19, 20; 2 Cor. 10: 4, 5, 21, 22, 23, 24, 25; Matth. 16 : 17, 24). Voetius wijst op de argumenten van Maccovius en voegt er aan toe: „Quae cum nostris conferri possunt." [2]) Alsdan gaat Voetius een betoog houden over de bona consequentia, de Logica en Philosophie in applicatie op de Theologie, waarvan hij het recht vindiceert op de navolgende gronden:

1° „Quia tota Theologia positiva est argumentativa, *primo*, quia est, sapientia et scientia: non deducit itaque conclusiones fidei ex principiis suis absque discursu. *Deinde*, quia omnis interpretatio scripturae, et assertio, seu thesis theologica inde deducta debet esse secundum analogiam fidei, Roman. 12. v. 6. ergo non est sine discursu, collatione, consequentia."

2°. wijst Voetius op het logische karakter der H. Schrift zoo in het O. T. als in het N. T. Er worden telkens consequenties uit praemissen getrokken.

3°. op het voorbeeld van Christus en de Apostelen.

4°. op de Kerk in haar eerste eeuwen, toen de gronddogmata werden vastgesteld.

5°. op de natuur der Theologie zelve, die toch niet anders dan de conseqentie der H. Schrift is.

6°. Wij hebben de Logica van God zelf en niet van Aristoteles ontvangen „quae a Deo sunt non ab homine sive Aristotele, sive alio, non magis quam usus aurium (sine quo nec fides haberi nec contra haereses defendi potest) ab Aristotele est."

---

[1]) Select. Disp., p. 4.
[2]) Select. Disp., p. 5.

7°. Het zijn altoos de ketters geweest, die om de *expressa verba* der H. Schrift vroegen, en zich niet met de consequentie contenteerden. Dat deden reeds vroeger de Arianen, Nestorianen, Monophysieten.

8°. geeft Voetius een breede reeks citaten van Patres en Doctores tegen dit valsche standpunt der ketters.

9°. Het is absurd den mensch ἀλόγως te beschouwen, en hem het recht van ratiocinatio in Theologicis te ontzeggen. Het is onmogelijk zonder Scholastiek het doel der H. Schrift, in 2 Tim. 3 : 16 geopenbaard, te bereiken. De consequentia à generale ad singulare, a pari ad par, a simili ad simile is dan afgesneden.

En mocht al deze redenen nog niet voldoende zijn, dan verwijst Voetius naar Vedelius' „Rationale Theologicum." Vedelius was een vriend, een geestverwant, een medestrijder van Maccovius.

Zoo ziet men dus hoe zeer Voetius voor de Scholastiek opkwam, en hoe krachtig hij haar recht verdedigde. Ook hem is daarover een verwijt gemaakt. Waar Schröck eenvoudig constateert dat onder Voetius de Scholastieke Theologie „unter den Reformirten ihren höchsten Gipfel erreicht", [1]) zegt Ypey dat Voetius „daertoe zijn uiterste best gedaan, en de overdrift der dorre Schoolgeleerdheid ten hoogsten top gevijzeld heeft."

In de School van Voetius treden dan op in den eersten tijd Theologen als Essenius en Hoornbeek, in den lateren tijd Maastricht, à Marck en de Moor. Terwijl Melchior Leydekker een eigen, zelfstandige plaats inneemt.

Petrus van Maastricht is de leerling van Voetius en Hoornbeek, en dus geheel in hun geest opgevoed. Als Voetius sterft wordt diens leerstoel door Curatoren aan Maastricht aangeboden. Maastricht aanvaardt dien leerstoel en mag dus als opvolger van Voetius beschouwd worden.

Maastricht is *voor* de schriftuurlijke Scholastiek, verfoeit de Scholastiek der Middeleeuwen waarvan hij als grondbezwaar aangeeft: „Postea tamen opus istud in scholis,

---

[1]) Schröck, *Chr. Kirch. Gesch.*, V, p. 150.

ipsis Scripturis, si non antepositum, saltem aequatum, unde plaustra commentariorum in opus illud exarata prostrant" [1]).

Met den Bijbel niet kunnende klaar komen voor hunne opinies, zochten ze heul bij de Patres en in de Philosophie, welke „Scripturis aequari, si non praeferri coeperunt" [2]). Maar omdat de Middeleeuwsche Theologen een abusus van de Scholastiek gemaakt hebben, daarom mag de usus er van niet veroordeeld. Wij hebben een *redelijken* godsdienst. (Rom. 12:1). Alle dingen moeten eerlijk en *met orde* geschieden. (1 Cor. 14:40). De Scholastici zondigden *per excessum*, de Anabaptisten, Enthousiasten en Fanatici doen het nu *per defectum*. Het juiste standpunt geeft Maastricht aan: „Articulatius dicam quod optem, ac sectabor ξὺν θεῷ, pro virili. Nempe ut capita theologica 1. *positive* probentur Scripturis, confirmentur rationibus, explicentur per membra: quod pro fundamento solido, universae structurae" [3]).

Glasius zegt: „Zeker behoort de arbeid van Mastricht tot den besten systematischen van de Voetiaansche rigting dier dagen." En die Voetiaansche richting wordt aangeduid door een: *„toenmaals aangenomen orde en op schoolschen trant."* [4])

Doch in 1686 gaf à Marck zijn Compendium, in 1690 zijne Medulla uit. Sinds werd die Medulla het handboek voor het Theologisch onderwijs, nog tot aan het eind der vorige eeuw als zoodanig bij Abresch en Bonnet te Utrecht in gebruik. à Marck, kleinzoon van Cloppenburg, leerling van Arnoldus, had onder de Voetianen verreweg den meesten invloed. Ypey noemt, zooals we zagen, zijn systeem „een verveelend dwaalhof van verbijsteringen." Geen wonder, want de diepzinnige Theologische quaesties zijn voor hem niet meer dan.... „harsenschrabberijen." [5])

De Moor gaf een Commentarius Perpetuus in Johannis Marckii Compendium uit. Het gevoelen van à Marck is met het zijne saamgeweven en de Moor heeft het uitgewerkt.

---

[1]) Theor. Pract. Theol. p. 1127. (ed. 1724)

[2]) Theor. Pract. Theol. p. 8.

[3]) Theor. Pract. Theol. p. 2, 8.

[4]) Glasius, *Godgel. Nederland*, II, p. 471.

[5]) Ypey, l. c., II, p. 271.

Ten opzichte van den *modus tradendi* wordt er gewoonlijk, op voorbeeld van Maresius, onderscheiden in *Theologia Positiva* en *Theologia Scholastica*. De eerste is slechts eene „Scripturae expositio," die op niet veel meer dan Exegese neerkomt, de tweede is een „Dogmatum et Locorum Communium tractatio."

Doch à Marck en de Moor vinden het beter aldus te definieeren: „Theologia *Positiva* est, quae logicis regulis non ita est adstricta, sed liberius et modo oratorio res divinas tractat et declarat pro re nata, sive secundum Scripturae integrae, vel partis eius filium, sive aliter." .... „*Scholastica* vero Theologica, sensu bona ita dicta, disciplinari magis methodo procedit, et veritates divinas ad certa capita secundum Logices regulas in usum Scholarum Christianarum exhibet redactas."

Niet ongeestig zegt de Moor tegen de Dooperschen, dat de „Loci Communes" geen „Loci cum nugis" zijn. [1])

Het recht der Logische of Scholastieke methode wordt op drieërlei grond gevindiceerd.

1°. Is ze geoorloofd omdat Gods Woord ons zelf daarin voorgaat. Cfr. de Brieven aan de Romeinen en Hebreën.

2°. Is ze uiterst geschikt „ad distinctam rerum Theologicarum cognitionem tum acquirendam tum docendam."

3°. Is ze noodzakelijk „deficientibus donis extraordinariis ob intellectus memoriaeque nostrae imbecillitatem satis Necessariam ad felicem progressum."

En nu voeren de tegenstanders hier wel tegen aan, dat de Theologie een bovennatuurlijke wetenschap is, „excedit captum et conceptus rationis humanae, excedit quoque methodum Logicam", maar hierop antwoordt de Moor, dat zulks alleen ten opzichte van den natuurlijken mensch geldt: „Theologia excedit tantum captum hominis animalis, non prorsus hominis spiritualis, qui spiritualia diiudicat." (1 Cor. 2:9—15.)

En als ze dan volhouden: „transcendit omnes scientias, transcendit quoque methodum Logicam", dan heet het:

---

[1]) DE MOOR, *Comment. Perpetuus* I, p. 77. (ed. 1761.)

„scientiae agunt de rebus scibilibus naturalibus; Logica vero agit non de rebus, sed de modo docendi et explicandi res, sive eae naturales dicantur in scientiis, sive supranaturales in Theològia."

En als men geen uitweg meer wetende zegt, dat ze der Theologie niet waardig is, „quod derogat simplicitati doctrinae Theologicae, circa eam adhiberi non debet", dan antwoordt de Moor: 1°. „methodus non mutat genus doctrinae Theologicae, sed tantum ordine conveniente eam disponit, ut facilius intelligatur"; 2°. al wordt er een fout gemaakt in de logische redeneering, dan is dat niet aan de Logica, maar aan de foutieve toepassing der Logica te wijten, „fit illud non vitio methodi, sed imperitia artificis, doctrinam torquentis ad regulas methodi, non methodum prudenter ipsi doctrinae adaptantis." [1])

Maar omdat de Scholastiek der Middeleeuwen aan die eischen niet voldeed, de klippen niet meed, daarom is zij gestrand en heeft schipbreuk geleden. De fout was dat „scripturae magis negligi, et Patres illis exaequari coeperunt," en daarom was het lot der Theologie in een „caeno quaestionum, rivulisque opinionum conturbari." [2]) Daarom moest eindelijk die eindperiode der scholastiek van ontaarding in „curiositas en impuritas" aanbreken.

Die rationalistische Scholastiek is te verwerpen om de vier navolgende redenen:

1°. *ratione principii*, dat aan de Patres en aan de Philosophie gelijke autoriteit werd toegekend als aan de H. Schrift, ja zelfs *de facto* den voorrang.

2°. *ratione argumenti*, vanwege de curiositas, falsitas en impuritas.

3°. *ratione modi tradendi*, vanwege de termini barbari, de distinctiones barbarae, niet het minst om de onzinnige „Quodlibeta" d. w. z. „disceptationes in utramque partem."

4°. *ratione finis et effectus*, want het doel was om door spitsvondige en kunstmatige redeneering den waren zin der

---

[1]) De Moor, l. c., I, p. 78.
[2]) De Moor, l. c. I, p. 80.

H. Schrift te verdraaien, het effect was de algeheele terzijdestelling der H. Schrift. [1])

Maar daarom mag het goede element der Scholastiek niet over het hoofd gezien worden, met de schelp mag de parel niet weggeworpen worden. Vooreerst moet de *βραχυλογία*, om zich „breviter et nervose" uit te drukken, geprezen. [2]) Dan moet erkend dat er inderdaad „philosophemata quaedam laudabilia" zijn. Voorts mogen dankbaar aanvaard de „luculenta testimonia" der Patres, die de eclectische Scholastiek der eerste periode heeft opgespeurd.

Dat goede der Scholastiek moet behouden. Om het misbruik dat er van gemaakt is, mag het gebruik niet worden nagelaten. Usus non tollitur per abusum! Daarom zal de Gereformeerde Theoloog de Scholastieke studie wel ter dege te betrachten hebben:

„Igitur Scholastica Theologia in usum vocanda est, in quantum illa eiusve termini prodesse queunt; sed vitandus omnis eius abusus: servandus hic, ut in omnibus rebus, modus, et cavendum, ne quid nimis." [3])

Als laatste degelijk en uitnemend Theoloog der Gereformeerde Scholastiek kunnen we nog op Comrie wijzen. Hij is de eenige, die in de periode van Theologisch verval, toen door Brakel, Smijtegelt, v. d. Groe en anderen de anthropologische beschouwing de Theologische verdrong, door zijn Catechismus en Examen van Tolerantie een „keurbende" bleef vormen. [4])

Dr. Honig in zijn uitnemende studie over Alexander Comrie zegt dienaangaande:

„In zijne (van Comrie n.l.) dagen begonnen n.l. vele theo-

---

[1]) De Moor, l. c., I, p. 81.

[2]) Over dit punt zegt De Moor nader: „Sic ergo exulare deberent quoque voces Trinitatis, Consubstantialis, ὁμοουσιου, Satisfactionis Christi etc. Sunt autem eiusmodi termini technologici in Theologicis, quod notae numerales in Arithmeticis, litterae singulae in Algebräicis. Nec minus absurde exigas a Theologo et Doctore in Academia, ut omnes terminos Theologicos in aeternum mittat exilium; quam si exigeres a Concionatore, ut in explicando textu sacro nulla alia uteretur voce, quam quae extaret in S. Litteris." (p. 82.)

[3]) De Moor, l. c., I, p. 52.

[4]) Dr. Honig, *Alexander Comrie*, Inleiding, p. III.

logen — vooral die de nieuwe leer toegedaan waren — den ouden trant van theologiseeren te verlaten. De Scholastieke methode maakte voor de philosophische plaats. En nu was Comrie als Philosophiae Doctor in staat, zoowel om deze wijze van betoogen goed te volgen, als om te ontdekken wanneer zijne tegenstanders door philosophische kunstgrepen eene toegebrachte wonde zochten te verbergen. Vandaar dat hij herhaaldelijk gedwongen werd philosophisch te redeneeren en zijne bekendheid met wijsgeerige geschriften te laten blijken. [1]) Dit speelde hem eenerzijds wel eens parten (p. 186), maar maakte hem anderzijds niet tot een „dorren kamergeleerde" (p. 187). Dr. Honig noemt onder de personen die Comrie citeerden, ook Maccovius. En als Dr. Honig over de veronderstelde wedergeboorte bij den Doop spreekt, dan wijst hij o. a. ook op Maccovius, en eert hem als een man „van diepere opvatting van de Gereformeerde leer." (p. 196.)

Afzonderlijke vermelding verdient Melchior Leydekker. Hij gaat met de gewone orde dier dagen niet mede. Hij is voor de *methodus oeconomica* zooals hij haar noemde. Hij leidt al de leerstellingen af uit de huishouding der genade van de drie Personen der Heilige Drieëenheid. Hij betitelt zijn Dogmatiek dan ook: „De oeconomia trium Personarum in negotio salutis humanae."

Zoo zagen we dan dat de Gereformeerde Theologie na Dordt het spoor door Maccovius aangewezen volgde. We kunnen zeggen dat weldra al de Gereformeerde Theologen Scholastici zijn en de Scholastieke methode voor het Theologisch onderwijs aanvaardden.

Dit moest dan ook wel, zoodra het oog er eenmaal op gevestigd was. De Scholastieke methode volgt rechtstreeks uit de Gereformeerde beginselen, hangt er ten nauwste mede saam. Meer nog, veilig kan gezegd, dat alleen het Calvinisme in staat was de goede Scholastiek te geven. We zagen reeds dat het beginsel der Scholastiek wortelt

---

[1]) Dr. Honig, l. c., p. 185.

in het beeld Gods. De mensch, in den staat der rechtheid, had drieërlei ambt te vervullen: dat van profeet, priester en koning. Op deze drie functies doelt de 6de vraag van den Heidelberger Catechismus, wanneer hij respectievelijk spreekt: 1°. van een God recht *kennen*; 2°. van een God hartelijk *liefhebben*; 3°. van een met God in de eeuwige zaligheid *leven*.

God moet alzoo recht gekend worden. En om dat te kunnen behoort tot het *wezen* van de menschelijke natuur, tot het materieele beeld Gods in den mensch, ook het intellect, en dat intellect is op die kennisse Gods aangelegd, zoo inwendig door het semen religionis, als uitwendig door de revelatio, en wel met het bepaalde doel om van de *cognitio implicita* tot de *cognitio explicita* of *acquisita* te geraken. Nu raakt, zooals we zeiden, de beschouwing over dat beeld Gods, ook de verhouding tot de Scholastiek, omdat de Scholastiek eene vervulling is van het profetisch ambt, ten einde tot de *cognitio explicita* te geraken.

De Roomsche anthropologie is bekend. Ze is de leer van het donum superadditum van het frenum aureum eenerzijds, en van de pura naturalia anderzijds. Ze is een dualisme tusschen natuur en genade. En daarom is er in de Roomsche Theologie ook geen *organische* aansluiting aan de menschelijke rede. Het bovennatuurlijke staat *onnatuurlijk* tegenover het natuurlijke. Het is het donum superadditum dat na den val eigenlijk weer optreedt in het intermediair der Kerk als Ecclesia representativa. En dies is het ook volkomen begrijpelijk dat als straks beslag wordt gelegd op de ratio en op de Philosophie om tot de cognitio explicita te geraken, Rome de ratio illuminata niet genoegzaam kent en voor de Philosophia Christiana geen geheel geopend oog heeft. Dat zijn slechts zaken van de pura naturalia. Men vergat echter dat de naturalia niet pura, maar *corrupta*, waren na den val. Maar onvermijdelijk gevolg is dan ook dat het huwelijk in Rome tusschen Theologie en Philosophie gesloten, een morganatisch huwelijk was waarvan de vruchten geen zuivere vruchten des Koninkrijks konden zijn.

Bij de Dooperschen is uit den aard der zaak van Scholastiek ganschelijk geen sprake, door hun absoluut dualisme van natuur en genade. Bij hen geene Theologie, als wetenschap. De Socinianen kennen geen Theologie, bij hen vindt men het Rationalisme. Dooperschen en Socinianen zijn hier de twee uitersten.

De Lutherschen hebben ook eene andere Theologie, wijl zij een geheel andere beschouwing van het beeld Gods hebben. Het beeld Gods bestaat bij hen niet ook materieel maar enkel *ethisch*. Het openbaart zich in de *zedelijke* qualiteiten. Luther zelf was zuiver Piëtist. De rede noemde hij „das Bestie". En als straks, dank zij Melanchton's arbeid, de Scholastiek toch weer haar intrede doet is het, helaas, niet de Philosophia Christiana.

Daarentegen heeft het Calvinisme de ware Scholastiek gegrepen door zijn zuiveren Locus de imagine hominis. Genade en natuur staan niet dualistisch tegenover elkaar. De iustitia originalis is geen donum *super*additum, maar is de natuur zelf van de *naturalia* en dies spreekt men van *pura* naturalia, in tegenstelling met *corrupta* naturalia. Zoo was er organische aansluiting van de revelatio Dei aan het profetisch intellect van den naar Gods beeld geschapen mensch, en de cognitio Dei insita, het semen religionis, zooals Calvijn het noemde, en het is de taak der Theologie om God recht te leeren kennen d. w. z. te geraken tot de *cognitio Dei acquisita, explicita.*

Nu komt de zonde wel tusschenbeide, maar het wezen der zonde is niet dat het donum superadditum wordt weggenomen, want dat was er niet; ook niet dat het beeld Gods geheel wordt weggenomen in dien zin dat de zedelijke qualiteiten van den mensch verstompt worden en hij als een blok of een stok wordt, neen, maar het wezen der zonde is, naar luid der Gereformeerde Dogmatiek eene *privatio actuosa.* De trekken van het beeld worden van positief negatief, slaan in hun tegendeel om, al wordt ook door Gods gemeene gratie, de absolute werking gestuit, zoolang de dag Zijner glorie nog toeft. Maar tegenover de zonde staat de *regeneratio*, de herstelling van het beeld Gods, dat in zijn

wezen gebleven was, ook na de zonde, alleen in zijn natuur verdorven toen de naturalia van pura *corrupta* waren geworden. En het is juist op die regeneratio van de menschelijke natuur — na de zonde had men geen *pura* naturalia, maar *corrupta* naturalia — dat de Gereformeerde Theologie hare Scholastiek bouwde speciaal met betrekking tot het intellect. De rede was niet in puris naturalibus gebleven, was niet weggenomen, maar was verduisterd, en wordt in de palingenesie weer verlicht, de herborene heeft een *ratio illuminata*. De Philosophie evenzoo is niet in puris naturalibus gebleven, maar werd ijdel, valsch en onwaar. Doch de herboren menschheid heeft eene Christelijke Philosophie. En zoo blijft de Calvinist de pretentie handhaven van alleen de ware Scholastiek gegrepen te hebben door met de ratio illuminata en de Philosophia Christiana de cognitio insita en revelata met elkaar in verband te brengen en te ontwikkelen tot eene cognitio explicita, mede als eisch van zijn Calvinistisch beginsel. Tevens kan hier ook nog gewezen worden op het gereformeerd beginsel contra de Cocceianen dat we niet historisch tekst na tekst op zich zelf te verklaren te hebben, maar hebben uit te gaan, bij de beoefening der Theologie, van de *analogia fidei*, den doorloopenden zin van het geheel der Schrift, zooals Voetius dat breedvoerig aantoonde, gelijk we bij de behandeling van zijne gevoelens zagen.

Met een enkel woord dient hier ook te worden herinnerd dat de quaestie der Scholastiek op het allernauwst samenhangt met het probleem van Realisme en Nominalisme. Dat probleem behelst de vraag of de universalia, de algemeene begrippen *ante res* of *post res* zijn. Van het antwoord hierop hangt de gewichtige conclusie af, of ge ook *a priori* over de dingen kunt redeneeren dan wel alleen *a posteriori* door empirie tot kennis der dingen kunt geraken.

Pierson in zijn „de Realismo et Nominalismo", zegt, dat het onderscheid tusschen Nominalisme en Realisme nog al gemakkelijk te geven is.

„Quinam Realistae, quinam vero Nominalistae sint facile agnoscitur. Quum enim quaeritur, utrum universale per se,

a rebus seiunctum, usquam extra nostram mentem adsit, ille, qui negando respondebit, *nominalista*, qui affirmando, *realista* habendus est. Realistae igitur, quum sibi constare velint, unam tantummodo statuant ὀύσιαν adesse et summam quidem, ita ut genera et species huius ὀυσίας partes habeantur. Nominalistae contra unamquamque vocem alicui rei singulae vere existenti respondere, universalia tamen „flatus vocis" dicenda esse contendunt." [1])

Somtijds wordt voor het Realisme naar Plato, voor het Nominalisme naar Aristoteles verwezen. Doch zoo gezegd, kan dat tot misverstand aanleiding geven, voor wat den eerste aangaat, en is het beslist onjuist voor wat den tweede aangaat. Plato was Ultra-Realist, Aristoteles was Realist, en het Nominalisme wordt in de Stoa bij de Stoïcijnen gevonden, gelijk Nitzsch in zijn „Scholastische Theologie" [2]) en Scholten in zijn „Geschiedenis der Godsdienst en Wijsbegeerte" [3]) terecht opmerken.

Het standpunt van Plato is bekend. Hij zocht de realiteit der dingen in de ideeënwereld, in den κόσμος νοητός. De ideeën bestaan zoowel afzonderlijk in μονάδες of ἑνάδες, als in ééne eenheid, de idee van het goede — ἡ ἰδέα τõυ ἀγαθõυ — welke laatste God zelf is. De zichtbare wereld, de κόσμος ὁρατός, is maar een afdruksel van die ideeënwereld, is er zuiver mechanisch mee verbonden, staat er dualistisch tegenover. De ziel hoort thuis in die hoogere sfeer, is voor straf aan een lichaam verbonden, dat eigenlijk een kerker voor haar is, en waarvan af te komen als verlossing geldt. Juist dat dualisme van Plato tusschen God en wereld, lichaam en ziel, geest en stof, is er oorzaak van dat hij aan de empirie alle recht van meespreken ontzegt. De ziel bestond reeds praëexistent, kent de eeuwige ideeën a priori, en alle kennis is niets dan herinnering, ἀνάμνησις. Ja zelfs zoo weinig organisch is het verband tusschen ziel en lichaam, dat Plato in zijne leer der metempsychose de vereeniging van

---

[1]) Dr. A. Pierson, *Disquisitio Historico-Dogmatica de Realismo et Nominalismo*, p. 35, 36.
[2]) Herzog, *Real. Encyclopaedie*, sub voce.
[3]) Scholten, l. c., p. 152, 3e druk.

eene menschelijke ziel met het lichaam van allerlei dieren zich als mogelijk kan voorstellen. [1])

Ik noemde het stelsel van Plato een Ultra-Realisme, omdat de universalia bij hem *per se* bestaan, en per se *blijven* bestaan, en alle empirie door hem in de via cognitionis wordt afgesneden. Het wezen der dingen is *alleen* en *uitsluitend* in de idee, in het abstracte begrip te zoeken.

Aristoteles is de Realist, zeide ik. Hij, de natuurvorscher, is de groote Empiricus. Het probleem van eenheid en veelheid, van algemeenheid en bijzonderheid, van het particuliere en catholieke, van het universeele en individueele, hetwelk feitelijk het probleem van Nominalisme en Realisme is, ontgaat ook hem niet, maar het algemeene bestaat niet op zich zelf doch *in* het bijzondere. Plato heeft alleen oog voor het zijn, Aristoteles rekent ook met het worden. Al nu wat *wordt*, ontwikkelt zich naar de idee, verwerkelijkt zich naar het begrip. Vandaar dat de via cognitionis niet is herinnering zooals bij Plato, maar ook empirie door zinnelijke waarneming, krachtens zijn beginsel: *universalia in re.* Scholten, dien wij, op dit punt zeer gevoegelijk kunnen volgen, zegt: „bij Aristoteles is het wezen of de *ὀυσία* van ieder ding het enkele ding zelf en is het algemeene Zijn, waartoe de wetenschap, die van het bijzondere aanvangt, moet opklimmen, geene eenheid naast de veelheid, maar het ééne, zooals het in het vele zich openbaart en werkzaam is." [2])

Augustinus nam een „tusschenstandpunt" in. Hij onderscheidde in het object van kennis tusschen intelligibilia en sensibilia. De intelligibilia worden krachtens de ideae innatae *a priori* begrepen, de sensibilia worden door de empirie *a posteriori* gekend [3]).

Eerst in de Scholastiek der Middeleeuwen komt dit probleem tot zijn volle recht. De Nominalisten van Roscelinus af tot Occam toe, loochenen de realiteit der universalia.

---

[1]) Scholten, *De Geschiedenis der Godsdienst en Wijsbegeerte*, p. 86—98.
[2]) Scholten, l. c., p. 98—107.
[3]) Augustinus, *Opera Omnia*, XI, p. 211, 212.

Deze bestaan slechts als concepties van onzen geest, *in nomine*, en hebben geen andere waarde dan als *flatus vocis*. Terwijl de Realisten van af Augustinus, Lanfranc en Aquinas, de realiteit er van wel degelijk erkenden. Wat uit dit onderscheiden standpunt volgt is verre van onbelangrijk. Het Nominalisme leidt tot empirische, intuitieve kennis slechts van het individueele, en redeneert uitsluitend *a posteriori*. Het Realisme daarentegen leidt tot wijsgeerige, wetenschappelijke kennis van het algemeene, en redeneert èn *à priori* èn *à posteriori*. Zich eenzijdig als „apriorisme" ontwikkelende leidt het echter, in ontkenning van de veelheid en van het bijzondere en van het individueele, tot Pantheïsme.

De worsteling van het Nominalisme en Realisme verzoende zich evenwel in het Conceptualisme, waartoe twee richtingen saamwerkten, waarvan de ééne wel het ontologisch bestaan der universalia loochende, maar ze evenwel accepteerde als denkvormen van den menschelijken geest, en de andere wel het ontologisch bestaan der universalia erkende, maar de kennis er van niet à priori uit de rede afleidde, maar als resultaat van empirisch onderzoek eerde. Zoo bracht het Conceptualisme de synthese van Nominalisme en Realisme, van rationalisme en empirisme door de formule: *universalia in rebus*, nader gedefinieerd: *ante res* in God reëel bestaande, *post res* door den mensch empirisch gekend. [1])

In dezen zin was Maccovius Realist, hij erkende slechts de *universalia post res*. Hij huldigde, onder nawerking van de materieel-aristotelische Philosophie, de leer, dat de ziel, wat de begrippen aanbelangt, een tabula rasa was, dat men alleen door empirie tot kennis der universalia geraken kon, en dies loochende hij alle apriorisme door ontkenning der ideae innatae.

„Patet esse universalia citra mentis operam hinc, quia si tantum essent singularia, ac nihil praeterea, nulla esset

---

[1]) SCHOLTEN, l. c., p. 152, 158.

rerum scientia, atqui scientiam esse constat: Est igitur necesse ut praeter singulare aliquid sit, id autem non potest esse nisi universum, quia universa sub scientiam cadunt. Propositio probatur; Infinita percurri non possunt; unde nec ulla scientia comprehendi possunt singularia tam multa, sunt enim pene infinita in quavis specie. Ergo singularia percurri non possunt, et unumquodque propria intelligentia cognosci nequit, itaque singularium non est scientia, sed necessario constituendum est unum quippiam commune, quo cognito, omnia singularia sub ea comprehensa cognoscuntur. Qua ratione vero sint citra mentis operam, ut hoc intelligatur, repetenda erit doctrina de unitate universalium, quae duplex est, *Formalis* et *Universalis*. Ac quod universalia inferioribus, videlicet specibus vel individuis communicari possint, hoc pertinet ad unitatem formalem, et hac ratione sunt extra mentis omnem operam, quod vero universalia non tantum pluribus insint communicabiliter, sed etiam in se praecisa ab omnibus inferioribus, unitatem habeant incommunicabilem: v. g., homo communicatus inest et Petro et Paulo, et aliis, eademque secundum speciem humanitas, reperitur in Petro, quae in Paulo, sed etiam homo est divisus a superioribus generibus et individuis, ac proinde in se unus, ita ut secundum istam unitatem non possit communicari individuis, quia Petrus et Paulus non est omnis homo, nec unus homo. Unitas enim humanitati propria non communicatur individuis. Idcirco secundum hunc respectum quatenus nempe praecise considerantur ab inferioribus, unitatemque habent quam, *praecisionis* vocant, extra mentis intellectum non sunt, sed sunt mentis opis. Id quod hinc manifestum evadit, quia si secundum universalitatem hanc actualem in individuis essent, tum individua singula totum habebunt in se universale, illudque simul communicabile aliis, quod est absurdum; non enim Petrus est omne animal, nec animalitas, quae est in Petro, communicabilis est, et apta inesse leoni vel bovi." [1])

---

[1]) Maccovius, *Metaphysica*, p. 85.

Doch wat heeft nu dat probleem met de Theologie te maken? Inderdaad zeer veel. Het Realisme kan tegenover de Kerkleer drieërlei standpunt innemen, naar Scholten ons leert. 1°. dat van Augustinus, Anselmus en Aquinas, door van de leer der Kerk uit te gaan en te trachten deze zooveel mogelijk tot wetenschap te verheffen (credo ut intelligam; per fidem ad intellectum). 2°. dat van Abaelard, door de leer der Kerk op *eigen* wijze en naar *eigen* inzicht te verklaren. Men noemt dit het *theologisch rationalisme* (per intellectum ad fidem). 3°. dat van hen wier rede om de autoriteit der Kerk niet geeft, en die de resultaten van het philosophische onderzoek van gelijke waardij achten als de uitspraken der Kerk. Dit standpunt zou ik in tegenstelling met het tweede, het *philosophische rationalisme* kunnen noemen. Doch om kort te gaan, zullen enkele voorbeelden genoeg doen zien hoe geheel anders de Theologie zich ontwikkelt naar gelang dat ge het Realisme of het Nominalisme verdedigt. Augustinus is Realist in zijn erkenning van de solidariteit der erfschuld. Pelagius is Nominalist door alleen met de enkele individuen te rekenen, en voor het *menschdom*, het menschelijke *geslacht* als zoodanig geen oog te hebben.

Roscelinus en Occam zijn Tritheïsten omdat zij voor de distincties der drie Personen in de heilige Triniteit geen hoogere éénheid in het Wezen kunnen zien. De Realist ziet het *noodzakelijke* der Verlossing en Vleeschwording in; de Nominalist verklaart die heilsfeiten uit een *toevallig* genadig welbehagen. De Nominalist erkent geen Satisfactie, geen voldoening, alleen een Acceptatie, dat God het lijden van Christus maar in goedigheid (s. v. v.) voor voldoende wilde rekenen; de Realist erkent de Satisfactie van Christus waardoor Hij *werkelijk* en *volkomen* betaald heeft. De Realist leert het primaat van het intellect; de Nominalist huldigt de autonomie van den wil. De Realist leert dat wij met ons *redelijk* geloof de obiectieve waarheid aanvaarden, de Nominalist leert dat God ons doet gelooven wat Hij wil dat wij met een *blind* geloof zullen aanvaarden, geheel daargelaten de quaestie of het waarheid of leugen is. Dit laatste verkrijgt

dan in de zedeleer het bedenkelijk karakter dat de Wet Gods uit Gods willekeur voortvloeit, alle vastheid mist, en door diezelfde willekeur elk oogenblik veranderd worden kan. [1])

Geen wonder dan ook dat de Gereformeerde Theologen in hunne Theologie *voor* het Realisme en *tegen* het Nominalisme partij hebben gekozen. In zijn Rectorale Oratie „Ideëel en Reëel", die over deze quaestie een zoo helder licht verspreidt, heeft Dr. Woltjer deze quaestie afgehandeld.

De universalia, de algemeene begrippen zijn geen flatus vocis, maar hebben terdege realiteit, edoch een realiteit „naar hunnen aard".

„Zoo hebben de eigenschappen der dingen, onze voorstellingen, de algemeene begrippen, realiteit; maar deze realiteit is voor ieder dezer naar zijn eigen aard; de eigenschappen bestaan als eigenschappen, de voorstellingen als voorstellingen, de begrippen als begrippen, geheel zooals planten en dieren, lucht en licht hunne eigene realiteit bezitten, even noodzakelijk, even stellig en even zeker." [2])

De ideeën hebben hun realiteit niet subiectief in den geest, maar ook obiectief buiten den geest: „De idee wordt aanschouwd door den geest, waaruit echter geenszins volgt, dat zij alleen in den geest bestaat; zij is in elk geval geene functie van den geest; de geest aanschouwt de ideeën als zijne obiecten. En niet alleen de geest heeft realiteit, maar ook de ideeën; als zoodanig, als ideeën, *zijn* zij en hebben zij realiteit." [3])

Die begrippen komen niet door de empirie tot stand, want ze zijn *sui generis*, zoo concludeert Dr. Woltjer:

„Ik kom derhalve tot deze slotsom, dat alle pogingen die aangewend zijn om de begrippen uit de aanschouwingen of voorstellingen af te leiden, het doel niet hebben bereikt en nooit kunnen bereiken, omdat de begrippen, 't zij ze empirische, logische of metaphysische genoemd worden, iets zijn dat sui generis is, waarmede in 't geheel niet ontkend

---

[1]) Scholten, l. c. p. 156—160.
[2]) Dr. J. Woltjer, *Ideëel en Reëel*, p. 15.
[3]) Dr. J. Woltjer, l. c., p. 18.

wordt dat ze *naar aanleiding* en *onder medewerking* van gewaarwordingen en voorstellingen gevormd worden." [1])

Die begrippen zijn er, bestaan er, en zijn niet „maar tamelijk willekeurige, subiectieve formaties van onzen geest." [2]) De algemeene begrippen zijn er, men gaat er van uit; zoo niet, dan mist men het recht van abnormaliteiten en anomalieën te spreken. „De idee die in de soort is gegeven, bepaalt geheel de vorming van het enkele wezen; daardoor alleen bestaat het recht om van abnormaliteiten, misvormingen en dergelijke te spreken." [3]) Deze eigenaardige bewijsgrond bezigt ook de Amerikaansche Philosoof Ralp Waldo Emerson, in een zeer belangrijk hoofdstuk „Nominalist and Realist." Hij wijst op het probleem van particulier en catholiek, individueel en universeel. Wijst op allerlei algemeene begrippen als menschdom etc., die reëel bestaan, constateert: „in the famous dispute with the Nominalists, the Realists had a good deal of reason. General ideas are essences." Maar die ideas als essences bestaan niet absoluut om haar zelf, neen, er heeft plaats een „incarnation" in een „distribution". En bij de beschouwing nu van de „incarnation" in de „distribution", de openbaring van het algemeene in het bijzondere, hebben we van de „ideas" als „essences" uit te gaan, anders verbeuren we het recht van abnormaliteiten en anomalieën te spreken:

„We obey the same intellectual integrity, when we study in exceptions the law of the world. Anomalous facts, as the never quite obsolete rumours of magic and demonology, and the new allegations of phrenologists and neurologists, are of ideal use. They are good indications. Homoeopathy is insignificant as an art of healing, but of great value as criticism on the hygeia or medical practice of the time. So with Mesmerism, Swedenborgism, Fourierism, and the Millennial Church; they are poor pretensions enough, but good criticism on the science, philosophy and preaching of

---

[1]) Dr. J. Woltjer, l. c., p. 38, 39.
[2]) Dr. J. Woltjer, l. c., p. 40.
[3]) Dr. J. Woltjer, l. c., p. 49.

the day. For these abnormal insights of the adepts ought to be normal, and things of course." [1])

De realiteit der geestelijke dingen, is niet minder dan die der stoffelijke dingen. „De begrippen en ideeën hebben *hunne* realiteit, de realiteit der geestelijke dingen, maar is die minder dan de realiteit der stoffelijke?" [2])

Als iemand beweert dat de ideeën en begrippen geene stoffelijke realiteit hebben dan „heeft hij natuurlijk volkomen gelijk, maar bestrijdt ook wat niemand beweert." [3]) Doch het komt door onze zonden dat wij deze realiteit der onzienlijke dingen zoo telkens verzaken. (p. 42.)

De Scholastiek nu in zijn diepste beteekenis heeft met die antithese van stof en geest, of laat me liever zeggen van zijn en bewustzijn te maken, ja sterker, ze dankt aan die antithese haar bestaan, omdat die antithese zich in hoogere harmonie oplost. Het gaat om de vraag of wat wij beredeneeren ook *in de werkelijkheid* zoo is, of er aan het ratiocinans ook een ratiocinatum beantwoordt, of de acties van het bewustzijn gelijken tred houden met de werkingen van het zijn.

Dr. Woltjer wijst er op dat Heinrich Hertz reeds zoo helder oog had voor het parallellisme tusschen het ideëele en reëele, en voegt daaraan toe: „wat wij alleen door ons denken leeren kennen als noodzakelijk volgende uit een begrip, blijkt ook in de natuur noodzakelijk te volgen uit de onder dat begrip vallende dingen, m. a. w. ons denken past op de dingen der natuur en hun werken." Daarbij wijst Dr. Woltjer op de wiskunde en mechanica als de beste voorbeelden, wijl daar „alleen uit zuiver gedefinieerde begrippen gededuceerd wordt, terwijl de resultaten dezer deductiën volkomen passen op de vormen en de beweging der dingen in de natuur." [4])

---

[1]) RALPH WALDO EMERSON, *Essays representative men Society and Solitude 1886*, p. 131—137.

[2]) Dr. WOLTJER, l. c., p. 41.

[3]) Dr. WOLTJER, l. c., p. 39.

[4]) Dr. WOLTJER, l. c., p. 48.

Er is eene overeenstemming tusschen onzen geest en de natuur, zoodanig dat als wij met onzen geest conclusies trekken uit begrippen en ideeën als praemissen, wij in de natuur eene realiteit zien, die daaraan beantwoordt. Dat komt daar vandaan dat in de natuur ideeën en begrippen zijn, waarvan die natuur substraat is, terwijl wij als subiect met onzen geest die begrippen en ideeën poneeren. Het is de verhouding van het archetypische tot het ectypische (p. 44). En dat de ideeën, waarvan de natuur substraat is, en waarvan de mensch subiect is, niet vreemdsoortig tegenover elkaar staan, maar op elkaar kloppen komt daardoor dat de Schepper aller dingen door Zijn Logos, ook den mensch naar Zijn beeld heeft geschapen.

Het ideëele bestaat als de eeuwige gedachte Gods. Het ideëele is ectypisch in den kosmos geobiectiveerd. En eindelijk: „het ideëele bestaat in den geest van den mensch of van het menschelijk geslacht, daar hij, als naar Gods beeld geschapen, krachtens dezen geestelijken aanleg, de ideeën, in den kosmos geobiectiveerd, daaruit kan kennen, en alzoo een eigen wereld van ideeën in zich dragen, die, voorzoover zij geworteld zijn in het wezen, het verband en de orde van Gods schepping, zijn wetenschap vormen." [1])

En deze gedachte nu, het parallellistisch verband van zijn en bewustzijn, door Dr. Woltjer zoo glashelder ontwikkeld, is het die geheel de Scholastiek, in bonam partem genomen natuurlijk, rechtvaardigt.

Maccovius nu heeft voor dat verband oog gehad, ondanks dat zijn te eenzijdig empirisch standpunt hem de volle doorwerking en uitwerking dier gedachte verhinderde.

We handelden reeds over de *„analogia proportionis"* van Maccovius, die niets anders dan de analogische relatie tusschen zijn en bewustzijn beoogt.

Hij zegt hiervan in zijn Metaphysica: Analogia proportionis est, quando, ut se habet unum aliquid in rebus istis terrenis, positum ad aliud, ita se habet res divina ad aliam. v. g. sicut se habet Rex ad nuptias filio suo paratas et ad

---

[1]) Dr. J. Woltjer, l. c., p. 52, 53.

invitatos; sic se habet Deus ad filium suum, et eos quos invitat ad hunc filium amplexandum. Hac analogia Spiritus S. frequenter admodum et familiariter utitur in scriptura." [1])

Al de gelijkenissen der H. Schrift steunen juist op dit parallellisme van zijn en bewustzijn, en dit werkt Maccovius nader in zijn Loci Communes aldus uit: „Aliud est enim doctrinam ex natura haurire, aliud iam cognitam doctrinam per exempla aut similia in natura conspicua quodammodo illustrare. Quicquid Christus de regno coelorum docuit, non ex vinea, agro, titrico, reti, etc. desumpsit, sed coelestem doctrinam, e sinu Patris prolatam, per parabolas ab eiusmodi rebus terrenis, ac omnibus notis petitas, nobis ob oculos clarius statuit. Atque sic etiam, cum hodiernis Ecclesiarum ministris minime fas sit, e natura suas doctrinas haurire; attamen e Verbo Dei petitas per naturae similia declarare, nunquam quisquam prohibuit. Aliud igitur est, docendi occasionem arripere, et aliud doctrinae fundamentum statuere." [2])

Maar zooals ik reeds opmerkte, Maccovius was nog te veel empiricus om die gedachte ten volle tot zijn recht te doen komen. Hij leerde zeer principieel de schepping naar Gods beeld, en in dat beeld ook materialiter een intellect. Maar de verhouding van den Logos Gods staat bij Maccovius geheel anders tegenover den kosmos dan de logos van den mensch. Met zijn loochening van de ideae innatae, met zijn leer van de tabula rasa kon hij niet anders inzien dan: „Intellectum divinum esse normam rerum; res vero esse normam intellectus humani." [3])

Doch tegen heel die leer van de tabula rasa, waarop de Empirie slechts hare indrukken zet, geldt het zoo volkomen juist wat Dr. Woltjer zegt: „Zij, die zoo spreken, vergeten echter dat in de begrippen ligt wat in de ervaring nooit kan liggen: algemeenheid en noodzakelijkheid, en dat vóór alle ervaring reeds begrippen aanwezig moe-

---

[1]) Maccovius, *Metaphysica*, p. 8.

[2]) Maccovius, *Loci Comm.*, p. 914.

[3]) O. a. Metaphysica, p. 54 en verder passim.

ten zijn van: zijn, identiteit, gelijkheid, tijd, ruimte enz., die de ervaring mogelijk maken." [1])

Zoo volgt dus de scholastieke methode rechtstreeks uit de Gereformeerde beginselen. Zij is er zelfs eisch van. Meer nog, alleen het Calvinisme is in staat de goede Scholastiek in het aanzijn te roepen. Doch daarbij moet de levensernst niet vergeten worden. Dr. Kuyper zegt: „Uitverkiezing uit stelselzucht te bepleiten is de gemakkelijkste zaak ter wereld. Daarvoor is geen geloof, is geen genade, is geen levenservaring noodig. Dat kost strijd noch kruis, maar waarborgt ook geen kroon. Daarvoor is niets noodig dan de denkkracht om sluitrede uit sluitrede af te leiden. Dàt kan de Mahomedaan even onverbeterlijk doen als de aanbidder van Confucius. Zoo daarin de adel der uitverkiezing lag, zou oefening in de logische denkwetten het beste middel ter opkweeking in geloof en godsvrucht zijn. Wiskunst ware dan vrij wat krachtiger element ter vorming van geloovige Christenen dan Gods Woord en het gebed. Hoe minder hart, hoe meer hoofd, zou dan ter keuring van Gods kinderen de veiligste stelregel zijn. Zulk een zienswijs is verfoeilijk." [2])

Innerlijke aansluiting is en blijft, bij elk opkomen voor en handhaven van de scholastieke methode, het wachtwoord van den *verstandigen* man des *geloofs*.

---

§ 2. De aan de Scholastiek contraire richtingen.

Buddeus wijst er op, dat men niet alleen eene methodus scholastica, hoewel „longe usitatissima" heeft, naast de eenvoudige methodus catechetica, maar ook eene methodus foederalis, eene methodus trinitaris, eene methodus historica, eene methodus mathematica, eene methodus pacifica en eene methodus practica. [3]) Bespreken we

---

[1]) Dr. Woltjer, l. c., p. 51.
[2]) Dr. A. Kuyper, *Uit het Woord*, II, p. 253. (Ed. 1875.)
[3]) Buddeus, l. c., p. 426—434.

1°. *De methodus foederalis.* Deze is die der Cocceianen. Coccejus was de groote tegenvoeter van Voetius. Van Hamelsveld teekent hem: „vijand zijnde van de Aristotelische wijsgeerte, ook ja met geene wijsgeerte iets op hebbende, wilde hij als voortreffelijk schriftuitlegger geene andere geloofsleer, dan eene zuiver bijbelsche, gangbaar doen worden, die van alle bovennatuurkundige termen, onnutte vraagstukken en Schoolsche spitsvondigheden ontbloot, een volksleeraar te stade konden komen." [1])

Coccejus is de man van de Verbondsleer, niet in Gereformeerden zin! Verre van daar — maar in dien zin, dat volgens hem de Godsopenbaring in drie reeksen van verbonden gegeven werd. Waar de Calvinist uitgaat van de analogia fidei, den doorloopenden zin van geheel Gods Woord, daar heeft Cocceius voor die analogia fidei geen oog. Met het aangaan van een nieuw Verbond komt er in dat nieuwe Verbond ook een nieuwe openbaring. De openbaring Gods is niet één *organisch* geheel, maar het is een *mechanische* reeks van openbaringen. Van daar dat Cocceius niet naar den doorloopenden zin des Woords vraagt, maar elke trap der openbaring op zich zelf beschouwt, en als gevolg van dit grondbeginsel is het te begrijpen, dat hij zijn methode, de methodus foederalis, als de eenig goede beschouwt. Zijn zonderlinge Exegese is bekend, natuurlijk gevolg van zijn zonderlingen stelregel: „id significant verba, quod significare possunt." [2])

Cocceius verweet aan Voetius diens dogmatische spitsvondigheden. Hij was het echter met de Gereformeerde waarheid zelve niet eens. De Wet heeft geen bindende kracht; het Intellect heeft niet het primaat; in het O. T. is er geen schuldvergeving; het geloof is geen kennis gepaard met vertrouwen, maar een honger en dorst naar heil en liefde; het duizendjarig rijk zal komen, enz.

---

[1]) Ysbrand van Hamelsveld, *Algemeene Kerkelijke Geschiedenis*, XXV, p. 154.

[2]) Deze regel luidt in zijn geheel aldus: „id significant verba, quod significare possunt in integra oratione, sic ut omnino inter se conveniant." Cocceius gaf dezen regel tegenover de *traditioneel-scholastieke* Exegese. Cfr Herzog und Plitt, *Real.-Encyclopädie*, in voce: *Cocceius*.

Hij miste echter ten eenenmale het recht aan Voetius diens *dogmatische* spitsvondigheden te verwijten, waar hij zelf in werkelijk dwaze en belachelijke *exegetische* spitsvondigheden verviel.

Men noemt zijn Exegese de praegnante of typische Exegese. Zijn Exegese was inderdaad typisch. De woorden beteekenen, hetgeen zij beteekenen kunnen, d. w. z. Cocceius legde in de woorden, de beteekenis die hij maar wilde en verkoos. Alles werd gewrongen en verwrongen om maar op Christus of den Antichrist te slaan. De boom des levens in het Paradijs, de vurige oven van Abraham, het was al de Christus. De toren van Babel, de bok Azazel die weggezonden werd, het was alles de Antichrist. Alles waar maar van het getal 7 sprake was, moest per se in verband gebracht worden met de 7 perioden van het N. T. [1]) Zelfs in het „Onze Vader" komen die 7 perioden terug.

Cocceius in zijn ijver tegen de Philosophie, vergat dan ook deze ééne groote philosophische waarheid: a posse ad esse non valet conclusio. [2])

Dr. Geesink wijst er dan ook op in zijne zoo belangrijke en zoo zaakrijke Rectorale oratie, dat Cocceius eens werd toegevoegd: „Tu ignarus es omnis Philosophiae." Hij wijst er voorts op, dat het juist aan zijn volkomen gemis aan wijsgeerigen zin te wijten is, dat hij de realiteit van het ideëele niet ziet, het absolute karakter der waarheid oplost in een historisch proces, en het Principium der Theologie met de Theologie als wetenschap zelf verwart. [3])

Geen wonder dat Ypey klagen moest, dat Cocceius door „een loeijenden wind van strenge kabaalzucht bestormd" werd.

Doch weldra bleek het dat de Cocceianen volstrekt niet afkeerig waren van de Philosophie, alleen maar ze wilden

---

[1]) Men weet dat Cocceius onderscheidde in drie Verbonden: 1°. voor de Wet; 2°. onder de Wet; 3°. na de Wet of naar het Evangelie, en dat hij in het N. Testament de 7 perioden leerde.

[2]) Men zie voor het Cocceiaansche standpunt, het zeer interessante werk van Henricus Brink: TOETSTEEN der Waerheid en der dwalingen, ofte klaare en beknopte VERHANDELINGE, van de Cocceiaansche en Cartesiaansche verschillen. 1685.

[3]) Dr. GEESINK, *De Ethiek in de Gereformeerde Theologie*, 1897, p. 49 v.v.

de Aristotelische voor de Cartesiaansche uitgeruild zien. De vraag werd al spoedig: „Zijt gij van de oude of van de nieuwe studie?" Cocceianisme en Cartesianisme sloten een bedenkelijk verbond tegen het Voetianisme. Niet geheel onbegrijpelijk, omdat Cocceius bloot lag voor het gevaar van het Pantheïsme door zijn oplossing van de absolute waarheid, in het historisch proces des tijds. HEYDANUS en WITTICHIUS te Leiden beoefenen de Foederaal-Theologie van Cocceius in Cartesiaanschen trant. BRAUNIUS, V. D. WAAYEN, MOMMA en tal van anderen volgen. [1])

Opmerkelijk dat Cocceius, die aan Voetius verweet, wat Ypey belieft te noemen „een warnet van verbijsterende schooltermen" al dra in zijn Foederaal-Theologie allerlei iuridische woorden gebruikt die aan het verbond sluiten ontleend zijn. Straks bezigt BURMAN allerlei kunstwoorden alleen aan het contractwezen eigen [2]). Ze vielen van Scylla in Charybdis. Zoo begon dus het Cocceianisme de methodus foederalis aan te prijzen om de Theologie zonder Philosophie te beoefenen, maar eindigde met aldra zelf het Cartesianisme te omhelzen; en, ten einde de Theologie niet met behulp van philosophische kunsttermen te beoefenen, aldra iuridische kunsttermen aan het contractwezen ontleend, aan te wenden.

2°. *de methodus oeconomica* of Trinitaris van Melchior Leydekker hebben we in de vorige § reeds besproken.

3°. *de methodus historica* door LIBERIUS DE S. AMORE ingevoerd, komt op niet veel meer dan gewone Bijbelsche geschiedenis neer, en mist alle aanspraak op den naam van wetenschappelijke methode.

4°. *de methodus mathematica*, door POSTELLUS, HUETIUS e. a. beoefend is de wiskunstige die de sluitredenen uit algemeene waarheden afleidt, zuiver rationalistisch is, en dus niet theologisch.

5°. *de methodus pacifica* is van veel meer aanbelang. Ze is de methode der Arminianen, en wordt ook wel de *methodus*

---

[1]) YPEY, l. c., II, p. 145—169.
[2]) YPEY, l. c., II, p. 104, 141.

comparativa genoemd. Episcopius is er de groote verdediger van. Hij klaagt dat de Scholastiek de Theologie zóó ingewikkeld heeft gemaakt, dat men de Theologie wel met eene Sphinx vergelijken kon, en een Oedipus er voorwaar bij noodig is: „Videbam veritatem multarum et maximarum rerum in ipsa scriptura sacra, elaboratis humana industria phrasibus, ingeniosis vocularum fictionibus, locorum communium artificiosis texturis, exquisitis terminorum ac formularum inventionibus adeo involutam, perplexam et intricicatam redditam esse, ut Oedipo saepe opus esset ad Sphingem illam Theologicam enodandam. Ita est, et hinc primae lacrymae." [1])

Men moest naar de hoofdzaken vragen waar de zaligheid van af hing, zoeken naar al wat we gezamenlijk beleden, vandaar *methodus comparativa;* de controvers bannen, zoo irenisch mogelijk zijn, vandaar *methodus pacifica.* Zoo gezind zijnde, schreef hij aan Michael Schneider: „Methodum Theologiae scribendae, ego suam cuique liberam facio. Theologia non est ars nec artificiosa Locorum communium ordinatio. Res Theologum facit non ordo. — Tum methodus pro cuiusque captu at animo variat. — Ego ita semper credidi, optimum esse Theologum, qui textum Scripturae sibi familiarem adeo reddit, ut de qualibet re proposita, etiam sine arte, sine methodo, possit disserere. Textualis Theologus optimus est Theologus." [2])

Episcopius noemt de godsdienstige geschillen: „blaasbalgen van verdeeldheid en sluipwinkels van ongodsdienstigheid." Curcellaeus en van Limborch, en Hugo de Groot, verdedigden met en na Episcopius deze methode.

Van de Philosophie is het Arminianisme, evenals het Cocceianisme, nooit afkeerig geweest, wel van de Aristotelische, niet van de Ramistische waar het zich geheel aan overgaf. Arminius heeft zelf de Ramistische Philosophie voor zijn Theologie verkoren. Het is merkwaardig dat het Cocceianisme heil bij het Cartesianisme, het Arminianisme bij

[1]) Mosheim, *Oude en Hedendaagsche Kerkelijke Geschiedenissen,* VII, p. 211.
[2]) De Moor, *Comment. Perp.* I, p. 77.

het Ramisme zocht, bij gezamenlijke verwerping van het Aristotelisme, waar de gereformeerde Theologen zich bijna allen van bedienden, op een hooge uitzondering na. Wat die Ramistische Philosophie wel wilde? LOBSTEIN heeft zich verdienstelijk gemaakt door dienaangaande een werkje te schrijven: „Petrus Ramus als Theologe", en daarin die Ramistische Philosophie, eigenlijk eene contradictio in adiecto, te beschrijven.

RAMUS was Humanist in den volsten zin des woords, en eischt de Theologie geheel en al voor het Humanisme op. Aristoteles was zijn aartsvijand. Hij promoveerde zelfs tot Magister Artium op de Thesis: „Quaecunque ab ARISTOTELE dicta sunt commentitia esse." Het komt op abstracte wetenschap in het minst niet aan. Men moet naar het schoone en edele zoeken. Als zoon der Renaissance stelt hij als hoogste doel het bene loqui, het bene dicere, het bene ratiocinari, het bene numerare, het bene metiri, het bene rivere. En zoo ook wil hij van de Theologie als wetenschap niets weten; zij is niet meer dan de „doctrina bene vivendi". [1]) Voor speculatieve beschouwing is bij hem geen plaats. De eenige vraag die alles beheerscht is het practisch nut. Vandaar dat hij door zijn tegenstanders de „Usuarius" genoemd wordt [2]). De methode der Theologie moet zoo weinig mogelijk scholastisch, zooveel mogelijk populair zijn. Op den voorgrond staat daarom niet de Logica maar de Rhetorica. Men moet zooveel mogelijk de groote redenaars en dichters der Classieke oudheid lezen om schoone taal, zuiveren stijl en fraaie beelden te krijgen. Het is in één woord: „Versöhnung des Humanismus mit der Reformation." [3]) Het moet den Theoloog niët om *scientia* maar om *disciplina* te doen zijn. De indeeling der Theologie hangt hier mee saam. Geloof, gebod, gebed en Sacramenten zijn de vier capita die behandeld moeten worden. Maar daarin moet dan ook *alles* behandeld worden. Neen, Ramus heeft

[1]) LOBSTEIN, *Petrus Ramus als Theologe*, p. 7.
[2]) LOBSTEIN, l. c., p. 9.
[3]) LOBSTEIN, l. c., p. 11.

eigenlijk geen systeem gegeven. Hij was tegen elk systeem. Een systeem was wetenschappelijk en de Usuarius wilde het alles practisch hebben. Hij trachtte juist „die Wissenschaft aus dem Kreise der Zunftgelehrten herauszuführen und zu vulgarisiren". [1]) De Theologie, ja alle wetenschap moest gehumaniseerd, gepopulariseerd worden. De Socratische methode moest weer toegepast worden. Het is hem om de „Darstellungsweise" te doen [2]). Het gevaar lag bij zoo oppervlakkige richting voor de hand. De Rhetoriek werd de hoofdzaak. Tal van citaten van classieke redenaars en dichters moesten dienst doen om te boeien, om de aandacht te trekken, om het smakelijk te maken. Maar dat liep daarop uit dat Ramus dra de Christelijke waarheid door heidensche citaten wilde bewijzen. Hij spitste er zich met voorliefde op overeenkomst te vinden tusschen uitspraken in den Bijbel en spreuken der oude Classieken. Die overeenkomst meende de Humanist tusschen Christus en Plato gevonden te hebben, zoodat hij eindelijk uitriep: „Plato is de tuchtmeester tot Christus en het Christendom is de waarheid der Platonische Philosophie [3]).

En dan eindigt Lobstein zijne duidelijke, en met groote kennis van zaken geschreven studie over Ramus aldus: „ein interessantes Denkmal der Versöhnung des Humanismus mit der Reformation und der Verwendung der classischen Bildung im Dienste der evangelischen Wahrheit." [4])

Tideman heeft het verband tusschen het Remonstrantisme en het Ramisme onderzocht en aangewezen [5]). Bij nadere kennismaking met het Ramisme ligt dat verband voor de hand, en zijn de citaten van Episcopius, hierboven aangehaald volkomen duidelijk.

Het Humanisme door Petrarca en Dante ingeleid, door Reuchlin, Agricola en Erasmus voorgestaan, vond in Ramus

---

[1]) Lobstein, l. c., p. 83.
[2]) Lobstein, l. c„ p. 85.
[3]) Lobstein, l. c., p. 76.
[4]) Lobstein, l. c., p. 86.
[5]) Joannes Tideman, „*Remonstrantisme en Ramisme*", in de „Studien en Bijdragen op 't gebied der Hist. Theol." van Moll en de Hoop Scheffer, III, p. 389—430.

den man die de humanistische methode „op schier alle vakken der toenmalige menschelijke kennis.... ook op de Christelijke godgeleerdheid toepaste."

Het Humanisme wil „de vrije beweging der geesten" tegenover de gebonden Scholastiek [1]). Het Arminianisme wilde ook „de vrije beweging der geesten" tegenover de Orthodoxie. „Natuurlijke juistheid van geest en de vrijheid van oordeel" wilde het Ramisme [2]). Dat wilde het Arminianisme ook.

Ramus eerst, en CARTESIUS later „wendden zich tot den mensch, om in hem den grondslag der wetenschap te zoeken." [3])

Voor de Theologie teekent Tideman ons Ramus' streven aldus: „ontslagen van de traditioneele beperkingen van school- en kerkgezag, in wetenschap en godsdienstig geloof de natuurlijke leiding van den menschelijken geest naar zijne toenmalige ontwikkeling te volgen." [4])

Dat was het juist wat de Arminianen begeerden. Toch heeft dat Ramisme helaas ook in Gereformeerde kringen zijn invloed gehad. POLANUS van Bazel, STURM van Straatsburg, TREMELLIUS, OLEVIANUS en PISCATOR van Heidelberg, AMESIUS in zijn latere periode hebben allen van Ramus de aesthetische voordracht en het doel van practisch nut overgenomen, zonder daarom echter in zijn Humanisme — dat Plato en Christus op één lijn stelde — te vervallen. Maar wat het Arminianisme juist zoo in het Ramisme boeide en aantrok was het zich ontslaan van de traditie, van het kerkgezag, om zich volkomen vrij te kunnen bewegen, in Pelagiaanschen zin. Maar daarom laat het zich ook volkomen begrijpen dat Utenbogaert in zijn Kerk. Historie meedeelende, dat Arminius in Genève de Ramistische Philosophie bestudeerde, daarbij aanteekenen moest: „Dit wilde te Genève niet geleden zijn." [5])

---

[1]) JOANNES TIDEMAN, l. c., p. 391.
[2]) JOANNES TIDEMAN, l. c., p. 392.
[3]) JOANNES TIDEMAN, l. c., p. 305.
[4]) JOANNES TIDEMAN, l. c., p. 406.
[5]) JOANNES TIDEMAN, l. c., p. 389.

In het voorbijgaan mag hier er wel op gewezen dat de Theologie van Saumur (AMYRAUD, PLACÊUS, LUD. CAPELLUS) [1]) en Sedan (MOLINAEUS, JAC. CAPELLUS e. a.) [2]) het midden hield tusschen Aristoteles en Ramus, en meer eclectisch werkte.

En 6°. *De methodus practica.* Deze hangt nauw met de pacifica of comparativa saam. Ze is die der latere Supranaturalisten als Breithaupt c. s. om alles alleen van zijn practischen kant te bezien.

Van de Scholastiek der Lutherschen spraken we reeds. Met een enkel woord moet nog de Roomsche Scholastiek worden herdacht. De beweging van het Janssenisme om meer tot Augustinus en de Biblicität terug te keeren is bekend. De Roomsche Kerk heeft dat, dank zij het Jezuïtisme, niet gewild ten spijt van Maldonatus, Possevinus e a. De bulle Unigenitus (1713), heeft dat gekeerd. Men bleef vasthouden aan Lombardus en Aquinas, en Aristoteles' Philosophie bleef in eere. Maar ook binnen de Roomsche Kerk is een GASSENDI opgestaan om de Aristotelische Philosophie te verdrijven. Ramus zocht het bij Plato, Lipsius zocht het bij de Stoa, Gassendi wilde Epicurus repristineeren. Doch Gassendi heeft Aristoteles niet uit Rome kunnen verbannen. SUAREZ, BELLARMINUS BECANUS, VASQUES, waren machtiger en van grooter invloed dan hij. Thomas was en bleef het orakel, zooals hij het heden ten dage onder invloed van Leo XIII bij de Roomschen nog is, zelfs in toenemende mate.

---

§ 3. De contradictore richting der Mystiek.

Bespraken we in § 2 de meer contraire richtingen, die de door Maccovius aangegeven methode verwierpen, aan de bepaald contradictore richting der Mystiek, die zich vierkant tegenover de door Maccovius aanbevolen methode stelde, mag wel eene afzonderlijke § gewijd worden.

Tot goed verstand der mystiek dient echter vooraf on-

---

[1]) Syntagma Thes. Theol. in Acad. Salmuriensi.
[2]) Thesaurus Disp. Theol. in Alma Sedanesi Academia.

derzocht te worden wat de mystiek *sensu generali* is, om daarna meer bepaaldelijk bij de Christelijke Mystiek in hoofdtrekken stil te staan.

Mystiek dan komt af van het Grieksche woord μύειν = zich sluiten, dicht gaan. En dit zoowel in betrekking tot de oogen als tot de ooren. Het is dus de gedachte om de oogen te sluiten bij het onzienlijke, de lippen te sluiten bij het onuitsprekelijke. Het is in één woord een geheimzinnig aangedaan worden, bij aanraking met wat geheimzinnig in zijn wezen is. Dat was dan ook de gedachte van de μυστήρια der Classieke oudheid, zoo van de eleusinische waar men hoopte op een zaligheid, zoo van de orphische, waar men hoopte op een zondeloosheid, als van de dionysiaansche, waar men hoopte op een volkomen heerlijkheid in het hiernamaals. Alleen de ingewijden hadden toegang; er hadden veel mimische en dramatische voorstellingen plaats; veel symbolen, die als het ware een god vertegenwoordigden, werden vertoond en heel de plechtigheid was er schier op ingericht om bij de geloovigen *„eene enthusiastische gemoedsbeweging"* te veroorzaken. Op dat enthusiasme kwam het aan, want „dat de mysterien dienstbaar gemaakt werden aan het verbreiden van een of ander dogma, dat buiten het volksgeloof stond, is niet waarschijnlijk." [1])

Zoo nam de Kerk dat woord mysterie over voor de verborgenheden, die wel is waar geopenbaard waren, maar die toch altoos hare geheimzinnigheid behielden. In het bijzonder werd het woord gebezigd voor de sacramenten, waarvan „mystieke" actie uitging. De Kerk had recht beslag te leggen op de Mystiek. De Mystiek is iets natuurlijks, behoort tot de menschelijke natuur als zoodanig, krachtens de Schepping naar Gods beeld. De verhouding der drie Personen in het eeuwige Wezen, is ook een verhouding van liefde. De Zoon geniet de teederste liefde des Vaders. De mensch heeft ook een gevoels- en gemoedsleven. In zake de religie dringt dat naar *levensgemeenschap* met den levenden God.

---

[1]) SCHLIMMER en DE BOER, *Woordenboek der Grieksche en Romeinsche Oudheid*, in voce: Mysteria. ed. 1890.

De mensch wil zijn God niet alleen leeren kennen, maar ook als zijn Vader kunnen liefhebben. God openbaart Zich niet alleen als een God van verre, maar ook als een God van nabij. Nu bracht de zonde wel storing en breuke, maar die mystieke behoefte van het menschelijk hart bleef in zijn menschelijke natuur werken. Vandaar de Mystiek in alle pseudoreligies. In de Zendleer van Zoroaster, om weer vereenigd te worden met het rijk van eeuwig glanzend licht. Bij den Buddhist, die vurig er naar verlangt in de Nirwana te mogen verzinken. Zelfs het transcendente Mahomedanisme moet in het Coefisme aan de Mystiek recht laten wedervaren, zooal niet op den Koran, dan toch op de traditie gegrondvest. [1])

Dionysius, de Areopagiet, is de man die de Mystiek *sensu praegnanti* in de Kerk heeft gebracht. Ze heeft dan betrekking op het wel gevoelde maar niet verklaarbare. Met voorliefde wordt op teksten als Job 36:26 en 1 Tim. 6:15 gewezen. Maar het is niet de Christelijke Mystiek die de Areopagiet brengt, het was de Mystiek der Neo-Platonici. De Mystieken hebben altoos voorliefde voor de Platonische Philosophie gehad. De Platonische ideeënleer gaf daar aanleiding toe. De mensch moest zich zooveel mogelijk aan deze materieele wereld onttrekken en zich conformeeren aan de transcendente ideeënwereld; de ziel moet gelijkvormig worden aan God, die de hoogste, alomvattende idee van het goede is. Dat was de gedachte der ascetische mystiek van de Platonische Philosophie. Straks komt Ammonius Saccas deze Platonische Philosophie repristineeren als reactie tegen de Stoïsche en Epicurische school. Plotinus is zijn groote opvolger (om van een Iamblichus der syrische en van een Proclus der atheensche school te zwijgen) en doet uit het Platonisme zijn Pantheïsme geboren worden. Was het bij Plato nog een zich conformeeren aan de transcendente ideeënwereld, bij Plotinus is het een wederkeeren tot den νοῦς om daarin op te gaan door negatie van al het zin-

---

[1]) Dozy, *Het Islamisme*, p. 207 v.v.

nelijke in de ascese, ja door negatie van het denken zelf door middel der ecstase. „Das Ziel des Menschen ist, durch Negation des Sinnlichen und selbst des eigenen Denkens mittelst der Ekstase zu der über alles hinausliegenden Monas zurückzukehren." [1])

Het in God zich verliezen, ziedaar het Pantheïsme!

De negatie van het denken, ziedaar het Mysticisme!

Maar toen nu in de Christelijke Kerk de Gnostiek opkwam, waarvan de speculatieve γνῶσις het doel was, toen heeft de Areopagiet, θεωρία en geen γνῶσις willende, het Mysticisme op kerkelijk erf binnengevoerd, dat hij aan de Neo-Platonische school van Ammonius Saccas en Plotinus ontleende. Natuurlijk mutatis mutandis. Voor den νοῦς komt de Triniteit, voor de Aeonen komen de engelen (men denke aan zijne Hierarchia Coelestis) in de plaats. Pregel wijst er op dat tegelijkertijd bijna, dat Dionysius in het Oosten optrad, Augustinus in het Westen bloeide. De schoone mystiek van Augustinus is bekend uit zijn: „Tu fecisti nos ad te et inquietum est cor nostrum donec requiescat in te." Maar toch wijst Pregel er op dat de Mystiek van Augustinus niet de Pantheïstische der Neo-Platonici is, maar eene zelfstandig Christelijke: „Bei der reichen dialectischen Bildung, die ihm eigen war, kommt es bei ihm zugleich zu den Anfängen einer Gnosis, die bei allen Anklängen an Plato einen weit selbständigern christlichen und kirchlichen Charakter trägt, als die des Dionysius."

Gelukkig dat Augustinus toen kwam om ter goeder ure den kwaden stroom van het gevaarlijke Mysticisme te stuiten, zoodat, als straks Scotus Erigina, de bekende groote hofgeleerde van Karel den Kale, de pantheïstische Mystiek van het Neo-Platonisme weer in het aanzijn wil roepen, zijn stem blijft als die eens roepende in de woestijn.

Maar toen in de Middeleeuwen de Scholastiek in denkgymnastiek verliep, toen eerst vond het Mysticisme meer in de harten van al wat vromer gezind was een toebereide

---

[1]) Wilhelm Preger, *Herzog und Plitt Real. Encyclopädie für prot. Theol. und Kirche* (ed. 1885), in voce: Theologie, mystische-.

aarde, eerst in de Duitsche Mystiek der 14de eeuw, toen in de Latijnsche Mystiek der 15de eeuw.

Voor den kenner der Historie is het Scepticisme van Abaelard en het Mysticisme van Bernard van Clairveaux volkomen verklaarbaar, als reactie tegen het Rationalisme en Intellectualisme eenerzijds, en het bandelooze leven anderzijds.

De Christelijke Mystiek heeft haar recht. Ze wil niet alleen een kennisse Gods in het hoofd, maar ook een leven met God in het hart hebben. De Λόγος is het *leven* der wereld. (Joh. 1 : 4.) God te *kennen* is het eeuwige *leven.* (Joh. 17 : 3.) Het is der Mystiek om levensgemeenschap met God te doen. En die Mystiek wordt *alleen* in het Christendom gevonden. Het hart van elk menschenkind zoekt er naar (getuige de mystiek in de Heidenwereld), maar alleen het Evangelie brengt ons de realiteit er van.

„Buiten allen twijfel, de *verborgenheid* der godzaligheid is groot: God geopenbaard in het vleesch." (1 Tim. 3 : 16.) Als Christenen roemen wij in den Immanuel — God met ons. Daarom is er noodig inplanting in het Mystieke Lichaam, de inhabitatio des H. Geestes. (Rom. 8 : 16.) Dan is er de verborgen, mystieke omgang van Ps. 25. De H. Schrift maakt allerwege onderscheid tusschen de uitwendige θρησκεία en λατρεία, en de innerlijke, de mystieke εὐσέβεια en δεισιδαιμονία.

Alle religie aan die Mystiek gespeend, versteent en verdort, blijft geen religie meer, wordt Orthodoxisme en verloopt in Rationalisme en Intellectualisme.

Doch ook op dit gebied liggen voetangels en klemmen. De goede openbaring er van noemt men daarom de Mystiek, de verbastering er van noemt men het Mysticisme, dit is het Zerbild van de heilige Mystiek.

Het leven van liefde en gevoel heeft zich altoos onder het primaat van het intellect (verlicht door den Φωτισμός des H. Geestes) gebonden aan het Woord (krachtens het Filioque) te stellen. Edoch het is mogelijk dat (en de kerkhistorie leert het als feit) de zielskrachten zulks niet altoos willen doen, maar zelf gaan praedomineeren. Dan krijgen we het Mysticisme, de valsche Mystiek, een Zerbild der ware Mystiek. Waar de wil gaat praedomineeren komt het fanatisme

(cfr. de Flagellanten). Waar de verbeelding gaat praedomineeren, krijgt men de visioenen (cfr. Franciscus van Assisi). Waar het gevoel gaat praedomineeren het Pantheïsme met de onzedelijkheden. We zagen reeds dat Dionysius de θεωρία voor de γνῶσις in de plaats stelde. Dit leidde er toe dat de via cognitionis der latere Mystiek wordt: oratio, meditatio, contemplatio. Het is niet meer om de ware kennisse Gods te doen, maar om *visio ac fruitio Dei*. De Gereformeerden willen allen eene *cognitio atque fiducia* hebben. Bernard van Clairveaux roept het als aller mystieken tolk uit: „Deus tantum cognoscitur quantum diligitur." Einddoel is het, en zie daar het Pantheïsme van de Neo-Platonische school, ἕνωσις σὺν θεῷ, de deificatio zooals Hugo v. St. Victor het noemt.

De zonde van Pelagius was dat hij onze menschelijke wezens coördineerde met het absolute Goddelijke Wezen. De Gereformeerde subordineert het menschelijke wezen aan het Goddelijke Wezen omdat Gods Wezen een *absoluut* Wezen is, en hij dies de „diepe en steile afhankelijkheid" van al wat menschelijk wezen is erkent. Het Mysticisme is de pantheïstische verbastering der Christelijke Mystiek. De Transcendentie Gods wordt uit het oog verloren, er wordt eenzijdig voortgebouwd op de Immanentie Gods.

Het in God „verzinken", „verdwijnen", „opgaan" zijn termen en uitdrukkingen die uit de school van Eccart komen maar thuis hooren bij den Buddhist die in zijn Nirwana verzinken wil.

De zonde van het Mysticisme is daarin gelegen, dat het niet als einddoel stelt God te leeren kennen en Zijn naam de glorie te geven, maar dat het egoïstisch in zijn religie is en God genieten wil in zijn gevoel. Juist dat overgeven aan genot en gevoel leidde tot de onzedelijkheden der Doopersche Naaktlooperij, en der Broeders en Zusters van den vrijen geest.

Zoo hangt dat Mysticisme krachtens zijn empirisch beginsel, streven en einddoel met het Nominalisme samen. De Ethica wordt niet gekend, geen vita *activa* maar *contemplativa* is het waar naar gestreefd wordt. Het primaat van het intellect wordt geloochend, de autonomie van den

wil geleerd. In één woord de *Theologie* gaat onder, en de *Theosophie* is aan het woord.

Met name de Gereformeerde Theologen hebben de Mystiek het zuiverst opgevat. De Mystiek toch is persoonlijke gemeenschap met God in het leven. Rome aanvaardde de Ecclesiologie van Augustinus, voorbereid door Cyprianus, en nam de Kerk als tusschenschakel tusschen God en mensch, hief daarmede de persoonlijke gemeenschap met God op en erkende niet Gods immediate werkingen op de ziel. Die persoonlijke gemeenschap tusschen de ziel en God aan den mensch teruggegeven te hebben is de onvergankelijke eere der Reformatie.

Van Mystiek bij het rationalistisch Socianisme is natuurlijk geen sprake. Bij de Lutherschen wordt in menig opzicht onzuivere Mystiek gevonden. De echte Mystiek komt niet tot haar recht. Het intermediair der kerk blijft noodzakelijk (cfr. de necessitas sacramenti baptismi). De werking van het Woord en Sacrament is er ten deele meer magisch dan mystiek.

Het zuiverst is de Mystiek door de Gereformeerde Theologen gegrepen in hun leer van Gods „persoonlijke bemoeienis", van de onmiddellijke wedergeboorte, van de inplanting in het Mystieke Lichaam, van de mystieke werking der Sacramenten, van het mystieke Testimonium Spiritus Sancti, van de mystieke inwoning des H. Geestes.

We wezen reeds met een enkel woord op de Duitsche Mystiek van Eckart, Tauler en Suso, op de Latijnsche Mystiek van d'Ailly, Gerson en Clemange. Uit den aard der zaak is het daar minder om wetenschap te doen. Het komt er maar aan of er geestelijke affiniteit, of innerlijke aansluiting is. Ze hebben daarin hun hoofdverdienste, als mede in het feit dat zij opkwamen tegen de wereldsche levenswijze van de vrije scola [1]).

Ik zou nog kunnen stilstaan bij de Broeders des gemeenen levens, bij Geert Groote, Thomas à Kempis, Ruysbroek e. a. Ik zou nog kunnen wijzen op de Luthersche Mysticisten als

---

[1]) Men zie Dr. A. Kuyper, *Encyclopaedie der Heilige Godgeleerdheid*, Dl. I § 55, § 87.

Theophrastus Paracelsus, Weigel en Böhme, maar liever wil ik iets langer stil staan bij de aberraties van de Gereformeerde Mystiek. Het Mysticisme komt òf door eenzijdige ontwikkeling van één der zielskrachten òf door de disharmonische werking der zielskrachten tegen de natuurlijke orde in. In het bloeitijdperk der Gereformeerde Theologie kan voor de gezonde Mystiek gewezen worden op Teelinck — op Udeman — ja zelfs op Voetius en zooveel anderen, bij Lodensteyn en Koelman al minder zuiver wordende. Voor de aberraties, hebben wij te wijzen op de Anabaptisten, op de Mennonisten, op de Joristen, op de Familisten, die hun genootschap „de Familie der liefde" noemden, op de Rhynsburgers, Gichtelianen, Hattemisten, Verschorianen en al dergelijke secten die zich kenmerkten door overdreven dweeperij. Afzonderlijk mogen wel worden genoemd het Labadisme, omdat dat het langst heeft nagewerkt, en de secte der Kwakers in Engeland, die er nog is. Het gevaar van de Pantheïstische Mystiek komt uit in allerlei termen als: „in den afgrond der Godheid nederstijgen", „zich in God verliezen", „in God verzinken" etc. Tegenwoordig zijn het de „lijdelijken", de Antinomianen en de Dooperschen die bloot staan aan het gevaar dier verderfelijke Mystiek. Voor Gods potentieele werkingen heeft men geen oog, alleen de actueele worden erkend, en daarover matigt men zich, tegen Gods Woord (2 Cor. 1 : 15) in, een eigenmachtig oordeel aan. Het lumen internum staat boven het geschreven Woord. De Bijbel is slechts een ladder die na gedane diensten wordt afgedankt. Ambten en Sacramenten zijn niet in eere. De Wetenschap als zoodanig wordt niet beoefend.

Tegen de doopersche overgeestelijkheid die vaak in vleeschlijkheid ontaardde geldt het dat hun historie de waarheid van het: „Extremae se tangunt" bevestigt. Tegen alle lijdelijkheid moet het Schriftwoord gehandhaafd: Werkt uws zelfs zaligheid. Tegen het Methodisme, dat hier ook onder de aberraties der Gereformeerde Mystiek genoemd kan worden geldt dat men zich niet aan een religieus egoïsme mag overgeven, maar dat het Soli Deo Gloria einddoel moet zijn van heel ons leven en van al ons werken. Tegen het

lumen internum geldt het Filioque. De H. Geest brengt geen nieuwe kennis aan, doet alleen de reeds gegeven kennis in het geschreven Woord, ook innerlijk ervaren worden.

De Gereformeerde Scholastiek, waarvan de gedachte reeds in de Reformatie zelve bij Calvijn terug is te vinden, die door Maccovius ten onzent voor het eerst met bewustzijn is gegrepen en opzettelijk werd ingevoerd, door Maresius werd voortgezet en door Voetius ten hoogsten bloei gebracht, gaat in tegen alle Orthodoxisme, Rationalisme en Intellectualisme, dat dor en droog over de dingen des Koninkrijks redeneert zonder uit de krachten des Koninkrijks wezenlijke sterkte te ontvangen. Dit nu is de dood. Wat heb ik aan een bouquet van de schoonste en geurigste bloemen als ik u weliswaar met schoolmeesterswijsheid er allerlei botanische geleerdheid van vertellen kan, maar geen oog heb om in die kleurenpracht te genieten, en geen reukorgaan om die kostelijke geuren in te ademen?

Maar ook mag, bij de eere onzes Gods, het Mysticisme niet geduld dat in zelfvoldaan egoïsme alleen maar van voelen en genieten wil weten, zonder te willen *weten* wat en waarvan en door wien en waartoe het geniet.

Reeds in het physische leven moeten, zal het wel zijn, hoofd en hart in organisch verband met elkander werken. Niet anders is het in het psychische leven. En daarom is en blijft het de Gereformeerde Psychologie dat er is een primaat van het Intellect, verlicht in de regeneratie, gebonden blijvende aan het Woord, krachtens het Filioque, in het gevoel tot lust komende, door den wil tot de daad komende.

Reeds de heidensche Philosophie van Plato leerde dat alleen door harmonische samenwerking van hoofd en hart verkregen wordt τὸ καλόν καὶ τό ἀγαθόν voor het natuurlijke leven. Meer nog, Christus leerde: God te *kennen* dat is het eeuwige *leven*. En dat is het ook wat Maccovius in al zijn werken leerde, de gedachte die hij gedurig uitsprak, het woord dat hij steeds hooren deed. Dat was de toon dien hij aansloeg, het beginsel dat hij nooit heeft verzaakt, maar immer trouw beleden.

DEEL III.

DE POLEMIEK VAN MACCOVIUS.

HOOFDSTUK I.

§ 1. Inleiding.

In een studie over MACCOVIUS mag een afzonderlijk hoofdstuk over hem als Polemist niet ontbreken. Zagen we reeds zijn groote verdiensten voor het formeele der Theologie, door de invoering der Scholastieke methode, waarvoor het nageslacht der Gereformeerde Theologen hem geen grooter dank kon brengen dan door zijne voetstappen te drukken en zijne methode metterdaad te beoefenen en toe te passen, thans hebben we na te gaan wat Maccovius voor het materieele der Theologie gedaan heeft. Hierbij wensch ik mij echter te beperken tot zijne Polemische Theologie, omdat het juist de Polemiek is die tot de scholastieke beoefening der Theologie dwingt. Was hij voor het formeele der Theologie baanbrekend, ook als Polemist heeft hij zich een grooten naam verworven door het handhaven, verdedigen en nader ontwikkelen der gereformeerde waarheden. Onder de Gereformeerde Polemisten neemt Maccovius met eere een groote plaats in.

Gold het reeds van hem op het gymnasium van Keckermann „qui il se distingua glorieusement de ses condisciples, et particuliérement á la dispute," [1]) zagen we reeds in de biographie zijn manmoedig en schitterend optreden tegen Socinianen en Jezuïten in zijn studententijd, ook van geheel zijn later leven bleef het gelden: „Berühmt als einer der ersten Disputatoren gegen die Römischkatholischen, Arminianer und Socinianer." [2])

---

[1]) BAYLE, *Dictionaire Historique et Critique*, in voce, (editie 1740.)
[2]) SCHRÖCK, *Christliche Kirckengeschichte*, V, p. 148.

Het is dan ook zoo geheel naar waarheid als Sepp schrijft: „Vlugheid van geest en gevatheid van woorden hebben hem de wegen geopend tot eene voorspoedige loopbaan; scherpte van blik, waardoor hij dadelijk de zwakke zijde van stellingen en beweeringen, die hem mishaagden, ontdekte, en overgroote vrijmoedigheid, om zijn gevoelen uit te spreken en te verdedigen, waren de wapenen, die hij vaardig wist te hanteeren, hoewel hij zichzelven meer dan eens daarmede kwetste; dat alles was het zijne." [1])

Alleen dat hij zichzelf kwetste met zijn eigen wapenen, kan ik niet toegeven, tenzij dan dat bedoeld wordt dat Maccovius in het vrijmoedig uitspreken *zijner* gevoelens, vat op zich gaf aan hen die niet met hem van hetzelfde gevoelen waren. Maar dan bleek ook steeds dat Maccovius niet alleen doeltreffend kon aanvallen, maar ook meesterlijk verdedigen.

Het is dus alleszins der moeite waard om Maccovius in zijn Polemiek te volgen. Bezien we echter eerst wat Maccovius zelf *over* de Polemiek schreef, dan wat hij *in* de Polemiek deed.

---

§ 2. **Maccovius over de Polemiek.**

Wie vermoedt dat Maccovius, die zooveel gepolemiseerd heeft, ook wel het een en ander over de Polemiek ten beste zal gegeven hebben, ziet zich bij het naspeuren daarvan niet teleurgesteld. Allereerst wijs ik u dan op een betoog van hem, naar aanleiding van zijne Polemiek met Amesius over de quaestie of Christus al dan niet als Middelaar mag worden aangebeden. Dan zegt hij dat niemand het onaangenaam *mag* vinden als hij wordt aangevallen, of ter verantwoording van zijn gevoelens wordt geroepen, mits dat zulks in den behoorlijken vorm geschiede, want dat het niet anders kan of de wrijving der gedachte moet der waarheid ten goede komen: „Nemini debet molestum

---

[1]) SEPP, *Het Godgel. Onderw. in Ned.* I, p. 150.

esse, si veritas oppugnetur, modo id fiat modeste et moderate. Nam saepe veritas hoc pacto magis elucescit, iuxta illud diverbium: *opposita iuxta se posita magis elucescunt.* Quod vero diximus id tum contingere, si hoc modeste fiat, si moderate, id eo diximus: Quia ubi immodeste disceptatio instituitur, ubi turbulentur res agitur, ubi non sine odio, sine ira: Atqui *impedit ira animum, ne possit cernere verum.* Moderate. Nam *nimium altercando veritas amittitur.*" [1]) Wie de Polemiek van Maccovius volgt, moet toegeven dat hij voor zich steeds getracht heeft deze moraal in praktijk te brengen. Was hij fortiter in re, hij was ook suaviter in modo. In zijn Polemiek bleef hij in den vollen zin des woords „edelman". Hij kende het: „Parcere subiectis et debbellare superbos" van Virgilius.

Ook, en dit is van meer aanbelang, heeft Maccovius een Tractaat gegeven: „de modo disputandi cum Adversariis in genere", als inleiding op zijn Anti-Socinus, bevattende 4 Capita in 10 bladzijden, dat zeer de moeite waard is om gelezen te worden.

Caput I handelt over de „externa" van het dispuut, dat men niet over nietigheden, niet bij elke gelegenheid, niet met iedereen moet disputeeren; dat het dispuut moet strekken tot eere Gods; dat het wenschelijk is getuigen er bij te hebben; dat een schriftelijk dispuut verkieslijker is, etc. [2])

Caput II handelt over de „interna" van het dispuut. We moeten altoos disputeeren, desnoods met een denkbeeldigen vijand, om ons maar te oefenen. „Debemus perpetuo nos exercere, et si nullum habemus adversarium, ipsimet legendo, meditando." En waar Dr. Visscher er Maccovius een verwijt van maakt dat hij „het zwaard der onverbiddelijke logica" hanteert, Amesius, als hanteerende, „het zwaard des Geestes" tegen hem uitspeelt en hem een „aminal disputax" noemt, en dan zegt dat Maccovius van zijn studenten krijgers maken wil, toebereid tot de worsteling met andersdenkenden, maar Amesius strijdbare helden, naar

---

[1]) **Loci Communes, p. 292.**

[2]) **Anti-Socinus, p. 3, 4.**

de schoone teekening in Ef. VI,[1]) daar is het wenschelijk te lezen hoe Maccovius zichzelf nader aldus verklaart: „Theologus Christianus est miles quasi: Sicut autem miles vanus et ineptus est, qui se non perpetuo exercet, pari ratione et Theologus. Hoc imprimis impellere debet Theologum ad hoc exercitium, tum quod sit omnium difficillimum, tum quod sit maxime necessarium. Nazianzenus alicubi dicit: *Sua proponere non est magni laboris. At vero ea tueri contra alios impugnantes*, aut etiam aliorum impugnare hoc difficillimum: Et quidem revera ita est. Nam multos reperies qui sua recte proponunt, ubi tamen ea fuerint defendenda contra iusultus adversariorum, aut aliorum impugnanda, tum non videmus perinde felices." [2])

Om zelf een goed polemist te worden, moet men de polemiek van goede disputatoren volgen, en in een „Vademecum" aanteekeningen maken. Vooral is het goed om zich niet zoozeer in de oude controversen, maar meer in de hedendaagsche in te werken. „Id vero nostri officii est." Het best doet men om naar de gronddwaling, het „πρῶτον ψεῦδος" te zoeken. Zeer wenschelijk is het de ketterij te kunnen bestrijden met argumenten uit de „analogia fidei." (Gebed des Heeren, Tien Geboden, Apostolische Geloofsbelijdenis.) Met „argumenta ad hominem" kan men veel doen. [3])

Caput III handelt er over, hoe men als Opponens handelen moet. Hij moet zijn argumenten „distincte" voortbrengen. Hij moet er op letten dat de Defendens „directe" antwoordt. Als de Defendens met een distinctie antwoordt moeten we hem vragen die distinctie te bewijzen en verstaanbaar te maken. [4]) En niet alleen moet op de waarheid der distinctie gelet worden, maar ook of ze in het onder-

---

[1]) Dr. Visscher, *Guilielmus Amesius*, p. 86, 87.

[2]) Anti-Socinus, p. 4.

[3]) Anti-Socinus, p. 4—6.

[4]) Maccovius verhaalt een gebeurtenis die hem tot deze opmerking noopt. Een predikant was met een Jezuïet in dispuut over de afgoden. De predikant beroept zich op het tweede gebod. De Jezuïet, niet meer kunnende antwoorden, tracht zich er uit te redden door te zeggen: „Non sunt facienda sculptilia *per modum Entis*, sed *per modum moris*. Maccovius noemt dit eene „distinctio ridicula", maar de „Bonus Minister, cum nesciret quid esset, conticuit."

havige geschil van toepassing is. Indien de Defendens uw argument negeert, moet ge hem laten zeggen *waarom?* „Apud Philosophos turpe est negare quid sine ratione, multo magis apud Theologos." Ten slotte moet er nauwkeurig op gelet of de Thesis goed is gesteld en wel disputabel is. [1])

Caput IV handelt er over, wat men als Respondens te doen heeft. De Respondens moet goed toezien of de Opponens wel aanvalt wat in de Thesis is gesteld. Hij moet zien of hij òf den maior òf den minor van den Oppenens kan negeeren. Als er met eene distinctie kan geantwoord worden, dan moet de negatie niet worden aangewend, „nam ad quod possumus per distinctionem respondere, nunquam per negationem respondendum." In zijn „Vade-mecum" moet men steeds opteekenen de regulae Theologicae, de distincties en limitaties, die men bij de goede auteurs gevonden heeft. „Nam regulae faciunt nos bonos Opponentes; Distinctiones et limitationes faciunt nos bonos Respondentes." Maar bovenal moet daarbij goed op de applicatie gelet worden. Voor het geval echter dat men in moeilijkheid zit en tegen het beweerde niets kan inbrengen, is als noodhulp het beste, wil men niet met den mond vol tanden staan, het tegenovergestelde van het beweerde te gaan verdedigen. „Quia vera negatio pendet ex vera affirmatione." [2])

Waar we dus nu in de eerste plaats vluchtig gezien hebben hoe Maccovius *over* de Polemiek dacht en wat hij er *over* geschreven heeft, zoo hebben we thans meer uitvoerig na te gaan hoe hij *in* de Polemiek geleefd heeft.

Gaan wij dan allereerst vluchtig na zijne Polemiek in het algemeen, zooals hij gepolemiseerd heeft tegen de ketters en tegen de belijders van andere Confessies, en daarna uitvoerig zijne Polemiek in eigen kring, als ik het zoo

---

[1]) **Anti-Socinus, p. 6—8.**
[2]) **Anti-Socinus, p. 8—10.**
Natuurlijk heeft Maccovius ook veel meer over de Polemiek als zoodanig geschreven. Ik verwijs o. a. naar zijn Dictinctiones Theologicae, Cap. I, 44; Cap. III, 17, 18. Doch ik vermeen met het bovenstaande te kunnën volstaan.

noemen mag, zijne polemiek met die met hem van dezelfde Confessie waren. Deze laatste Polemiek behandelt dan zijne twisten met Lubbertus en Amesius.

---

§ 3. Maccovius' algemeene Polemiek.

Het worde ons in deze § ten goede gehouden, dat wij de algemeene Polemiek van Maccovius vluchtig behandelen. Hier in detailpunten af te dalen, zou ons te ver van ons doel afvoeren, en ligt ook geheel buiten ons bestek.

Allereerst wijs ik dan op zijne „Theologia Polemica" die hij gegeven heeft. Een geschrift van 212 bladzijden, waarin hij de Dogmatiek op eene gansch eigenaardige manier behandelt. Niet zooals men gewoonlijk doet, door een paragraaf te geven en deze alsdan nader toe te lichten. Neen, hij stelt telkens, in zijn Loci een vraag, geeft daarop het juiste antwoord, toont de argumenten aan, deelt dan de obiecties mede die door andersgezinden tegen het orthodoxe antwoord worden ingebracht en ontzenuwt deze. [1]) Inderdaad heeft Maccovius met zijne Theologia Polemica aan de Theologie een grooten dienst bewezen. Het verheldert door zijn eenvoudigheid en klaarheid het inzicht in de verschillende leerstukken. Hij leert ons weten *wat* wij gelooven. Hij leert ons ons geloof verdedigen tegen de vijanden en andersdenkenden.

Ik wil op één quaestie wijzen.

Pag. 82—87 handelt over de leer van het Creatianisme

---

[1]) Om een voorbeeld te geven:

An Scriptura sit necessaria ad salutem?

Resp. Non *absolute* sed *hypothetice*, respectu sc. mandati divini. Pontificii negant. Rationes nostrae sunt:

I. *2 Tim.* 3. vs. 16, 17.

II. *Rom.* 15. vs. 4.

III. Deus voluit scribi Verbum suum.

Obi. I. Non fuit usque ad Mosen. Ergo non est necessaria. *Resp.* Est ignoratio elenchi. Quia et nos tantum ex hypothesi causae efficientes dicimus esse necessariam.

Obi. II. Spiritus Sanct. docet interne.

Resp. Subordinata non pugnant. *Inst.* Posita Spiritus Sanct. institutione, omnes reliquae tolluntur. *Resp.* Minime, quia Spiritui Sancto iam ordinarie per verbum docere lubet: Ideoque iterum subordinata non pugnant. (Theol. Polem. p. 2.)

en weerlegt de obiecties der Traducianisten. Volgens de aangewende methode, wordt eerst de vraag gesteld: „an animam hominis Deus creet?" en deze vraag wordt dan affirmatief beantwoord: 1°. met een beroep op de rechtstreeksche bijbelplaatsen, als Pred. 12:7; Zach. 12:1; Hebr. 12:9. Als dan de obiectie komt: „Ergo totus homo non generat totum hominem," dan maakt Maccovius de de quaestie oplossende distinctie van „totus homo" en „totum hominis." De vader genereert wel den *geheelen* mensch, maar niet *alles* van den mensch „non omnia totius." En met een beeld maakt hij die distinctie duidelijk: een timmerman maakt wel den *geheelen* tafel, maar niet *alles* van den tafel. „Faber lignarius facit totam mensam, sed non omnia quae mensae sunt, non enim lignum facit." [1])

Dan toont hij de ongerijmdheden van het Traducianisme aan. Waarom zou alleen een vader de ziel genereeren, en niet de moeder? Of is de ziel van het kind soms de combinatie van de zielen des vaders en der moeder? Hoe zou het dan staan met al die semina die niet tot conceptie komen? Als de vader de ziel genereert dan één van tweeën: òf de vader stort zijn ziel uit, maar wordt dan oòk ziel-loos (exanimis), òf hij geeft aan het kind een deel van zijn ziel, maar dan ook is de ziel deelbaar.

Maar de Traducianisten hebben hun Traducianisme ter wille van de erfzonde uitgedacht, en daarom komt dan ook in de obiectie al gauw dit alternatief: Als God de ziel schept, dan schept Hij haar òf rein, en dan is er geen erfzonde, òf zondig, maar dan ook is God auteur der zonde, wijl Schepper van een zondige ziel.

Maccovius antwoordt: God schept de ziel. Hij schept haar rein maar krachtens *imputatie* van Adams schuld, ontneemt hij aan die ziel de iustitia originalis, edoch deze privatio maakt God geenszins tot auteur der zonde.

Een andere moeilijkheid geeft deze obiectie: Maar wij hebben *in* Adam gezondigd, ons ik, onze ziel moet dus reeds in Adam bestaan hebben.

---

[1]) L. c., p. 82.

Maccovius antwoordt met deze distinctie dat het *„in Adamo"* niet *subiective*, maar *causaliter* verstaan moet worden. Ons ik heeft niet werkelijk in Adam gezondigd, want het bestond toen nog niet, maar Adam is de *oorzaak* er van dat zijn schuld en zonde ons wordt *toegerekend*. Rom. 5.

Het „in Adam zondigen" staat gelijk met het „in Adam sterven" van 1 Cor. 15:22. D. w. z. niet dat wij *subiectief* in Adam gezondigd hebben, in Adam gestorven zijn, maar dat Adam de *oorzaak* van onze schuld en van onzen dood is.

Is dan de zonde *alleen* in het lichaam te zoeken, dat kan niet, zoo luidt de obiectie verder.

Maccovius antwoordt weer met eene distinctie: „non est in corpore peccatum *actu*, sed quoad dispositionem tantum" en dit wordt weer duidelijk gemaakt met het beeld van het gif van de slang in haar ei: „ut in ovo serpentis non est venenum *actu*, sed quod *dispositionem*." Zou God dan een ziel willen scheppen in het kind van een hoer? zoo wordt den Creatianist voor de voeten geworpen. Ja, want de actie van het paren op zichzelf is niet zondig, en God werkt niet mede ratione *formalis* ἀταξίας, maar ratione materialis, motus scilicet, qui bonus est."

Ten slotte wordt de obiectie gemaakt: Sinds de Schepping afgeloopen is, heeft God op den zevenden dag gerust, en Hij schept niet meer. Maar Maccovius antwoordt: „Quievit a novis speciebus creandis, non ab individius specierum veterum," is zijn antwoord. [1])

Moge dit ééne staaltje dat ik uitkoos genoeg zijn om te doen zien dat de Polemiek van Maccovius in zijne Theologia Polemica een parel van groote waarde is, onder de schatten der oude Gereformeerde Theologie. Genoeg ook om te doen zien, hoe Maccovius er op uit is elke bedenking tegen de zuivere waarheid onder de oogen te zien en weg te nemen, elk argument van den tegenstander te ontzenuwen. Had Maccovius in zijn Tractaat „de modo disputandi cum Adversariis in genere" zijn studenten voor oogen gehouden, dat ze vooral de hedendaagsche ketterijen

---

[1]) Theol. Polem., p. 82, 83.

moesten leeren bestrijden, hij zelf bleef niet in gebreke het voorbeeld te leveren.

Tegen de Arminianen, die hij voortdurend bestrijdt, voor Maccovius wel de hedendaagsche ketterij bij uitnemendheid, gaf hij een Tractaat van 42 blz.: „Contra Arminium pro Perkinsio." Al was het Socianisme in ons land niet zoo bekend, en al was voor onze Kerken daar nu niet zoo veel gevaar van te duchten, toch mag het geen verwondering baren, als we zien dat Maccovius ook zoo veel tegen de Socinianen gepolemiseerd heeft. Hij toch was een Pool. In Polen was het Socianisme *de* ketterij bij uitnemendheid, zooals ten onzent het Arminianisme. Heel Maccovius' opleiding was polemisch tegen dat Socinianisme gericht. Maccovius had met de Socinianen, als het ware, man tegen man gevochten toen hij nog in zijn vaderland was, hun leer en hun stelsel kende hij door en door, al de gevaren er van doorzag hij beter dan iemand, de Polemiek er tegen was aan geen beter handen, dan aan de zijne toevertrouwd, zooals blijkt niet alleen uit zijn „Casus Conscientiae, ad normam Doctrinae Socinianae compositi per modum dialogi," een tractaat van 26 blz., en uit zijn „Fragmenta praelectionem contra Catechesin Socini," een tractaat van 20 blz., maar ook en veelmeer uit zijn standaardwerk tegen het Socinianisme, zijn „Anti-Socinus," een geschrift van niet minder dan 172 blz. Het meest bekend en voor ons ook het meest interressant is wel zijn „Πρῶτα Πσεῦδα", [1]) een geschrift van 146 blz. Hierin wordt achtereenvolgens de Controvers behandeld die er is tusschen de Gereformeerden eenerzijds en de Roomschen, Socinianen, Lutherschen, Arminianen en Anabaptisten anderzijds.

Is het de verdienste van de „Theologia Polemica" dat Maccovius ons leert de zuivere waarheid te verdedigen, van de Πρῶτα ψεῦδα is het de groote verdienste dat het ons leert

---

[1]) De volle titel is: „Πρῶτα Πσεῦδα, seu Prima falsa Adversariorum, puta, Pontificiorum, Socinianorum, Lutheranorum, Arminianorum, Anabaptistorum, eos moventia, ad hoc vel in illud religione statuendum quibus eversis, thesis eorum sua oporte corruit."

hoe wij de leugen hebben aan te vallen. Zijn naam heeft het boek aan de methode te danken. Van iedere ketterij wordt het πρῶτον ψεῦδος, het primum falsum, de gronddwaling nagespeurd en blootgelegd.

Om een paar voorbeelden te geven:

1°. De Roomschen zeggen: Non pertinent ad Ecclesiam Catholicam, quicunque non baptizati sunt."

Hun πρῶτον ψεῦδος is: „Ecclesiam Catholicam esse visibilem."[1])

2°. De Socinianen zeggen: „Etiamsi Scriptura aliquid dicat, quod cum ratione pugnet; tamen hoc credendum non est."

Hun πρῶτον ψεῦδος is: „Rationem ponunt supra scripturam." [2])

3°. De Lutherschen zeggen: „Λόγος non est extra carnem assumptam."

Hun πρῶτον ψεῦδος is: „Christi natura humana est infinita et ubique." [3])

4°. De Arminianen zeggen: „Voluntas Dei est inefficax." Hun πρῶτον ψεῦδος is: „Deum frustrari saepe fine suo." [4])

5°. De Anabaptisten zeggen: „Unum esse Patrem, Filium, Spiritum Sanct. Sed tres esse Personas distinctas id non doceri in scriptura, quia haec verba in iis nuspiam leguntur."

Hun πρῶτον ψεῦδος is: „Quia per expressum ista non continentur in scriptura." [5])

Dr. Visscher, zoo zagen we, maakte er Maccovius een verwijt van, dat hij zijne studenten tot „animal disputax" opleidde, en prijst Amesius die ze veeleer tot strijdbare helden wilde maken. Wanneer we echter de Theologia Polemica en de Πρῶτα Ψεῦδα inzien, dan merken we dat Maccovius zijne studenten tot *wetenschappelijke* Theologen wilde opleiden. Maar Amesius gevoelde minder voor de *wetenschappelijke Theologie.* Ze was hem immers de doctrina Deo *vivendi.*

Kennis geeft macht!

En daarom is het niet waar, wat Dr. Visscher zegt aan-

---

[1]) L. c., p. 11.
[2]) L. c., p. 58.
[3]) L. c., p. 87.
[4]) L. c., p. 106.
[5]) L. c., p. 130.

gaande Maccovius: „Zijn onderwijs miste de strekking, om de godsdienst als levensmacht voor te stellen." [1])

De Theoloog moet èn kunnen verdedigen — daartoe gaf hij zijn Theologia Polemica, èn kunnen aanvallen — daartoe gaf hij zijn Πρῶτα Ψεῦδα. Moet niet elk soldaat, ook het aanvallen leeren? Is de Kerke Christi dan alleen een verdedigende Kerke, om het pand haar toebetrouwd te bewaren, en niet ook, ja veel meer een strijdende Kerk? Moeten de ambtsdragers in dien strijd der strijdende Kerk niet voorgaan, het volk het *geklank des strijds* doen hooren?

Immers ja, en daarom zijn we Maccovius dankbaar, dat hij ook zijn Πρῶτα Ψεῦδα ons gaf, de wapens tot aanval ons verschafte, die te hanteeren ons leerde.

---

[1]) Dr. VISSCHER, *Guilielmus Amesius*, p. 86.

HOOFDSTUK II.

De Polemiek tusschen Maccovius en Lubbertus.

Thans toegekomen aan de Polemiek van Maccovius met zijn broeders, de twisten in eigen boezem, komt allereerst aan de orde de Polemiek met Lubbertus, of beter gezegd, de Polemiek van Lubbertus tegen Maccovius. In de biographie toch hebben we gezien dat Maccovius steeds in vrede trachtte te leven, maar dat Lubbertus aan Maccovius geen rust gunde, eigenlijk op de wacht zat of Maccovius zich niet bloot zou geven, en telkens als hij meende iets gevonden te hebben Maccovius den handschoen toewierp. Lubbertus was het altoos die den strijd aanbond, Maccovius was, bij den aanvang van den strijd althans, alleen op verweer bedacht.

Allereerst dan dient in dezen strijd te worden nagegaan de twist over den Boven-val en den Beneden-val. Maccovius was Supra-lapsariër, Lubbertus Infra-lapsariër [1]). Deze twist is het geweest, zooals we zagen, die door Lubbertus op de Synode van Dordt is gebracht en over Maccovius de beschuldiging bracht, dat hij, gelijk aan al de Supralapsariërs van de Infra-lapsariërs verweten wordt, God tot auteur der zonde maakte. Van al de geschilpunten die tusschen Maccovius en Lubbertus op de Synode van Dordt behandeld zijn, wensch ik alleen dezen twist te behandelen.

Daarna hebben we gezien, uit de Acta ac Decreta Senatus, dat er geschillen gerezen zijn over de opstanding des

---

[1]) Ten onrechte rekent de Hoogleeraar Scholten Lubbertus onder de Infra-lapsariërs. (SCHOLTEN, *de Leer der Herv. Kerk*, II, p. 600, 603, 4e druk.)

Heeren, over het laatste Oordeel en de rechtvaardiging des geloofs en der goede werken, en eindelijk over de sufficientia en efficacia van Christus' dood.

Nu doet er zich één groote moeilijkheid bij deze Polemiek voor, n.l. dat de strijdschriften en Theses van Lubbertus tegen Maccovius, voor zoover ik naging, niet meer te vinden zijn. Reeds Sepp heeft er over geklaagd in zijn: „Het Godgeleerd onderwijs in Nederland, gedurende de 16de en 17de eeuw," dat hij de werken van Lubbertus niet meer vinden kon, en dies ook niet nagaan hoe deze over de genoemde punten dacht.

Sepp komt echter tot eenige vermoedens aangaande Lubbertus' gevoelens. Hij vermoedt dat Lubbertus, wat het eerste punt aanbelangt, niet geloofde dat Christus door eigen kracht was opgestaan maar was opgewekt; wat het tweede punt aangaat gelooft Sepp dat Lubbertus een Chiliast was en voorts een klein verschil met Maccovius had over de vernietiging dezer aarde ten jongsten dage, terwijl het vierde punt de strijd over de sufficientia en efficacia van Christus' dood, wel van zelf aanwijst wat de strijd is geweest, en bovendien reeds onder de 50 punten der aanklacht ter Synode van Dordt begrepen was. [1])

Het gevoelen van Maccovius over de genoemde quaesties is meer dan voldoende uit zijn werken te leeren kennen. Ja zelfs kan men, bij oplettend lezen, ook uit zijne werken wel eenigszins de opinies van Lubbertus leeren kennen.

Gelukkig bestaan er echter nog eenige werken van Lubbertus, waarin hij zijne gevoelens over de genoemde punten uitspreekt. Wanneer wij zijn „Commentarius in Catechesin Palatino-Belgicam" en zijn strijdschrift „De Jesu Christo Servatore" tegen Socinus raadplegen, kunnen wij wel eenigszins, gelijk blijken zal, het standpunt van Lubbertus in deze geschillen vaststellen. Gevolg van dezen toestand van zaken is dan ook dat ik moeilijk anders doen kan, dan in een viertal paragraphen de gevoelens van Maccovius en

---

[1]) Sepp, l. c., I, p. 155—157.

Lubbertus, voor zooverre ik die vinden kon, weergeven, met de defensie van Maccovius.

In het algemeen kan echter wel vermoed worden dat de Polemiek van den kant van Lubbertus op niet zeer heusche wijze gevoerd zal zijn. Hij was er de man niet naar, om zich in anderer toestand te verplaatsen, en kon vooral in zijne collega's moeilijk dulden, dat ze anders dachten dan hij. Er bestaat nog eene „Epistolica Disceptatio de Fide Justificante", een polemiek tusschen Lubbertus en Bertius, den bekenden Regent van het Staten-College, gedrukt te Delft in het jaar 1612 uitgegeven, en nog voorhanden in de Universiteits-Bibliotheek te Leiden. En als we Lubbertus dan telkens uitdrukkingen zien bezigen als: „ad nauseam" (p. 81), en hem hooren vragen: „an putas me adeo rudem esse logices" (p. 82), of beweren: „qui hoc negat, est indignus qui inter logicos numeretur" (p. 86), of „non intelligis quod scribis" (p. 110), dan blijkt wel dat hij voor zijn tijdgenooten in kwetsende taal niet onderdeed. Lubbertus erkende dan ook zelf dat hij zijn redeneeringen en beweringen vaak „crassa Minerva" stelde. (p. 89).

---

§ 1. Over het Supralapsarisme.

Deze § gaat reeds chronologisch voorop, maar zou ik, ook zonder dat, als zijnde van het meeste gewicht, toch in elk geval in de eerste plaats willen behandeld zien.

Het groote probleem van het Supralapsarisme en het Infralapsarisme is geboren uit de vraag, hoe de zondaar in Gods Raad voorkomt. De Infralapsarii zijn van meening „dat de Uitverkiezing plaats greep, nadat God zich de menschheid eerst als gevallen voorgesteld had." [1]) De Supralapsarii zijn daarentegen voorstanders van de stelling „dat de Verkiezing in het eeuwig Raadsbesluit Gods niet pas intreedt *na* den vooruitgezienen val, maar eeniglijk rust in het eeuwig welbehagen. En dat wel met dien verstande,

[1]) Dr. A. Kuyper, *E Voto*, II, p. 169.

dat God de Heere Zijn uitverkorenen van eeuwigheid mint, als voorwerpen Zijner liefde ze besluit te scheppen, en ze nu *door den val* heen, toch tot eeuwige gelukzaligheid brengt." [1])

Volgens Dr. Bavinck wordt de supralapsarische gedachte, dat de reprobatie een daad is van Gods Souvereiniteit, en niet alleen een straf voor de zonde, dat wat contra Dei voluntatem geschiedt, nog niet praeter Dei voluntatem geschiedt, en dat de permissio positief te denken is, dat de praescientia niet negatief en passief, maar actief moet opgevat, reeds bij Augustinus gevonden, die echter toch in zijne *voorstelling* „doorgaans" infralapsarisch is. Augustinus gaat weinig achter den val terug. De erfzonde is genoegzaam voor de Reprobatie. „Toch al is de erfzonde genoegzame reden tot verwerping, zij is ook bij Augustinus de laatste en diepste oorzaak niet. Op de vraag, waarom God sommigen verworpen, anderen verkoren, en ook, waarom Hij dezen bepaald verworpen en genen verkoren heeft, is er geen ander antwoord dan de wil en het welbehagen Gods." [2]) De volgelingen van Augustinus, voornamelijk de Thomisten, worden meer supralapsarisch in de voorstelling. De reprobatio negativa, berustende op Gods Souvereiniteit, gaat aan den val vooraf. Evenmin als de Electie, gaat deze naar verdiensten. Ze sluit in de voluntas permittendi. De reprobatio positiva is straf voor de zonde. [3]) En dan zegt Dr. Bavinck: „*Zakelijk* nu hebben Luther, Zwingli, Calvijn en alle supralapsarische Gereformeerden niet anders geleerd," (p. 336) n. l. „dat de reprobatio negativa niet te verklaren was als eene daad van gerechtigheid, maar moest opgevat worden als eene daad van Souvereiniteit, voorafgaande aan de zonde; dat deze reprobatio negativa het besluit meebracht, om de zonde toe te laten, en sommigen in hun val te laten liggen; en dat de reprobatio positiva met die zonde rekening hield." (p. 336). Wel is bij Calvijn

---

[1]) Dr. A. Kuyper, *E Voto*, II, p. 170.
[2]) Dr. H. Bavinck, *Geref. Dogmatiek*, II, p. 334, 335.
[3]) Dr. H. Bavinck, l. c., II, p. 335, 336.

de voorstelling infralapsarisch. Hij blijft met opzet meestal bij de *naaste* oorzaken van zaligheid en verderf staan. (p. 336). „Maar dit bevredigt Calvijn toch niet. De zonde moge de naaste oorzaak zijn, zij is niet de laatste." [1]) Het is een Gode onwaardige voorstelling alsof God het doen der menschen zou afwachten. „Er moet daarom, schoon voor ons verborgen, eene rede zijn, waarom God den val heeft gewild; er is nog een altius Dei consilium, dat aan den val voorafgaat." (p. 337.) „De verwerping evenals de verkiezing heeft haar laatste en diepste oorzaak in Gods wil." [2])

Toch wijst Dr. Bavinck op het feit dat de Kerken steeds bezwaar hadden tegen het Supralapsarisme, en dat dit in geen enkele Confessie is opgenomen. Het is dan ook bekend dat de Synode van Dordt het Supralapsarisme niet heeft veroordeeld, maar het evenmin ijkte. Het desbetreffend Synodaal Besluit is onderteekend zoowel door Walaeus als door Gomarus. Ook thans nog erkent de Gereformeerde Theologie, dat we niet gerechtigd zijn, het ééne dezer beide stelsels absoluut te verwerpen of het andere absoluut te omhelzen. Dr. Bavinck formuleert zijn hoofdbezwaar tegen het Supralapsarisme aldus: „Het was vaststaande Gereformeerde leer, dat de verkiezing van Christus en van de gemeente plaats had in één besluit, in verband met elkaar, en dus tot obiect had den Christus mysticus. Doch in de supralapsarische orde wordt de verkiezing der gemeente losgemaakt van die van Christus en van deze gescheiden door het besluit van schepping en val." [3]) Een tweede hoofdbezwaar ligt volgens Dr. Bavinck daarin, dat het Supralapsarisme den homo creabilis en labilis als obiect stelt. Dit is echter een voorloopig besluit, en als dan straks het be-

---

[1]) Dr. H. Bavinck, l. c., II, p. 337.

[2]) Dr. H. Bavinck, *Geref. Dogmatiek,* II, p. 338. Later werd, zegt Dr. Bavinck, dit Supralapsarisme geleerd door: Beza, Piscater, Polanus, Terrius, Withaker, Perkins, Twissus, Gomarus, Maccovius, Voetius, Heydanus, Burman, Wittichius, Comrie en Kuyper. Als Infralapsarii geeft Dr. Bavinck aan: Martyr, Zanchius, Bogerman, Polyander, Rivet, Walaeus, H. Alting, Molinaeus, Wendelinus, Spannheim, Fr. Turretinus, Heidegger, Maresius, e. a. (p. 340).

[3]) Dr. H. Bavinck, *Geref. Dogmatiek,* II, p. 339. cfr p. 362.

sluit komt om den mogelijken mensch werkelijk te scheppen, dan moet toch weer tot de infralapsarische orde worden voortgeschreden. (p. 362). Doch ook het Infralapsarisme bevredigt hem niet. „Het infralapsarisme schijnt zachter en billijker te zijn, maar dit blijkt toch bij dieper nadenken niet veel meer dan schijn te wezen." (p. 361). Beider verhouding teekent hij: „Er is alleen verschil over de orde der decreten. De infralapsariër houdt zich aan de historische, causale; de supralapsariër verkiest de ideëele, teleologische orde. Gene vat het begrip praedestinatie in enger zin op en laat schepping, val, providentia eraan voorafgaan; deze neemt onder de praedestinatie alle andere besluiten op. Daar valt de nadruk op de veelheid, hier op de eenheid der besluiten; daar hebben alle besluiten tot op zekere hoogte een eigen, zelfstandige beteekenis, hier zijn de voorafgaande alle aan het laatste besluit ondergeschikt." [1])

Dr. Bavinck komt dan ook tot de conclusie dat noch het Infralapsarisme noch het Supralapsarisme bevredigt. „Zoo is het noch aan het supra- noch aan het infralapsarisme gelukt, om bij dit probleem de oplossing te geven en de alzijdigheid der Schrift tot haar recht te doen komen." [2])

Een gemeenschappelijke fout van het eenzijdig Infra- of Supralapsarisme ziet Dr. Bavinck daarin, „dat zij al wat aan het einddoel voorafging als middelen onderling in gesubordineerde verhouding plaatsten. Nu zijn de middelen vanzelf ondergeschikt aan het einddoel, maar daarom nog niet aan elkaar." (p. 366). Daarom eindigt Dr. Bavinck: „ten slotte is noch de supra- noch de infralapsarische voorstelling van de praedestinatie in staat, om de volle rijke waarheid der Schrift in zich op te nemen en ons theologisch denken te bevredigen." Het infra- en supralapsarisme hebben beide hunne, maar toch een onderscheidene waarheid. „Wij kunnen ons in onze beperktheid slechts stellen op het eene of op het andere standpunt." „Maar voor God is dat gansch anders. Hij overziet het geheel. Alle dingen

---

[1]) Dr. H. Bavinck, *Geref. Dogmatiek*, II, p. 360.
[2]) Dr. H. Bavinck, l. c., II, p. 365.

zijn eeuwig present in zijn bewustzijn. Zijn raad is ééne enkelvoudige conceptie." [1])

En tot gelijke conclusie, dat n.l. noch het Infra- noch het Supralapsarisme het probleem, waarvoor we hier staan, op bevredigende wijze heeft opgelost, kwam reeds eenige jaren vroeger Dr. Kuyper.

Er zijn zeer ernstige bezwaren tegen het Supralapsarisme, n. l. dat de zonde een schakel vormt in het Raadsbesluit Gods, en dat God den mensch voor het verderf heeft geschapen. Maar aan die bezwaren ontkomen ook de Infralapsarii niet. „*Ook hun stelsel wordt er bijna even zwaar door gedrukt.*" Een reeder mag niet een schip in zee zenden, „zeker wetende en vooruit ziende" dat het schip zal vergaan, en dan slechts aan enkelen een zwemgordel meegeven. Zoowel het Supra- als het Infralapsarisme laat het probleem een mysterie. „Noch in het stelsel der *Infralapsarii* noch in dat der *Supralapsarii* is een verklaring van het raadsel geboden, hoe de schuld van den val geheel en volstrekt voor rekening van den mensch kan blijven, terwijl toch alles naar het eeuwig Raadsbesluit gaat." [2])

Dr. Kuyper spreekt dan ook uit dat „de samenhang tusschen Gods eeuwig Besluit en den Val voor ons *ondoorgrondelijk* is." Dat komt daar vandaan, dat God en Zijn Raad oneindig zijn, en de mensch in zijn denken aan eindige begrippen is gebonden. „Hier, zoo min als op eenig ander punt der levenslijn, kunt ge met uw *eindige* begrippen tot in den wortel van het *Oneindige* doordringen." Daarom moet èn aan het Supra- èn aan Infralapsarisme beide, recht wedervaren. „Overmits nu de Heilige Schrift ons nooit, ook maar een oogenblik, toelaat, iets, hoe gering ook, op de *Vrijmachtigheid Gods*, noch ook iets, hoe nietig ook, op het volle en onvoorwaarlijke *Schuldbesef* af te dingen, voegt het ons voor dit onoplosbaar raadsel eerbiedig het hoofd te buigen; en beide, zoowel de volstrekte *Vrijmachtigheid* Gods, als de volstrektheid onzer *Schuld*, volmon-

---

[1]) Dr. H. Bavinck, *Geref. Dogmatiek*, II, p. 367—369.
[2]) Dr. A. Kuyper, *E Voto*, II, p. 171.

dig te belijden, erkennende, dat *het verband* tusschen deze beide ons niet is geopenbaard." [1])

Zoo zien we dus dat noch het Supra- noch het Infralapsarisch standpunt het probleem oplost. In God, als den Oneindige, bestaat die antithese niet. De mensch echter is, door zijn eindige begrippen, aan één dezer beschouwingswijzen gebonden. En zoo komt het, dat de Gereformeerde Theologen òf Infralapsariërs òf Supralapsariërs zijn. Lubbertus behoorde tot de eersten, Maccovius tot de laatsten. En dit was aanleiding, niet oorzaak van het uitbreken hunner polemiek.

Doch laat ons nagaan wat Maccovius leeraarde.

Sta hier echter op den voorgrond, dat, al geeft Maccovius ook een antwoord op de verschillende quaesties die zich aan hem voordoen, hij toch ook erkent, dat er „diepten Gods" zijn en dat Gods wegen *onnaspeurlijk*, Gods oordeelen *ondoorzoekelijk* zijn. „In providentia divina fines nobis saepe sunt occulti. Certe multi occulti, et inde fit quod nos providentiam divinam potius adorare debemus, quam scrutari." [2])

Hij wijst dan ook op Deut. 29:29, ter afsnijding van alle „sophismata" in deze quaestie: „Peccare homines non quod faciant contraria decreto Dei, aut quod decretum Dei irritum non reddant, sed quod contra legem Dei peccent: Itaque nos quid peccatum sit vel non peccatum, et quibus Deus irascitur vel non, ex lege ipsius aestimare debemus, et hoc faciendum nobis expresse Sp. S. docet Deut. 29. v. 29." [3])

En waar de quaestie van Infra- of Supralapsarisme feitelijk neerkomt op de orde der Decreten, daar voegt Maccovius, als hij in zijn Loci de orde dier Decreten aangeeft, er aan toe: „Si modo balbutiendo profunditatem eorum attingere vel licitum sit, vel si licitum sit queamus." [4])

En dit komt daar vandaan dat, hoe men ook denke of

---

[1]) Dr. A. Kuyper, *E Voto*, II, p. 172.
[2]) Dist. Theol. p. 81.
[3]) Coll. Theol. Quaest. de Praedest., Anno 1618 et 1619. Disp. VII.
[4]) Loci Comm., p. 228.

spreke, er *altoos* een mysterie blijft, dat boven ons denken uitgaat: „Miro enim et inexplicabili modo fit, ut dum homines agunt, quae collibuit, moremque gerunt animo suo, parum de Deo solliciti, impleant tamen Dei decreta, et includantur cancellis divinae Providentiae." [1])

Het is noodig deze citaten op den voorgrond te stellen, om zelfs den schijn weg te nemen alsof Maccovius een der meest besliste voorstanders van het Supralapsarisme in ons vaderland, gedacht zou hebben, dat dit standpunt de quaestie zou oplossen. En daarom wijs ik als eindbeschouwing van Maccovius over deze quaestie op dit citaat: „nec existimandum est, Ecclesiam sic voluisse Deum constituere authorem peccati. Nimirum aliter Deus nos liberat a malo, miserendo, indulgendo, agendo, flectendo in obsequium, vi et efficacia Spiritus sui. Aliter inducit in tentationem. Nempe non agendo, nosque nobis ipsis permittendo. Quod nisi accideret, cassa foret et irrita tentatio." Waarop hij volgen laat: „Itaque id unum vehentissime petimus a Deo, Ne nos inducat in tentationem, sed liberet a malo; iubente ac docente Christo, qui et nostrum ingenium, imbecillitatemque; et Patris sui potestatem, bonitatem et agendi rationem noverit optime." [2])

Doch onderzoeken we nu wat Maccovius in zijne geschriften aangaande dit onderwerp leerde. In zijn Loci Communes, Caput „de Scientia Dei", begint Maccovius met op de gebruikelijke onderscheiding tusschen *scientia intelligentiae*, die op al de possibilia ziet, en *scientia visionis* of *practica*, die op al wat metterdaad plaats grijpen zal ziet, te wijzen.

Deze scientia visionis nu is *de* oorzaak van al wat gebeuren zal, zonder haar en buiten haar om geschiedt er niets. Dit leidt tot den Theologischen grondregel: „Res sunt quia Deus scit, non scit quia sunt." Dat leert de H. Schrift allerwege (locus classicus, Klaagl. 3 : 37). In het hebben van deze scientia visionis is juist het principieele onderscheid

---

[1]) Loci Comm., p. 141.

[2]) Coll. Theol. [illegible] quaest. Anno 1620, 1621. Disp. VI.

gelegen tusschen God Almachtig en de afgoden. (Jesaia 41 : 22, 23, 26.)

Hier is de Raad Gods, en deze Raad Gods gaat aan *alles* vooraf, hij is de „causa futuritionis *omnium* rerum quae sunt." [1])

En zoo nu wordt ook die eenheid van de voorkennisse Gods en den Raad Gods ten opzichte van de zonde consequent beleden: „Deus praescivit lapsuros, eo quod decrevit illos permittere labi." [2]) En niet alleen dat God in Zijn Raad de zonde gedecreteerd heeft, maar Hij heeft haar ook tot een bepaald doel gedecreteerd: „Non tantum ergo decrevit permittere Deus peccatum, sed et certo fine decrevit, hoc est, ordinavit Deus peccata ad certos fines." [3])

Dit leidt tot de onderscheiding in de Besluiten Gods tusschen de Electio en de Reprobatio. De Praescientia Gods is de facto identiek met de praedestinatio. Doch deze praedestinatio mag niet alleen soteriologisch opgevat worden. De praedestinatio is zoo universeel mogelijk. „Est autem Praedestinatio decretum Dei aeternum, seu voluntas Dei aeterna de fine cuiusvis hominis supernaturali et mediis ad istum perveniendi." De praedestinatie gaat dus over *alle* personen. De praedestinatie der verkorenen wordt nader aangeduid door Electio, die der verlorenen door Reprobatio. Voor het laatste kan Hand. 4 : 23 als bewijsplaats dienen. Er zijn er wel die bezwaar hebben, om ook de reprobatie eene praedestinatie te noemen, maar dan zegt Maccovius dat het hem minder om het woord als wel om de zaak te doen is: „de verbis enim debemus esse faciles, ubi de re constat." Voor hem is de praedestinatio niet anders dan het „consilium Dei de hominis fine", zoodanig is ook de reprobatio. De H. Schrift geeft genoegzame bewijsplaatsen die deze gedachte ipsissimis verbis uitspreken. Amos 3 : 6; Spr. 16 : 4; Rom. 9 : 22; 1 Petr. 2 : 8; Jud. : 4, etc.

Bij dat alles nu heeft men wel te bedenken, dat de praedestinatie (zoo der Electie als der Reprobatie) middellijk

---

[1]) Loci Comm., p. 153, 154.
[2]) Πρωτ. ψευδ. Pontif.. p. 85.
[3]) Coll. Theol. Miscell. Quaest. Anno 1625. Disp. V.

en niet onmiddellijk werkt. „Praedestinatio est constitutio finis, et ordinatio mediorum ad finem." [1])

En zoo concludeert Maccovius dan: „Reprobatio est decretum Dei aeternum, quo Deus ab aeterno ex mero suo beneplacito certos quosdam qui sibi erat factu possibiles decrevit in lapsum permittere, in lapsu relinquere et aeternum condemnare."

Lubbertus, die zeer zeker Gereformeerd is, erkent eveneens den eeuwigen Raad en het Decreet Gods. Toch beschouwt hij dien anders. Hij kent geen Decretum Reprobationis, maar slechts een Decretum puniendi. „At vero decrevit se velle peccata, vel in ipso delinquente, vel in suo filio pro delinquente punire." [2])

Het odium Gods gaat over de zonde. Hij haat alleen de zondaars als zondaars. „Per odium intelligimus negationem benevolentiae, decretum puniendi, ipsam denique punitionem et detestationem. Sed quocunque modo acceperis, certum est Deum odisse peccatores, quatenus peccatores sunt." [3])

Lubbertus kent geen andere Reprobatio of exclusio dan om de zonde. „Ex his constat nos propter peccata nostra a beatitudine excludi, neque posse ad eam nisi peccatis dimissis redire." [4])

Lubbertus verklaart dus de Reprobatio om de zonden. De mensch komt in Gods Raad als homo creatus et lapsus voor. Maccovius echter dringt door tot het vrijmachtig welbehagen Gods. (Jeremia 18:6; Rom. 9:20.) Evenzoo berust de Electie volgens Maccovius, alleen op Gods Beneplacitum en gaat aan den val (in Gods Raad gedacht) vooraf, terwijl Lubbertus de Electie *na* den val stelt en haar verklaart ex mera et gratuita misericordia. [5])

Als hoedanig nu komt de mensch in Gods Raad ter reprobatie voor? Dit is de groote vraag die het probleem

---

[1]) Loci Comm., p. 219, 220, 221.

[2]) Sibrandi Lubberti, *de Jesu Christo Servatore, hoc est, cur et qua ratione* Jesus Christus *noster Servator sit, Libri quatuor. Contra* Faustum Socinum.

[3]) De Jesu Christo Servatore, p. 89.

[4]) De Jesu Christo Servatore, p. 81.

[5]) De Jesu Christo Servatore, p. 221.

van Infra en Supra geboren deed worden. Het antwoord hangt daarvan af of ge het neemt ratione finis prout est *in intentione*, of dat ge het neemt ratione finis prout est *in executione*. In het eerste geval is, volgens Maccovius, de homo labilis, in het tweede geval de homo lapsus obiect der Reprobatie. [1])

Lubbertus maakt deze onderscheiding niet. Hij neemt in Gods Raad alleen de homo lapsus als obiect. Het Decretum reprobationis, is volgens zijn eigen woorden, niet meer dan een Decretum puniendi.

En nu zijn er wel, die dit een harde leer noemen, doch het is niet de vraag wat wij hard vinden, maar wat Gods Woord ons openbaart. „*Obi.* Durum videri, Deum creasse homines ad aeternam damnationem. *Resp.* Non quaeri quid durum videatur rationi humanae, sed quid doceat Scriptura. Certe Scriptura hoc clare docet locis a nobis indigitatis. [2]) (Cfr Spr. 16:4 en Rom. 9.)

En daarom mag de Reprobatie niet verklaard uit de voorgeziene zonde, evenmin als de Electie uit het voorgeziene geloof. De Reprobatie vindt nooit haar diepste oorzaak in de zonde zelve. „Non ergo Reprobationis causa est peccatum." [3])

Om dit echter zuiver te vatten, dient men wel te onderscheiden tusschen de *reprobatio negativa* en de *reprobatio positiva*. De reprobatio negativa is niet meer dan het „non esse electum," het „non esse scriptum in libro vitae." De reprobatio positiva is de „ordinatio ad interitum et ad media ad hoc ducentia." (Rom. 9; 1 Petr. 2; Jud.)

Van die reprobatio negativa is omnium consensu, Gods vrijmachtig welbehagen de causa unica. Maar van de reprobatio positiva stellen de meesten het peccatum als oorzaak. Doch Maccovius leert hier contra dat ook die reprobatio positiva berust op Gods vrijmachtig welbehagen. Ten 1ste, wordt het rechtstreeks in de H. Schrift geopenbaard, Matth.

[1]) Loci Comm., p. 287.
[2]) Loci Comm., p. 287.
[3]) Loci Comm., p. 288.

11 : 25, 26 en Rom. 9. Ten 2de, alle menschen zijn creatuur van God en dies „ad fines suos ordinari divinitus necesse est." Ten 3de. De Reprobatio is het Decreet Gods. Het Decreet Gods is Gods wil. Gods wil is God zelf. Dit leidt tot de conclusie: Quaerere ergo causam reprobationis est quaerere causam ipsius Dei extra Deum. Ten 4de leert de H. Schrift dat de Reprobatie berust op Gods absolute vrijmacht, Rom. 9 : 20. Ten 5de ontneemt de H. Schrift dienaangaande elke aanklacht aan den mensch tegen Gods rechtvaardigheid, Rom. 9. En ten 6de zegt de H. Schrift, dat hier is de diepte des rijkdoms en de onnaspeurlijkheid van de gedachten Gods, Rom. 11 : 33—36. [1])

Lubbertus leert dat de Reprobatio er om de zonde is, dat Gods odium naar de zondaars qua tales uitgaat, „quocunque modo acceperis, certum est Deum odisse peccatores, quatenus peccatores sunt." De Ira Dei omschrijft hij aldus: „est iusta Dei voluntas et decretum ulciscendi seu puniendi iniurias sibi et Ecclesiae suae factas." [2])

Maccovius maakt in zijn Caput de Reprobatione hiertegenover de distinctie van het *odium negativum* en *odium positivum*. En nu staat het met dat duplex odium zoo dat God met Zijn odium negativum „potest odisse etiam eum, qui non peccavit", terwijl Gods odium positivum alleen naar den zondaar uitgaat: „positivo odio Deus neminem odit, nisi peccatorem." [3]) En nader wordt deze gedachte, die hij aan Camero en Wittakerus ontleent, aldus uitgewerkt: „Deus non odit, nisi peccatores, si odium sumas pro voluntate puniendi, quae in Deo est; si vero accipias pro voluntate destinandi ad exitium, tum utique odisse potuit eos, qui non concipi possunt ut peccatores. Nam voluntate hac Dei destinabantur demum ut ad exitium, ita ad peccatum." [4])

Daarom wijst Maccovius er ook op, dat men onderschei-

---

[1]) Loci Comm., p. 288, 289.
[2]) Commentarius in Catechesin Palatino-Belgicam, p. 128.
[3]) Loci Comm., p. 289.
[4]) Loci Comm., p. 240.

den moet tusschen het Decreet der Reprobatie in de eeuwigheid en de Condemnatio in den tijd. En zoo wordt alsdan de Thesis: „Deus decrevit damnare propter peccatum, hoc est, decrevit ut condemnationis causa esset peccatum. Non autem decrevit ut decreti causa esset peccatum, nam haec monstrosa esset loquutio." [1]) Nooit mag dus gezegd, dat de Reprobatie er om den val is, alleen de Condemnatie is er om den val: „Quia licet homo lapsus sit obiectum reprobationis, non tamen sequitur esse causam eius, sed lapsum esse causam condemnationis. [2])

Daarom moet in heel deze quaestie scherp onderscheiden worden tusschen de Reprobatio die rust op Gods vrijmachtig welbehagen, en de Condemnatio als de rechtvaardige daad Gods, waardoor Hij de zonde straft. „Non ergo destinatio ad exitium potest esse actus iustitiae vindicantis." [3])

En toch, hoewel er een eeuwig Decreet der Reprobatie is, door de Adversarii het „Decretum horrible" genoemd, en dies het intreden der zonde in de wereld noodzakelijk wordt, zoo is nochtans die Reprobatie geen oorzaak der zonde: „Reprobationem sive decretum reprobandi necessario sequuntur peccata. Et tamen reprobatio non est causa peccatorum." [4]) Op de nadere uitwerking van deze Thesis kom ik later uitvoeriger terug.

Tot nauwkeurige kennis van Maccovius' gevoelen, dienen we niet alleen zijne Loci Communes op te slaan, maar ook zijn andere werken te raadplegen.

In zijne Dist. Theol. handhaaft hij ook de Thesis, dat zoowel de Electie als de Reprobatie tot de Praedestinatie behooren. Hij zegt: „Praedestinatio est vel electio vel reprobatio," en verdedigt dit door te zeggen: Si peccata dicuntur in scriptura praedestinata, ergo et homines at illa patranda. Ergo pertinet ad reprobationem praedestinatio." Hij wijst hierbij op Act. 2 : 23 en 4 : 27, 28. [5])

---

[1]) T. a. p., blz. 240.
[2]) T. a. p., blz. 240.
[3]) T. a. p., blz. 241.
[4]) T. a. p., blz. 241.
[5]) Dist. Theol., p. 26.

Ook hier geeft hij de onderscheiding van Reprobatio negativa (non esse electum, non esse scriptum in libro vitae, non esse datum Christo) en de Reprobatio positiva. Deze laatste dient weer onderscheiden te worden in *Reprobatio absoluta* (= praescriptum esse ad aeternam damnationem, vasa compacta esse ad interitum) en *Reprobatio comparata* (= reprobati sunt comparate ad maiores poenas). [1]) En ook wordt hier de reeds bekende distinctie van odium negativum en positivum herhaald. [2])

Ook in zijne Theol. Polemica wijdt Maccovius een hoofdstuk aan den Locus de Reprobatione. De vraag wordt gesteld: „An reprobatio fiat ob praevisa peccata?" Hier wordt ontkennend op geantwoord, op grond van Rom. 9 en daarentegen beweerd: „Reprobatio a sola Dei voluntate pendet." God is volkomen in zijn recht den een te praedestineeren tot zaligheid, den ander te praedestineeren tot de reprobatio negativa: „Deus libero suo iure usus est: Ita rex e subditis alios eligit ad oficia, alios praeterit secundum liberum ius suum." [3])

Hier spreekt hij van een *odium reiectionis* of *desertionis*, dat op hetzelfde neerkomt als het odium negativum, en van het *odium punitionis*, dat hetzelfde is als het odium positivum. [4])

In zijne Theologia Quaestionum ontwikkelt hij dezelfde gedachten, waar hij de Reprobatio aldus definiëert: „Est decretum Dei, secundum quod Deus statuit aliquos in lapsu relinquere, et eos propterea punire ad manifestandam suam iustitiam." [5]) En op de vraag of de Reprobatie er om de zonde, of wel de zonde gevolg der Reprobatie is, antwoordt Maccovius: „Si enim peccata essent causa reprobationis, nullus esset electus; cum Deus omnes homines peccatores esse praevideret; ante enim ostensum in genere, decreti Dei nullam esse causam externam, reprobatio autem decre-

---

[1]) Dist. Theol., p. 27.
[2]) T. a. p., blz. 27.
[3]) Theol. Polem., p. 69.
[4]) T. a. p., blz. 71.
[5]) Theol. Quaest., p. 86.

tum Dei est." [1]) En wel moet noodzakelijk de zonde op de Reprobatie volgen, maar daarom is de Reprobatie er geen oorzaak, geen causa van, alleen een antecedens. [2]) En ook hier geeft hij weer de distincties van reprobatio negativa en positiva, absoluta en comparativa, evenals in zijn Collegium Theologicum (Anna 1618/19) waar hij in de 17de Disputatie zegt: „Deum autem decrevisse et finem et media ratione reproborum haec ostendunt; l. quod Deus tanquam sapientissimus omnia propter certos fines condere decrevit, et quod decrevit etiam media ad fines cuiusque rei necessaria." Het logisch redebeleid van Maccovius is: „Ea quae Dominus decrevit, necessario fiunt hoc probatum est superius. Hinc ergo deducitur, ex eventu iudicandum esse de voluntate Dei, ut quia diversi homines ad diversos fines deveniunt et ad diversa media, idcirco Deum ita decrevisse; atqne hinc iam constat, quomodo sint illa Scripturae loca accipienda." Proverb. 16. 4 en Rom. 9. „Nam media propter finem, et non finis propter media."

En zoo komt Maccovius dan tot de conclusie, die ik als conclusie van al het tot dusverre aangevoerde beschouwd zou willen zien: „Atque ex his disputatis iam constat Deum de fine et mediis eorum qui pereunt ab aeterno statuisse, et ex consequenti hos etiam dici praedestinari licet ad interitum posse."

Zoo is dan de Reprobatie een Decreet Gods, rust in dat Decreet, vindt haar oorzaak niet in de zonde, maar alleen in God zelf, in Zijn vrijmachtig welbehagen, overmits het Hem belieft de volheid Zijner deugden te openbaren, en wel Zijne rechtvaardigheid eenerzijds, Zijne barmhartigheid anderzijds.

In Pak N. van het „Oud Synodaal Archief" te 's Hage bevinden zich eenige Theses, onder praesidium van Maccovius verdedigd. In een daarvan lezen we: „Caussa impulsiva praedestinationis nulla est extra et praeter benepla-

---

[1]) T. a. p., blz. 86.
[2]) T. a. p., blz. 87.

citum Dei." [1]) (Thesis III). En verder dat ook hierin de eere Gods als einddoel moet gevindiceerd: „Finis gloria Dei ex manifestatione, tum misericordiae, tum ex iustitiae punientis erga vasa praeparata ad interitum." (Thesis IV). En dit wordt nader aldus toegelicht: „Hanc misericordiam et iustitiam sine peccato declarare Deus non potuit, non quidem ob defectum potentiae sed ob defectum rerum, sicut in communi non potuit se mundo declarare nisi mundum crearet, non ob defectum potentiae sed ob defectum rei. Sine peccato enim nulla futura erat miseria, sine miseria non erat futura misericordia, id est, gratuita peccatorum remissio. Sic sine peccato non erat futura poena, sine poena non fuisset futura declaratio iustitiae vindicatricis." Omdat ik later niet meer terug kom op deze Theses van Hiddingh, wijs ik er hier reeds op, hoe Maccovius al in het jaar **1617** liet aantoonen dat het Decretum Reprobationis geen oorzaak der zonde is. In Thesis VI heet het: „Destinat Deus tum ad finem ipsum, tum ad media," en dan wordt in de toelichting daarvan gezegd: „Aliter tamen se habet in decreto Electionis, aliter in decreto Reprobationis. Nam in decreto Electionis non tantum Deus est finis author, sed et mediorum. In decreto vero reprobationis Deus author et causa poenae, at culpae causa non est. Idcirco hic distingui solet inter malum culpae et media electioni propria, quod haec se habeant ad decretum Dei, ut effectum, illud vero ut consequens." De Reprobatie is dus zuiver negatief op te vatten, het is een „non esse electum," of zooals Maccovius het ook veelal uitdrukt: „non esse scriptum in libro vitae."

En ook dit werd in het jaar 1617 al zeer duidelijk uitgesproken in Hiddingh's XIIe Thesis, waar we lezen: „Reprobatio est opus Providentiae Divinae, quo Deus decrevit certos homines praeterire, quoad gratiam supernaturalem, ut iustitiam et iram in illorum debito exitio declararet."

Reeds in de Biographie is van deze Theses van Hiddingh melding gemaakt. Hier laat ik in een noot een brief van

---

[1]) **Theses „de Praedestinatione" van Lambertus Ernesti Hiddingh, 1617.**

Lubbertus aan Saeckma volgen, waarin Lubbertus een en ander tegen die Theses aanvoert. [1])

In datzelfde Pak N. bevinden zich ook de Theses van Hachting, „de Aeterna Dei Electione," eveneens onder praesidium van Maccovius verdedigd, in het jaar 1618. Daar heet het in de Corollaria: „Quod Deus praescivit eventurum, ideo praescivit quia decrevit;" en verder: „Voluntas

---

[1]) Hij schrijft dienaangaande:

.... „Hic noster quotidie longius progreditur. Eo enim audaciae prorumpit, ut palam dicat, DEUM DECERNERE PECCATA quemadmodum ex adiunctis thesibus videre poteris. At mi Saeckma, si DEUS decrevit peccatum, recte possum dicere peccatum ipse DEI decretum. Argumentum tale:

Quicquid DEUS decrevit, hoc est DEI decretum.

Peccatum est illud, quod DEUS decrevit.

Ergo peccatum est DEI decretum.

Maior est certa. Quicquid enim DEUS dixit, hoc est DEI dictum. Quicquid DEUS fecit, hoc est eius factum. Quicquid DEUS voluit, hoc est eius volitum. Et ita in caeteris valet argumentum a conjugatis. Ergo quicquid DEUS decrevit, hoc est eius decretum. Porro omne DEI decretum placet DEO. Decretum, enim idem est, quod vulgo dicitur *placitum*. Graece ψηφισμα et τὸ ὁριϑεν vel etiam ὁρισμός. An non hinc sequitur, Peccatum, *horresco referens*, esse DEI placitum? Juventus nostra jactat illum hanc thesin promulgasse, ut illa, quae ego de hac materia docui, oppugnet. Idem affirmant collegae mei. Ut vero tu videas, quid ego de hac re docuerim, mitto tibi has theses, et rogo, ut eas tua lectione dignari, et data occasione mihi significare velis, quid de illis sentias? Ego sum ita affectus, ut in hac ardua materia veritatem explicem, et infirmas conscientias non laedam. An hunc scopum assequar? tu rectissime judicare poteris. Theses caeteras remitto. In illis quas *Hiddingh* disputavit, extant haec verba thesi IV *Sine peccato nulla futura erat miseria*; *sine miseria non erat futura misericordia. 1. gratuita peccatorum remissio.*

Ubi duo crassi errores latent onus. cum dicit sine miseria nullam futuram fuisse DEI misericordiam. Miseria enim post hominem creatum in mundum venit. DEI vero misericordia est aeternum et essentiale DEI attributum. Alter. cum misericordiam DEI describit per gratuitam peccatorum remissionem. Nam Misericordia est (ut iam dixi) essentiale DEI attributum: gratuita autem peccatorum remissio non est essentiale DEI attributum, sed est externa DEI actio in tempore facta. Sed nimis prolixus sum, et credo haec etiam me non monente tibi displicuisse. In eadem disputatione, Thesi prima docet, DEUM *destinare aliquos ad poenam, et ad ea propter quae iuste affligi merentur.* Hoc est, DEUS destinavit aliquos ad peccatum. Solum enim peccatum est illud, propter quod homo juste affligi meretur. Verum si hoc ita est, non possumus negare quin DEUS intendat peccatum; et peccatum sit finis, ad quem DEUS collinat. Ego vix prae horrere haec scribere possum. Tu, vir Praestantissime, mihi ignosce, et iura me tuo consilio, ut commode possimus ab hoc malo liberari. Ago gratias, quod illum officii monueris. Sed ego adhuc haereo in eodem luto. Etsi enim plusculum promovi: (debeo hoc tuis monitis) tamen hoc tempore ad finem provenire non possum, ita semper mora ex mora rectitur, nisi his duabus sequentibus septimanis officium faciat, cogor istuc excurrere ut negotium promoveam."

Deze brief is te vinden in pak M. p. 89 van het Archief Gabbema.

Dei non tantum e Verbo scripto vel revelatione, sed etiam ex eventu cognoscitur: Nam quod evenit, ideo evenit quia Deus voluit evenire."

Verder wensch ik er nog op te wijzen dat Maccovius in zijn Systema Breve over dat odium Gods in Zijn vrijmachtig welbehagen zich zeer duidelijk uitlaat, door te onderscheiden tusschen odium beneplaciti en odium irae. Hij zegt: „EST ALIUD ODIUM BENEPLACITI, aliud *Irae*", en voegt er dan deze verklaring aan toe: „Distinctio haec habet magnum usum in doctrina Praedestinationis. Quaerunt enim Adversarii nostri, utrum Deus odisse possit creaturas sine praevisione peccati. Ad hoc respondemus quod sic. Odio nempe Beneplaciti; sed odio Irae non potest." Hierbij wordt dan gewezen op Rom. 9:11 en Ps. 5:5. Het odium Beneplaciti wordt dan aldus gedefinieerd: „ODIUM BENEPLACITI EST, QUO DEUS DICITUR ODISSE CREATURAM." [1]) Van het odium Irae zegt Maccovius: „ODIUM IRAE EST, QUO CREATURAM DELINQUENTEM OB CULPAM IMPROBAT ET AVERSATUR." En op de vraag: „qua ratione Deus illud, quod improbat in sceleratis velit fieri?" antwoordt Maccovius: „quod velit fieri vel ut medium iustitiae declarandum, vel ut poenam." [2])

In al zijn latere geschriften blijft Maccovius leeren, dat God Almachtig de Reprobatie gedecreteerd heeft om Zijns Zelfs wille, om naast Zijne misericordia in de Electio ook Zijne iustitia in de Condemnatio te openbaren.

Slaan wij de Loci Communes op, dan lezen we een „ratio decretorum Dei," indien die tenminste gesteld kan worden, hoe gebrekkig ook (si modo balbutiendo profunditatem eorum attingere vel licitum sit, vel si licitum sit queamus), en dan zegt Maccovius: „Praecedit Dei scientia, qua scit quid sibi sit possibile factu, qualis est homo. Scit vero, si permissurus eam fuisset in lapsum, eum lapsurum; si lapsurus fuisset, occasionem datum iri ostendendae misericordiae in quibusdam, in aliis suae iustitiae declarandae. Proinde decrevit: Volo Cainum, Saulem etc. punire; Ergo

---

[1]) Systema Breve, p. 25. In pak N. van het Oud Synodaal Archief te 's Hage.
[2]) Systema Breve, p. 26.

permittam labi. Volo Paulum, Petrum servare. Ergo misericordiam eis ostendam et a lapsu erigam." [1])

Zeer scherp dient echter in deze quaestie tusschen de *intentio* en de *executio* van het Decreet onderscheiden te worden. In de intentio staat het einddoel vooraan, niet ratione temporis, maar ratione ordinis, in de executio gaan de middelen voorop, ratione temporis. Het einddoel van Gods Decreet is de openbaring Zijner barmhartigheid en Zijner rechtvaardigheid. Daarvoor is de zonde als middel noodzakelijk, „tum locus misericordiae et iustitiae manifestandae nullus fuisset futurus, si peccatum non extitisset." [2])

Dit laatste moet echter goed verstaan worden. God kan Zijne misericordia en Zijne iustitia niet zonder zonde openbaren, niet wegens een gebrek in God zelf, want Hij is volmaakt, maar wegens het gebrek aan een voorwerp, of om het scholastiek uit te drukken, „non statuimus *defectu potentiae* Dei hoc fieri, sed *defectu obiecti.*" [3])

De Reprobatio des welbehagens berust op het odium negativum. Het odium positivum gaat alleen naar den zondaar uit. [4])

In de Theologia Polemica wordt ook weer het betoog geleverd dat het God om Zijne misericordia en iustitia te doen is. Dat daarvoor de zonde noodig is, niet wegens een defectus potentiae bij God, maar defectu obiecti. Toch is het blasphemie te zeggen dat Gods Decreet oorzaak der zonde, of dat God de zonde bezorgt (Deum procurare peccata) want: „non dicimus, curat *efficiendo*, sed curat *permittendo.*" [5]) En om ook dit punt te besluiten, slaan wij ten slotte zijne Collegia op, waar ook weer deze gedachtengang van misericordia en iustitia en potestas ontwikkeld wordt in verband met het „non defectu potentiae", maar „defectu obiecti", dan lezen we: „Non tantum ergo decrevit permittere Deus peccatum, sed et certo fine decrevit, hoc est,

---

[1]) Loci Comm., p. 228.
[2]) T. a. p., blz. 228.
[3]) T. a. p., blz. 224.
[4]) Dist. Theol., p. 27.
[5]) Theol. Polem., p. 97.

ordinavit Deus peccata ad certos fines. Probatur hoc isto argumento: sine quo Deus non potuit iustitiam punientem et misericordiam ostendere (non potuisse dicimus Deum non defectu potentiae, sed defectu obiecti) illud voluit propter hoc, si nempe iustitiam punientem et misericordiam voluit ostendere. At sine peccato non potuit ostendere iustitiam punientem et misericordiam. Ergo." [1])

Nadat we dan alzoo gezien hebben hoe Maccovius aantoonde dat toelating der zonde in Gods Raad was besloten, en dat de Reprobatio eeniglijk en alleen berust op Gods vrijmachtig welbehagen, op het Odium Beneplaciti waardoor Hij Zijne macht en Zijne rechtvaardigheid wil betoonen, tegenover de voorstelling van Lubbertus dat in Gods Raad alleen een Decretum puniendi gedacht kan worden, dat Gods odium alleen naar de peccatores qua tales uitgaat, en dat Gods Ira alleen is eene voluntas ulciscendi, hebben we thans na te gaan, hoe Maccovius en Lubbertus zich de verhouding tusschen de zonde eenerzijds en Gods Wil en Providentia anderzijds voorstelden.

Gods Wil en Gods Decreet zijn één. Want de Dei Voluntas = Deus volens, Dei Decretum = Deus decernens. Gods Decreet en Gods Wil zijn alleen in relatie onderscheiden. Het Decreet is Gods eeuwige Raad, Gods Wil is het plan van uitvoering van dien Raad.

Lubbertus kent alleen een Decretum puniendi, en consequent leert hij ook niet anders dan een Voluntas puniendi. Hij ontwikkelt zelf de gedachte: „Voluntas Dei est peccatum punire." [2]) En voorzoover Lubbertus de zonde met Gods Wil in verband beschouwt, maakt hij de gebruikelijke antithese van Gods verborgen en Gods geopenbaarden Wil. Van den verborgen Wil Gods zegt hij: „Haec voluntas fit semper et ubique, a nemine impeditur, neque impediri potest." [3]) Hiervan onderscheiden is de geopenbaarde Wil, waarvan sprake is in het gebed des Heeren, in Joh. 6:46,

---

[1]) Coll. Theol. Miscell. Quaest. Anno 1625. Disputatio V.

[2]) De Jesu Christo Servatore, p. 811, 812.

[3]) In Catechesin Palatino-Belgicam, p. 811.

1 Thess. 4:5. „Altera distinguendi gratia vocatur revelata, et est libris legis et Euangelii comprehensa et expressa." [1])

Maccovius daarentegen leerde dat de zonde niet alleen in Gods Raad besloten, maar ook door God gewild is. Dit laatste volgt rechtstreeks uit den Theologischen grondregel: „Ex eventu iudicandum est de voluntate Dei." Klaagl. 3:27. Maccovius gaat met de gebruikelijke en ook door Lubbertus aangevoerde antithese van voluntas Beneplaciti en voluntas signi, of ook wel voluntas occulta en revelata genoemd, niet mede. Over Gods wil kan alleen bij uitkomst geoordeeld worden. De verborgen wil Gods is bepaaldelijk Gods wil. „Nam voluntas signi non est voluntas proprié, est enim nihil aliud quam verbum Dei; Beneplaciti voluntas est proprie dicta voluntas." Aan den Adversarius (hier natuurlijk Lubbertus) vraagt hij: „an possit Deus iubere, quod nolit, aut prohibere, quod velit? et annon in Deo duae voluntates sibi contrariae statuantur hoc pacto?" Hij wijst dan op het voorbeeld van Abrahams offerande en op het voorbeeld van Pharao, die het bevel kreeg om Israël te laten trekken. Hier was er geen sprake van dat God *wilde* dat Abraham Izak offerde. De Adversarius betoogt wel dat hier te onderscheiden is tusschen Gods verborgen en geopenbaarden wil, maar Maccovius zegt dat die nooit tegenstrijdig zijn. Gods *wil* was hier om Abraham te beproeven. „Finis, qui consecutus est, non est oblatio Isaaci, sed exploratio fidei Abrahae, ergo Deus dedit ipsi hoc praeceptum, non ut illud exequeretur, sed ut per hoc, quod illud prompte exequi vellet, exploraretur." [2])

En evenmin was er sprake van dat God wilde dat Pharao het volk Israël liet trekken, want anders zou God zijn hart niet hebben verstokt, maar Gods wil was om Pharao van schuld te overtuigen. „Deus dedit praeceptum Pharaoni de dimittendo populo, non quod vellet illud fieri, alioqui non erat ipsum induraturus, si hoc fieri ab ipso voluisset,

[1]) In Catechesin Palatino-Belgicam, p. 818.
[2]) Loci Comm., p. 188.

sed ut inobediens per hoc malitiei suae convinceretur."[1]) Dit wat het onderscheiden standpunt van verborgen en geopenbaarden wil aangaat. Doch wat het andere punt aangaat, leert Maccovius tegenover Lubbertus niet alleen een voluntas puniendi, maar ook een voluntas permittendi.

Zooals er bij het Decreet onderscheiden moet worden tusschen het odium Beneplaciti en het odium Irae, tusschen de reprobatio negativa en positiva, zoo dient ook bij de verhouding van de Voluntas Dei tot de zonde onderscheiden te worden tusschen de *voluntas permissiva* en de *voluntas effectiva*. Aan deze onderscheiding wijdt Maccovius een afzonderlijk hoofdstuk in zijne Loci Communes. Hij definieert aldus: „Effectiva dicitur ratione eorum quae efficit; permissiva dicitur ratione malorum, quae non efficit, sed fieri permittit."[2]) En dit brengt hem tot de Thesis: „Obiectum Voluntatis permissivae Dei est peccatum."[3]) Deze Thesis wordt op drieërlei manier geadstrueerd.

1°. „Sine quo (scl. peccato) Deus non poterat iustitiam suam punientem declarare, et misericordiam, illud ipsum decrevit et voluit scilicet voluntate permissiva."

2°. „Quaecunque Deus praescit fore; illa voluit et decrevit: At peccatum praescit fore; ergo peccatum voluit et decrevit."

3°. „Aut Deus voluit peccatum, aut noluit, aut neq; noluit, neque voluit. Non potest dici noluisse, quia illo nolente nihil fit. Non noluisse, neque non voluisse, quia quae neque vult, neque non vult, illa non curat..... Ergo voluit, sed ut diximus voluntate permittente non efficiente."[4])

En zoo ook zegt hij op een andere plaats dat de verhouding van Gods wil tot de zonde òf positief òf negatief is. Er kan dienaangaande bij God alleen sprake zijn van een *velle* of een *nolle*, tertium non datur.

Maccovius citeert eenige woorden van Arminius: „quod

---

[1]) Loci Comm., p. 184.
[2]) Loci Comm., p. 205.
[3]) T. a. p., blz. 206.
[4]) T. a. p., blz. 207.

permissio non sit velle, nec etiam nolle sed medius quidam actus," en antwoordt daarop: „Verum falsissimum hoc. Nam voluntatis actus duo sunt, unus quo fertur in aliquid, sive quo acceptat aliquid, alter quo reiicit et repudiat aliquid. Quo acceptat, vel est spontaneus simpliciter et mere spontaneus, vel qui aliquid coactionis admixtum habet. Sic Mercator periclitans in mari, vult sponte eiectionem mercium ut vita servetur, sed non mere sponte: tertium non datur." [1])

Zoo is dan de zonde door God gewild in Zijne voluntas permissiva. Doch als Maccovius zich over deze permissio nader uitlaat dan wijst hij op tweeërlei toelating, op een „duplex permissio." Er is namelijk eene permissio physica en eene permissio ethica. Deze dienen terdege onderscheiden te worden. De permissio physica is een τό non impedire. Daarvan wordt in de H. Schrift gesproken o. a. in Act. 14:16, II Chron. 32:31, Rom. 1 en Matth. 19:8. [2]) Dit ziet dus daar op dat God physisch de zonden niet tegenstaat, maar haar geworden laat. Ze bestaat òf in eene „subtractio gratiae Dei", òf in eene „promotio ad agendum." [3]) Dit laatste werkt Maccovius elders nader uit: „facit autem hoc. 1. Auferendo gratiam. 2. Occoecando, seu immittendo efficaciam erroris. 3. Indurando." [4]) Hier tegenover staat de permissio moralis of ethica, en daarvan is ten opzichte der zonde nooit sprake, zelfs niet in teksten als 1 Kon. 22:21—23 en dergelijke, want daarvan zegt Maccovius: „uti Deum veluti instrumento in infligenda poena tali, quae peccatum simul erat," terwijl hij in het algemeen van de permissio ad peccata zegt: „At haec non est permissio Moralis, sed Physica." [5])

Kort saamgevat is dus volgens Maccovius de verhouding van de zonde tot Gods wil, die der permissio, en wel nader bepaald de permissio physica, die bestaat in het τό non

---

[1]) Praelectiones contra Armin. pro Perkinsio, p. 7.
[2]) Dist. Theol., p. 18.
[3]) T. a. p., blz. 30.
[4]) Theol. Quaest., p. 50.
[5]) Theol. Polem., p. 98, 99.

impedire, terwijl van de permissio moralis of ethica te spreken de facto blasphemie is, en niet anders is dan eene contradictie in God stellen.

Thans hebben we ons onderzoek verder voort te zetten en te vragen, in welke verhouding de Voorzienigheid Gods, volgens Maccovius en Lubbertus, tot de zonde staat. De Providentia Dei is bij Maccovius en bij alle Gereformeerden niet alleen een *van te voren zien*, of een *voorzien in*, maar ook, en ziehier het speciaal Gereformeerde, een *voorzienig bestel*. Lubbertus laat zich over den val zeer voorzichtig uit. Hij spreekt nooit over het Decreet, Gods Wil en Gods Providentia vóór de zonde. Hij handhaaft trouw zijn uitgangspunt, dat de mensch in Gods Decreet voorkomt als homo lapsus. Voor den val geeft hij tweeërlei oorzaak op. „Vera igitur causa humani peccati est duplex. Una externa. Altera interna. Externa est Satan, qui homini suasit ut a Deo deficeret. Interna est voluntas humana, consilium Diaboli libere sequens, et a Deo sponte deficiens." [1]) Volgens Maccovius is de Providentia de realiseering van Gods Raad, de uitvoering van Gods Wil, en daarom openbaart zich in die Providentia Dei het odium Beneplaciti en de Voluntas permittendi. In die Providentia realiseert zich de Permissio door de privatio auxilii, de subtractio gratiae.

Maccovius haalt eenige citaten aan, o. a. van Ursinus: „Permissio est gratiae divinae subtractio", en van Wittakerus: „Permissio peccati est privatio auxilii divini, quo posito peccatum impediretur." Het is dus door terug te trekken, te ontnemen die genade, hulp en bijstand, die de mensch noodig had om in den staat der rechtheid staande te blijven. [2]) Elders zegt Maccovius, na eerst gesteld te hebben: „Deus decrevit peccata, sed non, *efficere* verum *permittere* tantum, et in bonum finem ordinare," dat die permissio is de „subtractio gratiae divinae," en voegt daar onmiddellijk aan toe: „Subtracta autem gratia divina, non potest

[1]) In Catechesin Palatino-Belgicam, p. 90.
[2]) Loci Comm., p. 417.

non sequi peccatum," want die permissio is niet inefficax, maar efficax. [1])

In zijne Collegia bewijst hij de Thesis, dat de Permissio „consistit ergo in subtractione auxilii Dei," door te zeggen: „Si enim Deus auxilio suo adesset, impossibile esset hominem cadere." Hiervoor is genoegzaam bewijs de volharding der heiligen, die het geloof niet kunnen verliezen, en de staat der heerlijkheid, waar, dank zij den goddelijken bijstand, het bij de uitverkorenen wederom wordt een non posse peccare. [2])

Doch dit ziet natuurlijk alleen op den val, op de eerste zonde, op het peccatum originale. Doch de Providentia Dei gaat ook over de peccata actualia. Dienaangaande leert Maccovius: „Actus providentiae Dei circa malum culpae hi sunt. 1. decernere, ut fiant; 2. ut certo fine fiant. 3. actualiter permittere. 4. peccatum regere. 5. sistere, ac illud intra certos limites cohibere. 6. Ex peccato praeter naturam eius optimum quid elicere." [3]) Hiervoor geeft de H. S. genoeg bewijsplaatsen: 2 Sam. 12:11; 2 Sam. 16:10; 2 Sam. 24:1; 1 Kon. 12:15; Jesaia 10:5, 6; Ezech. 14:9. Deze reeks van plaatsen kan aanmerkelijk worden uitgebreid, „et talia infinita." Het is die Providentia die ook aan de zonden paal en perk stelt, ze intoomt. God zorgde er voor dat de broeders van Jozef aan Jozef niet meer kwaad deden dan God wilde toestaan. God laat uit de zonde, naar Zijn Raad, het goede geboren worden, zooals dat voorbeeld van Jozef in Egypte het bewijst. [4])

Vragen we nu naar de relatie van het doen Gods en van het doen der menschen, dan drukt Maccovius die uit door te spreken van een concursus, van eene concomitantia. [5]) Dat wil zeggen, bij God is er niet alleen een voorkennisse, of een bevel, maar ook eene „efficacissima motio et direc-

---

[1]) Πρωτ. ψευδ. Pontif., p. 85.

[2]) Coll. Theol. Quaest. de Praedest. Anno 1618/19. Disp. VII.

[3]) Loci Comm., p. 455; Dist. Theol., p. 80.

[4]) Loci Comm., p. 458; Dist. Theol., p. 80.

[5]) Over den concursus der goddelijke Providentia en der menschelijke actie leeren Lubbertus en Maccovius geheel hetzelfde. Lubbertus ontwikkelt dezelfde gedachte in zijn „de Jesu Christo Servatore," waar hij Jesaia 10 : 5, 6, 7 bespreekt. (p. 600—608).

tio." Men kan spreken van een „excitatio (1 Kon. 11:14), van een vocatio (Jesaia 13), van een missio (Jesaia 10). Zoo leeren ook tal van teksten het, als 2 Kron. 30:12 en dergelijke. De mensch kan nooit iets doen dan onder de conditio sine qua non van Jak. 4:15. God is aller oorzaken Oorzaak, en de mensch nooit meer dan causa secunda. Dat leert de H. Schrift zeer duidelijk in Jesaia 14:27: „Want de HEERE der heirscharen heeft het in Zijnen raad besloten, wie zal het dan breken? en Zijne hand is uitgestrekt, wie zal ze dan keeren?" Dat is de diep theologische gedachte van Rom. 11:36: „Uit Hem en door Hem en tot Hem zijn alle dingen." En dies is er een concursus met de causa secunda: „Ad actiones ergo etiam producendas concurrit omnium rerum." [1])

Op de vraag, hoe die concursus plaats grijpt, geeft Maccovius in zijn Collegia een antwoord. Gods wil is nooit inefficax, maar altoos efficax, anders was het geen wil van God. „Mijn raad zal bestaan, en Ik zal al Mijn welbehagen doen" (Jesaia 46:10), bewijst dat. De mensch is als causa secunda volkomen in alles van God afhankelijk. „Nam si non vult causa esse prima, ergo frustra vult, cum omnia bona a Deo dependeant tanquam a causa prima, nec quicquam esse possit, cuius causa ille prima non sit cum causae secundae moveri non possunt, nisi ab hoc moveantur ut Act. 17. docetur," waarvan de conclusie is: „Si moventur non possunt non moveri." En werkt God nu moraliter op den wil? Maccovius antwoordt: „Deus ratione eorum, quae a voluntate fluunt, et bona sunt, non est causa prima. Ratio, quia si movet moraliter, ergo tantum erit causa impulsiva. Impulsiva autem causa est minus principalis. Minus principalis autem non potest dici prima, ut cuivis, qui quid sit causa prima novit, est notum." Integendeel, God werkt op den wil physisch. „Deum etiam voluntatem movere physico motu, non autem morali." En dit bewijst Maccovius aldus: „Quod Deus dicatur praecipere, ut hoc et illud fiat ab hominibus, dicatur dare in corda eorum, ut

---

[1]) Loci Comm., p. 438.

haec et illa faciant, dicatur cor ipsorum tangere, ut hoc et illud faciant, et ita quidem, ut non nisi ineptissime quis dixerit Deum motu morali ista efficere." [1])

En hierin ligt het antwoord op de groote vraag, of het Supralapsarisch standpunt God niet tot auteur der zonde maakt, welke quaestie ik thans, op het standpunt van Maccovius en uit zijne schriften, onderzoeken ga.

Zoo beslist mogelijk werpt Maccovius de beschuldiging van zich, door Lubbertus hem zoo herhaaldelijk toegedicht, als zou hij leeren dat God auteur der zonde is. Zulke uitspraken zijn hem godslasterlijk. Hij noemt ze blasphemie. God is wel de causa reprobationis, maar nooit de causa peccati. We zagen reeds dat volgens Maccovius het doen Gods dienaangaande, zich bepaalt tot een privatio auxilii. Van Godswege heeft er plaats een derelictio, krachtens het Decretum Reprobationis. En als nu hiertegen wordt aangevoerd: „Sic Deum fore authorem peccati, ut qui hominem dereliqueret, derelictum autem hominem non potuisse non labi," dan antwoordt Maccovius: „Certe author peccati, ex eo convinci non potest. Certe Ecclesia Esa. cap. 63. v. 17. ita Deum affatur...... Nec tamen Ecclesia Deum aut in ius vocat, aut sic cum eo expostulat, ac si fuisset obstrictus ullo iure ad homines a peccando, aliter quam lege data, prohibendos. Haec (inquam) teterrima esset blasphemia." [2])

Uit die derelictio kan niet anders dan tot een permissio peccati geconcludeerd worden. Maar permittere en facere zijn niet hetzelfde, doch wat anders, „quia permittere non est facere, sed non impedire ut non fiant." En nu kan men wel zeggen, dat het non impedire niet goed is, „qui impedire potest et non impedit, ille hoc ipso peccat," doch Maccovius voegt daar iets aan toe, n. l. „si hoc tenetur." En dat nu kan nooit van God gezegd worden. „At Deus hoc non tenetur." En juist omdat God als Souverein, nooit door iemand, wie het ook zij, gehouden is of wordt tot het τὸ non impedire, kan op de vraag: „An non Deus hoc pacto

[1]) Coll. Theol. Quaest. de Praedest. Anno 1618/19. Disp. XI.
[2]) Coll. Theol. Miscell. Quaest. Anno 1620/21. Disp. VII.

author peccati constituetur?" volkomen terecht geantwoord worden: „Nequaquam," hetwelk Maccovius aldus expliceert: „Nam expresse Scriptura testatur hoc, Deum et pcccata et peccatores Providentia gubernare, ut ex locis citatis à nobis liquet. Interim negat Deum esse ullo modo culpae affinem." Ps. 5:5; Hab. 2:6, etc. [1])

En hoe is het nu mogelijk zich in te denken eenerzijds dat God „decrevit peccata permittere," anderzijds dat God geen causa of author peccati is?

Dan wijst Maccovius er allereerst op, dat scherp dient te worden onderscheiden tusschen de daad als zoodanig en de zedelijke qualiteit van die daad, den actus en de malitia actus.

Op de beschuldiging: „Si Deus futura contingentia non cognosceret, nisi in voluntate sua praedefiniente illarum futuritionem; ergo cum eadem omnium futurorum sit ratio, quoad praescientiae infallabilitatem, necesse erit Deum peccata praecognoscere in voluntate sua praefiniente et ita esset author peccati," antwoordt Maccovius: „Protrita est haec obiectio, solutione nova non indiget, sufficit enim inter actum et eius malitiam distinguere. Deus actum promovet, malitiam permittit et ordinat; praescit itaque Deus peccata qua talia in se, sed in decreto boni oppositi, quatenus scilicet peccatum est decreti consequens, non effectus; voluntas enim permissiva efficax est non quoad productionem, sed quoad illationem." [2])

Herhaaldelijk heeft Maccovius de quaestie uiteengezet, dat de verhouding van de Reprobatie tot het peccatum niet is als die van causa en effectus, maar als die van *antecedens* en *consequens*. [3]) De verhouding van God tot de zonde is die van de privatio gratiae, de derelictio. Deze subtractio, privatio, derelictio wordt, weliswaar, noodwendig door de zonde gevolgd, maar toch is de zonde daar geen gevolg van. Het eerste is geen causa, het tweede geen effect. Al-

---

[1]). Coll Theol. Miscell. Quaest. Anno 1625. Disp. V.
[2]) Loci Comm., p. 165.
[3]) Theol. Quaest., p. 37.

leen maar, zoo zegt Maccovius, het eene is een antecedens, het andere is het consequens. Hij zet dit aldus uiteen: „Non propterea, qui necessario sequitur aliquid propterea est eius quod sequitur effectus: nam recessionem solis a nobis sequuntur tenebrae, nec tamen sol est causa tenebrarum: ac rem ita se habere multa exempla evidenter ostendunt. Ita subtrahit Deus gratiam suam saepe propter peccata ut docetur Esai. 29. v. 10. 11. 12. 13. et 14. Job. 12. v. 17. 19. 20. et aliis plurimis scripturae locis, et hanc subtractionem gratiae multa horribilia peccata necessario consequuntur nec tamen horum Deus author sine manifesta blasphemia dici potest." [1])

Vooral in het voorbeeld dat Maccovius hier geeft zoekt hij zijn kracht. Op het ondergaan der zon volgt de duisternis. Het ondergaan der zon is antecedens, het komen der duisternis is consequens. Maar van het post hoc kan niet tot het propter hoc geconcludeerd worden. Al wat voorafgaat is nog geen causa, al wat volgt is daarom nog geen effect.

Elders geeft Maccovius daar weer een ander voorbeeld van. De morgen gaat aan den middag vooraf. De middag volgt op den morgen. Doch daarom is de morgen niet de oorzaak van den middag. De verhouding is niet causa en effectus maar antecedens en consequens, „ex eo errare, quod putent, omne quod sequitur aliud, necessario esse eiusdem effectum, quod falsum. Quia consequens necessarium, ut hoc loco, necessario sequitur suum antecedens, meridies, auroram etc. nec tamen haec se invicem arguunt ut causa et effectus." [2])

God kan geen author peccati zijn, ja het is blasphemie om dat te zeggen, juist omdat de zonde in het aanzijn treedt door Gods derelictio. God staat dus negatief tegenover de zonde. De locus de Peccato leert ons, dat de zonde niet iets positiefs, maar iets negatiefs is, *privatio* actuosa. De zonde is dus geen *effectus* maar een *defectus*. En omdat de zonde in haar wezen niet een effectus is, kan zij ergo eo

---

[1]) Loci Comm., p. 210. Coll. Theol. Quaest. de Praedest. Anno 1618 et 1619. Disp. VII.
[2]) Theol. Polem. p. 70.

ipso niet een effectus Dei zijn. Dienaangaande zegt Maccovius dan ook: „non est causa proprie efficiens, sed deficiens: non enim peccatum est effectus, sed defectus, proinde non a causa efficiente suum ortum habet, sed a deficiente." [1])

Ook op de bedenking: „Qui est causa causae, est etiam causa causati. Atqui Deus est causa intellectus et voluntatis. Ergo etiam est peccati causa," antwoordt Maccovius dan weder: „Peccatum non est causatum sive *effectus* sed *defectus*." [2])

En nu wordt hier wel tegen aangevoerd dat, of men nu al spreekt van causa efficiens of van causa deficiens, God dan toch wel eigenlijk in den grond der zaak causa peccati is, maar Maccovius ontkent dat ten stelligste, want als ik een mank paard drijf, dan ben ik wel oorzaak dat het paard mank loopt, maar niet daarvan dat het paard mank is. „Nam si quis claudicantem equum agitet, claudicat equus, nec tamen ille est causa istius claudicationis." Dit beeld is een geliefkoosd beeld van Maccovius. Hij gebruikt het telkens. Op een andere plaats werkt hij het vollediger uit: „qui agit equum claudum causa est cur existat claudicatio, sed non cur sit; nam pes claudi equi est causa cur sit, ac proinde, pes equi est causa claudicationis; non vero ille qui impellit equum ad cursum. Ita etiam creatura est nutrix peccati; non Deus, quia creatura ipsa deficit in operando." [3]) En nu kan van een mensch wel gezegd worden dat hij met een kreupel paard niet rijden mag, maar God is Souverein, en wie is de mensch dat hij tegen God antwoorden zou? „Qui hoc facit, si lege obstrictus et obligatus, tenetur ad contrarium. At hoc de Deo dici nequit." [4])

Als resultaat van al deze beschouwingen kan ik meedeelen dat Maccovius tot de conclusie komt, dat God wel oorzaak is van het bestaan der zonde, maar niet van het zijn der zonde. Evenals de Apostel het zegt van de Wet, dat

---

[1]) Loci Comm., p. 472.
[2]) Theol. Polem., p. 107.
[3]) Dist. Theol., p. 80.
[4]) Loci Comm., p. 472.

als er geen Wet was, dan zou er ook geen zonde zijn, zoo ook zegt Maccovius zou er geen zonde zijn zoo God er niet was. „Deus est causa cur peccatum existat, sed non cur sit." [1])

Nu rijst de vraag als hoedanig God, die toch alleen het goede wil, het malum in Zijn Raad opgenomen heeft en in Zijn Providentia bestiert. Ook deze vraag heeft Maccovius onder de oogen gezien, en niet onbeantwoord gelaten. Hij wijst er op dat we tusschen tweeërlei malum hebben te onderscheiden. Er is een *malum naturale* en een *malum morale,* of om het in de Grieksche terminologie uit te drukken een *malum physicum* en een *malum ethicum.*

Hierbij wijst Maccovius dan op Amos 3:6: „Zal er een kwaad in de stad zijn, dat de Heere niet doet?" Dat nu is eenerzijds wel een physisch kwaad, maar anderzijds een ethisch bonum, want het is weliswaar een *straf*, maar het is een goede straf voor de zonde. „Vult tamen media quaedam permittere tantum quae natura sua mala sunt; quaedam vero efficere quae bona sunt." Het inwendig goede van elk malum is, dat ook dat strekken moet om Gods glorie te verhoogen, casu quo in de openbaring Zijner macht (Rom. 9:17) of Zijner rechtvaardigheid (Spr. 16:4).

En waar dus gezegd wordt dat de damnatio niet een summum bonum, maar een extremum malum is, werkt Maccovius dit door de gegeven distinctie aldus uit: „Damnatio malum quid est naturaliter sed non moraliter, quia si iusta est qualis est reproborum poena, est Dei tanquam iusti iudicis opus et effectum; hinc Amos 3. dicit Propheta: nullum esse malum in civitate quod non fecerit Dominus. Falsum ergo damnationem esse omnino malum.

Secundo respondeo damnationem esse malum si in se spectetur et absolute, et non in relatione et respectu ad gloriam Dei per damnationem tanquam poenam ostendendam et manifestandam." [2])

Ook in zijne Loci Communes komt Maccovius telkens op deze distinctie terug, omdat hierin z. i. groote bewijskracht

---

[1]) Dist. Theol., p. 30.

[2]) Coll. Theol. Quaest. de Praedest. Anna 1618 et 1619. Disp. XVII.

ligt dat God geen auteur der zonde is. Bij het bonum wordt altoos onderscheiden tusschen bonum naturale, morale en spirituale. [1]) En zoo nu moet ook bij het malum terdege tusschen malum naturale en malum morale onderscheiden worden. En de applicatie van deze distinctie op de damnatio doet Maccovius dan zeggen: „Damnatio, vel spectatur absolute, vel ut poena est; Damnatio absolute sumpta malum quid est, at ut poena bonum quid est moraliter: Hinc illa regula in scholis Ethicorum nata: *Malum poenae malum Physice, sed bonum Ethice.*" [2])

Op een andere plaats werkt Maccovius deze zelfde gedachte eenigszins anders uit. Hij spreekt dan van tweeërlei doel. En dit doet hem op de bewering: „Condemnatio autem quae finis dicitur reprobationis non est bona, sed mala," dan aldus antwoorden: „Distinguendo inter finem ultimum et intermedium. Esto condemnatio sit finis reprobationis, erit finis intermedius non ultimus. Ultimus enim est patefactio iustitiae Dei in iusta condemnatione, haec autem est optimum quid." [3])

Maar het allerduidelijkst zet Maccovius deze quaestie uiteen in zijne toelichting van de Thesis: „Obiectum Voluntatis permissivae Dei est peccatum." Het is zeer de moeite waard Maccovius hier in zijn betoog te volgen. Hij zegt dan: „Nam bonum quod vult, vult voluntate effectiva non permissiva: At porro quaeritur, quomodo Deus vult malum permittere, anne ut malum simpliciter, an vero malum sub respectu alio aliquo. *Resp.* Certe si vult malum sub respectu aliquo, vult ergo prius malum evenire, antequam respectus ei accedat: nam respectus relatum aliquid est, quod sequitur absolutum aliquod et non antecedit aut concomitatur. *Obi.* Atqui Deus non vult malum quatenus malum est. *Resp.* Ista particula *quatenus* dupliciter accipi potest, vel ut hoc modo accipiatur; Deus non vult permittere peccatum ut est peccatum, et hic sensus falsus est; Nam Deus omnia quae

---

[1]) Loci Comm., p. 725.
[2]) Loci Comm., p. 379.
[3]) Loci Comm., p. 221.

evenire vult praeter peccatum, facit; aut hic sensus est; Deus non vult permittere peccatum propter se, hoc est, propter peccatum, sed propter aliud aliquid, hoc est, ut sit medium ex ordinatione divina ad aliquod bonum efficiendum, non quidem per se, sed per accidens." [1])

God heeft dus, zoo leert Maccovius, het peccatum niet qua peccatum, niet per se gewild, maar per accidens. Alleen als een middel „ad iustitiam Dei punientem demonstrandam." En in deze solutie ligt dan ook het antwoord waarom de Condemnatio, hoezeer een malum physicum, toch evenzeer een bonum ethicum of morale is.

Voorts hebben we nu aan de hand van Maccovius na te gaan de verhouding van het peccatum tot de libertas, die na de distinctie van malum physicum et ethicum, en na het betoog dat de voluntas permissiva eene permissio physica is, en bestaat in het τὸ non impedire, gemakkelijk begrepen kan worden en straks tot geen andere conclusie leiden kan, dan dat God in zijn straffen van den zondaar volkomen rechtvaardig is.

De mensch is een redelijk en dies een zedelijk wezen. De mensch is niet een stok of een blok, maar de mensch heeft een eigen ik, een eigen gedachte, een eigen doel, waardoor de daden die hij krachtens het eeuwig Decreet doet, zijn eigen daden worden, waarvoor hij persoonlijk verantwoordelijk wordt. Het is niet alleen een actus Dei, maar ook een actus hominis. Er heeft een concursus plaats. De mensch is eveneens causa, zij het ook causa secunda.

In de Loci Communes spreekt Maccovius van een concursus, van een causa secunda. [2]) In zijn Theologia Quaestionum noemt hij het concomitantia. En de applicatie van dien concursus op het peccatum werkt Maccovius aldus uit: „Praeter subtractionem gratiae assistentis est Praemotio ad agendum (sive concursus Dei ad vetitum actum, quoad substantiam actus, non quidem *formaliter*, sed *concomitanter*, et *consequenter;* nisi enim Deus promoveret causam secun-

---

[1]) Loci Comm., p. 207.
[2]) Loci Comm., p. 488.

dam, neutiquam moveri posset, atq; adeo non committeret peccatum commissionis." [1])

En daarom juist is er geen sprake van een dwang, van een noodlot, alsof de mensch alles gedwongen deed. De mensch is zedelijk vrij. Wat de mensch doet, doet hij zelf, uit eigen overtuiging, op eigen verantwoording. Het is de gedachte, zooals Lessing het niet onaardig in zijn Nathan der Weise tegen den Derwisch zeggen laat: „Kein Mensch musz müssen." (I, 3). Er is wel een noodzakelijkheid, maar die noodzakelijkheid is voor den mensch niet het motief van zijn actie. De mensch handelt, voor zijn eigen bewustzijn, uit eigen aandrift, hij weet zich niet door een noodlot gedreven. „Necessitas longe alia est, quam fatum Stoicum; hac enim poterant fieri quae non fiunt, respectu absolutae Dei potentiae; fati necessitas erat absoluta." [2]) Tusschen het Stoïcijnsche noodlot en de providentieele noodzakelijkheid is een hemelsbreed verschil.

Maccovius begint met te zeggen wat hij onder het Stoicijnsche noodlot verstaat: „est naturalis necessitas et ordo rerum omnium actionumque, ab aeterno aliis alias consequentibus, immutabili manente earum complicatione et serie, quam nulla, ac ne quidem divina vis rumpat." En zegt dan: „Imo haec necessitas quam nos statuimus plane differt a necessitate fati Stoici. 1. Quia necessitas haec dicitur ex hypothesi voluntatis divinae, unde dependet a Deo. At vero Stoicae necessitati, ex Stoicorum sententia, subiicitur Deus. Hinc ne Iuppiter ipse (apud Homerum) cum maxime vellet, sarpedonem suum eripuit vinculis. 2. Necessitas Stoica fluit ex rebus ipsis ad se invicem. At necessitas, quam nos statuimus non pendet ex rebus, quae in se spectatae, partim potentiam naturalem habent, ut hoc vel illo modo se habere possint, prout Deo scilicet visum; partim subiectivam sive obedientionalem, et hinc haec necessitas non absoluta, sed ex hypothesi voluntatis divinae, appellatur. [3])

---

[1]) Theol. Quaest., p. 26.
[2]) Loci Comm., p. 378.
[3]) Loci Comm., p. 444.

En zoo is er voor den mensch eenerzijds wel necessitas, maar anderzijds ook libertas. Hij doet wel alles krachtens het Decreet, maar toch ook met een spontaneitas. [1])

Om in eens te vatten wat Maccovius daarmede bedoelt, doen wij het best de Theologia Quaestionum op te slaan. Daar wordt in Locus XXI, quaest. 6, de vraag gesteld: „Quomodo providentia Dei Sanctissima occupatur circa bona?" en geantwoord: „Optime; libertas enim non consistit in eo, ut quod facis, facere non possis si velis, sed in eo, ut quod agis sponte agas, ratione praeeunte." Dan volgt in quaest. 7 de vraag: „Quomodo stare potest libertas cum providentia Dei, si providentia Dei promovet efficaciter?" En hierop luidt het antwoord: „Optime, libertas enim non consistit in eo, ut quod facis, facere non possis, si velis, sed in eo, ut quod agis, sponte agas, ratione praeunte." [2])

In zijne Collegia wijdt Maccovius een geheele Disputatie aan de Thesis: „Libertas potest stare cum necessitate." Allereerst wordt die Thesis ten opzichte van God bewezen. Ook bij God is een innerlijke necessitas, en toch doet God nooit iets gedwongen. God wil altoos alles wat Hij doet. Dan wordt het ten opzichte van den mensch aangetoond dat hij krachtens het eeuwig Decreet òf verloren òf verkoren is, en dat hij toch natuurlijk, als van zelf, geheel vrijwillig en spontaan òf Gods Woord erkent en Gods Zoon aanbidt, òf Gods Woord loochent en Gods Zoon kruisigt.

Eindelijk wordt een betoog geleverd dat de libertas niet is eene indifferentia waardoor men naar willekeur iets doen of iets laten kan, maar ligt in de spontaneiteit waarmede men zijne daden verricht. En zoo komt Maccovius dan ten opzichte der zonde tot deze conclusie: „Si decretum Dei respicias, impossibile erat ut hoc non fieret: attamen dum fiebat hoc, sponte hoc ab ipso factum." [3]) En ten opzichte van de

---

[1]) Denzelfden ged[illegible] [illegible]kkelt Lubbertus ook, en tevens op dezelfde gronden. En dan kor[illegible] [illegible]usie: „Nihil igitur rarius et ineptius dici potest, qu[illegible] [illegible]sarium; vel, non fieri libere, quod fit necessario." [illegible] 589.

[illegible] [illegible]t. Anno 1618 et 1619. Disp. XVI.

zondaren, dat zij wel necessair, maar ook spontaan zondigen: „Necessario quidem hoc fit sed ita tamen, ut non coacte et invite peccatores peccent, sed libere et sponte." [1])

In zijne Loci Communes behandelt Maccovius deze quaestie uitvoerig en zet haar zeer duidelijk uiteen. Hij zegt, er zijn twee opinies in de Kerk gangbaar, de eene is meer algemeen, de andere minder, ze worden echter beide aangehangen en verdedigd. De meer algemeene opinie is dat de libertas te definieeren is als eene „indifferentia activa ad utrumque oppositorum." M.ᵃ w. een subiect kan in een gegeven oogenblik iets òf velle òf nolle. En als dat nu in verband gebracht wordt met de goddelijke determinatio, dat alles bepaald is, dan wijst men op eene distinctie in de voluntas humana die òf *sensu diviso* òf *sensu composito* genomen moet worden. Alleen nu sensu diviso, d. w. z. de menschelijke wil abstract, op zich zelf beschouwd, en los gedacht van de goddelijke determinatio, kan òf velle òf nolle en heeft eene indifferentia activa ad utrumque oppositorum. Maar sensu composito, d. w. z. de menschelijke wil beschouwd in relatie tot de goddelijke determinatio, mist alle vrijheid, „et ita definitio ista non quadrat in libertatem." [2]) Met deze beschouwing nu gaat Maccovius niet mede. Hij zegt dat de beschouwing der voluntas creata *sensu diviso* een casus non dabilis is, de menschelijke wil is altoos afhankelijk zoo in zijn velle als in zijn nolle van het eeuwig Decreet.

Hier tegenover staat de minder algemeen gehuldigde beschouwing, waar Maccovius zich echter beter mee vereeni-

---

[1]) Coll. Theol. Miscell. Quaest. Anno 1625. Disp. V. Men zie ook Disp. X en Disp. XIII waar hij in gelijken zin deze gedachten ontwikkelt.

[2]) Vermoedelijk was dit ook het standpunt van Lubbertus. Eenigszins toch vinden we dezelfde gedachten in zijn Catechismus, al bezigt hij daar andere woorden. Hij zegt daar: „Omnia fieri necessario, et ex his quaedam necessario tantum, quaedam necessario et contigenter simul. Quae a solo Deo fiunt, tantum necessario fiunt. Non enim possunt res aliter esse, atq; a Deo creantur: neque aliter agere, atque a Deo gubernantur. Quae non a solo Deo fiunt, sed fiunt a Deo tanquam causa remota et etiam ab alia causa eaque proxima, sive viciniore, fiunt necessario, et contingenter simul, ut actiones humanae. Hae enim quatenus diriguntur a Deo, fiunt necessario, neque aliter se habere possunt, quatenus vero fiunt a nobis ipsis, fiunt contingenter, et se aliter habere possunt." In Catechesin Palatino-Belgicam, p. 278.

gen kan. Alvorens deze uiteen te zetten wijst Maccovius er op dat er onderscheiden moet worden tusschen *libertas contradictionis* en *libertas contrarietatis.* Bij de eerste is de wil aan één obiect gebonden en dan is het de quaestie van willen òf niet willen. Bij de tweede heeft de wil een keuze uit meerdere obiecten en dan is het de quaestie zóó of anders willen.

De andere beschouwing der libertas is die van de spontaneitas. En daarvan nu zegt Maccovius dat wij het woord „sponte" in tweeërlei zin kunnen opvatten. N.l. ten 1ste dat iets van zelfs geschiedt zonder dat wij het er op gezet hebben, zonder dat wij er moeite voor gedaan hebben. Doch in dezen zin wordt de libertas ten opzichte van den wil niet genomen. Maar ten 2de staat het tegenover het gedwongen zijn. Het wil dan zeggen, dat we iets niet vi coactus, maar sponte gedaan hebben, zoodat we voor onze eigen daden instaan, ze voor onze verantwoording en rekening nemen. En dat is de libertas die altoos bij den mensch gevonden wordt, hoezeer ook al zijn daden door Gods Decreet van eeuwigheid af zijn bepaald. „accipitur vox sponte, prout opponitur isti, quod est coactum; et sic dicimus sponte fieri." [1])

Ten slotte zijn wij dan nu daaraan toegekomen dat wij eindelijk kunnen nagaan, hoe Maccovius aantoont dat God in zijn straffen rechtvaardig is en blijft, en nooit één mensch de hand tegen God opheffen kan. Dat hangt juist aan die libertas, waardoor de mensch zedelijk vrij is. De mensch is causa secunda, hij heeft een eigen intellect, dat intellect domineert zijn daden en dies is de mensch zedelijk verantwoordelijk. De mensch voert Gods Raad uit, maar weet van dien Raad Gods niets af, dan alleen dat die Raad bestaat. De mensch handelt uit eigen motief, naar eigen inzicht, met een eigen doel. „Mijne gedachten zijn niet uwe gedachten" is het Schriftwoord dat hier de solutie levert. Jozef wordt door zijne broeders naar Egypte verkocht, Gods Raad wordt hierin trouw volbracht, maar de gedachten van

---

[1]) Loci Comm., p. 459, 460.

Jozefs broeders zijn niet Gods gedachten. De mensch *wikt*, maar God *beschikt*. En juist daarin ligt hun zonde. Judas verraadt den Heiland, het Decreet wordt gerealiseerd, maar Judas weet van dat Decreet niet af, hij denkt er niet om, het is hem om de dertig zilverlingen te doen, en daarom is die schrikkelijke daad een ontzettende zonde. Homo proponit, Deus disponit.

Daarom leert Maccovius, geheel in gereformeerden trant: „Actiones non sunt peccata *per ce*, sed *per accidens*." Diefstal en moord zijn geen peccata als actiones en motus, maar als defectus motus. Er heeft plaats gehad een privatio imaginis divinae, doch deze had van Gods wege niet plaats quâ peccatum, maar quâ poena. De mensch wijkt in zijn doen en laten van de gedachten God af, hij doet alles uit een ander motief, en met een ander doel. Jesaia 10 zet dat wel het meest duidelijk uiteen. In vs. 6 wordt van den Assyriër gezegd: „Ik zal hem zenden tegen een huichelachtig volk, en Ik zal hem bevel geven tegen het volk Mijner verbolgenheid; opdat hij den roof roove, en plundere de plundering, en stelle het ter vertreding, gelijk het slijk der straten." En toch: „Wee den Assyriër," heet het in vs. 5. En daarop geeft vs. 7 het antwoord: „Hoewel hij het zoo niet meent, en zijn hart alzoo niet denkt, maar hij zal in zijn hart hebben te verdelgen, en uit te roeien niet weinige volken."

En zoo zegt Maccovius dan: „Assur fecit quod Deus voluit, sed longo alio fine, quam Deus intenderat." [1]) Of wilt ge zijn algemeene conclusie: „Peccat ergo homo, ea quae praeter voluntatem Dei non eveniunt, faciendo..... tum quod aliquando ea quae iubet facere, **alio fine** quam Deus illa fieri praecipit, facit. [2])

Daarom is er recht voor laus en vituperatio. Alles geschiedt wel per necessitatem, maar toch ook in libertate (= spontaneitas). „Falsa hypothesis, quod quae necessario eveniunt, illa non mereantur laudem vel vituperium." Maccovius wijst, voor wat de laus aangaat, op de wolke der

---

[1]) Theol. Pol., p. 107.

[2]) Coll. Theol. Quaest. de Praesdest. Anno 1618 et 1619. Disp. XII.

getuigen in Hebr. 11, en zegt dan: „Attamen hi etiam quod tales fuerint, hoc ex se non habuerunt, sed ex Deo non ut causa morali, sed physica." Er wordt gewezen op Philipp. 2:13, maar: „Dat autem velle et perficere non moraliter, sed physice."

Voor wat de vituperatio aangaat, wijst hij op Matth. 7:18 in verband met vs. 19 en op Jeremia 13:23 in verband met vs. 24. En daarvoor is dan weer dit de reden: „Causa etiam huius datur in Scriptura, quod utut necessario peccent, ita tamen peccent, ut non coacti hoc faciant, sed sponte et libenter." [1])

En daarom is God rechtvaardig in Zijne Condemnatio. Het zedelijk bewustzijn zal ieder zondaar aanklagen dat hij schuldig is, dat hij niet vrij uitgaat, dat hij een rechtvaardige straf voor *zijn* schuld en *zijne* zonde draagt.

Naar aanleiding van Hand. 4:27 en 28 zegt Maccovius: „Hic hoc negari non potest quin hoc decretum fuerat quod Pilatus et Herodes fecerunt, et tamen quis hoc modo illos excusare velit: Non potest illis Deus irasci et eos punire, quia fecerunt, quod decreverat: vel ita non poterat Deus irasci Herodi et Pilato quod Christum ad mortem condemnassent, propterea quod decretum eius irritum non reddidissent." [2])

Vatten we het tot dusver gevondene in enkele woorden saam, dan zien we dat de gevoelens van Lubbertus en Maccovius hierop neerkomen. Allereerst vindiceert Maccovius de scientia visionis, wijst dan op den Theologischen grondregel: „Res sunt quia Deus scit, non scit quia sunt." Lubbertus stelt den mensch in Gods Raad voor als homo lapsus. Maccovius maakt onderscheid tusschen de intentio en de executio van Gods Raad. In de intentio van Gods Decreet is de homo labilis het obiect.

Lubbertus kent in Gods Raad alleen een Decretum puniendi. Maccovius kent echter ook een Decretum permittendi. Gods Raad is de causa futuritionis *omnium* rerum. De

---

[1]) Coll. Theol. de Praedest. Anno 1618 et 1619. Disp. XI.
[2]) Coll. Theol. de Praedest. Anno 1618 et 1619. Disp. VII.

verhouding van die scientia visionis, Gods Raad tot de zonde, ligt in de permissio. God heeft nooit gedecreteerd peccata efficere, maar, zooals bij de uitkomst blijkt, peccata permittere. Die Raad Gods is op Gods glorie aangelegd. God wil *al* Zijne deugden tot openbaring brengen. Ook zijne macht, majesteit en rechtvaardigheid. Daartoe is de Reprobatie noodig, niet defectu potentiae, maar defectu obiecti. De verhouding van God tot de zonde is dus negatief. Het wezen der zonde is trouwens ook negatief (privatio actuosa).

Daarom is er in Gods Raad te onderscheiden tusschen het Odium Beneplaciti en het Odium Irae. Het Odium Beneplaciti is zuiver negatief op te vatten, het is een „non esse electum." Dit is de Reprobatie. Gansch anders is het Odium Irae, de Condemnatio die als straf voor de zonde komt. Daarom is de verhouding van Gods Wil, die niet anders dan de uitvoering van dien Raad Gods is, tot de zonde ook nooit positief. Lubbertus leert het onderscheid van den geopenbaarden en verborgen wil. Maccovius loochent de tegenstrijdigheid van twee willen in God. Alleen wat bij uitkomst blijkt Gods wil te zijn geweest, mag voor Gods wil gehouden worden. Maccovius leert niet anders dan eene voluntas permissiva ten opzichte der zonde. Deze werkt niet moraliter maar naturaliter, en bestaat in het τὸ non impedire. De Providentia, de realiseering van Gods eeuwigen Raad in den tijd, werkt dus ook ten opzichte der zonde negatief. Er heeft een derelictio van den mensch plaats, waardoor noodzakelijk de zonde intreedt. Die derelictio is wel antecedens, maar geen causa van de zonde. De verhouding van causa tot effectus, is gansch anders dan die van antecedens tot consequens.

Zoo is God dus door de negatie in Zijn Raad en Decreet, en door Zijn negatieve actie in de Providentia nooit causa efficiens, maar wel causa deficiens der zonde. God is niet de causa cur sit peccatum, maar wel de causa cur existat peccatum.

In elke daad valt tweeërlei moment te onderscheiden — hier ontmoeten Maccovius en Lubbertus elkaar in hunne beschouwingen — de physische actie en het ethisch motief.

Tusschen de physische actie en de providentieele motie Gods heeft de concursus, concomitantia plaats. Het zedelijk motief echter komt uit het hart des menschen. Daarom komt alles wat de mensch eenerzijds weliswaar krachtens het Decreet doet, maar toch anderzijds met zedelijke libertas en spontaneitas, voor zijn eigen rekening en verantwoording. De laus en de vituperatio hebben recht van bestaan juist om het zedelijk motief, maar evenzeer de Condemnatio om de schuld en de zonden die een mensch van *zijnentwege* aankleven, en God volkomen in zijn oordeel rechtvaardigen.

---

§ 2. Over de opstanding van Christus.

Kon in § 1 nog het een en ander positief aangaande het standpunt van Lubbertus worden medegedeeld, bij deze § is zelfs dit geheel onmogelijk.

Sepp, die zich aan eene hypothese waagt, wijst met nadruk op een citaat van Maccovius: „Christum se ipsum propria virtute a mortuis resuscitasse, quod vis divina in morte etiam Christum hominem non desuerit, per divinam virtutem se ipsum ex morte resuscitavit, non ulla vi precaria ut naturae creatae, sed propria suae Deitatis," (Coll. Theol. p. 502, ed. 1641) [1]) en schijnt dus te meenen, dat Lubbertus leerde, dat Christus niet door eigen kracht uit de dooden was opgestaan. Doch dit is onjuist. Er zijn genoegzame bewijsplaatsen over om aan te toonen, dat Lubbertus op dit punt niet met Maccovius van opinie verschilde.

Ook Heringa, dezen twist besprekende, is van meening, dat het geschil liep over de vraag „of Christus zich zelven door eigen kracht hebbe opgewekt." Ook hij toch wijst op het feit, dat Maccovius deze vraag bevestigend beantwoordde, en schijnt dus eveneens van meening te zijn dat Lubbertus dit ontkende. [2])

---

[1]) Sepp, *Het Godgel. Onderw.*, I, p. 155.
[2]) Heringa, l. c., p. 641.

En toch, beider vermoeden, zoo van Sepp als van Heringa, is onjuist. Inzage toch van Lubbertus' „de Jesu Christi Servatore" en van zijn „In Catechesin Palatino-Belgicam" bewijst dat.

In zijn eerstgenoemd werk n.l. ontwikkelt Lubbertus juist de gedachte: „Christus propria virtute resurrexit." Socinus toch, tegen wien deze studie geschreven is, had geleerd, dat de werken die na Christus' dood volbracht werden aan den Vader moeten worden toegekend, maar dat de werken die aan Christus' dood vooraf gaan, beschouwd moeten worden, als door Christus zelf gedaan te zijn: „ea opera quae mortem Christi sequuntur ad patrem, et quae illam praecedunt, ad Christum pertinere."

En tegen deze voorstelling nu was Lubbertus opgekomen. De zending van Christus b. v. ging aan zijn dood vooraf, en was toch een werk des Vaders. (Joh. 3 : 16.) De exactio poenae ging aan Christus' sterven vooraf, en is toch een daad die aan den Vader wordt toegekend. (Jesaia 53.) De institutio ministerii daarentegen had na het sterven plaats en toch deed de Zoon het. (Joh. 20 : 21—23.) De uitstorting des H. Geestes geschiedde na het sterven, en toch de Zoon zond den H. Geest. (Luk. 24 : 49.)

En waar nu de Socinianen op dien grond de opstanding van Christus, als *na* zijn dood hebbende plaats gehad, loochende als door Christus' eigen kracht geschied te zijn, daar handhaafde Lubbertus de stelling, dat ook die opstanding, zij het ook een „opus mortem sequens," als een daad van Christus zelf te eeren is. „Quin ipsa resurrectio mortem secuta est, et tamen est opus Christi proprium. Propria n. et non aliena virtute resurrexit." Als bewijsplaats uit de H. Schrift brengt hij dan bij Joh. 10 : 28. En als oorzaak wijst hij op het feit, dat Christus is de Λόγος waarin al het leven is, Joh. 1 : 4. (Causa huius rei est, quod Christus est ὁ Λόγος, in quo, sive per quem est vita. Joh. 1. 4. quin est ipsa vita. Joh. 11. 25. et 14. 6. *Ego sum vita.* 1 Joh. 5. 20. *Hic est verus ille Deus, et vita aeterna.)* [1])

---

[1]) **Lubbertus,** *De Jesu Christo Servatore,* **p. 150. Hij eindigt daar zijn betoog aldus:**

En insgelijks handhaaft Lubbertus in zijn Catechismus de Thesis: „Christus resurrexit *propria* virtute." Na eerst het feit als zoodanig besproken te hebben, dat Christus werkelijk opgestaan is, gaat hij dan aldus voort: „constat, Christum vere resurrexise, addo eum *propria* virtute resurrexisse." Hij wijst dan, om zulks te bewijzen, op plaatsen als Joh. 2 : 19; 10 : 18; Matth. 27 : 63 en Mark. 15 : 59. [1])

Aangezien er door Heringa en Sepp twijfel geopperd werd, of ook Lubbertus de opstanding van Christus door *eigen* kracht leerde, scheen het mij wenschelijk toe met eenige citaten aan te toonen, dat deze twijfel geen recht van bestaan heeft. Daar echter reeds door deze Historici er op gewezen is dat Maccovius dit wel leerde, kan ik mij ten zijnen opzichte van citaten onthouden, en heb ik alleen naar die plaatsen te verwijzen, waar Maccovius over deze quaestie handelt. Men zie Loci Communes, p. 870 v.v. en Coll. Theol. Miscell. Quaest. Anno 1622. Disputatio XXII.

Ik waag echter eene tegenovergestelde hypothese aangaande het geding tusschen Maccovius en Lubbertus in dezen te stellen.

Lubbertus leerde namelijk ten opzichte van Christus' opstanding, *alleen* en *uitsluitend* — voor zoover uit zijne overgebleven geschriften is na te gaan — dat Hij door eigen kracht was opgestaan.

Maccovius daarentegen leerde *niet alleen* eene opstanding, *maar ook* eene *opwekking* van Christus door God den Vader.

En nu ligt m. i. het vermoeden voor de hand dat hierin het verschil van opinie tusschen Maccovius en Lubbertus te zoeken is. Ik heb wel niet kunnen vinden dat Lubber-

---

Hanc ob causam *impossibile erat ipsum teneri a morte* Act. 2. 24. Atque haec est differentia inter Christum et creaturas, quod ille, quia est ipsa vita, propria virtute resurgit, creaturae vero, quia vivunt vita participata. Joh. 10 : 28. Ego vitam aeternam do illis, resurgunt virtute aliena. Quin nulla creatura, ne angelica quidem, postquam semel mortua est, propria virtute resurgere potest. Angeli n. quidam, quia propria desertione a Deo aversi sunt, mortui sunt, et in perpetua morte manent, neque numquam resurgunt, idque propterea, quod Christus eos non vivificat. Christus igitur quia propria virtute resurrexit, est verus et aeternus Deus. Rom. 1. v. 4. *Declaratus est filius Dei per resurrectionem mortuorum.*

[1]) LUBBERTUS, in *Catechesin Palatino-Belgicam*, p. 378.

tus de opwekking van Christus door God den Vader expresselijk bestreed, maar wel is het opvallend dat hij er nergens, zij het ook met een enkel woord, melding van maakt. In dit mijn vermoeden word ik te meer versterkt als ik Maccovius, in zijn ontvouwing dezer quaestie, van een *Adversarius* hoor spreken, die de *opwekking* van Christus loochent, en alleen eene *opstanding* van Christus leert.

Maccovius dan poneert de Thesis: „*Causa efficiens resurrectionis* realis est Deus Pater, *Rom.* 8. 11. I *Cor.* 6. 14. 2 *Cor.* 4. 14. Cum autem opera trinitatis ad extra sint indivisa, Filium et Spiritum S. in eodem illo opere cum Pàtre operari sequitur."

Maccovius eert dus in de opstanding van Christus een werk der Heilige Drieëenheid. En nu spreekt hij van Adversarii die hem tegenwerpen: „Christum ipsum resuscitatum esse," maar daarvan zegt Maccovius: „Nec quidquam facit", en dit wel daarom: „quia potentia, qua Christus excitatus e mortuis, dicitur potentia Patris, nempe quod solus Pater sit omnipotens, non vero Filius, utpote qui a Patre excitatus fuerit, non propria vi et potentia resurrexit."

Maar die kracht der opstanding wordt in de H. Schrift nu eens aan den Vader, dan aan Christus toegekend.

„Nam vis ista, qua Christus excitatus est, aliquando Christo ipsi, aliquando vero Patri tribuitur, idque diverso respectu: Christo autem tribui vim illam, liquet, quod Christus de se dicit, *Joh.* 10. 18. *Potestatem habeo ponendi animam, et rursus sumendi eam,* quod non dixisset Christus, nisi in sui excitatione se mere passive habuisset. Tum etiam Christus dicitur *mortificatus carne, vivificatus Spiritu,* 2 *Pet.* 3. 18. *per omnipotentiam divinam divinitatis suae,* qui Spiritus isthic dicitur, ut ex sequentibus liquet; nam per eum Spiritum dicitur Christus, *profectus praedicasse Spiritibus, qui sunt in carcere, olim immorigeris temporibus Noë.*" [1])

Alsdan gaat Maccovius over tot bestrijding der Socinianen, die het feit loochenen dat Christus door eigen kracht

---

[1]) MACCOVIUS, *Loci Comm.*, p. 870.

is opgestaan. Joh. 5:20 en 26, en 10:18 bewijzen dat rechtstreeks; in Act. 3:15 heet Hij de Vorst des Levens, en zoo zijn er tal van plaatsen waar wij òf rechtstreeks, òf per consequentie geleerd worden dat Christus uit eigen kracht is opgestaan.

Maar straks, na bestrijding der Socinianen, weer tot zijn thema terugkeerende, ontvouwt hij alsnu het stuk dat Christus naar Zijn goddelijke natuur de opstanding heeft gewrocht, maar naar Zijn menschelijke natuur is opgestaan. „Secundum divinam naturam Christus ipse suam effecit resurrectionem..... sed secundum naturam humanam proprie resurrexit, quae hoc merita est, et Deitati resuscitanti obsecuta est, et pro eius voluntate et virtute sese movit." Hier is natuurlijk het *ἀποτήλεσμα*, een werking der *beide* naturen, die aan den éénen Christus wordt toegekend. (active secundum Spiritum sanc tificationis, passive vero secundum carnem, *Rom.* 1. 4. efficienter secundum divinitatem, meritorie secundum humanitatem.)

En zoo komt Maccovius dan tot de conclusie dat de kracht der opstanding, al naar gelang men haar beschouwt, òf aan den Vader òf aan Christus kan worden toegekend. (Diversas autem ob rationes modo Patri, modo Christo tribuitur excitatio a mortuis.) Spreekt men b.v. van Christus als den Eerstgeborene uit de dooden, of als van den Eersteling dergenen die ontslapen zijn, of als van den Eerstgeborene onder vele broederen, dan wordt Christus één met Zijne Kerk gedacht, ja als een deel van haar beschouwd, (hoc autem respectu Christus est veluti pars Ecclesiae, et corporis illius, cuius nos membra sumus, pars praecipua nobiliorque.) Maar in dat geval spreken we van de opwekking van Christus door den Vader. (eo respectu excitatio Christi a mortuis tribuitur Patri.) Doch men kan Christus niet alleen als den eerste Zijner broederen, maar ook als Hoofd Zijner Kerke beschouwen. En in dat geval heeft men te zeggen dat Christus zichzelf heeft opgewekt, dat Hij is opgestaan. (*Secundo* considerari debet Christus, ut Caput et Mediator, atque hoc respectu excitatio eius ipsi Christo tribuitur, dicitur Christus seipsum excitasse, quia quâ Me-

diator vicarius est Patris, et Patris potentiam exercet.) [1])

Zoo kan ik dus constateeren, 1°. dat over dit punt een strijd tusschen Maccovius en Lubbertus is uitgebroken; 2°. dat Lubbertus, voorzoover ik kan nagaan, *alleen* en *uitsluitend* eene opstanding van Christus door *eigen* kracht leerde; 3°. dat Maccovius daarentegen de onderscheiding van *opwekking* en *opstanding* maakte, door te letten op de onderscheiding der twee naturen, en voorts concludeerde dat de actie der Goddelijke natuur een opus ad extra, en dus den drie Personen der Heilige Drieëenheid gemeen was. [2])

Maar het oordeel over dezen twist kan dan ook niet anders zijn, dan dat Maccovius door zijn scherpen blik en door zijn diep inzicht hier eene waarheid gegrepen had, die na hem in de Gereformeerde Theologie als zoodanig is aanvaard en beleden.

Ik wensch alleen een naam als van de Moor te noemen. Deze spreekt van eene *Exaltatio passiva* en *activa*. *Passive* genomen spreekt hij van eene Resuscitatio of Vivificatio. (1 Petr. 3:18; Rom. 8:11; Ef. 1:20; Act. 11:24, 32 etc.). Deze Resuscitatio kan op onderscheidene manieren den Vader worden toegekend. 1°. Als een opus ad extra, altijd den drie Personen gemeen. 2°. Ook aan den Vader in het bijzonder „quatenus a Patre ut Prima Persona omnis incipit Divina Trinitatis Operatio." Joh. 5:19. En ten 3°. Omdat in de orde des Heils de Vader het meest als de Rechter voorkomt die

---

[1]) Maccovius, *Loci Comm.*, p. 874, 875.

[2]) Het slotwoord van de Disputatie uit bovengenoemd Collegium luidt dan ook: „Sed respondemus, inepte hanc hypothesin praesupponi ab adversariis, quod scilicet quae tribuuntur Patri, illa non possint tribui Filio. Nam falsum hoc de operibus ad extra, ubi non tantum possunt, sed et debent omnia ipsi quae Patri tribuuntur, tribui secundum scilicet divinam naturam etiam ea, quae humanam naturam respiciunt. Namque tribuitur Deo, quod fecit omnia quae sunt in caelis et in terra Act. 4. vers. 24. atque adeo quod etiam humanam Christi naturam, namque et haec facta est, et tamen etiam hanc ipsam fecit filius qua Deus aeternus. Namque ut sit Evangelista Johannes cap. 1. vers. 3. Omnia per hunc sermonem facta sunt, et sine eo factum est nihil quod factum est. Si ergo omne quod factum, per ipsum factum est, ergo et humana ipsius natura, quae ex numero non eximitur eorum, quae facta sunt per ipsum dedimus autem in superioribus rationem, cur opera ad extra indivisa sint, quia scilicet eadem est personarum istarum Essentia et potentia, quod etiam a nobis in superioribus est ostensum."

met den Middelaar en Borg handelt. Jes. 50: 8, 9 en Rom. 4:25. Maar nadat hij allereerst *sensu passivo* van eene opwekking (resuscitatio) van Christus door den Vader gesproken heeft, handelt hij dan vervolgens *sensu activo* van de opstanding van Christus door eigen kracht. (Resurrectio.) [1])
En dit kan ook wel niet anders, want het is de H. Schrift zelve, die ons voorgaat bij de Verrijzenis des Heeren, beurtelings van de Opwekking of van de Opstanding te spreken.

---

§ 3. Over het laatste Oordeel en de Rechtvaardigmaking.

Heringa en Sepp stellen het voor, op gezag van Vriemoet, alsof hier twee verschillende punten in dispuut gebracht waren, n.l. *a.* over het laatste Oordeel en *b.* over de Rechtvaardigmaking des geloofs en der werken. En aangaande die twee punten kunnen zij het onderscheiden standpunt van Lubbertus en Maccovius niet aangeven. Heringa zegt aangaande den twist over het laatste Oordeel: „Doch in welk punt hij van LUBBERTUS verschilde, weet ik niet," en aangaande den twist over de Rechtvaardigmaking des geloofs en der werken: „Doch waarover hij, ten dezen aanzien, in tegenspraak met LUBBERTUS geweest zij, is mij niet gebleken." [2])
Sepp geeft eenige punten aan ten opzichte van het laatste Oordeel, waarvan hij vermoedt dat deze mogelijk wel verschil van gevoelen hebben opgeleverd.
Sepp, zegt Lubbertus, is misschien Chiliast geweest, en dat wel, wijl Maccovius zich zoo tegen het Chiliasme aankantte. En ook zegt Sepp dat Maccovius met nadruk leerde dat op den Dies Censorius deze aarde en hemel niet vernietigd zullen worden, maar gelouterd en vernieuwd, alsook dat wij bij de Opstanding geen nieuwe maar wel vernieuwde

---

[1]) DE MOOR, *Commentarius Perpetuus in Johannis Marckii Compendium*, IV, p. 185—191. (ed. 1766.)
[2]) HERINGA, l. c., p. 642.

lichamen, geen andere, maar wel veranderde lichamen zullen ontvangen. En dies vermoedt Sepp dat Lubbertus hiervan het tegenovergestelde leerde. [1])

Het vermoeden van Sepp aangaande het Chiliasme van Lubbertus kan niet juist zijn. Niet alleen, dat in zijn Catechismus er met geen woord gewag van gemaakt wordt, maar ook de uitlegging van de tweede bede uit het Onze Vader, doet ons genoegzaam zien, dat Lubbertus geen Chiliast was. Daar toch heet het: „Regnum omnium confessione est, in quo unus praest omnibus secundum certas leges. Regnum igitur Dei est, in quo Solus Deus regnat, sive quod idem est, in quo ille omnibus praest, vel, ut clarius dicam, in quo nos omnes regit et gubernat externa voce Euangelii, et interna efficacia Spiritus Sancti, et tandem excitatos a mortuis coronat gloria aeternae vitae. Hoc regnum non est mundanum." (Joh. 18:36.) [2])

En zoo eveneens, als er over het Koningschap van Christus gesproken wordt, dan wordt niet een aardsch en vleeschelijk Koningschap van Christus geleerd, maar een geestelijk, „qui suo verbo et Spiritu gubernat." [3])

En ook het tweede vermoeden van Sepp, als zou Lubbertus geleerd hebben dat er een nieuwe aarde zou komen, en dat de mensch een nieuw lichaam zou ontvangen, kan niet juist zijn, want aangaande het laatste ten minste leert ook Lubbertus „corpora nostra in pulverem redacta excitabuntur," en dit nader bepaald: niet een ander lichaam, maar hetzelfde. „Excitantur autem eadem corpora, quae ceciderunt, sive mortua sunt, et non alia. Nam qui resurgit, ante stetit, et lapsus est; qui vero neque stetit, neque lapsus est, non resurgere dicitur. Corpora vero nostra resurgunt; Ergo eadem corpora, quae ante vixerunt, et mortua sunt." [4])

En aangaande de rechtvaardigmaking des geloofs en der

---

[1]) SEPP, l. c., I, p. 150.
[2]) In Catechesin Palatino-Belgicam, p. 784.
[3]) In Catechesin Palatino-Belgicam, p. 801, 802.
[4]) In Catechesin Palatino-Belgicam, p. 445 v.v.

werken, vermoedt Sepp, dat deze twist niet meer dan een „woordenstrijd" is geweest. [1])

Ik geloof echter, dat hier niet twee verschillende twistpunten aanwezig zijn, maar dat we er slechts met één te doen hebben. Voor dit vermoeden kan ik, het feit daargelaten dat ik anderszins geen verschil van gevoelen heb kunnen vinden, twee argumenten bijbrengen.

1°. Om wat de Acta van den Senaat ons melden. Daar toch lezen we: „Decretum, audito D. Macovio, uti Declarationem suam *de tribus quaestionibus* [2]) motis super resurrectione Domini, Iudicio extremo et Iustificatione fidei atque operum itemque de Satisfactionis Sufficientia et efficacia mortis Christi aut viva voce dictet apud acta aut scripto conceptam exhibeat senatui." [3])

Hieruit blijkt dus dat er *drie* geschilpunten waren *(de tribus quaestionibus)*, en niet vier, zooals Vriemoet, en op zijn gezag, Heringa en Sepp aangeven.

Mijn tweede argument is, dat Maccovius in zijn Caput „De extremo Iudicio" juist afzonderlijk de quaestie in bespreking brengt, in welke relatie op den Dies Censorius toch de Iustificatio, het geloof en de goede werken tot elkander zullen staan. En als we dan zien, dat Lubbertus dienaangaande een gansch andere voorstelling geeft, ligt dan het vermoeden niet zeer voor de hand dat we hier het punt in geschil gegrepen hebben?

Op deze twee gronden, meen ik te mogen constateeren, dat we niet twee geschilpunten tusschen Lubbertus en Maccovius, één over den Oordeelsdag en een ander over de Rechtvaardigmaking in verband met de goede werken, hebben aan te nemen, maar dat het twistgeding geloopen heeft over de ééne quaestie: de Rechtvaardigmaking in verband met de goede werken op den Oordeelsdag.

Zien we dan allereerst hoe Lubbertus ten dezen opzichte dacht.

---

[1]) Sepp, l. c., I, p. 156.

[2]) Ik cursiveer.

[3]) Acta Acad., in dato 2 December 1620.

Hij leerde dat er op den dag van het laatste Oordeel, tweeërlei iudicium voltrokken zou worden, één naar de Wet en één uit het Evangelie. De goddeloozen zullen naar de Wet geoordeeld worden, den geloovigen zal het Evangelie gepredikt worden, op grond van Christus' voldoening. „Iudicabit enim secundum legem. Rom. 2. 12. *secundum legem iudicabitur*, et secundum Euangelium. Rom. 2. 16. *Dominus iudicabit de occultis hominum ex Euangelio meo.* Contra incredulos, qui in impietate sua perseverarunt et mortui sunt, feret et exequetur sententiam iuxta legem. De credentibus vero, qui sincere ad Dominum conversi fuerint, et illi servierunt in sanctitate et iustitia, feret et exequetur sententiam ex Euangelio. Utrumq; iuste: damnabit enim illos propter propria delicta ipsorum, hos vero absolvet propter meritum sive satisfactionem Jesu Christi." [1])

En hiertegenover nu leerde Maccovius een gansch andere beschouwing; wanneer hij de vraag beantwoordt: „Cur in extremo iudicio fiat operum, et non fidei mentio?", [2]) dan ontvouwt hij een Iudicium naar de werken die wij gedaan hebben, en wel op drieërlei grond.

1°. Omdat in het laatste Oordeel de geloovigen niet met zichzelven vergeleken worden, maar met de goddeloozen, want, als zij in betrekking tot zichzelven beschouwd werden, dan waren zij voorzeker reddeloos verloren. Doch dit geschiedt in het leven, en als zij zich daarbij door de Wet verdoemd zien, dan nemen zij hun toevlucht tot Christus. Maar in het Oordeel van den laatsten Dag, komen zij als *reeds door Christus gerechtvaardigden* voor. Ware dit niet zoo, dan kon ook op den Oordeelsdag niet anders dan het oordeel der verdoemenis verwacht worden. „Ideo in extremo iudicio fieri operum, non verò fidei mentionem, quia tum pii non secum comparabuntur, sed cum impiis. Si enim compararentur secum, actum omnino esset de ipsis, siquidem peccata eorum innumera sunt & immensi ponderis, si cum bonis ipsorum operibus conferantur. Justificatio in hac vita

---

[1]) In Catechesin Palatino-Belgicam, p. 125.

[2]) Loci Communes, p. 885.

fit fidelium (non differtur in ultimum judicium; quia fit ad pacandam conscientiam) quando illi fide Deum sibi in Christo reconciliatum respiciunt: Atque in hac iustificatione fideles secum comparantur, instituunt nempe collationem sanctitatis suae cum lege Dei, quia fit, ut cum se videant damnatos per legem, confugiant ad Christum, & ad Dei misericordiam in Jesu Christo. In futuro autem iudicio nom amplius secum comparabuntur, sed cum impiis ut docet Apostolus, *Rom.* 2. 5, 6, 7, 8. quia cum fideles resipuerint, iam iam in hac vita & per Christum iustificati sunt, deletaque omnia eorum opera mala, Deus non amplius peccatorum ipsorum habebit rationem; ac propterea nulla instituetur comparatio peccatorum & bonorum operum, quae fecerunt; quae sanè si institueretur, nihil possent fideles praeter mortem aeternam expectare. [1])

2°. Komt juist op den Oordeelsdag ook de onderlinge verhouding van de geloovigen en der goddeloozen aan de orde, zooals de H. Schrift ons leert in 2 *Thess.* 1 : 6, 7. Het geding als het ware tusschen de Kerk en de wereld wordt dan beslecht. „In extremo iudicio institui comparationem causae cum causa, quod docet Apost. 2. *Thess.* 1. 6. 7. item Christus in parabola Larari et Epulonis, *Luc.* 16. 26 instituitur nempe iudicium illud, non ut conscientia pacetur, sed ut causa piorum cum impiorum causa comparetur; itaque et David saepè rogat, ut Deus tribuat ipsi secundum iustitiam suam; alibi vero rogat: Ne intres in judicium cum servo tuo. Quomodo haec conciliabuntur? Nempe cum deprecatur iudicium Dei, spectat gravitatem peccatorum suorum: Cum postulat, ut Deus reddat sibi secundum iustitiam suam, comparationem instituit innocentiae cum iniquitate adversariorum suorum." [2])

En 3°. wijst Maccovius er op dat in de H. Schrift telkens op een gansch andere wijze gesproken wordt over hem die nog gerechtvaardigd en verzoend worden *moet,* dan over hem die reeds gerechtvaardigd en verzoend *is.* Wanneer er

---

[1]) Loci Comm., p. 885.
[2]) Loci Comm., p. 885.

sprake is van hem die nog gerechtvaardigd worden moet, dan wordt er alleen gesproken van geloof, anderszins staat hem niets dan veroordeeling te wachten. Maar het geloof drijft uit tot berouw, en dat berouw gaat gepaard met een gevoel van Gods liefde en dringt tot een wederkeerige liefde naar God. „Scriptura aliter loquitur de iustificando et reconciliando, aliter de iustificato et reconciliato. Quum de iustificando loquitur, meminit tantum fidei, quia si meminisset operum, nemo non terreretur ob ingentia sua peccata: At fides erigit conscientiam iacentem, et ad poenitentiam invitat, imo nulla est vera poenitentia, nisi praecesserit persuasio de amore Dei erga nos; amamus enim eum, quia ille nos amavit prior, et flamma amoris divini erga nos excitat flammam mutuae charitatis erga Deum, in corde nostro egelido." [1])

Maar gansch anders staat het, wanneer in de H. Schrift over een *reeds verzoende* gesproken wordt. Dan wordt hem het gelukzalige leven voorgehouden, als een loon zijner goede werken. Echter niet zoo, alsof hij steunen mocht op de goede werken, als een oorzaak des eeuwigen levens, maar alzoo, dat hij wel wete dat zijne zonden hem niet vergeven zijn om alsnu wederom vrijelijk in de zonden te kunnen leven, maar opdat hij des te naarstiger gedreven worde tot het leiden van een godzalig leven. „Ubi vero scriptura loquitur de reconciliato, proponit illi vitam, tanquam bonorum operum mercedem, non ut nitatur operibus, tanquam causa vitae, sed ut statuat, non sibi esse remissa peccata, ut iterum vivat in peccatis, neque fide aperiri fenestram ad otium, sed, contra solamen fidei proponi, ut alacrius capessat studium iustitiae ex pietatis, iuxta illud Davidis: Est apud te misericordia, ut te revereamur." (*Psal.* 130 : 4).

En nu zegt Maccovius, na deze schoone en hoogst interessante uiteenzetting, dat schijnbaar teksten als Rom. 2:5 en 2 Tim. 4 : 1 hiertegen ingebracht kunnen worden, en deze spreken alleen van een veroordeeling. Misschien werd dit dan wel door Lubbertus gedaan.

---

[1]) Loci Comm., p. 885.

Maar het antwoord van Maccovius is, dat er van dien Dag ook sprake is als van een Dag der verlossing. (Ef. 4 : 30). Hier nu moet een hoogere eenheid gezocht worden, en deze ligt daarin dat het eeuwige leven niet van te voren is verdiend, maar dat God heeft besloten het eeuwige leven te geven aan den geloovigen, berouwvollen mensch die in het geloof goede werken heeft gedaan. „Quomodo ergo haec conciliabuntur; ita dicitur δικαιοκρισίας figurate, quia illud Dei iudicium habet aliquid simile δικαιοκρισίᾳ; datur enim vita aeterna aliquid praecedaneum, non quod illud praecedaneum promeritum sit vitam aeternam, sed quia Deus voluit, hunc sequi ordinem, ut non nisi credenti atque poenitenti, et ex fide bene operanti detur vita aeterna. Sed idem ille dies proprie dicitur ἀπολυτρώσεως, ἐλέους et ἀναψύξεως."

En zoo komt het dan ook dat op de vraag, of er in het Laatste Oordeel ook sprake zal zijn van barmhartigheid, Maccovius niet anders dan een bevestigend antwoord geeft, edoch, niet om opnieuw barmhartigheid te bewijzen, maar om reeds bewezen barmhartigheid te bevestigen. „Sed anne misericordiae locus futurus in extremo Iudicio? *Resp.* Certe, non iam praestandae, sed praestitae declarandae." (2 Tim. 1. 18.)

Geheel in overeenstemming hiermede en als logische consequentie van het aangenomen standpunt, wordt dan ook door hem een bevestigend antwoord gegeven op de vraag of er in den staat der heerlijkheid ook verschillende graden zijn. Over deze laatste quaestie heeft hij nog een uitvoerige Polemiek met Camero gevoerd. [1])

---

§ 4. **Over de genoegzaamheid en de uitwerking van Christus' dood.**

Bij dit punt van geschil ten minste kan gelukkig met zekerheid het onderscheiden standpunt van Lubbertus en Maccovius worden aangegeven. Reeds op de Classis van

---

[1]) Cfr. Loci Communes, p. 889—897.

Franeker en op de Synode van Dordt toch kwam deze quaestie voor onder de 50 punten van aanklacht tegen Maccovius' rechtzinnigheid. Het vijfde punt daarvan was: „Doctrinam de sufficientia Christi meriti pro omnium peccatis oppugnat." En ook in zijn Commentaar op den Heidelberger Catechismus, verklaart Lubbertus zich nader over zijn standpunt. Na eerst eene uiteenzetting over de leer der satisfactie gegeven te hebben, en daarbij hoofdzakelijk te hebben stilgestaan bij de Thesis, dat er onderscheiden moet worden tusschen de satisfactio *pro peccatoribus* en de satisfactio *pro peccatis*, welk onderscheid hij aldus definieert: „pro illis enim luendis; pro his redimendis," constateert hij dan, dat Christus voor *alle* zonden voldaan heeft. „Caeterum Christus non pro his et illis, sed pro omnibus peccatis satisfecit." Hij wijst daarbij op de teksten als 1 Joh. 1:7, 9; 1 Joh. 2:2; 1 Tim. 2:5 en Jesaia 53:6. En nu komt hij tot de conclusie dat Christus wel voor *allen* de satisfactie gepraesteerd heeft, maar dat deze satisfactie alleen voor de uitverkorenen daadwerkelijke gevolgen heeft. „Satisfecit igitur Christus pro omnibus hominibus, sed non eodem modo. Nam pro electis, merito et efficacia simul: pro caeteris, merito tantum." [1])

Met dit standpunt nu kon Maccovius zich allerminst vereenigen. Eene sufficienta pro omnibus, en eene efficacia alleen pro electis, vond hij niet in overeenstemming met de leer van Gods gerechtigheid.

In zijn geest had Lubbertus ook Theses laten verdedigen. Ik vond ten minste een brief van Johannes Orschinowsky a Tyrschenfeld aan Lubbertus, (dato $\frac{21}{11}$ Xbr. 1621) waarin hij naar aanleiding van zulke Theses schrijft. Hij meldt dat die Theses, onder Lubbertus verdedigd, hem ter hand waren gesteld en geeft als inhoud dier Theses: „quibus statuitur, Christum *quidem pro omnibus hominibus mortem oppetysse, sed efficaciam eius solis electis applicari.*" Hij zegt van die Theses dat ze eene *sufficientia* pro omnibus, maar eene *efficacia* pro electis leeren. En nu zegt hij dat deze

---

[1]) In Catechesin Palatino-Belgicam, p. 15.

gedachte onmogelijk juist zijn kan: „Verum ego non video quomodo id constare posset. Nam voluntas bene facturi absque beneficio mihi applicato an est beneficium? aut quomodo voluntas cuiusquam cognosci potest, nisi externum aliquod eius detur indicium? Praeterea, cum Deus nihil facit frustra, cur pro omnibus mori voluit *filium*?

In Thesis I werd geponeerd: „dedit se redemptionis pretium pro omnibus," en in Thesis VIII werd geponeerd: „nec tamen omnibus redemptionem impetravit."

Hiertegen wordt dan aangevoerd Jesaia 53:6 (niet: de Heere heeft *aller* ongerechtigheid op Hem doen aanloopen, maar: de Heere heeft *onzer* aller ongerechtigheid op Hem doen aanloopen); en vs. 8 (om de overtreding *mijns* volks is de plage op hem geweest); en ook Matth. 1:21 (want Hij zal *zijn* volk zalig maken van *hunne* zonden).

Voorts deelt Orschinowsky mede, dat in die Theses een beroep wordt gedaan op plaatsen als Joh. 1:29 etc., maar zegt dat teksten als Luk. 2:1 en Joh. 12:19 aanwijzen hoe we hier het begrip „mundus" hebben op te vatten. Ook wordt, naar Orschinowsky meldt, in die Theses een beroep gedaan op 1 Tim. 2:4. Doch dit is alzoo te verstaan dat: „universali illa particula *omnes*, non omnes in universum homines, sed omnis generis et gentis homines intelligi."

Ten opzichte van den Raad des Heils is er geen onderscheid tusschen Jood en Griek, koning en slaaf. [1])

En in een anderen brief (dato $\frac{25}{15}$ November 1623) waarin wederom over deze zelfde quaestie geschreven werd, zegt hij: „absurditatis id redolere videtur, Christum *mortuum esse pro omnibus sufficienter, nolle tamen vim eius sufficientiae in omnes manare.*" En dit op dezen grond: „non video, quorum peccata tolluntur, quomodo illi condemnari possint. Si ergo Christus mundi tollit peccata, an non sequetur mundum condemnari non posse? Nemo enim nisi ob peccata damnatur." [2]) Deze brieven zijn daarom van aanbelang, omdat

---

[1]) Deze brief is te vinden in het *Archief Gabbema*, Pak O, III, p. 406—418.

[2]) Deze brief eveneens in het *Archief Gabbema*, Pak O, III, p. 418—441.

zij ons eenigszins op de hoogte stellen van den inhoud van Lubbertus' Theses aangaande deze quaestie.

Hiertegenover nu verdedigde Maccovius eerst in het algemeen de Thesis: „Nulla gratia Dei est sufficiens, quae simul non sit efficax." [1]) Zooals we zagen onderscheidde Lubbertus die twee, en nu zegt Maccovius: „distinctionem quoque istam ineptam esse dicimus. Nam nulla gratia Dei est sufficiens, quin etiam sit efficax." En dit op de twee navolgende gronden: 1°. „Quia sufficiens gratia in Scriptura describitur, quam effectus necessario sequitur. At vero haec iam est gratia simul efficax. Consequentiae ratio ex definitione gratiae efficacis, quae dicitur ex eo, quod effectum sortiatur." (Jer. 32:39, 40; Ezech. 36:26, 27 en Joh. 6:44, 45.)

2°. Ad hoc ut sit sufficiens gratia *primo* requiritur posse, *secundo* velle, *tertio* perficere, ubi ergo ista dantur, ibi certe effectus non potest non sequi: Ergo gratia Dei sufficiens erit etiam efficax, atque adeo inter istas nullum futurum est discrimen. (Joh. 15:5; Fil. 2:13.)

En nu zegt Maccovius dat er Adversarii zijn die hier veel tegen inbrengen. Hij noemt geen namen, maar we weten dan toch wel dat met dit Adversarii wel hoofdzakelijk Lubbertus bedoeld zal zijn. Twee hunner tegenargumenten, die eenigen schijn van waarheid hebben, zal Maccovius beantwoorden.

Het eerste tegenargument dat zij aanvoeren is Jesaia 5:4: „Wat is er meer te doen aan Mijnen wijngaard, hetwelk Ik aan hem niet gedaan heb?" Als God dan *alles* gedaan heeft, mag er dan wel getwijfeld worden of het voldoende is? „an ergo dubitandum erit his exhibuisse sufficiens auxilium?"

Doch Maccovius antwoordt dat dit argument niet opgaat, want God spreekt hier op menschelijke wijze met den mensch. „Deus populo suo ἀνθρωποπαθῶς beneficia sua exprobat, quod eos eduxerit ex Aegypto, quod legem iis dederit et in terra Chanaan quietas sedes, quod eos per Prophetas suos saepe monuerit, denique ea omnia adhibuerit, quae si

[1]) **Loci Communes, p. 178—180.**

illi non fuissent ferrei plane, eos movere potuissent...... Certe qui haec omnia adhibuit, et extra culpam est, et partibus suis ita defunctus est, ut nihil omisisse censeatur: Deus igitur hominum more cum hominibus et agit et loquitur; sed frustra nisi mentes nostras singulari luce perfundat, quam qui vel omnibus vel quibusdam piis volunt esse communem, nec illi naturam vocationis nostrae internae parum attente considerasse videntur."

Het tweede tegenargument der Adversarii, hetwelk Maccovius bespreekt, is Ezechiël 33:11: „Zoo Ik lust hebbe in den dood des goddeloozen," waaruit zij concludeeren: „Si Deus velit conversionem peccatoris, et nihil omittat, quo convertatur, tum suppeditat illi gratiam sufficientem."

Doch Maccovius merkt hier tegenover op, 1°. dat hier een Hebraïsme is „per ellipsin consequentis in pronunciato connexo." De bedoeling van den tekst is, dat God geen welbehagen in den dood des zondaars heeft, maar wel in de bekeering. God kan iets willen zonder er daarom nog een welbehagen in te hebben. „Potest autem Deus aliquid velle, quo tamen non delectetur, puta non delectatur improbitate Ps. 5. 5. et tamen eam permittit et quidem volens, ac proinde vult eam aliquo modo et propter aliud, nempe ut per illius punitionem demonstret suam iustitiam et odium peccati."

Het derde tegenargument der Adversarii dat Maccovius mededeelt is 1 Tim. 2:4. Hiervan zagen we reeds bij de uiteenzetting van Lubbertus' standpunt, dat dit een tekst was, waar hij zich op beriep.

Maar Maccovius geeft het antwoord: „vocabulum omnes, *πάντας*, non significat idem quod *singulos*, sed significat *omnis generis*, id est cuiusvis status atque conditionis homines, puta tam illustres ac potentes in mundo, quam obscuros et plebeios."

Dit toch wordt reeds door het verband zelf uitgewezen, en voorts bewijzen teksten als Luc. 11:42 en Ef. 1:3 dat het woord „omnis" vaak gebezigd wordt in de beteekenis van „omnis generis."

In verband hiermee wijzen de Adversarii ook op 2 Petr.

3 : 9, en zeggen, daar staat dan toch: „niet willende, dat eenigen verloren gaan, maar dat zij *allen* tot bekeering komen." Maar Maccovius wijst er op, dat dit slechts de halve tekst is, en dat men niet weglaten mag, wat er vlak aan voorafgaat: „Maar is lankmoedig over *ons*" („nota bene, erga *nos*, nempe credentes.") En als dan op die woorden volgt: „niet willende, dat eenigen verloren gaan," dan voegt Maccovius daar aan toe: „nempe, *ullos ex nobis*."

Zoo zien we dus dat Lubbertus de sufficientia en de efficacia niet alleen onderscheidde, maar ook scheidde. En dat was het wat Maccovius niet kon toestaan.

Waar Lubbertus de onderscheiding maakte van de satisfactio *pro peccatis* en de satisfactio *pro peccatoribus*, en deze distinctie alzoo uitwerkte dat het ééne zag op het luere van *alle* zonden, het andere op het redimere van de electi, daar maakt Maccovius eene andere en veel juistere onderscheiding, waar Lubbertus echter door zijn veel mindere theologische ontwikkeling geen oog voor had, n.l. die van *satisfactio* en *meritum*. (Aliud est in Christo *satisfactio*, aliud *meritum*.) De satisfactie ziet op het betalen der schuld, het meritum in het verwerven van verdiensten. „Satisfactio respondet debito poenae, unde per satisfactionem liberamur a poena; per meritum, respondens officio debiti, acquirimus ius vitae aeternae. Satisfactio facta est morte; meritum autem Sancta vita eius." [1])

Maar de onderscheiding van Lubbertus, dat Christus voor iemand wel *sufficienter*, maar niet *efficaciter* gestorven is, noemt hij eene „distinctio vanissima", want dan heeft Christus ze ook sufficienter gerechtvaardigd, maar niet efficaciter, ze ook sufficienter verheerlijkt, maar niet efficaciter. („Nam si dicitur propterea sufficienter mori, quia mors suffecisset omnibus redimendis, si Deo visum fuisset eam pro iis fieri, tum certe pari ratione posset dici, Christum iustificasse sufficienter omnes et singulos; sed non efficaciter; item glorificasse omnes et singulos sed non efficaciter.") [2])

---

[1]) Dist. Theol., p. 40.
[2]) Dist. Theol., p. 40.

HOOFDSTUK III.

De Polemiek van Maccovius en Amesius.

§ 1. Inleiding.

Zooals we reeds zagen bleef de goede verstandhouding tusschen Amesius en Maccovius niet lang duren. Er kwam verschil van zienswijze — er kwam verschil van beschouwingen en inzichten, en weldra stonden de vrienden van weleer als polemisten tegenover elkaar. Hoewel er tal van punten waren, waarin Amesius en Maccovius uiteengingen en een verschillend gevoelen waren toegedaan, zoo ligt het wel in den aard der zaak dat we niet elk klein detailpunt, dat verschil opleverde, uitvoerig gaan behandelen, maar alleen stil staan bij de drie *groote* vraagstukken die den twistappel in het kamp der Franeker Collega's wierpen, en dan ook het meest in de Vaderlandsche Kerkgeschiedenis bekend zijn.

Ik ga daarom stilzwijgend voorbij de afwijkende gevoelens van Amesius omtrent de verhouding van intellect en wil, evenmin ga ik in op zijne Ramistische definitie van de Theologie. Dr. Geesink wees er onlangs nog in den breede op, en zegt dan ook: „Vandaar dat ik meen, dat ook op deze twee punten hier de aandacht moet gevestigd en dat mitsdien op den lof, Amesius door zijn jongsten biograaf, als theoloog toegebracht, moet worden afgedongen," en hij wijst op het oordeel van Dr. Bavinck: „De richting door Amesius in de theologie voorgestaan, was, hoe ook verklaarbaar, toch van eenzijdigheid niet vrij te pleiten. Zij deed aan het

wetenschappelijk karakter der Godgeleerdheid te kort." [1]) Ik constateer alleen dat Maccovius in deze twee punten tegenover Amesius het zuivere gereformeerde standpunt verdedigde.

Anderszins was er ook nog oneenigheid van gevoelen tusschen deze twee Godgeleerden, om slechts op enkele punten de aandacht te vestigen, over de Lex ceremonialis, de fides en het extremum Iudicium. Amesius meende ten opzichte van de Lex Ceremonialis dat deze niets te maken had met het Evangelie. Maccovius daarentegen leerde dat wel het ritueele van de Lex Ceremonialis als iets geheel op zichzelf staande moest beschouwd worden, maar dat de offeranden, als zijnde schaduwen van Christus, tot de leer van het Evangelie behoorden. [2]) Wat het tweede punt aangaat leerde Maccovius, dat de fides = notitia + fiducia, en dus *ook* eene notitia is, en dies een kennen en begrijpen in zich besluit. Amesius daarentegen leerde dat fides en notitia heterogene begrippen waren. [3]) En wat het derde punt aangaat leerde Maccovius, dat het Laatste Oordeel deels in de lucht, deels op de aarde zal plaats hebben, terwijl Amesius leerde, dat het Oordeel alleen in de lucht zal plaats hebben, en dat, wat dan later nog op de aarde gebeuren zal, *na* het Oordeel geschiedt. [4])

Ook is er nog een polemiek tusschen Amesius en Maccovius geweest over de sufficientia en efficacia van Christus' verdienste. Amesius leerde n.l., even als Lubbertus, eene sufficientia pro omnibus, een efficacia tantum pro electis. Op dit geschil kom ik in § 2 van dit hoofdstuk nader terug. Maar op al die andere verschillen in te gaan, zou eenerzijds de moeite niet loonen, ligt anderzijds geheel buiten het bestek.

---

[1]) Dr. Geesink, *Willem Ameses*, Bibliotheca Reformata, Deel X, pag. III en IV van de Voorrede.

[2]) Dist. Theol., p. 10. Maccovius zegt daar als zijn gevoelen: „Lex ceremonialis quoad ritus Ecclesiasticos, facit speciem diversam a Lege morali et forensi. Quatenus vero continet doctrinam de sacrificiis, Christi adventum adumbrantibus, eatenus est doctrina Euangelii."

[3]) Theologia Polemica, p. 142.

[4]) Theologia Polemica, p. 198.

Ik wensch daarom alleen die twisten te behandelen, die zelve officieel behandeld zijn, waar Curatoren en Gedeputeerden zich mee hebben ingelaten en waarvan gelukkig de bescheiden nog aanwezig zijn.

Het eerst komt daarbij chronologisch aan de orde het probleem of altijd alles waar is, wat men soms gehouden is te gelooven, dan de quaestie van de voorbereidende genade, eindelijk de vraag, of Christus al dan niet als Middelaar mag worden aangebeden.

Het is zeker onnoodig hierbij op te merken dat we ook hier deze drie quaesties niet op zich zelve gaan behandelen, om eerst na te gaan wat verschillende Godgeleerden er over dachten, en dan tot een persoonlijke conclusie te komen, maar dat wij hier de polemiek tusschen Amesius en Maccovius over deze drie punten *als zoodanig* historisch behandelen en er slechts een enkele opmerking aan toevoegen.

Alleen bij het derde geschilpunt, of Christus al dan niet als Middelaar mag worden aangebeden, staat de quaestie eenigszins anders, omdat toen tal van groote Godgeleerden dier dagen zich in den twist mengden, en ook zij dus *feitelijk* in het geding begrepen zijn.

---

§ 2. **Of alles waar is, wat een ieder gehouden is te gelooven.**

Sinds lang behandelden de Theologen het onverkwikkelijk probleem: „An quod quis tenetur credere, id omne verum sit." Sommigen antwoordden ontkennend, anderen bevestigend. Maccovius behoorde tot de eersten en was van meening, dat een mensch somtijds gehouden is te gelooven, wat van achteren blijkt niet waar te zijn. Herhaalde malen heeft hij zich over deze quaestie uitgelaten, en nooit een onzeker geluid gegeven.

O. a. in zijne Distinctiones Theologicae, Cap. II, 4, 5, 6, in zijne Loci Communes, p. 782—791, in zijn Examen controversiarum Lutheranarum, p. 83, 84, en in zijn Collegium

Theologicum miscellanearum Quaestionum, Anno 1625. Disputatio decimatertia.

Van Luthersche zijde werd hij, en anderen met hem, op dien grond beschuldigd niet te gelooven aan de ontwijfelbare waarheid van Gods Woord, en contradictoria in Gods Wil te stellen, welke beschuldigingen Maccovius echter verre van zich wierp. [1])

Amesius daarentegen was van gansch tegenovergesteld gevoelen, en achtte het noodig, Maccovius te bestrijden en verdacht te maken; hij schijnt daarenboven in tegen-colleges het gevoelen van Maccovius niet altoos even juist te hebben weergegeven; argumenten die niet van Maccovius waren, als zijnde van Maccovius, te hebben te berde gebracht, en ze ook nog op een hatelijke manier te hebben voorgesteld. Althans Maccovius klaagt, nadat hij weer opnieuw een breede uiteenzetting van zijn gevoelen heeft gegeven: „His ita explicatis, quia Dominus Respondens nihil aliud studere videtur, quam nobis odium conciliare apud pios. Nam et ea, quae nos ad defensionem sententiae attulimus, paucis privatim in lucem protusit, et aucta illa aliorum, ut credimus, obiectionibus, quae decuit ipsum a nostris secernere, deformavit, et praeterea odiose proposuit." [2])

Doch laat ons den strijd zelven nagaan zooals die tusschen Amesius en Maccovius gevoerd is.

In zijne Loci Communes wijdt Maccovius in zijn Locus de Fide, niet minder dan 20 kolommen aan dit geschil, en Amesius in zijne Medulla niet minder dan 40 bladzijden onder den titel: „Disputatio Repetita et Vindicata de Fidei Divinae veritate." Dit zijn dan ook de twee hoofdbronnen, om ons op de hoogte van het spitsvondig geding te brengen en kennis te verschaffen van het wederzijdsche standpunt.

Op de vraag dan: „An quod quis tenetur credere id omne verum sit?" antwoordde Maccovius: Neen. En dat wel op deze gronden:

1°. Adam moest in den staat der rechtheid gelooven, dat

---

[1]) Πρωτα ψευδα, p. 88, 84.

[2]) Loci Communes, p. 788.

hij het eeuwige leven zou erlangen. Dat bleek echter aldra niet zoo te zijn. Ergo: hij moest iets onwaars gelooven. [1])

Hierop antwoordt Amesius: „condionaliter debebat credere" [2]); waarop Maccovius beweert dat zulks niets ter zake doet, dat dit slechts een verschuiven van de quaestie is, want dat ge dan als van zelf voor de quaestie komt te staan, of Adam niet gelooven moest, dat ook die conditie vervuld zou worden. Het wederwoord van Amesius is: „Conditiones omnes rerum credendarum non sunt credendae, sed vel faciendae vel cavendae." [3]) Of om het met Maccovius in één woord te zeggen: „Conditio non erat credenda sed facienda." Heel handig merkt Maccovius hiertegen op, dat zooals wij te *gelooven* hebben aan de „perseverantia in fide," zoo ook Adam had te *gelooven* aan de „perseverantia in integritate, et legis praestatione." [4]) En nu zegt Amesius wel dat het voorbeeld van de volharding der heiligen hem in dezen niet voldoet, want dat God dit zeer bepaaldelijk en expresselijk beloofd heeft, en dat het: exigua certe esset consolatio fidelium, si aliam non haberent promissionem de conservatione in fide, quam habuit Adamus de praeservatione a lapsu. [5])

Maar Maccovius merkt hiertegenover op, dat Adam alsdan in het Paradijs voor zich geen zekerheid had, en vraagt dan, hoe deze toestand te rijmen is met den staat der gelukzaligheid, zooals we ons dien in het Paradijs hebben voor te stellen. „Nam obtinere summa et maxima bona, et incertum esse, sisne illa perpetuo habiturus, an vero illis culpa tua privandus, nec privandus solum, sed an sis ad extremas devolvendus miserias, illud non potuit non eam anxietatem parere, quae notam felicitatem ex pectore Adae eiecerit." [6])

2°. Adam *moest*, zoo beweert Maccovius, onmiddellijk na

---

[1]) Loci Communes, p. 782.
[2]) Medulla, p. 402.
[3]) Medulla, p. 403.
[4]) Loci Communes, p. 782.
[5]) Medulla, p. 403.
[6]) Loci Communes, p. 782.

den val *gelooven* dat hij alsnu in eigen persoon aan den eeuwigen dood zou worden prijsgegeven. Dat bleek echter van achteren niet zoo te zijn. Ergo: hij moest iets onwaars gelooven. [1])

Amesius antwoordt op dit spitsvondig argument van Maccovius, dat Adam uit de gratia, misericordia en sapientia Gods a priori *kon* weten, dat het voor God mogelijk was Zijn recht te handhaven, zonder noodzakelijkheid van eeuwige verdoemenis van het menschelijk geslacht. Maar omdat hij echter van de vrijmachtige dispensatie niets wist, was hij weliswaar gehouden te gelooven aan zijn eeuwigen dood, maar.... sed de eventu postea ex libera dispensatione Dei secuturo *nihil distincte credere tenebatur.* [2])

Juist die laatste woorden geven aan Maccovius de geschikte aanleiding om te zeggen: „ictum illius argumenti non effugit facile." En verder zegt hij dan ook, dat al *kon* hij weten, dat God barmhartig was, Adam na zijn val *moest* vreezen de rechtvaardigheid Gods en „certe quoque cogitationes verterat, nihil ipsi occurrere potuit, per quod sperasset se potuisse liberari a malo hoc.... Nam quod Dei Filius praestare hoc potuisset vice eius, quod voliturus esset, haec non cadebant in intellectum Angelicum, nedum hominis lapsi." [3])

Niet zeer afdoende is het antwoord van Amesius, eigenlijk het punt in geschil toegevend, wanneer hij zegt: „Comminationem mortis credendam fuisse absolute, violatione legis posita, non fuit negatum, sed illa comminatio quae faciebat Adamum morti subiectum, non excludebat illam liberationem, quae per Christum consequebatur." [4])

Daar ging het juist om. Adam *moest* vreezen voor zijne verdoemenis, *kon* niet weten van eene genadige behoudenis.

---

[1]) Loci Communes, p. 782. „Adam, postquam peccasset, tenebatur credere, se in propria persona morti aeternae obnoxium fore: Ergo tenebatur credere falsum: Ratio consequentiae certa: Quia ipsi in propria persona Deus comminatus erat mortem."

[2]) Medulla, p. 404.

[3]) Loci Communes, p. 782, 783.

[4]) Medulla, p. 405.

En toch, was het *waar*, wat Adam gelooven *moest*? „Ictum illius argumenti non effugit facile."

3°. In Numeri 20 blijkt het dat God water uit den rotssteen wilde doen vloeien, als Mozes op den rotssteen sloeg. Mozes echter was gehouden te *gelooven* dat hij spreken moest en niet slaan; dus iets dat niet gebeurde. [1])

Maccovius gaat hierbij uit van den theologischen regel: „de voluntate Dei iudicandum est ex eventu", gegrond op Klaagl. 3 : 37.

Hiertegen voert Amesius aan, dat in Num. 20 er met geen woord sprake van is, dat de rots geslagen moest worden. „Nihil omnino dicitur de petra percutienda." [2])

Doch dat was juist de quaestie in geding, Mozes was gehouden te gelooven dat hij spreken moest.

En nu geeft hij in eens een wending aan het debat door te poneeren, dat men niet mag zeggen: „falsum esse, aquas prosilituras fuisse ex petra, si Moses eam allocutus fuisset secundum Dei praescriptum."

Gevolg hiervan is, dat Maccovius alsnu een aanvallende houding gaat aannemen. Hij betoogt nu tegenover Amesius dat de middelen steeds op het doel moeten passen, „eum, qui certus esse debet de effectu, certum etiam esse debere de mediis, per quae effectus iste confit." En zoo ook was Mozes gehouden te *gelooven*, dat als middel tot het doel verordineerd was te spreken. Maar van achteren bleek dan toch, dat God dit middel *niet* heeft gewild, want als God het bepaald gewild had, dan was het ook gebeurd, en het is dan ook niet geschied alleen omdat God het, zooals bij de uitkomst bleek, *niet* gewild heeft. [3])

4°. Ziet Maccovius voor zijn opvatting een bewijs in de geschiedenis van Num. 14, waar Israël gehouden was te gelooven, dat God het in Kanaän zoude invoeren, en toch

---

[1]) Loci Communes, p. 788.
[2]) Medulla, p. 405.
[3]) Loci Communes, p. 788.

bleek het weer van achteren, dat het alzoo niet in Gods Raad was besloten. [1])

Hoewel de Medulla op dit Argument niet ingaat, schijnt Amesius toch geantwoord te hebben, dat Israël slechts conditionaliter aan zijn intocht in Kanaän mocht gelooven. Doch toen Maccovius vroeg, in terugslag op de conditie van Adam, of ook aan de voldoening der conditie geloofd moest worden, „hic ille regerebat credendam etiam fuisse conditionem." En toen Maccovius verder vroeg: „aut absolute aut cum conditione," bleef Amesius het antwoord schuldig, en noteert Maccovius: „ad quod responsum frustra expectabatur." [2])

5°. Betoogt Maccovius, dat Abraham gehouden was te gelooven, dat het Gods wil was, dat hij zijn zoon zou slachten. En toch bleek het niet alzoo te zijn, en moest Abraham dus iets onwaars gelooven. [3])

Dit schijnt wel het hoofdargument geweest te zijn dat Maccovius tot een besliste opinie in deze zaak gebracht heeft. Overal elders als hij over deze quaestie spreekt, haalt hij bijna uitsluitend dit ééne argument aan. En telkens ook komt Amesius in zijn tractaat „de fidei divinae veritate" op dit argument terug.

Hij zegt dan: „Deus dicitur velle, et quod praecipit, quamvis non decernat futurum." [4]) Inderdaad een heel zwak argument, waarop Maccovius dan ook kort en bondig met een „at hoc nihil ad rem" antwoordt. [5])

Het is hier niet de quaestie of Abraham gelooven moest dat God het hem *beval,* dat is buiten kijf, maar of Abraham ook gelooven moest dat God het *wilde.* In zijne Distinctiones Theologicae, cap. II, heeft Maccovius een proeve van oplossing gegeven, waar hij in § 5 zegt: „Mandata alia sunt obedientiae, alia explorationis, alia convictionis." B.v.

---

[1]) Loci Communes, p. 788.
[2]) Loci Communes, p. 788.
[3]) Loci Communes, p. 784.
[4]) Medulla, p. 391.
[5]) Loci Communes, p. 784.

het bevel aan Pharaö was niet de feitelijke wil Gods, maar had alleen ten doel Pharaö in de conscientie te overtuigen dat God rechtvaardig is. Het bevel aan Abraham gegeven om zijn zoon te offeren, was niet een openbaring van den feitelijken wil Gods, maar slechts een beproeving, of Abraham bereidvaardig was het te doen.

En nu zegt hij dat Gods bevelen ten opzichte van de convictio en exploratio, obiecta fidei *per accidens* zijn, maar dat de bevelen Gods, die van achteren blijken waarlijk Gods wil te zijn geweest, obiecta fidei *per se* zijn.

En deze oplossing noemt Amesius: „implicatio potius quam explicatio" [1]). Hij komt daarentegen met een andere onderscheiding aandragen: „teneor credere hoc esse officium meum," en „teneor credere hoc absolute esse futurum." [2])
Abraham moest dus gelooven dat het zijn *plicht* was om het te doen, niet dat het ook metterdaad geschieden zou.

Hiertegen merkt Maccovius op: 1°. dan zou de mensch onzeker zijn of God ook wilde wat Hij beval, onzeker ook of Gods wil wel geschieden zal, en juist daarom dan ook gaan twijfelen of het wel zijn plicht was, Gods bevel te doen. 2°. Abraham moest ook gelooven dat God Izak uit den dood kon opwekken, en hoe kon Abraham aan die macht Gods gelooven, als hij niet gelooven moest, dat hij zijn zoon inderdaad moest offeren. 3°. zegt Gods Woord duidelijk (Hebr. 11) dat Abraham zijn zoon als bij gelijkenis uit den doode heeft wedergekregen.

En dan eindigt Maccovius zijn betoog aldus: „Certe haec talia sunt, quae potius suadent, Abrahamum credidisse, Deum voluisse hoc, ut filium offerret, quam quod crediderit tantum, hoc sui esse officii, eum offerre." [3])

Amesius komt hiertegen op en zegt, dat het een ander geloof is waarmee Abraham gelooven moest dat hij zijn zoon had te offeren, dan waarmede hij gelooven moest dat hij zijn zoon weer zou terug ontvangen, „falsum est illud: qua

---

[1]) Medulla, p. 378.
[2]) Medulla, p. 392.
[3]) Loci Communes, p. 784.

fide crederet resurrectionem, illa etiam crederet mortem." [1])

Doch zeer terecht maakt Maccovius er Amesius opmerkzaam op, dat hij zich hier schuldig maakt aan begripsverwarring, want dat hier sprake is van een ingaan in den tijdelijken dood, en een wederopstaan uit den tijdelijken dood, en niet van den geestelijken of eeuwigen dood. „Agi hic de morte, quae est ad vitam, non de morte, quae est ad mortem aeternam." [2])

Als Amesius dan telkens zegt in zijn Tractaat: „Fieri non potest, quin, quod mandat Deus, credamus hoc velle," en Maccovius dan weer op Abrahams offerande van Izak wijst, volgens Amesius „tot misselijk wordens toe" (ad nauseam), [3]) maakt Amesius de distinctie dat wij het „fieri non potest" òf moreel òf absoluut hebben te verstaan. [4]) M. a. w. „Fieri non potest, moraliter loquendo, non vero absolute." En als Maccovius hiervoor een voorbeeld vraagt, dan wijst Amesius er op dat het moreel niet mogelijk is, dat een vader zijn zoon die goed oppast haat, maar dat het in absoluten zin toch wel mogelijk is dat zulks gebeurt.

„Fieri non potest (moraliter loquendo) ut pater propium suum filium, ad omne obsequium paratum, odio prosequatur: absolute tamen potest fieri." [5])

Maar dit voorbeeld maakt juist Maccovius sterk om er op te wijzen, dat dit voorbeeld van een zondigen vader nooit op den Heiligen God van toepassing kan zijn. Een vader moet een zoon, die zijn wil volbrengt, liefhebben, mag hem niet haten, en als hij hem haat, dan zondigt hij. En ten slotte voegt Maccovius er dan deze conclusie aan toe:

„Ita etiam tenentur homines credere, Deum ea velle, quae mandat, quaeque fieri non potest moraliter, ut Deum non velle credant, et si haec Deum non velle credant, hac ratione peccant." [6])

---

[1]) Medulla, p. 406.
[2]) Loci Communes, p. 784.
[3]) Medulla, p. 402.
[4]) Medulla, p. 408.
[5]) Medulla, p. 408.
[6]) Loci Communes, p. 785.

6°. vraagt Maccovius, bijaldien de Thesis waar is: „Quod quisque tenetur credere, illud verum est," hoe deze Thesis dan in verband beschouwd moet worden met eene andere: „At quilibet tenetur credere Christum pro se esse mortuum." Allen zijn gehouden in Christus te gelooven. Doch hieraan gaat vooraf het geloof, dat Christus voor u is gestorven, „credere est actus fidei, posterior τοῦ credere, Christum pro te esse mortuum." Want wij gelooven in Christus *omdat* Hij onze Verlosser is. „Nam eò credimus in Christum, quia Christus est noster Redemptor." [1])

Maccovius zegt van dit argument „quod Adversariorum Achilles est in propugnanda gratia universali." [2])

Naar aanleiding van dit argument, ontwikkelt zich een dispuut tusschen Amesius en Maccovius, *waarom* men in Christus gelooft. Zooals we zagen, leerde Maccovius, dat wij in Christus gelooven, *omdat* wij Hem als onzen Verlosser hebben leeren kennen. Amesius daarentegen leerde, dat wij in Christus gelooven, omdat Hij onzen Verlosser *kan* zijn, omdat Hij geschikt (idoneus) is voor het Verlosserswerk. Hij *kan* onze Verlosser zijn, omdat Hij onze, en niet der engelen natuur aannam, nooit aan de duivelen is gepredikt, alleen aan de menschen, en dus „*idoneus* ad quemlibet hominem atque adeo ad me, si in ipsum credam servandum." [3])

Hier roept Maccovius hem als het ware een caveant consules toe, hier is „Adversariorum Achilles in propugnanda gratia universali."

1°. Leert de H. Schrift ons overal dat wij in God hebben te gelooven, omdat Hij onze God *is*, en niet omdat Hij onze God zijn *kan*.

2°. Maar veelmeer ligt hier gevaar voor de Arminianerij dat Christus voor allen de Verlosser *zijn kan*, maar het alleen *is* voor die Hem aannemen. Maccovius wil aan de zoo gevaarlijke distinctie, dat de dood van Christus *voldoende*

---

[1]) Loci Communes, p. 785.
[2]) Loci Communes, p. 782.
[3]) Medulla, p. 402.

is voor allen, maar effect alleen heeft voor de uitverkorenen, niet aan. [1])

Amesius concludeert van het *kunnen* zijn, tot het *werkelijk* zijn. Maar: a posse ad esse non valet conclusio.

7°. Maccovius geeft thans een breede uiteenzetting van zijn standpunt, hetwelk hierop neerkomt:

In Gods geopenbaarden wil hebben we tweeërlei te onderscheiden: 1°. wat God gebiedt dat door ons gedaan worden moet; 2°. wat God Zelf in ons doen wil; „aut enim Deus revelat, quid a nobis fieri debeat, aut quid ipse in nobis facturus sit."

Ten opzichte nu van het eerste, zijn we gehouden te gelooven dat wat God gebiedt, God dat ook wil, volgens Deut. 29:29, waar „particula UT finem notat in hoc loco scripturae, *Revelata ut ea faciamus*, scilicet hoc fine revelata." [2])

Ten opzichte van het tweede echter, leert Maccovius, dat God soms iets zegt dat Hij niet wil, maar hetwelk wij echter, bij de aankondiging er van, gehouden zijn te gelooven. „Quae Deus promittit, tenemur credere. Atqui Deus promittit quaedam, quae non vult." [3])

Hiertegen nu kwam Amesius op met de bewering, dat al Gods beloften en Gods bedreigingen conditioneel zijn. [4])

Maccovius handhaaft dan zijn gevoelen, dat al Gods beloften met een doel „de fine" zijn gegeven, en voorts dat God tot dat doel *door middelen* wil geraken, en concludeert dan dat de mensch gehouden is te gelooven, dat God die middelen wil, die Hij hem voorhoudt en verordineert, maar dat het van achteren vaak blijkt, dat God Zijn doel door andere middelen heeft willen bereiken, „ut liquet ex eventu."

Ten overvloede haalt Maccovius eenige testimonia aan van godgeleerden, waarop hij zich beroepen kan, waarvan

---

[1]) Loci Communes, p. 785. „Quod Christus mortuus est sufficienter pro omnibus et singulis, et efficaciter pro electis."

[2]) Loci Communes, p. 786.

[3]) Loci Communes, p. 787.

[4]) Medulla, p. 397.

ik echter, zoo om de duidelijkheid als om de krasheid, alleen dat van Twissus weergeef:

„Jussit Deus Abrahamum filium suum unigenitum in victimam offerre. Perpendas hic velim, et iudicium feras: An non ex hoc tenetur Abrahamus credere, voluisse, ut ipsi filium suum in victimam offerret, quod tamen ex eventu manifestum est, Deum noluisse, imo ab aeterno, ne occideretur, decrevisse." [1])

Thans krijgt het debat een zeer philosophisch karakter. Amesius brengt niet minder dan elf argumenten te berde voor zijn stelling „quod quisque tenetur credere, illud verum est." En wel 1°. De deugd of de intellectueele volmaaktheid kan niet iets onwaars bevatten. Indien ons verstand iets dat niet waar is accepteert, dan komt dat door de onvolmaaktheid van ons verstand, niet door de volmaaktheid der waarheid. De opinio en de fides humana moeten buiten het getal der deugden en volmaaktheden (intellectueele) gesloten worden, daar zij iets onwaars bevatten kunnen, maar de „fides divina" is eene deugd en eene intellectueele volmaaktheid, en kan nooit iets onwaars bevatten [2]).

Tot goed verstand van dit argument is noodig te weten wat Amesius met „fides humana" en „fides divina" bedoelt. Fides is al wat men aanneemt op autoriteit van den een of ander. „Fides humana" is hem al wat men aanneemt en gelooft op menschelijk getuigenis. „Fides divina" is hem al wat men aanneemt op autoriteit van het goddelijk getuigenis, „fides distinguitur, in *humanam* et *divinam*, prout nititur testimonio, vel humano, vel divino." [3])

Maccovius toont hierop aan dat in het redebeleid van Amesius een principii petitio schuilt. Amesius toch gaat uit

---

[1]) Loci Communes, p. 788.

[2]) Medulla p. 370. „Nulli virtuti aut perfectioni intellectuali, potest falsum proprie et practice subesse; si enim intellectus assentiatur falso, hoc provenit ab imperfectione, non a perfectione; et hac ratione, opinio et fides humana, excluduntur ex numero virtutum, ac perfectionum intellectus, quia possunt esse principium falsi assensus: sed fides divina est virtus et perfectio intellectus: ergo fidei divinae non potest falsum subesse."

[3]) Medulla, p. 369.

van de vooronderstelling dat de fides divina in *dit* leven al volmaakt is. En dat juist ontkent Maccovius op grond der H. Schrift, 1 Cor. 13:9. [1])

2°. betoogt Amesius dat de verhouding van de „fides divina" tot het ware, is als die van de „charitas divina" tot het goede [2]).

Hierop antwoordt Maccovius met een citaat van Camero, dien hij telkens in deze quaestie aanhaalt, dat dit werkelijk ook zoo is, en dat het met geloof, als met de liefde gesteld is. Maar sub 1 is echter reeds aangetoond dat het geloof in *deze* bedeeling niet volmaakt is, en met de liefde is het in *deze* bedeeling niet anders gesteld, en de charitas divina komt in *dit* leven in de verste verte niet tot zijn volle recht. Dit is natuurlijk een *gevolg* van de onvolmaaktheid des geloofs krachtens het primaat van het intellect [3]).

Daar Amesius echter, zooals bekend is, het primaat van het intellect, in afwijking van alle gereformeerden loochende, heeft dit argument voor hem natuurlijk geen kracht.

3°. betoogt Amesius dat indien men iets onwaars kan gelooven, het geloof alsdan oorzaak van bedrog zou zijn [4]).

Maccovius antwoordt dat decipere in vierderlei zin kan genomen worden n. l. van *imponere*, *fallere*, *defraudere*, en *in errorem inducere* sive *erroris alicui causam esse*. En dan zegt hij dat alleen in den laatsten zin (erroris causam esse) de fides principium deceptionis kan zijn en wel 1° om de onvolmaaktheid onzes geloofs hier op aarde. 2° krachtens de historie dat zelfs de Apostelen dwaalden, en de Roomsche Kerk zoo lang gedwaald heeft, en de onzen altoos tegen de Roomschen vindiceerden: „Ecclesiam in fide errare posse." [5])

---

[1]) Loci Communes, p. 788.

[2]) Medulla, p. 374: „Eadem est ratio fidei divinae ad verum, quae est charitatis divinae ad bonum: sed charitas divina ita determinatur ad bonum, ut non possit ferri in malum; ergo nec fides divina potest ferri in falsum."

[3]) Loci Communes, p. 788, 789.

[4]) Medulla, p. 375 „si fidei posset subesse falsum, tum fides esset principium deceptionis."

[5]) Loci Communes, p. 789.

4°. Indien wij iets onwaars konden gelooven, zoo betoogt Amesius verder, dan zou de wet tot dwaling ons verplichten, want wij zijn verplicht tot de „fides divina" te gelooven [1]).

Maccovius antwoordt hierop met citaten van Piscator dat wij *somtijds* gehouden zijn te gelooven wat niet waar is maar „talis persuasio non est credenti damnosa, sed potius salutaris", en dan maakt hij dat duidelijk met een prachtig beeld van Twissus, dat vaak de misdadigers die ter dood veroordeeld worden, het er voor *moeten* houden dat het de wil des konings is dat ze geschavotteerd zullen worden, en zich voor den dood hebben voor te bereiden — terwijl toch vaak de koning reeds van te voren in zijn hart heeft besloten gratie te verleenen en hen in het leven te laten. De veroordeelde was dan door de wet verplicht en gehouden iets te gelooven, wat van achteren evenwel bleek niet waar te zijn [2]).

5°. betoogt Amesius dat, als het mogelijk is het onware te gelooven, daaruit volgen zou dat de formeele rede, de prima veritas het onware zou kunnen accepteeren. Maar evenmin als er iets kwaads in het goede kan zijn, evenmin kan er iets onwaars in het ware zijn [3]);

en ten 6°. betoogt Amesius, zich nader verklarende, dat als ons geloof iets onwaars kan bevatten, dan zou het toestemmen der waarheid niet anders zijn dan het onware toestemmen, want de fides divina is een toestemmen van de veritas Dei. Maar dat gaat niet want: „ex vero nil nisi vero." [4])

Maccovius vat deze twee bewijsvoeringen saam omdat ze

---

[1]) Medulla, p. 375. „Si fidei subesset falsum, tum lex obligaret ad errandum: obligamur enim ad fidem divinam."

[2]) Loci Communes, p. 789.

[3]) Medulla, p. 380. „Si falsum subesset fidei, tum subesset formali rationi eius, id est veritati primae: sed falsum non magis stare potest sub veritate, quam malum sub bono, aut non ens sub ente."

[4]) Medulla, p. 381. „Si falsum subesset fidei, tum assentiri veritati, esset ratio assentiendi falso: quia fidei divinae ratio, est assensus, qui praebetur veritati Dei: sed illud est impossibile: quia unum oppositum non est propria causa sui oppositi: et ex vero nil nisi verum sequitur."

zijns inziens bij elkander hooren „quia si non sunt eadem plane, certe sibi plane cognata", en antwoordt dan met Twissus dat de waarheid het fundament des geloofs is: „Fundamentum fidei est veritas. Nihil resisto." Maar dit is zeer onvoldoende uitgedrukt. „Quod deest suppleo." De waarheid toch kan beschouwd òf absoluut in haar zelve, òf relatief in de meening die men er van heeft „sive simpliciter ita fuerit, sive apparenter tantum." Wij zouden zeggen: Er is eene subiectieve en eene obiectieve waarheid. En nu is men gebonden de waarheid te gelooven zooals zij zich aan ons openbaart, naar de persoonlijke meening die men er van heeft „oportet credere quod apparet, sive videtur nobis verum esse." Dat wil zeggen, de mensch is gehouden als obiectieve waarheid te beschouwen wat hij subiectief voor waarheid houdt.

En nu zegt Maccovius dat de waarheid in gelijke verhouding tot het geloof staat als tot de rede. Er kan daarom wel dwaling zijn in het geloof — maar nooit *als* dwaling, want men *gelooft* dat men de waarheid heeft. En zoo ook kan er wel onwaarheid zijn in de formeele rede, maar nooit als onwaarheid qua talis. Wij gelooven, met ons subiectief geloof dat wat wij gelooven de volle obiectieve waarheid is [1]). Dat er dwaling in het geloof kan zijn, en dat er onwaarheid in de formeele rede kan zijn houdt Maccovius dus vast, maar hij legt er allen nadruk op „*non ut falsum, sed ut apparens verum.*"

7°. betoogt Amesius: God is Waarheid, Zijn getuigenis is waarachtig. Met de fides divina zijn we dus gehouden een *waarachtig* goddelijk getuigenis te aanvaarden [2]).

Maccovius antwoordt hierop weer dat wij voorzeker ge-

---

[1]) Loci Communes p. 790. „Quod subest fidei, id subest formali rationi eius, id subest primae veritati. Quod subest fidei, id subest formali rationi eius, eo scilicet modo, quo subest, fidei. At fidei falsum subesse potest, *non ut falsum est, sed ut apparens verum*. Ergo etiam formali rationi eius eodem modo subesse potest."

[2]) Medulla, p. 388. „Omne testimonium divinum est verum: quia testis est verax, non mendax: sed quicquid credere tenemur fide divina, est testimonium divinum, ergo quicquid credere tenemur fide divina, est verum."

houden zijn met de „fides divina” als zijnde waarachtig het „testimonium divinum” te aanvaarden, maar met terugslag op het gezegde sub 5 en sub 6, voegt hij er aan toe „quod nobis tale apparet” en komt dan tot de conclusie: „Vero etiam hoc, quod nobis apparet verbum Dei, credere tenemur fide divina [1]).

8°. betoogt Amesius dat een geloof dat ons verzegelt dat God waarachtig is, per se een goed en zuiver geloof is. En dat goede en zuivere geloof nu zegt ons dat God waarachtig is [2]). Hierop antwoordt Maccovius dat dit van het geloof geldt, zooals het van nature werkt. Maar dat geloof kan dwalen, kan ook overreed worden. Maar ook dan nog zijn wij formeel gehouden voor waar te houden, wat ons als waar toeschijnt. „At vero id, de quo quis persuasus est, tenetur illud verum esse credere..... quidem fide divina, si persuasus sit esse verbum Dei, aut sensum eius.” [3])

9°. betoogt Amesius dat wij niet alleen gehouden zijn met de „fides divina” aan Gods Woord zelf te gelooven, maar ook al wat uit dat Woord voortvloeit [4]). Dit is feitelijk hetzelfde als het sub 7 beweerde, en Maccovius geeft daarop dan ook weer hetzelfde antwoord.

10°. betoogt Amesius heel handig, dat als wij met de fides divina niet iets onwaars kunnen gelooven, wij dan ook nooit gevaar loopen God tot een leugenaar te maken. Dat doen wij echter wel als wij met de fides divina metterdaad iets onwaars gelooven [5]).

Maccovius handhaaft de onderscheiding tusschen de *veritas*

---

[1]) Loci Communes, p. 790.

[2]) Medulla, p. 884. „Fidei, quae obsignat Deum veracem esse, falsum non potest subesse: sed omnis fides divina obsignat Deum veracem esse.”

[3]) Loci Communes, p. 790.

[4]) Medulla, p. 885.

[5]) Medulla, p. 886. „Qui non credit Deo (id est, qui fidem divinam nan admittit) mendacem facit Deum: 1 Johan. 1 : 10. At vero non credendo falsum, nemo facit Deum mendacem; sed potius credendo falsum, tanquam a Deo profectum aut etiam credendo falsum a Deo proficisci.”

per se en de *veritas apparens.* En wat nu aangaat de veritas apparens hangt het voor ons van de persuasio af. Als wij de waarheid Gods niet gelooven, zooals zij naar onze meening is, *dan* maken wij God tot een leugenaar in ons gemoed, of om de woorden van Maccovius zelf te gebruiken: „non credendo hoc esse verum, de quo persuasus est, quod sit verum et a Deo profectum: facit, inquam, Deum mendacem non quoad rem ipsam, sed quoad animi sui sententiam et sensum." [1]) Immers dan is iemand een leugenaar als hij anders spreekt dan hij meent en gelooft „quod est mendacium, qui loquitur contra ac persuasus est," en hier laat hij Amesius zelf spreken waar deze in zijn Medulla Libr. II, Cap. XXI in zijn verhandeling „de veracitate" letterlijk dit zegt: „Intentio falsum asserendi, constituit mendacium, quamvis illud quod dicitur, sit verissimum." [2])

En ten slotte zegt Amesius: Wij hebben de propositie: Al wat uit het geloof is, is waar. We zouden dus nooit meer kunnen zeggen: Dat is uit het geloof, dus het is waar [3]). Ondanks de krasse beschuldiging dat wie het hier niet mee eens is, niet voor een Christen gehouden mag worden, antwoordt Maccovius toch nog, dat al wat uit het zuivere en volmaakte geloof is, absoluut waar is. Maar dat daarom nog niet alles absoluut waar is, wat wij subiectief voor waar houden. Dat wij echter wel gehouden zijn voor waar te houden wat wij subiectief gelooven dat waar is: „Quicquid est de fide revera, est verum: non vero quod est de fide persuasione nostra. At potest esse de fide persuasione nostra, non rei veritate, quod tamen tenemur credere, tanquam si de fide esset revera." [4])

En zooals Maccovius bij het vorige punt Amesius met een argumentum ad hominem vast zette uit diens eigen

---

[1]) Loci Communes, p. 791.

[2]) Medulla, p. 858.

[3]) Medulla, p. 890. „Nisi vera esset haec propositio, *quicquid est de fide est verum: nulla* esset consequentia illa: *hoc est de fide: ergo est verissimum.*" Hij voegt er zelfs heel kras aan toe: „Quam tamen qui negaret, non esset pro Christiano habendus."

[4]) Loci Communes, p. 791.

Medulla, zoo zet hij hem ook thans weer bij deze quaestie vast uit diens „De Conscientia" waar Amesius, Lib. 1. Cap. 15, zegt: „Conscientia errans hactenus semper ligat, ut ille peccet, qui agit contra conscientiae dictamen: Agit enim formaliter et interpretative contra voluntatem Dei." [1])

Hem dit argument voorhouden mocht Maccovius met het volste recht doen, omdat Amesius hem zelf dat wapen in de hand gegeven had, door telkens te zeggen dat het ware met goede vergeleken moest worden. Amesius zegt dat we gehouden zijn te doen wat onze conscientie ons zegt, al is het op zich zelf ook slecht. Wij zondigen zelfs als wij het goede (op zich zelf) doen, maar tegen onze conscientie in. Nu dan, zoo zegt Maccovius, met ons geloof en met onze rede staat het niet anders. Wij zijn gehouden te gelooven en voor waar te houden wat ons als waar voorkomt. Wij moeten dat alles subiectief gelooven en voor waar houden al is het obiectief ook niet zoo. Wij zondigen zelfs tegen geloof en rede, als wij een obiectieve waarheid gelooven, die wij subiectief niet gelooven. Wat Amesius zelf van de conscientie leerde, leert Maccovius ook van het geloof en de rede. En bovendien vergete men niet dat Amesius zelf aan Maccovius telkens voorhield dat intellect en wil eenerzijds, het ware en het goede anderzijds, naar denzelfden maatstaf moesten gemeten worden.

Nadat we dan het debat van Amesius en Maccovius alzoo gevolgd hebben, mag wel een enkel woord er aan toegevoegd worden. Allereerst over het formeele. En dan kan niet anders gezegd worden dan 1°. dat Maccovius in den vorm behoorlijker is gebleven dan Amesius. Uitdrukkingen als „ad nauseam" en „non pro Christiano habendus" door Amesius gebezigd worden bij Maccovius tevergeefs gezocht.

---

[1]) Maccovius schijnt zich in de opgave der plaats vergist te hebben. Ten minste er is ter aangehaalde plaatse niets over de quaestie te vinden. Wel Lib. I, Cap. IV, waar een geheel caput handelt: De conscientia Errante. En daar wordt dan sub 6 gezegd: „Conscientia quamvis errans, semper ligat, ita ut ille peccet, qui agit contra conscientiam. Ratio est, quoniam agens contra conscientiam, agit contra voluntatem Dei, quamvis non materialiter et vere, tamen formaliter et interpretative."

En 2°. dat Maccovius in het debat als zoodanig veel sterker stond dan Amesius. Geen wonder, want Amesius klaagt zelf reeds in de voorrede van zijne Medulla: „Non deerunt ex altera parte, qui maiorem Logicae artis accurationem desiderabunt. Quibus nec potui ego si voluissem, *ex propria mea imperfectione,* plane satisfacere, nec volui certe in omnibus quantum potui, propter aliorum defectus." En daar staat tegenover dat Maccovius, de groote leerling van Keckermann, juist in debating-power facile princeps was.

Wat echter het materieele der quaestie aanbelangt, zoo zien we al aanstonds dat hier twee quaesties dooreengestrengeld zijn, n.l. 1°. of wat ons voorgehouden wordt te gelooven, waar is, en 2°. of wat wij *subiectief* gelooven dat waar is, ook *obiectief* waar is. M.a.w. er is een theologische èn een psychologische quaestie in het geding. Wat nu het eerste aangaat, zoo dient ook hier opgemerkt te worden, gelijk overal waar over de verborgen dingen sprake is, dat die voor den Heere onzen God zijn. Over die verborgen dingen Gods moet niet gesproken worden, dan nadat het Besluit gebaard heeft, zooals onze vaderen dat zeer eigenaardig uitdrukten. Dat Maccovius er toch over redeneerde komt door zijn eigenaardige stelling, dat niet Gods geopenbaarde wil, Gods eigenlijke wil is, maar Gods verborgen wil. Hij zegt over de onderscheiding van Gods geopenbaarden en verborgen wil: „Hinc voluntas Dei vocatur beneplaciti, quam Theologi contra distinguunt voluntati signi, quae distinctio non est nisi vocis ambiguae. Nam voluntas signi non est voluntas propriè, est enim nihil aliud quam verbum Dei; Beneplaciti voluntas est proprie dicta voluntas." [1]) Wat het tweede aangaat kan niet anders gezegd worden dan dat Maccovius ongetwijfeld gelijk had. Wie niet gelooft dat obiectief waar is, wat hij subiectief voor waar houdt, twijfelt aan zich zelf, heeft alle vastigheid in het bewustzijn verloren, wordt krankzinnig.

Over deze quaestie, voor wat het eerste deel, het theologische dus aangaat, is zeer veel geschreven, maar na te

---

[1]) Loci Communes, p. 188.

gaan hoe deze quaestie is opgekomen, en hoe door allerlei Theologen er over gedacht is, zou ons te ver af voeren, ligt bovendien buiten ons bestek, en een afzonderlijk boekwerk zou voor volledige behandeling er van noodig zijn. Het was ons dan ook alleen te doen om de polemiek tusschen Amesius en Maccovius historisch na te gaan. Maar toch een tweetal citaten mogen hier eene plaats vinden, als verwijzing naar auteurs die over deze quaestie gehandeld hebben.

De Moor o. a. zegt: „Absolute admitti minime potest Thesis illa, *Fidei Divinae posse subesse quandoque Falsum.* Potest scilicet Fidei subesse Falsum, si Fides consideretur respectu *Infirmitatum* adhaerentium subiecto credenti, et *Opinionis* sive Imaginationis *Humanae,* quae sese loco Fidei quandoque suggerit, et Fidei speciem mentitur." [1]) De Moor bespreekt dan plaatsen als Jer. 4 : 10; Jesaia 63 : 17; 1 Kon. 22 : 20—22; Ezech. 14 : 7, 9; 2 Thess. 2 : 11; en verder de bekende voorbeelden reeds door Amesius en Maccovius bedisputeerd, als het geloof van Adam voor en na den val in zijne zaligheid en verdoemenis, van Abraham in de offerande van zijn zoon e. a. [2]). En Voetius, om van meerdere citaten af te laten, zegt, niet zoozeer deze quaestie behandelende, als wel eenigszins in verband met deze quaestie sprekende: „Quia mens hominis regeniti, inprimis si adhuc infans sit. 1 Cor. 3. 1. 2. Heb. 5. 12. 13. cum Phil. 3. 15. imperfecte et ex parte hic cognoscit. 1 Cor. 13. 12. Multumque nativae caliginis semper ei adhaeret; hinc difficultas, imperfectio, obscuritas, confusio in rebus divinis cognoscendis: *Non est itaque principium fidei divinae, cui non potest subesse falsum.*" [3]) (Ik cursiveer).

Ten slotte acht ik het niet ondienstig ter nadere opheldering van deze quaestie, een en ander mee te deelen uit wat Maccovius in zijne Metaphysica over de waar-

---

[1]) De Moor, *Comment. Perp.*, IV, p. 381.
[2]) De Moor, l. c., p. 381—84.
[3]) Voetius, *Select. Disp.*, I, p. 4.

heid leerde. Caput VII handelt in 16 bladzijden „de Vero."

Maccovius definieert: „Verum est, quod principia rei eius, quae dicitur esse, habet." Hiermee wijkt hij af van de gewone definitie der Metaphysici, die zeggen: „quod sit (scl. verum) congruentia cum intellectu" en dat dan nader bepalen als de intellectus divinus. Maccovius geeft als reden op waarom hij met de gewone definitie niet meegaat, dat de congruentia iets *uitwendigs* is (id esse rei externum), en de waarheid in iets *inwendigs* gezocht worden moet, en als voorbeeld geeft hij dan op: „Verus ergo homo est, qui veri hominis principia habet." We zien dus hier de consequente doorwerking van het empirisch beginsel bij Maccovius. Een waar mensch is niet een mensch die congrueert met de idee mensch in God, maar die in zich de menschelijke gegevens heeft. Er is drieërlei veritas, er is n.l. eene veritas *rei*, *conceptus* en *orationis*. De 1ᵉ veritas hoort thuis in de Metaphysica, de 2ᵉ in de Logica, de 3ᵉ in de Ethica. De *veritas rei* is: „congruentia rei cum suis principiis." En ook hier moet weer tusschen drieërlei onderscheiden: *a.* veritas in significando, *b.* veritas in essendo, *c.* veritas in cognoscendo.

De *veritas in essendo* is in de zaak zelf — het is wat men noemt: Entis passio.

De *veritas in cognoscendo* is in het verstand (veritas in cognoscendo in mente tantum locum habet) en heeft in het maken der concepties een dubbele taak, (quae ut dupliciter rem concipit, ultimate nimirum, et non ultimate) n.l. ten eerste een voorstelling der zaak, en dan het begrip. Het verstand moet van het bijzondere tot het algemeene opklimmen. Er zijn species en genera. Zoo heeft men de voorstelling van een leeuw of van een beer, maar het begrip van een dier. [1])

---

[1]) Maccovius zegt dienaangaande: „Ultimate cognoscit res, quando species impressae immediate sua similitudine repraesentant obiectum. Talis enim conceptus, qui proxime attingit essentiam subiecti, vocatur ultimatus, qualis est ipsissimus Leonis, Ursi conceptus. Deinde dum negotiatur intellectus circa imagines, excogitat notiones quasdam illis similes, quae vocantur notiones secundae, et non ultimatae, quia non attingunt rem repraesentandam proxime, sed illi tantum propter similitu-

De *veritas in significando* is die „quae in significando consistit" en behoort in de Ethica thuis, het is de openbaring en mededeeling der waarheid, of de verberging en vervalsching daarvan door leugen en bedrog.

Van de veritas rei nu, die in de Metaphysica behandeld wordt, zegt hij:

1°. Veritas Methaphysica non addit supra Ens aliquid reale.

2°. Non est eadem rerum omnium veritas, sed prout res diversae a se, ita verum etiam veritas diversa est.

3°. Veritas nod tantum inest secundae et tertiae mentis operationi sed etiam primae.

4°. Veritatis investigandae difficultas, non soli mentis nostrae imbecillitati assignanda est. Dit eischt eenige nadere toelichting. Er is, zoo zegt Maccovius, een improportio tusschen het intellect en het obiect van het intellect. Er zijn dingen per se satis intelligibiles op zich zelf volmaakt, maar die boven ons intellect uitgaan, waar ons intellect in potentie te kort schiet, en er zijn dingen die „ipsae inperfectae sunt, et parum cognoscibiles", waar ons intellect wel genoeg kracht bezit, maar het obiect te subtiel is voor kennis „propter debilem et minimam Entitatem." Dit wordt duidelijk gemaakt door een voorbeeld. Ons oog kan het licht der zon niet zien, doordat ons oog te zwak is; de schuld is dan niet bij het licht, dat goed is, maar bij ons oog dat zwak is, te zoeken. Maar een heel klein onmerkbaar lichtstraaltje daarentegen kunnen wij weer niet zien, omdat het onwaarneembaar is „ad movendam potentiam inefficax", terwijl ons oog toch goed is.

5°. Unius rei tantum una est veritas, falsitas autem esse multiplex potest. Dit drukt men gewoonlijk aldus uit: „Plus uno verum esse non potest".

6°. Falsitas proprie ac vere tribui non potest rebus.

---

dinem impositae sunt. In omnibus his conceptibus veritas locum habet: In ultimatis quidem quando intellectus rem concipit prout in se est, in non ultimatis, quando notiones secundas suis notionibus primis, a quibus sunt traductae, vicissim recte imponit; ut quando, quod animal est, animal vocat, quod genus, vel species, genus vel speciem." Metaphysica, p. 41.

Dit wordt aldus bewezen: De waarheid is een habitus van het intellect. Nu is er tweeërlei Intellect, dat van God, en dat van den mensch. Bij God echter hebben we te onderscheiden dat Hij *speculative* alles weet, *practice* alles doet. En nu zegt Maccovius dat in het Intellect Gods (zoo in den intellectus speculativus als practicus) van falsitas geen sprake kan zijn: *„in comparatione ergo rerum ad intellectum divinum, nullam omnino falsitatem esse apparet.*"

Ten opzichte van den intellectus creatus wordt er gezegd, dat wanneer men van iets valsch spreekt, dat dan eigenlijk een metaphoor is, die op velerlei manieren kan gebezigd worden, en wel ten 1°. *per similitudinem ad rem veram*, b. v. men spreekt van valsch goud, eigenlijk onzin, maar men doet het vanwege de groote gelijkenis met echt goud (eigenlijk weer een pleonasme), ten 2°. *per opinionem*, b. v. wanneer men spreekt van een afgod als van een valschen god, doch een afgod is geen god, dus ook geen valsche god, en ten 3°. *per imperitiam*, wanneer een dokter een verkeerd medicijn gegeven heeft, doch dan is het medicijn op zich zelf nooit verkeerd, maar dan is er sprake van onervarenheid, van onkunde, van een vergissing bij den dokter.

Deze overwegingen leiden bij Maccovius tot de stelling dat er geen valsche dingen zijn, en dus ook geen valsche dingen gekend kunnen worden. Valsch goud bestaat er niet, en kan dus ook nooit obiect van kennis zijn.

Maar daarom kunnen er wel valsche, onware gedachten, onjuiste voorstellingen zijn en dit leidt tot:

7°. Est ergo falsitas tantum in conceptibus, et quidem incomplexis. Het zijn juist de accidentia en de relationes die ons onzuiver, verkeerd doen waarnemen, en dies tot onjuiste, valsche gedachten leiden. Daarvan geldt echter niet het „decipi", want dit is een quaestie die in de Ethica aan de orde komt, en niet in de Metaphysica thuis hoort. In de Metaphysica spreekt men daarom van een „non intelligi", (in eis non datur decipi, sed non intelligi).

En dit leidt dan tot de conclusie:

8°. Veritati opponitur ignorantia privative. Er is wel te onderscheiden tusschen *ignorantia pura*, dan is er niets, en

tusschen *ignorantia privativa*, dan is er privatio veri en is het gevolg niet nihil, maar eene prava dispositio. Het eerste is er, wanneer ik van toeten noch blazen weet, het tweede wanneer ik wel de klok heb hooren luiden, maar niet weet waar de klepel hangt.

Hiertegenover staat de ware gedachte, de zuivere voorstelling, het juiste begrip:

Veritas conceptus est conformitas intellectus nostri cum re, secundum quem conceptus rei conformis est. Deze is er wanneer men een zaak heeft leeren kennen zooals zij werkelijk is „tum rem bene intelligis, cum ita intelligis ut est.” [1])

Zoo werpt deze uiteenzetting van Maccovius over het stuk „de vero” een helder licht. Bij God is van onwaarheid, van valschheid nooit sprake, „ad intellectum divinum, nullam omnino falsitatem esse apparet.” Maar in *onze* gedachte, in *onze* voorstelling is wel plaats voor onjuistheid, voor falsitas „per accidens.” Dit wordt zelfs bij den wedergeborene niet weggenomen, want naar luid van Paulus' woorden, is en blijft het in deze bedeeling: „Want wij zien nu door een spiegel in eene duistere rede, maar alsdan zullen wij zien aangezicht tot aangezicht; nu ken ik ten deele, maar alsdan zal ik kennen, gelijk ook ik gekend ben.”

---

§ 3. Over de voorbereidende genade.

Onderzoeken we vooraf hoe Maccovius in het algemeen over deze quaestie, de quaestie der voorbereidende genade, dacht. De Loci Communes toonen dat al spoedig aan. In zijn Caput de Regeneratione n.l. poneert hij de Thesis: „Nullae dantur praeviae dispositiones in hominibus irregenitis ad regenerationem, quae sint causa regenerationis nostrae.” En dit op de navolgende gronden:

---

[1]) Metaphysica, p. 41—44.

1°. de niet wedergeborene bestaat natuurlijk. En hij die natuurlijk bestaat, kan geen goed doen. Math. 7 : 18; Jer. 13 : 23. Gen. 6 : 5 en 8, 21.

2°. de niet wedergeborene is vleeschelijk. En zoo een bedenkt de dingen die des vleesches, en niet die des Geestes zijn. Rom. 8 : 5, 6, 7.

3°. in den niet wedergeborene *heerscht* de zonde. Maar zulk een *kan* ook geen dispositie ter wedergeboorte hebben. Joh. 8 : 24 coll. Rom. 6 : 7. [1])

En na alzoo in dezer voege uiteengezet te hebben dat er geene „praeviae dispositiones ad regenerationem" zijn, zet hij alsdan uiteen dat deze dispositiones, verkeerdelijk beschouwd als praeviae ad regenerationem, veel minder causa regenerationis kunnen zijn. In geen geval kunnen deze dispositiones eene causa realis der wedergeboorte zijn, want de mensch is in de wedergeboorte volkomen passief. En ook kunnen die dispositiones niet eene causa meritoria zijn, waarom God ze zou regenereeren, want zonder geloof is het onmogelijk Gode te behagen. Hebr. 11 : 6. Zelfs de goede werken der reginiti binden God nog tot niets, maar integendeel, ook voor die goede werken zijn de regeniti nog bij God gehouden. Luk. 17 : 10. Hoeveel te minder is God dan nog gebonden aan de disposities en goede (?) werken der irregeniti.

Al wat God aan de wedergeborenen doet is vrije goedheid, ongehouden gunste, loutere genade. Uit genade worden wij gerechtvaardigd. Rom. 3 : 24. Uit genade worden wij wedergeboren. Ef. 3 : 4, 5. Uit genade worden wij zalig. Ef. 2 : 8, 9. Tit. 3 : 5. [2])

Maar bovenal, zoo zegt Maccovius: „Deus non dispensat gratiam suam secundum usus et opera voluntatis nostrae. Quia operatur omnia secundum propositum et consilium voluntatis suae." [3])

En ook kan inzage van de Theologia Polemica, ons kor-

---

[1]) Loc. Comm., p. 699.
[2]) Loc. Comm., p. 700.
[3]) Loc. Comm., p. 701.

telijks leeren, hoe Maccovius ten opzichte van deze quaestie dacht en leerde. [1]) Van Caput XVI luidt quaestio 1 aldus: „an ad regenerationem dentur praeparationes internae, in homine mortuo in peccatis," en dan wordt in het beslist ontkennend antwoord allereerst op 1 Cor. 2 : 14 gewezen, waaruit toch rechtstreeks volgt, dat een mensch zich zelf niet praepareeren kan. En wel zegt Arminius dat de mensch daarom toch van Godswege kan gepraepareerd worden, maar het antwoord van Maccovius luidt, dat als God werkt met den zondaar, diens natuurlijkheid dan ophoudt, en er van Godswege dan geen sprake is van praeparatio, maar van regeneratio. „Nam ista praeparatio Dei facit, ut homo desinat esse animalis, aut non; si facit, tum non est praeparatio, secl regeneratio: si non facit, tum animalis manebit, et non poterit cognoscere quae sunt spiritus."

Alsdan wijst Maccovius op Rom. 8:7, en beweert dat waar zoodanig de toestand van den natuurlijken mensch is, van praeparatie geen sprake kan zijn. In de derde plaats wijst hij op Ef. 2 : 1. Wij worden levend gemaakt, als wij dood zijn in de zonden en misdaden. Dus van voorbereiding geen sprake in al dergelijke teksten, alleen van een absolute onmiddellijke werking Gods. We volgen Maccovius hier in zijn Theologia Polemica, dus ligt reeds iets van de Polemiek dienaangaande hier voor ons. Een drietal obiecties, tegen zijn standpunt ingebracht, bespreekt hij.

1°. De wet verschrikt den mensch, en praepareert hem dus zoodoende voor de wedergeboorte.

Doch Maccovius antwoordt, dat als de Wet den zondaar verschrikt, zij hem daarom nog niet praepareert. Integendeel, de vreeze sluit de liefde uit. „Retorquendo, imo quia terret, non praeparat, sed potius deterret: Nam metus eiicit charitatem, ut Scriptura loquitur."

En wel wordt hier weer tegen aangevoerd, dat de Wet toch een Tuchtmeester tot Christus is (Gal. 3 : 24), edoch dat geldt niet van de Lex Moralis, maar van de Lex Ceremonialis.

---

[1]) Theol. Polemica, p. 136, 137.

2°. Dat, als er geene praeparatie ter wedergeboorte is, de prediking dan ook onnoodig en overbodig is. Maccovius antwoordt: „Consequentia nulla." Want menigmaal opent God onder de prediking het hart van den een of ander. Daarom mag men echter niet zeggen dat de prediking of het Woord Gods iemand wederbaart, want *„regeneratio non minus opus Dei est, quam creatio."*

En ten 3° wijst men voor de „praeparatio interna ad regenerationem" veelal op het voorbeeld van Cornelius in Act. 10, maar Maccovius ontzegt den Adversarii daartoe het recht, omdat zij uitgaan van de vooronderstelling, dat Cornelius nog niet wedergeboren was. Integendeel doet de H. Schrift ons juist vermoeden dat Cornelius wel wedergeboren was, omdat zijn gebed verhoord werd, en God alleen de gebeden der Zijnen verhoort. Joh. 9:31.

Daarop laat Maccovius eenige vertoogen volgen dat de mensch *„in primo momento regenerationis mere passive"* is, en dat de regeneratio een onmiddellijk werk Gods is, en niet door de prediking der H. Schrift, of door de H. Schrift zelve gewrocht wordt.

Terstond zien we dus al dat Maccovius ten opzichte der wedergeboorte een volkomen zuiver gereformeerd standpunt inneemt.

Bekend is echter het afwijkend gevoelen van Amesius in zake de wedergeboorte. Het is bepaaldelijk bij hem dat er sprake is van de „voorbereidende genade," op welk feit in het bijzonder onlangs Dr. Visscher nog de aandacht gevestigd heeft. Dit afwijkende gevoelen van Amesius bracht hem dan ook in polemiek met den rechtzinnigen Maccovius, naar aanleiding van drie quaesties: 1°. de praeparatio ad conversionem, 2°. de auditus Verbi ante regenerationem, en 3°. over het primaat van het Intellect in verband met de wedergeboorte.

In deze § behandel ik de Polemiek naar aanleiding der eerste quaestie.

Amesius had een tractaat van XIX Theses uitgegeven

„De Praeparatione peccatoris ad conversionem," [1]) daarin zijn gevoelens uiteengezet en eenige obiecties van Maccovius weerlegd.

Thesis I—XII geven een uiteenzetting van Amesius' standpunt. In Thesis III stelt hij dat er in den zondaar zekere dispositiones zijn die hem ter regeneratio geschikt maken. Hierbij moet niet aan Pelagianisme gedacht worden, [2]) want deze schikkingen zijn er „secundum sapientiam dispensatio divinae." [3])

Dr. Visscher wijst er op dat hier slechts sprake is van die voorbereiding die afhangt van, en voortvloeit uit de roeping door het Woord, bij hen die in later tijd de inplanting van het nieuwe levensbeginsel deelachtig worden. [4]) Deze dispositiones zijn niet „regenerationi proportionatae" maar zijn „dispositiones materiales", d. w. z. de verhouding van de dispositio ad regenerationem tot de regeneratio zelve is niet als die van het gloed van het vuur tot het vuur, maar als die van de droogte tot het vuur [5]).

De inhoud van Thesis VII deelt Dr. Visscher aldus mede: „Zooals het hout door de droogte meer geschikt wordt voor het vuur, zoo heeft de toebereiding van den zondaar de strekking, om straks het ontgloren van de levensvonk te vergemakkelijken. De voorbereiding neemt de hinderpalen weg. Kennis der waarheid doet de onkunde wijken; smart over de zonde neemt het genoegen weg, dat zij smaken

---

[1]) In de collectie geschriften van Amesius, saam gebonden in één band, onder den titel „Amesii Opera Omnia. V.

[2]) Dr. Visscher wees hier reeds op, door aanhaling van Thesis I. (*Guilielmus Amesius*, p. 125).

[3]) Thesis III luidt: „Nos autem non dubitamus asserere, in omni peccatore post usum rationis convertendo, ac regenerando ex ordine, praecedere dispositiones quasdam eo facientes, quamvis dispari gradu, secundum sapientiam dispensationis divinae."

[4]) Dr. Visscher, l. c., p. 126.

[5]) Thesis VI luidt: Huius sententiae non illa mens est, quasi huiusmodi opera essent, dispositiones regeneratione proportionatae, ut habet se quicunque gradus caloris in ligno ab igne productus, ad ignem; aut quasi vim haberent ultimae dispositionis, vel necessariam, vel certam semper connexionem habentis cum forma introducenda: sed quod sint dispositiones materiales, quae subiectum faciunt formae introducendae magis susceptivum, ut se habet siccitas ligni ad ignem."

doet; vrees doodt de driestheid om te zondigen. En aan de andere zijde deelt de gezegde voorbereiding zaken mede, die van het hoogste belang zijn in de bekeering: verlichting namelijk, afschuw van de zonde en begeerte naar verlossing. (p. 126).

Hiermede hangt, zoo zegt Amesius, de Dienst des Woords nauw samen. „Quem admodum enim nullus est usus ministerii quoad regenitos ipsos, nisi ut praeparentur et perducantur ad gloriam; sic nullus est eius usus quoad irregenitos, nisi ut praeparentur et perducantur ad conversionem." (Thes. VIII).

Als bewijsplaatsen uit de H. Schrift brengt Amesius Mark. 12:34 en Act. 2.37 bij. (Theses IX—XII).

Reeds bij de Exegese dezer twee teksten begint de Polemiek tusschen Amesius en Maccovius, die het gevoelen van Amesius afwijzende, hem ook het recht ontzegt zich op deze twee teksten te beroepen.

Amesius verklaart, met beroep op Calvijn, de woorden: „Gij zijt niet verre van het koninkrijk Gods" uit Mark. 12:34, als een voorbereidende genade om in het koninkrijk Gods te worden opgenomen (Thes. IX), terwijl Maccovius de woorden van Calvijn aldus weergeeft dat de schriftgeleerde een waarheid zou hebben beleden, die niet ver af was van de waarheid van Gods Koninkrijk [1]).

En wat aangaat Hand. 2:37, exegetiseert Amesius de woorden „werden zij verslagen in het hart" wederom als een voorbereidende genade, als eene dispositie ter wedergeboorte, (Thes. IX en XI) terwijl Maccovius daarentegen in de verslagenheid des harten een werking van reeds *aanwezige* wedergeboorte ziet. „At hic timor una cum cupiditate salutis est pars regenerationis." (p. 404).

Maccovius van gansch tegenovergesteld gevoelen dan Amesius zijnde, wijst allereerst op 1 Cor. 2:14 en conclu-

---

[1]) MACCOVIUS, *Collegia Theologica*, ed. 1641, p. 403, v. v.

deert daaruit dat er dus geen schikkingen ter wedergeboorte kunnen zijn [1]).

Amesius antwoordt in Thes. XIII 1°. dat daaruit niet volgt: „si non potest se disponere, tum non potest a Deo disponi." Doch Maccovius zet uiteen dat indien deze dispositio van God uitgaat, ze eene gratia is, en wel òf eene gratia reprimens sive coërceus òf eene gratia renovans. En nu is één van tweeën aanwezig. Bijaldien de eerste, dan is het de stuitende genade die bij allen aanwezig is, maar met de wedergeboorte niets te maken heeft. Bijaldien de tweede, dan hebben we reeds met de wedergeboorte zelve te doen en niet met de voorbereiding daartoe. (p. 396*b* en 397*a*).

Ten 2°. de mensch kan iets goeds doen, dat voor de wedergeboorte bevorderlijk is, b. v. hij kan de prediking des Woords hooren. Doch Maccovius toont aan uit de H. Schrift (1 Cor. 2 : 14, 15, 16) en uit citaten van vertrouwbare godgeleerden dat zonder voorafgaande wederwedergeboorte de H. Schrift als een doode letter voor den mensch is. (p. 397*a*) [2]).

Ten 3°. de mensch kan een zakelijk goed (aliquid materialiter bonum) doen het welk òf reeds de materiale dispositie zelve is òf er toe leidt; (et illud materiale potest esse, aut relinquere materialem dispositionem ad regenerationem).

Doch Maccovius wijst op 1 Petrus 1:15, 16, dat een ongeborene absoluut geen goed werk doen kan ter bevordering der wedergeboorte (p. 397*a*).

4°. iets wat *per se* een malum is kan *per accidens* eene dispositio ad bonum zijn.

Maccovius zegt dat dit op zich zelf wel waar is, maar dat daaruit nog niet volgt dat de zonde per se een malum, per accidens eene dispositio ad regenerationem geven kan. (p. 397*a*).

---

[1]) Collegia Theologica, ed. 1641, p. 396 v. v. „De praevia praeparatione ad Regenerationem". Om niet iederen keer den geheelen titel aan te halen, haal ik in den tekst voortaan telkens alleen de pagina aan.

[2]) Een aangehaald citaat van Molinaeus luidt aldus: „Sine Spiritus S. efficacia praedicatio est litera mortua, et sonus incassum aures feriens, ad id tantum efficax, ut gravior sit auditoris contumacis et rebellis condemnatio."

Alsdan wijst Maccovius in de tweede plaats op Rom. 8:5, dat de onwedergeborene bedenkt de dingen die des vleesches zijn, en dus geene dispositio ad regenerationem hebben kan. Amesius gaat hier niet op in, zegt alleen: „Consequentia similis prioris" (Thesis XIV). Derhalve gaat Maccovius er nog dieper op in, wijst op 1 Cor. 1:23; stelt het alternatief: Deze zijn òf irregeniti òf interne vocati; en concludeert dat diegene die interne vocatus is niet als irregenitus mag worden beschouwd, en dat hij die niet interne vocatus is, het Evangelie van Christus voor een dwaasheid houdt. (p. 397*b*) [1]).

Alsdan zegt Amesius dat diegenen die bedenken wat des Geestes is, toch ook „dispositiones ad mortem" hebben kunnen, en dat zoo ook diegenen die bedenken wat des vleesches is „dispositiones ad vitam spiritualem" hebben kunnen. Hier is het antwoord van Maccovius niet moeilijk. De wedergeboorte is in dit leven niet volkomen en volmaakt, de macht der zonde blijft tot aan den dood toe. Maar bij den onwedergeborene is het enkel de macht der zonde die heerscht, en kan er van geestelijk leven ganschelijk geen sprake zijn. (pag. 398*a*) [2]).

Voorts zegt Amesius dat de menschen soms eene dispositie kunnen hebben tot het bedenken van een of ander, zonder het echter daarom ook nog te doen. (Possunt homines disponi ad illud sapiendum quod nondum sapiunt). Doch Maccovius antwoordt hierop met de vraag: Waarom worden dan de onwedergeborenen in de H. Schrift „onwijs" en „dwalende" genoemd (Tit. 3:3), of ook „vervreemd en vijanden door het verstand", (Col. 1:21 en Ef. 4:18) en waarom is Christus

---

[1]) Bij de bespreking van 1 Cor. 1:23 zegt Maccovius: „Isti irregeniti, aut sunt interne vocati, aut non? si sunt, ergo amplius non sunt irregeniti, nam interne vocatus, non est irregenitus, ut liquet ex dicto citato. Si non, quomodo non sapient, quod carnis sunt, aut quomodo ipsis doctrina Euangelii non futura scandalum, et stultitia."

[2]) Comparatio ista plane nulla; ratio est, quia regeniti, ut non sunt perfecte regeniti, ita carnem secum gestant: unde, ut peccata, ita et dispositiones ad mortem in ipsis ebulliunt. At irregeniti sunt pura puta caro, sive totaliter carnales: quomodo ergo in talibus potest esse dispositio ad vitam spiritualem?

hun een ergernis en dwaasheid? (1 Cor. 1:23). En dan voegt hij er ironisch aan toe: „Egregia vero haec dispositio ad sapiendum ea, quae sunt Spiritus?" Ter laatster instantie zegt Amesius dat diegenen die het goede niet bedenken, daartoe gebracht kunnen worden dat zij dat inzien, „imo ut gustent donum coeleste." Maccovius wijst de onhoudbaarheid van dat standpunt aan, daar er bij hen die tegen den H. Geest gezondigd hebben, ook sprake is van een „smaken der hemelsche gave", zonder dat deze smaak ook maar iets te maken heeft met eene schikking ter wedergeboorte als voorbereidende genade. (p. 398*b*).

Het derde argument van Maccovius tegen Amesius' standpunt was dat in den onwedergeborene de zonde heerscht, en dat waar de zonde heerscht geene dispositie ter wedergeboorte is (pag. 398*b*). Amesius voert hier tegen aan dat de zonde weliswaar in den mensch heerscht, maar toch altoos onderworpen blijft aan het bestel Gods, en nooit verhindert dat er toch nog eene „dispositio materialis" overblijft. (Thesis XV) Maccovius erkent volmondig dat de zonde plaats grijpt onder het voorzienig Bestel Gods, maar dit neemt nooit het feit weg dat de zonde, zonde is en blijft. Voorts maakt Amesius zich schuldig aan contradictie door bij de dispositio te spreken van een „inbinding" der zonde, terwijl hij begint te spreken van een *heerschen* der zonde. Eindelijk sluit een tegenwerking der zonde, het daarblijven der zonde niet uit. (p. 398*b*)

Ten 2°. betoogt Amesius dat zooals het rijk der genade de „dispositiones ad peccatum" niet uitsluit, zoo ook het rijk der zonde de „dispositiones materiales ad gratiam regenerationis" niet uitsluit. Dit komt overeen met het reeds besprokene bij Thesis XIV, vandaar dat Maccovius ook hier herhaalt: „male instituitur ratio," want de wedergeboorte is hier slechts ten deele, en daarom blijft de zonde; maar de onwedergeborene is *geheel* vleeschelijk, hoe kan er dan sprake zijn van een dispositie ter wedergeboorte. Matth. 7:16 weerspreekt dat ten eenenmale (pag. 399*a*). Daarenboven is de clausule van Amesius „regnum gratiae non semper

excludit omnes dispositiones ad peccatum apostasiae" hoogst gevaarlijk voor de leer van de volharding der heiligen.

Het vierde argument dat Maccovius aanvoert, is dat de onherborene dood is in de zonde en misdaden. Wanneer we nu denken aan het axioma „privatio totalis tollit una cum habitu etiam omnes potentias" dan volgt de conclusie van zelf. (p. 399*a*.)

Amesius acht dit argument van geenerlei waarde ten opzichte der „dispositio materialis." Het lichaam van Adam toch had reeds van te voren eene dispositie tot het ontvangen der ziel, en ook de beenderen waarvan in Ezech. 37 sprake is, hadden dispositie om later het leven te ontvangen. Evenzoo nu is er in sommige menschen, al zijn zij dood in de zonden en misdaden, eene dispositie tot het later ontvangen van de kiem des levens. (Thes. XVI.)

Tegen dit redebeleid van Amesius komt Maccovius met een scholastiek betoog op. Bij het lichaam van Adam en bij de beenderen in Ezechiël is er sprake van eene *potentia oboedientialis* of *subiectiva*. Hieronder heeft men te verstaan de meerdere of mindere gemakkelijkheid van het materiaal ter bewerking. Deze potentia subiectiva echter geldt voor den mensch maar niet voor God. Gold nu deze potentia obedientalis van den mensch ten opzichte der wedergeboorte dan zou de mensch medewerker zijner wedergeboorte zijn, edoch God is absolute Werker der wedergeboorte en de mensch volkomen passief. (p. 399*b*) [1]).

Het vijfde argument van Maccovius is, dat er op het

---

[1]) „Potentia, quae erat in corpore Adamo formato, et in ossibus apud Ezechielem, erat potentia obedientialis (ut in Scholis dicitur) sive subiectiva. At talis potentia, artifici quidem, respectu eorum, quae sub artem eius cadunt, maiorem facilitatem vel difficultatem adfert: v. g. Maior dispositio est subiectiva in ligno, ut ex illo fiat statua, quam in lapide: hinc etiam facilius statuarius ex ligno fabricat statuam, quam ex lapide: at ratione Dei, nullam facilitatem vel difficultatem adfert eiusmodi potentia, ratione earum rerum, quae sub solius Dei potentiam cadunt. Nam Deo, utpote potentiae infinitae, aeque facile est ex nihilo aliquid facere, ac ex re aliqua: cui bono ergo hae dispositiones? certe ut ostendatur, vel hominem talem facilius posse a se regenerari, vel a Deo. Si prius, ergo homo erit causa suae regenerationis. Si posterius, ergo Deo erit unum quid facilius, quam alterum. At quomodo hoc cum omnipotentia eius consistere poterit?'

standpunt van Amesius een tusschenstaat wordt aangenomen, terwijl toch het alternatief niet anders zijn mag dan: wedergeboren òf niet wedergeboren. (p. 399*b*). Amesius beweert hiertegenover dat de dispositio den staat eens menschen niet verandert. Het lichaam van Adam, en de beenderen in Ezechiël, gepraedisponeerd om een ziel te ontvangen, deden niet een tusschenstaat tusschen leven en dood geboren worden. (Thes. XVII). Voor het antwoord hierop verwijzen we naar de polemiek van Maccovius' 4e argument en Amesius XVIe Thesis. Ook wijst Amesius er op dat de „dispositiones ad malum" in den wedergeborene diens staat ook niet veranderen. Ook hier heeft Maccovius reeds meer dan eens het onhoudbare dier vergelijking aangetoond. Als Amesius echter zegt dat de staat zoo van wedergeborenen als van niet wedergeborenen wel zeer veel variaties omvat, maar dan ook vraagt of elke verlichting en elk deel hebben aan een geestelijke gave den mensch plaatst in den staat der wedergeborenen [1]) dan antwoordt Maccovius 1°. dat de gratia reprimens, coërcens, wel moet onderscheiden worden van de gratia renovans, en dat hierin het criterium voor den staat ligt. 2°. dat het feit dat diegenen die tegen den H. Geest gezondigd hebben toch verlicht zijn geweest en hemelsche krachten gesmaakt hebben, genoegzaam uitwijst dat zulke gaven den mensch niet stellen in den staat der wedergeboorte. (p. 400).

Het zesde argument van Maccovius is dat als er in den onwedergeborene schikkingen zijn, deze alsdan in de wedergeboorte niet volkomen passief is, en dit gaat rechtstreeks in tegen wat Ezech. 36 : 26 ons leert. (p. 401). Amesius denkt Maccovius met een argumentum ad hominem te treffen door te zeggen dat het hem niet vreemd schijnen mag te hooren dat de mensch in de wedergeboorte niet volkomen lijdelijk is, die staande houdt dat de begeerte naar heil etc., reeds in

---

[1]) „Status irregenitus, sicut et regenitus, magnam habet latitudinem, in qua locum habent varii generis dispositiones. Nisi hoc esset, quomodo negari possit, illos omnes qui sunt illuminati, participes facti variorum donorum Spiritus et aliquo modo purgati, ac liberati a peccato, in regenitorum statu collocandos esse?" (Thes. XVII.)

de wedergeboorte begrepen zijn, want dat daarin de mensch toch niet absoluut lijdelijk is. (Thesis XVIII).

Het antwoord ligt voor de hand. Wat een onderdeel der wedergeboorte zelve is, kan nooit een voorbereiding tot de wedergeboorte zijn. „Si ista sunt partes regenerationis, quomodo dici possunt dispositiones ad regenerationem?" Ten 2°. wijst Amesius op een citaat van Perkins: „in ipso primo momento conversionis, voluntatis operationem aliquam esse quamvis ordine naturae, posteriorem operatione gratiae." Doch Maccovius kan gerust zeggen: „Perkinsus nobis non obest," want ten eerste sprak Amesius van „dispositiones materiales *tantum*" en Perkins spreekt van „dispositiones *et efficientes*" en dan spreekt Perkins juist over wilsuitingen *na voorafgegane wederbaring*. „Quia Perkinsus statuit operationem voluntatis posteriorem operatione gratiae, hoc est, operari etiam voluntatem, postquam regenita est." (p. 401).

Maccovius zet alsdan uiteen dat de inplanting van het nieuwe leven, en het leven zelf niet gescheiden mogen worden, evenmin als zulks in het natuurlijke leven mogelijk is. „Aut dum in generatione hominis anima introducitur in materiam, quis non videt eodem momento incipere vivere hoc, quod ex coniunctione animae et corporis constitutum est, quo anima introducta est? et tamen, quanquam anima, quae simul ac introducta est, vitam largitur animali, materia ad ipsam recipiendam mere se passive habuit, ita certe se res habet in nostri regeneratione, postquam regeniti sumus, eodem momento vivere incipimus vita spirituali." (p. 401).

En eindelijk betoogt Amesius, dat bijaldien die dispositiones praeviae al eenige verdienste hebben mogen, ze toch nooit het feit wegnemen dat de mensch in de wedergeboorte volkomen lijdelijk is." [1])

---

[1]) De 4e alinea van Thesis XVIII luidt: „Adeo derelicta est ab omni ratione illa consequentia, (a dispositione qualicunque, ad comparationem in actu regenerationis) ut si tales dispositiones praeviae darentur, quae regenerationem per modum causae meritoriae, impetrarent, ne inde quidem sequeretur, hominem irregenitum, in ipso reali actu regenerationis, non habere se mere passive, sed active. Meritum enim non infert concursum realiter efficientem."

Maccovius toont ten 1°. aan dat als die dispositiones verdienstelijk zijn — zij dan ook noodwendig goede werken zijn. Maar hier hokt de redeneering, want de goede werken vloeien uit de goede dispositie voort. „At si meritoriae sunt, ergo oportet ut sint opera bona. Nam quid potest esse meritorium, nisi quod bonum sit opus ex mente Adversariorum? At bonae dispositiones non sunt opera bona: ex illis enim bona opera promanant," (p. 401) en vraagt ten 2°. of, als de onwedergeborene, een materieel goed werk doen kan, hetwelk hem praepareert voor eene „dispositio materialis ad regenerationem" of dan niet volgen moet dat de aldus toebereidde een nog volmaakter werk doen kan, dat hem des te meer voor de wedergeboorte praepareert. „Si homo irregenitus (ut ante obiiciebatur) potest facere aliquid materialiter bonum in genere boni honesti, et illud materiale relinquere materialem dispositionem ad regenerationem, annon porro ita dispositus hic homo, poterit opus edere magis perfectum, quod adhuc maiorem dispositionem ponit in homine irregenito ad regenerationem, quam illud aliud?" (p. 401, 402).

Het zevende en laatste argument van Maccovius tegen het standpunt van Amesius is dat, had Amesius gelijk, de wedergeboorte zich alleen zou uitstrekken over de beteren, terwijl de slechteren er van zouden buitengesloten zijn. „Quod si ita res haberet, quod essent dispositiones aliquae ad regenerationem, sequeretur eos, qui sunt meliores reliquis,. regenerari: deteriores autem non regenerari." (p. 402). Amesius ziet de noodzakelijkheid dezer consequentie volstrekt niet in, want wie zal zeggen dat zij die beter *schijnen*, inderdaad meer toebereid *zijn* ter wedergeboorte? Er zijn toch zoo veel hypokrieten. De Pharizeeër en de tollenaar bedriegen door uiterlijken schijn. (Thes. XIX).

Doch ook hier is het voor Maccovius niet moeilijk de fout der redeneering aan te wijzen. Hij heeft niet van *schijn* gesproken, hij heeft niet gezegd dat zij beter ter regeneratio geschikt zijn (altoos als consequentie van Amesius' standpunt) die beter *schijnen* in der menschen oog, maar die

inderdaad beter *zijn.* „Per meliores ergo intelligimus, non qui videntur esse dispositi, sed qui sunt." (p. 402). Ten 2°. vraagt Amesius in zijn XIXde Thesis: „Quis dabit, dispositiones istas materales certam connexionem habere cum regeneratione?" Maar Maccovius voert hem tegen waarom ze dan gesteld worden, wien ze dan ten goede zijn, en waartoe ze strekken? Alsook vraagt Maccovius of misschien de bedoeling van Amesius is dat niet de dispositie connexie met de regeneratie heeft, maar wel de regeneratie met de dispositie? — (d. w. z. dat allen die wedergeboren worden noodwendig eene praedispositie hebben moeten, niet omgekeerd, dat allen die eene dispositie hebben, ook werkelijk worden wedergeboren.) (p. 402).

Ten slotte vindt Amesius het een ontzettende gedachte dat de slechten niet òf langzamerhand òf zelfs ook door ééne prediking eenigszins ter regeneratie kennen gedisponeerd worden [1]).

Maar zeer schoon en glashelder is het antwoord van Maccovius dat de prediking des Woords niets vermag zonder bijkomende werking des H. Geestes. Jesaia 53 : 1 toont dat zeer duidelijk aan. „At ostendimus iam, ubi Deus non dat oculos ad videndum, aures ad audiendum, mentem ad intelligendum, frustra talibus praedicari verbum Dei, et tam ab ipsis non posse intelligi hoc salutariter, quam ea, quae sana sunt ab iis, qui omni mente et iudicio destituti sunt, et propterea etiam Esaias ista cap. 53. coniungit fidem, quae habetur verbo Dei, nisi ubi se brachium eius exeruerit."

---

§ 4. Of Gods Woord vóór de wedergeboorte ter zaligheid gehoord wordt?

De Polemiek tusschen Amesius en Maccovius over de voorbereidende genade gaf als van zelf aanleiding tot een

---

[1]) Het slot van Thesis XIX luidt: „Quam denique immane postulatum est, deteriores non posse vel paulatim, vel etiam (ut nonnunquam usu venit) una concione, aliquatenus disponi ad regenerationem."

nieuwe polemiek over twee andere punten, die door beiden behandeld werden onder den titel „Quaestiones duae affines." De eerste quaestie was deze: „Utrumne Verbum Dei, ante regenerationem, salutariter audiatur?" welke polemiek ik in deze § wensch te behandelen.

Amesius [1]) beantwoordt deze vraag bevestigend, wanneer daaronder verstaan wordt dat het iets toebrengt tot de zaligheid die echter eerst later verkregen wordt, maar ontkennend wanneer de staat der zaligheid verondersteld wordt, en in zekere connexie er mee verbonden is [2]).

Maccovius [3]) beantwoordt deze vraag beslist ontkennend, en verwerpt deze distinctie van Amesius. De H. Schrift leert toch dat het Evangelie voor een iegelijk die niet is wedergeboren een dwaasheid en ergernis is. 1 Cor. 1:23; 2:8, 9. En wat Amesius voor zijn gevoelen aanvoert [4]), acht Maccovius van geen waarde, want het gehoor des Woords vooronderstelt de wedergeboorte, vooronderstelt de geschiktheid des harten. Act. 16 : 14. „Probatio nihili est; nam auditus ille verbi, qui producit fidem, praesupponit regenerationem, praesupponit enim dispositiones, vide Act. 16. v. 14. Ex illo enim auditu, qui vocatur attentio, fides secuta, non ex auditu, qui praecessit attentionem: nam auditus iste, si solus fuisset, non magis censitura fuisset Lydia, quam alii, qui tum una cum ipsa Paulum audiverunt." (p. 406).

Hierop geeft Amesius voor zijn gevoelen drie voorbeelden aan. 1°. Timotheus, die reeds als knaap kennis der

---

[1]) Amesius behandelt deze „quaestio affinis" in zijne „Disp. Theol. de Praeparatione Peccatoris ad Convessionem." (p. 32, 33).

[2]) Salutariter aliquid dicitur fieri, 1. Quando actio ipsa statum salutis praesupponit, et formali ordine, certaque connexione, saluti adhaeret. Heb. 6 . 9. ἐχόμενα σωτηρίας. 2. Quando illud quod fit, aliquid confert ad salutem postea communicandam. Posteriore sensu (non priore) affirmative respondemus.

[3]) Maccovius behandelt deze „quaestio affinis" Coll. Theol. (ed. 1641) (p. 406—408),

[4]) Bij de bespreking van Act. 16 : 14 zegt Amesius: „tria haec coniunguntur: *audivit. Dominus adaperuit cor, attendebat.* Quis potest negare illum auditum, qui apertione cordis perficiebatur fuisse salutarem, quamvis ordine praecesserit, fidei fuit effectum auditus, in genere morali. Causa autem effecti formaliter salutaris, non potest non esse causaliter salutaris." (p. 33).

H. Schrift had (2 Tim. 3 : 15), waarvan Amesius constateert: „Cognitio illa sacrarum litterarum quam Timotheus habuit adhuc puer, 2 Tim. 3, *fuit ipsi postea salutaris.*" (p. 32. Ik cursiveer). Maccovius constateert hiertegenover dat Amesius, zonder nader bewijs, uitgaat van de vooronderstelling dat Timotheus, als kind, niet wedergeboren was, en vraagt dan: „At quomodo potest probari, imo qua ratione statui? cum non leve argumentum adduci possit ex eadem Epistola, c. i. v. in partem contrariam." (p. 406).

2°. eene Confessie van Augustinus dat God door allerlei wegen zijn bekeering van dag tot dag met heilzame smarten bewerkstelligd had [1]). Maar Maccovius vraagt weer: Was Augustinus toen niet wedergeboren? Hij zegt dat Augustinus erkent verkregen te hebben, waar David nog om bad, Ps. 6 : 3, 4, en voegt daaraan toe „qui certe tum non fuit irregenitus." (p. 407).

3°. een andere Confessie van Augustinus: „Ego insaniebam *salubriter* et moriebar vitaliter." En nu concludeert Amesius, de prediking die het geloof bewerkt is heilzaam. Maar het geloof gaat aan de wedergeboorte vooraf. Dus: het gehoor dat aan de wedergeboorte voorafgaat is heilzaam [2]). Wat nu het citaat van Augustinus aangaat zegt Maccovius dat dit een paar duistere woorden van Augustinus zijn, en „obscura enim ut non facile intelliguntur, ita intellectum minime cogere possunt in assensum sui", en 2°. dat de autoriteit van Augustinus, bij aldien de H. Schrift het tegenovergestelde leert, volstrekt geen waarde heeft.

Wat echter de laatste conclusie van Amesius aanbelangt, merkt Maccovius op dat bij de Thesis: het geloof is uit het gehoor, alles daar op aan komt, van wat geloof er gehandeld wordt, van het hebbelijk of van het dadelijk geloof.

---

[1]) Augustinus in Confess. lib. 7. cap. 8 enarrans misericordiam Dei qua dignatus est ipsum necdum fidelem ad convessionem praeparare: inter alia se confitetur, aciem conturbatam et contenebratam mentis suae, acri collyrio *salubrium* dolorum, de die in diem fuisse sanatam. (p. 32).

[2]) „De illo autem auditu verbi, qui proxime antecedit conversionem, sic apparet: Auditus ille verbi qui producit fidem est salutaris. Sed auditus ille est ante regenerationem. Ergo aliquis auditus qui est ante regenerationem est salutaris." (p. 32).

Indien nu over het hebbelijk geloof de rede is dan, zoo zegt Maccovius, zullen zij leeren: „regenerationem nostri non habitibus infusis constare, sed acquisitis". Maar de vraag kan dan niet achter blijven: hoe dit te rijmen met Ezech. 36 : 16, 17 en Deut. 29 : 2, 3?

Indien daarentegen het dadelijk geloof in het debat is, bij den tekst: „het geloof is uit het gehoor," dan rijst de vraag: gaat dit aan de wedergeboorte vooraf? Het credere praesupponeert toch een habitus, een *kunnen* gelooven?

Zeer zeker, in Rom. 10 : 17 wordt over het dadelijk geloof gehandeld. Maar God geeft *eerst* oogen om te zien, en verstand om te begrijpen. Dat is de *fides habitualis*. Dan komt God met de prediking van Zijn Woord en richt er alzoo dat oog en dat verstand op, dat Gods Woord als zoodanig erkend en aanvaard wordt. Daarom wordt dat Woord geloofd, als ook de beloften die in Christus worden aangeboden en goddelijk zijn. En omdat men in Gods Woord ziet dat die beloften aan de geloovigen gedaan zijn, aanvaardt men, als zijnde volgens het kenmerk der H. Schrift zelf een geloovige, die beloften. Dat is de *fides actualis*. Maar aan dat dadelijk geloof gaat vooraf het ontvangen van geopende oogen en een nieuw hart. Maar dat is juist de wedergeboorte. [1])

De voorstelling van Amesius, die hier bestreden wordt, is, dat al is het resultaat van het gehoor niet formaliter der regeneratie, dit het echter toch wel zijn kan „per modum praeparationis." [2])

---

[1]) Op pag. 407 zegt Maccovius: „Sed explicandum nobis paucis hoc fuerit, quomodo fides actualis ex verbo Dei oriatur. Dat ergo primo Deus oculos ad videndum, et mentem ad intelligendum, quae fides habitualis est: post proponit verbum suum, in quod cum oculi isti et mens convertantur, vident hoc verbum Dei esse verbum Dei ex certis quibusdam notis, quae verbo isti insunt. Credunt ergo, ut omnia, quae in isto verbo proponuntur, esse certissima, verissima, divina: ita et promissiones, quae in Christo proponuntur, divinas esse: et quia promissiones istas factas esse fidelibus agnoscunt, simulque ex collatione eorum, quae in se sentiunt cum descriptione fidei, quae traditur in verbo Dei, vident se esse ex numero fidelium, idcirco has tanquam ad se pertinentes amplectuntur. Hoc pacto fides actualis oritur ex verbo Dei, ita ut praesupponat oculos ad videndum et mentem ad intelligendum, quae regeneratio ipsa est."

[2]) „Nam auditus ille verbi qui non est formaliter salutaris ante fidem, potest per modum praeparationis efficienter salutaris esse ante fidem, quatenus parit fidem, cum qua salutariter miscetur." (p. 88).

En eindelijk zegt Amesius dat dit de eerste vrucht is van het gehoorde woord, om de aarde goed te maken, en alzoo in de goede aarde blijvende, vruchten van goede werken te doen uitspruiten. [1])

Maar Maccovius wijst op Ezech. 36 : 26, waar *éérst* staat: „Ik zal het steenen hart uit uw vleesch wegnemen, en zal u een vleeschen hart geven. En Ik zal mijnen Geest geven in het binnenste van u" (dat is dus het werk der wedergeboorte) en dan *daarna:* „Ik zal maken, dat gij in mijne inzettingen zult wandelen."

Maccovius wijst er voorts op dat velen zich ook beroepen op 1 Petr. 1 : 23, voor hun meening als zou de wedergeboorte door het hooren van Gods Woord bewerkstelligd worden, en dus Gods Woord, nog voor de wedergeboorte, ter zaligheid gehoord kunnen worden. Maar het afdoend antwoord geeft hij er onmiddellijk bij: de wedergeboorte is evenals de schepping een daad van God alleen. „Regeneratio nostri tam est opus Dei, quam creatio nostri: Hinc etiam eadem potentia utrumque fieri asserit Scriptura. 2 Cor. 4 vers 6." (p. 408).

Hier wordt wel tegen aangevoerd: „maar er staat toch door het levende en eeuwig blijvende Woord van God," doch dat verandert de zaak niet, want, wat God uitwendig door het Woord beveelt, doet Hij toch zelf. „Nam iubet Deus externe per verbum; et quod iubet, ipse facit." In Ezech. 18 : 31 beveelt God dat de mensch zich een nieuw hart en een nieuwen geest maken moet, en in Ezech. 36 : 26 openbaart God dat Hij het zelf in de uitverkorenen doen zal. En voorts is het juist de H. Schrift die ons openbaart dat wij wedergeboren *zijn*. „Nam usitatum est in Scriptura, ut tum dicatur aliquid fieri, cum manifestatur." (p. 408).

---

[1]) **„Primus fructus verbi auditi est, suo modo, facere terram bonam, ut sic manens in terra bona operum bonorum fructus possit proferre." (p. 38).**

§ 5. Over het primaat van het Intellect in de Wedergeboorte.

De tweede „quaestio affinis", tusschen Amesius en Maccovius in geding, was deze: „An illi qui docent, voluntatem necessario sequi iudicium intellectus, ad declinandam illam absurditatem, quae inde sequi videtur (dona igitur infusa non esse necessaria voluntati) recte dicunt, dona infundi in voluntatem, beneficio mentis illustratae, tanquam medii cuiusdam interventu?" [1]) Maccovius had dit beweerd, en Amesius aarzelde niet er van te zeggen: „Hoc admodum inscite dictum esse patet," en wel op deze gronden:

1°. omdat het verstand niet dan moraliter op den wil werkt, en dus niet iets reëels mededeelen kan. [2])

Maccovius vangt hier Amesius met zijn eigen stelling. Amesius toch leerde het geloof door de prediking des Woords, nog voor de wedergeboorte. De moreele prediking is dus z. i. oorzaak van de reëele wedergeboorte. Ten aanzien echter van Maccovius' standpunt, bestaat het wezen der wedergeboorte in de *hebbelijkheid* des geloofs, en kan de moreele prediking niet de reëele wedergeboorte veroorzaken. „Reponi hic possit illis, quod in proxima quaestione statuebant, auditum verbi ante regenerationem esse causam fidei: erit ergo regenerationis causa. At regeneratio nostri consistit in habitibus infusis, ut supr. ostensum est: nam esse eas qualitates reales, nemo sanus negaverit, quomodo ergo auditus verbi cum moraliter agit et obiective, potest esse medium proximum alicuius qualitatis realis communicandae?" (p. 409.)

Het is, zoo zegt Maccovius, juist fout van Amesius te redeneeren dat de prediking des Woords wederbaart. Het Woord kan nooit den mensch bewegen iets te doen of te laten, tenzij dat Woord eerst begrepen worde, edoch, dat

---

[1]) Amesius behandelt deze quaestie in zijn „Disp. Theol. de Praeparatione Peccatoris ad Conversionem" p. 33, 34, en Maccovius in zijn Coll. Theol. (ed. 1641) p. 408—410.

[2]) Ex natura mentis, vel intellectus, qui nihil agit in voluntatem, nisi moraliter aut obiective: cuius generis actus non potest esse proximum medium alicuius qualitatis realis communicandae." (p. 33.)

kan alleen bij den *reeds* wedergeborene plaats hebben. [1])
En verder betoogt Maccovius, dat al is er een primaat van het intellect, Amesius toch niet concludeeren mag dat de interventie van het intellect als het ware eene causa moralis is. Neen, de zaak staat zoo dat God *eerst* het intellect bewerkt en *dan* den wil. Het intellect is de *terminus a quo*, de wil is de *terminus ad quem* van de gaven der wedergeboorte. [2])

Het tweede argument van Amesius is dat de supernaturalia daarin van de acquisita onderscheiden zijn dat zij nooit door een actie onzertijds geproduceerd worden, en dies ook niet door ons intellect. [3])

Maccovius antwoordt ten 1°. dat dan ook het geloof geen „donum infusum" kan zijn, waarvan toch de „auditus verbi", aan de wedergeboorte voorafgaande, als causa proxima werd aangemerkt; en ten 2°. dat het zeer wel mogelijk is dat iets wat geschapen wordt, tegelijk (niet als oorzaak, maar als middel) iets anders in het aanzijn roept, b. v. de schepping der ziel doet tevens de vermogens der ziel het aanzijn erlangen. [4])

---

[1]) „Cum auditus verbi sit causa moralis, nec movere potest hominem ad hoc vel illud faciendum, nisi verbum hoc intelligatur. Unde iam consequitur: si verbum debet esse efficax in homine, hominem debere prius illud intelligere, atque adeo debere esse regenitum." (p. 409.)

[2]) „Observandum falsam hic praestrui hypothesin, ac si isti, qui docent *interventu intellectus dona infundi in voluntatem*, doceant hoc fieri interventu intellectus tanquam causae moralis. Certe non. Nam hoc saltem docent, *prius affici intellectum divinitus et post voluntatem*, imo ordinem istum esse inter haec, ut terminus à quo donorum istorum infusorum sit intellectus, terminus ad quem sit voluntas. Sed annon hoc convenienter Scripturae docetur? Nos credimus. Ita enim Spiritus S. hac de re Ezech. 36 : 27. (p. 409).

[3]) Ex natura donorum supernaturaliter infusorum, quorum haec est propria differentia, qua distinguuntur a donis acquisitis, quod non producantur actu aliquo nostro, atque adeo nec actu intellectus nostri. Idcirco enim dicuntur infusa, quia immediate a Deo increantur, ita ut non habeant medium proprie intercedens inter Deum, et subiectum suum. Contradictio igitur est in adiecto, *infunditur medii interventu*." (p. 33.

[4]) „Potest enim infundi aliquid, ut tamen per illud, sive mediante illo, aliud infundatur: non quidem mediante aliquo tanquam actu nostro, verum tanquam medio subiecto. Annon enim anima rationalis infunditur homini, sive (quod idem est) creatur in homine, et tamen mediante anima infunduntur etiam accidentia, nempe intelligendi, volendi vis, etc. quis tamen haec infundi negabit, quia mediante anima rationali tanquam medio subiecto infusa sunt?" (p. 409).

Het derde argument van Amesius is dat de eigenaardige gaven die den wil worden ingestort, met het intellect niets hebben te maken; b. v. de liefde, en dies kan deze gave niet in den wil worden aangebracht door tusschenkomst van het intellect [1]).

Maccovius antwoordt dat de intellectus practicus wel ter dege oorzaak der liefde is, volgens de axiomata: „quantum scimus, tantum diligimus" en „quantum quisque intelligit, tantum amat." (p. 409).

Het vierde en laatste argument van Amesius, (dat ik, als zijnde infra dignitatem, liever weg liet, echter volledigheidshalve niet weglaten mag), is, dat de supernaturalia dan wel veel meer hun plaats in de vingers dan in den wil moesten hebben, want dat de vingers meer dan de wil aan het intellect (des neen) onderworpen zijn [2]).

Maccovius verwaardigt zich nog op dit argument een antwoord te geven.

Alleen een *levend* lichaam gehoorzaamt den wil, doch het heeft dat leven niet aan den wil te danken. De wil gehoorzaamt aan den intellectus, als appetitus rationalis. Hieruit volgt dat, gelijk het lichaam wedergeboren wordt door bemiddeling van de anima rationalis, zoo ook de wil wedergeboren wordt, door bemiddeling van den intellectus practicus. „Quemadmodum corpus mediante anima rationali (neque enim in inanime regeneratio cadit) regeneratur; ita et voluntas mediante intellectu practico: ut enim hoc mediante, appetitus rationalis dicitur, ita etiam mediante hoc regeneratur." (p. 410).

En voorts is het niet zoo dwaas, als Amesius het vindt

---

[1]) „Ex comparatione donorum quae infunduntur in voluntatem, cum intellectus natura. Charitas enim (quae virtus est voluntatis) nullo modo est in intellectu, neque formaliter neque eminenter, ac proinde non potest beneficio intellectus in voluntatem proprie infundi." (p. 33).

[2]) „Quia si omnia ista concedantur, de posse; non magis tamen necessarium esset (ex hypothesi illa de necessaria subiectione voluntatis ad intellectum) ut dona supernaturalia in voluntatem quam in digitos infundantur: quia (hypothesi illa data) voluntas aeque necessario paret intellectui, ac digiti voluntati, et magis etiam; neque ulla maior virtus est infusiva donorum in intellectu, respectu voluntatis; quam in voluntate, respectu inferioris alicuius facultatis, ipsius imperio subiectae." (p. 33, 34).

dat de wil het dictamen van het intellect volgt. Eer zou het absurd zijn, wanneer het tegenovergestelde waar was; dan toch zou de wil òf iets doen wat hij niet wist, òf hij zou het kwade doen „sub ratione mali."

Hieraan voeg ik toe de Corollaria waarmede Amesius en Maccovius hunne disputen besluiten.

Corollarium van Amesius:

„Crude asserere (sine ulla distinctione aut limitatione) nullam aliam esse vel potentiam, vel dispositionem, in ullo homine irregenito, ad hoc ut fiat regenitus, quam est in lapide, hoc nihil aliud est, quam in lapides loqui."

Corollarium van Maccovius:

„Crude est et plane contradictorium asserere (sine ulla limitatione et distinctione) nullam esse aliam vel potentiam vel dispositionem in ullo homine irregenito ad hoc, ut fiat regenitus, quam est in lapide: et ratio est, quia lapis regigni non potest, nisi sit creatura rationalis: creatura autem rationalis et lapis esse, sine contradictione dici non potest. Utut enim in creatura est non repugnantia sive potentia subiectiva ad hoc, ut fiat altera creatura ratione Dei, at haec eadem potentia non est in creaturis ad hoc, ut una creatura participet proprietatem alterius, et non ipsam naturam. Nam hoc esset contradictionem implicare. At hoc non est crude asserere, ut lapis se habet ad carnem, sic irregenitus ad regenitum."

Na aldus historisch de polemiek tusschen Amesius en Maccovius over de „voorbereidende genade" zoo getrouw mogelijk te hebben weergegeven, kan ik thans niet anders doen dan constateeren het volkomen eens te zijn met Dr. Visscher, als deze schrijft: „Zoo ergens, dan verraadt Amesius zijn Engelschen oorsprong in de opvatting, die hij huldigt van de leer der wedergeboorte." [1]) Amesius toch heeft, zoo toont Dr. Visscher aan, deze voorstelling gemeen met Perkins, Richard Sibbes en John Owen. Ook de Engelsche afgevaardigden ter Dordtsche Synode hadden de zaak aldus bepleit [2]).

---

[1]) Dr. VISSCHER, *Guilielmus Amesius*, p. 125.
[2]) Dr. VISSCHER, l. c., p. 127.

Maar de meeste Gereformeerde Theologen zagen in al die schikkingen en werkingen geene voorbereiding tot, maar wel vruchten van de reeds aanwezige wedergeboorte. (p. 128). Dr. Visscher erkent dan ook dat het bezwaar van Maccovius tegen Amesius' voorstelling, dat er eigenlijk drie staten zijn, onherboren, tusschenstaat en herboren, verre van denkbeeldig is. (p. 129). Ja de lofredenaar van Amesius kan niet nalaten te zeggen, als hij dien tusschenstaat van Amesius teekent: „Wanneer wij dat hooren verzekeren, zouden we, op den klank afgaande, Amesius' puritanisme bijna betwijfelen. Toch is het verschil minder groot dan men oppervlakkig denken zou" [1]).

Maar toch, al behoeven we niet aan Amesius' puritanisme te twijfelen, desniettemin is het noodig de Engelsche voorstelling met klem te bestrijden, en ook in zake de wedergeboorte tot helderheid en klaarheid te komen.

Van „voorbereidende genade" heeft de Kerke Christi, die de zuivere Waarheid belijdt, nooit willen weten. Sinds Augustinus en de Scholastieken sprak men wel van gratia praeveniens of praecurrens en praeparans, operans en coöperans, maar die gratia praeveniens of praeparans, was dan toch al zelve *gratia.* De Kerk sprak wel van *gratia* praeveniens, maar nooit van iets *gratiam* praeparans.

Gratia praeveniens, praecurrens, o ze is er voorzeker. God begint niet op een willekeurig oogenblik Zich met een menschenkind te bemoeien. Hij is de *eeuwige* God. Hij heeft een *eeuwigen* Raad des Heils, een *eeuwig* Verbond der genade. Hij heeft de Zijnen lief gehad met een *eeuwige* liefde. Deze gratia praeveniens of praecurrens moet door elk geloovige met hand en tand verdedigd worden tegen de gedachte van het temporeel Deïsme der Methodisten [2]).

Er is echter ook gratia praeparans. Maar niet ter wedergeboorte, wel ter bekeering. Als de gratia praeparans werkt, dan is er reeds *gratia* werkende, dan is er dus reeds wedergeboorte aanwezig. Maar dan is het een *voorbereidende* ge-

---

[1]) Dr. VISSCHER, l. c., p. 130.
[2]) Dr. A. KUYPER, *Het Werk v. d. H. Geest*, II, p. 118.

nade die zich straks dan ook openbaart als *doorwerkende* en *voortwerkende* genade [1]).

De groote fout in het stuk der voorbereidende genade is deze, dat men de wedergeboorte ethisch en niet physisch beschouwt [2]). Maar de wedergeboorte is een physische, onmiddellijke daad Gods. Een scheppingswerk van God den Almachtige, Schepper des hemels en der aarde.

Amesius wijst wel op het beeld van droog hout, dat te beter kan worden aangestoken, en wil zoo ook spreken van een praepareeren van de ziel om des te beter de levensvonk der goddelijke genade te kunnen ontvangen, maar Maccovius toonde reeds het onhoudbare van dit beeld aan.

Prof. Kuyper deed het nog dezer dagen. „In nat hout kan ik metterdaad geen vonk inbrengen. Het *moet* vooraf gedroogd, zal het vuur vatten *kunnen*. En dit nu gaat niet door bij het genadewerk. *De gesteldheid onzer ziel doet er niets toe. Hoe die ook is,* God de Heere kan door Zijn almachtige genade er *altoos* de vonk inbrengen. En hoewel we de dispositiën allerminst doelloos en waardeloos keuren, zoo hebben ze toch die waarde, dat ze het vuurvatten *mogelijk* zouden maken, *nooit*." [3])

Maar er is wel *gratia praeveniens*, want de genade Gods is den mensch immer voor. Ze komt hem altoos voor. Er is ook *gratia praeparans*, niet *ad regenerationem*, maar wel *ad conversionem*. God heeft voor een iegelijk der Zijnen een eigen roeping, een eigen taak. In het Koninkrijk Gods is geen eenvormigheid. De *veelvuldige* wijsheid Gods openbaart zich in de *veelvormigheid* van de existentie Zijner kinderen. De gratia *praeparans* praepareert, bereidt voor voor de onderscheidene taak die een iegelijk Sioniet in het Koninkrijk Gods te vervullen heeft. [4])

In zijn jongste theologische studie over de „Gemeene Gratie" heeft Prof. Kuyper dit stuk der voorbereidende ge-

---

[1]) Dr. A. Kuyper, l. c., II, p. 120.
[2]) Dr. A. Kuyper, l. c., II, p. 122.
[3]) Dr. A. Kuyper, l. c., II. p. 123. (De cursiveering hier en daar is van mij).
[4]) Dr. A. Kuyper, l. c., II. p. 123, 124.

nade, nogmaals aan de orde gesteld. Hij wijst er dan op dat de term „voorbereidende genade" bij de Gereformeerden eene allesbehalve geliefde uitdrukking is, 1°. wijl de voorbereiding niet in de gemeene, maar in de particuliere gratie gezocht wordt; 2°. wijl ze als iets *algemeens* wordt geleerd, en ten 3°. wijl ze geacht wordt uit den mensch zelven op te komen. Zoo echter beschouwd is het natuurlijk Semi-Pelagianisme.

Het standpunt van Gods Woord, door Augustinus zoo glashelder uiteengezet, is dit, dat de menschelijke natuur *volkomen* is verdorven. Van eene dispositio praeveniens ad conversionem, kan, wat den mensch en zijn natuur betreft, geen de minste sprake zijn. Zelfs het verlangen naar heil in den mensch is nog geen geschiktheid in hem voor het zaad des levens. De mensch zoekt dat heil en dat geluk op geheel menschelijke wijze.

Maar toch, al wordt de term „gratia praeparans" door de Semi-Pelagiaansche Theologen misbruikt, zij moet in den goeden zin des woords behouden blijven. Gods Voorzienigheid is met de Zijnen doende van eeuwigheid af in Zijn Raad, van het uur der ontvangenis af in hun existentie. De Voorzienigheid Gods *voor* de wedergeboorte, en *in verband met* de wedergeboorte mag niet geloochend. Maar dit alles doet niets af aan het feit dat de wedergeboorte zelve een absolute, onmiddellijke daad Gods is. [1])

Gratia praeveniens is er altoos. Aan de bekeering toch gaat *altoos* iets vooraf, al ware het dan ook alleen maar de uitwendige roeping door de prediking des Woords. Maar aan de wedergeboorte zelve, die terdege zeer scherp van de bekeering te onderscheiden is, gaat geene gratia praeparans vooraf. Ten minste niet wat men gewoonlijk daarmede bedoelt. Gemeenlijk toch wordt die gratia praeparans duidelijk gemaakt door het beeld van eene gezonde moeder en eene handige vroedvrouw om alzoo de praeparatie van een goede geboorte te doen verstaan. En dit beeld wordt dan op de wedergeboorte, in het geestelijke overgebracht. Doch met

---

[1]) Heraut, 28 November 1897. N°. 1040.

deze explicatie wordt de term „gratia praeparans" door de Gereformeerde Theologie verworpen. Die gratia praeparans, waar men dan op wijst, is dan wel praeparans ad conversionem. In de bekeering en in de heiligmaking is er zoo groote verscheidenheid. Maar in de wedergeboorte zijn allen gelijk. Niet de een is meer ontvankelijk, en de ander minder ontvankelijk. Allen zijn gelijk in de schuld en solidair onder de verdoemenis. Er is in den mensch niets ontvankelijk voor de wedergeboorte. Alles werkt juist veeleer tegen.

En toch, de wedergeboorte is geen onafhankelijke scheppingsdaad. Er heeft immers geen nieuwe schepping, maar herschepping plaats. God is in Zijn wederbaren van den mensch, gebonden aan den mensch zooals Hij hem vindt. De wederbaring geschiedt aan een *reeds bestaand* persoon. Het verschil van aanleg en karakter blijft, zoo voor als na de wedergeboorte. „De wedergeboorte als *tweede* Goddelijke daad sluit zich aan aan de *eerste* Goddelijke daad in de geboorte." [1])

En hier juist treedt de gratia praeparans op om door providentieele leiding een iegelijk alzoo op te voeden en groot te brengen, dat hij straks in en na de bekeering zoodanig zal zijn dat hij de voor hem bepaalde plaats bezetten, de hem aangewezen taak vervullen kan. Gratia praeparans *ad conversionem*, *a.* in de particuliere genade, door de prediking van Wet en Evangelie, vergezeld met de innerlijke roeping; *b.* in de gemeene gratie, door herkomst en geboorte in genadeverbond. [2])

Die herkomst maakt òf de bekeering zooveel moeilijker, zoo die is uit een goddeloos geslacht, òf zooveel gemakkelijker, zoo die is uit een godvruchtig geslacht. En zoo mogen de opvoeding in, en de omgeving van een vroom geslacht, zeer zeker als gratia praeparans ad conversionem beschouwd worden. [3])

En nu zijn er wel tal van genadeweldaden die aan nog niet wedergeborenen ten deel vallen, edoch, deze zijn nooit prae-

---

[1]) Heraut, 5 December, 1897. N°. 1041.
[2]) Heraut, 12 December, 1897. N°. 1042.
[3]) Heraut, 2 Januari, 1898. N°. 1045.

parantes ad regenerationem, maar alleen ad conversionem. [1])

En insgelijks Dr. Bavinck. Ook hij waarschuwt tegen het gebruiken van den term „gratia praeparans" in Remonstrantschen zin. Hij wijst op het feit dat sommige Gereformeerde Theologen juist om het dubbelzinnige van dien term liever van „actus antecedanei" dan van „actus praeparatorii" spraken. Maar toch, zoo zegt hij, *in goeden zin* kan er wel van gratia praeparans gesproken worden. Voornamelijk tegenover het Methodisme dat aan het natuurlijke leven alle waardij ontzegt. Edoch op den voorgrond moet staan dat het geestelijk leven, dat in de wedergeboorte wordt ingeplant, in wezen verschillend is van het natuurlijk en zedelijk leven, dat er aan voorafgaat [2]).

Onder voorbereidende genade mag daarom nooit verstaan worden dat het ter kerk gaan, het hooren van Gods Woord, de erkenning van zonde, het verlangen naar verlossing „volgens een meritum de congruo" de genade der wedergeboorte verdienen of ook zich voor haar ontvankelijk en vatbaar maken kan.

Maar wel moet onder de gratia praeparans verstaan worden dat God als de Almachtige God door Zijn voorzienig bestel het leven Zijner kinderen leidt „ook vóór en tot de ure van hunne wedergeboorte toe." [3]) Het is juist de groote fout van Piëtisme en Methodisme die providentieele leidingen Gods met de voorwerpen Zijner eeuwige liefde te miskennen, en het is daaraan te danken dat het geen oog heeft voor de rijke en vrije genade Gods die schittert in de veelvormigheid van de onderdanen Zijns Rijks [4]).

En zoo kan dan het einde van deze § niet anders zijn dan dat ook hier weer moet erkend worden dat Amesius in deze Polemiek afweek van de zuivere Gereformeerde beschouwing, en dat Maccovius deze beleed en verdedigde.

---

[1]) **Heraut, 16 Januari, 1898. N°. 1047.**

[2]) **Dr. H. Bavinck, *Geref. Dogmatiek*, III, p. 498.**

[3]) **Dr. H. Bavinck, l. c., III, p. 494.**

[4]) **Dr. H. Bavinck, l. c., III, p. 495. Men zie de literatuur die Dr. Bavinck over deze quaestie opgeeft. (p. 495).**

§ 6. Of Christus als Middelaar mag worden aangebeden?

In de Medulla van Amesius, lezen we Lib. I, Cap. III, 8: „Christus qua redemptor est fidei obiectum mediatum, sed non ultimum." [1]) En als consequentie van dit standpunt leerde hij dan ook dat Christus als Middelaar moest worden aangebeden. Maccovius, voor die consequentie terugdeinzende, erkent Christus wel als obiectum fidei *propter quod*, maar niet *in quod* [2]) wij te gelooven hebben. Maccovius deze quaestie besprekende, weerlegt verschillende obiecties die tegen zijn gevoelen zijn ingebracht. De 1° is reeds genoemd. De 2° obiectie is deze, dat wanneer Christus niet als Middelaar mag worden aangebeden, dan ook ons argument tegen de Roomschen vervalt, dat de heiligen niet mogen worden aangeroepen, *omdat* zij geen middelaar zijn. Doch Maccovius antwoordt: wij hebben Christus niet aan te roepen *quatenus* hij Middelaar, maar *quia* hij Middelaar is.

De 3° obiectie is deze dat, bijaldien Christus als Rechter mocht worden aangebeden, hij dan ook als Middelaar te aanbidden was. Doch ook hier handhaaft Maccovius zijn beginsel dat Christus *alleen* als waarachtig God is te aanbidden — niet als Iudex, ook niet als Mediator; wel *quia* iudicabit, niet *quatenus* iudicabit, want quia ziet niet op de *ratio formalis*, maar op de *causa impulsiva*. Maar er staat dan toch dat voor Christus alle knie zich buigen zal? Maccovius toont aan dat we bij Christus te onderscheiden hebben, tusschen de *potestas absoluta* en de *potestas concessa*. En nu, als Middelaar heeft Christus de potestas concessa, niet de potestas absoluta. Maar om even diezelfde reden, komt Hem wel een cultus toe, edoch niet die van de eerste, maar die van de tweede tafel.

De 4° obiectie die Maccovius beantwoordt is deze, dat de Thesis: „Christus qua Mediator non est adorandus," eene „propositio scandalosa" is, „nam quid aedificationis aut consolationis ex hac?" Doch Maccovius handhaaft het

---

[1]) Medulla, p. 6.
[2]) Theol. Polem., p. 119.

wetenschappelijk beginsel dat het der Wetenschap om de waarheid te doen is.

De 5° obiectie waar Maccovius op ingaat is de navolgende gedachtenontwikkeling: „Quia quatenus Deus est mediator. Ergo quatenus mediator est adorandus." Hierop antwoordt hij, dat het partikel *quatenus* òf op de ratio formalis òf op het subiect ziet. Hier in dit geval geldt het laatste. Nu wordt wel tegengeworpen dat gelijk de Creator *quatenus* Creator is te aanbidden, en zoo ook de Mediator *quatenus* Mediator — „par enim utriusque ratio." Doch Maccovius aanvaardt deze tegenwerping niet. Ook aan den Creator brengen we onze adoratio niet „sub formali quâ creator, sed qua Deus." En nu betoogt Maccovius dat wij wel aan den Middelaar Christus onzen cultus religiosus hebben te brengen maar: „non sub hoc formali qua mediator."

De 6° obiectie eindelijk die Maccovius bespreekt is deze, dat Christus toch onze Intercessor is, en als zoodanig wij hem toch hebben aan te roepen, en te aanbidden. Doch hier luidt weer het antwoord: Fatemur enim nos Christum intercessorem adorare, sed non qua intercessorem, sed qua verum ac aeternum Deum." [1])

Tot goed verstand van Maccovius' standpunt in dezen, slaan wij even zijne Dist. Theol. op, en zien na wat hij daar zegt in Cap. XI, 4 „Aliud est obiectum *adorationis*, aliud *considerationis* in adoratione", welke distinctie hij aldus uitwerkt, dat God alleen het *obiectum formale* van onzen cultus mag zijn, maar dat het Middelaarswerk van Christus het *obiectum considerationis* in onzen cultus is: „hoc est, Deum quidem adorari et invocari a nobis, sed causam meritoriam istius, cur adoramus eum, aut adorare possimus, esse penes Christum mediatorem, et humanam naturam." [2])

Eveneens hebben wij ook inzage te nemen van zijne Theologia Quaestionum. In Cap. XXVII wordt breedvoerig aangetoond dat de twee naturen van Christus wel ter dege moeten onderscheiden worden. Daarop volgt dan de vraag: Met

---

[1]) Theol. Polem., p. 119—121.
[2]) Dist. Theol., p. 88. cf. p. 42.

welke culte is de menschelijke natuur van Christus te eeren? en het antwoord luidt: met den cultus *civilis* [1]).

Dit antwoord komt dus overeen met wat we in zijne Theol. Polemica lazen, n. l. met den cultus van de tweede tafel.

Hiertegenover nu verdedigde Amesius de Thesis: „Christus Mediator adorandus est, etiam quatenus est Christus Mediator." [2]) Hij laat zich over de bedoeling van het „Christus Mediator" niet onverklaard, want in Thesis II heet het: „Per *Christum Mediatorem*, intelligimus Deum in carne manifestatum et salutem nostram procurantem." En ook zegt hij wat hij onder adoratie verstaat, want Thesis III luidt: „*Adorationem* uno et eodem sensu accipimus cum cultu religioso."

Ook over de beteekenis van het woord *quatenus* verklaart Amesius zich nader. Thesis IV poneert toch dienaangaande:

„Particula *quatenus*, ut etiam *qua*, *ut*, *in quantum*, *secundum quod*, si poneretur, nihil amplius potest in ista propositione notare, quam Christum mediatorem esse determinatum obiectum adorationis; aut etiam iustam aliquam rationem adorationis in ipsa mediatione Christi reperiri. Nos utrumque sensum suscipimus defendendum."

Hiertegenover wordt in Thesis IV het standpunt van den Adversarius zeer juist geteekend: „Sunt qui satisfecisse se honori Mediatoris autumant, si dicant, filium Dei, *qui est Mediator, sed non qua est Mediator esse adorandum*." En hier wordt reeds een aanval op die Thesis van Maccovius gedaan als Amesius onmiddellijk daarop volgen laat: „Sed sic dicendo, nihilo plus tribuunt Mediatori, quam ille tribuit peccatori,

---

[1]) Theol. Quaest., p. 63. Hier wordt echter onmiddellijk bijgevoegd: „Sed qui infinitis fere modis superior est omnium hominum cultu."

In de volgende vraag: Waarin die cultus bestaat? wordt geantwoord: „In aestimatione naturae eius et donorum, quae in ipso sunt, itemque effectis, quae ab illo profecta, tum in celebratione Dei, qui hunc nobis procuravit, in quo reconciliamur, 2 Cor. 8. 4."

[2]) Thesis I van de „Assertio Theologica de Adoratione Christi." In de Collectie-Brieven, N°. 15.

qui dicit, *Regem esse honorandum, qui est peccator, sed non qua est peccator.*"

Maccovius schijnt het eerst zijn Theses verdedigd te hebben „quod Christus quatenus Mediator, cultu religioso non sit adorandus" en daarop door Amesius met anti-Theses te zijn aangevallen [1]).

Maccovius had voor zijn standpunt 5 redenen opgegeven.

1°. dat het officium Christi Mediatorium een *relatie* is, en een relatie nooit onmiddellijk obiect van aanbidding kan zijn.

2°. dat de potestas van Christus eene *potestas mediatoria, concessa* is, (Matth. 28:18; Joh. 17:2) welke potestas wel te onderscheiden is van de *potestas essentialis*, die de Zoon met den Vader gemeen heeft, en ook wel *potestas ingenita* genoemd wordt. En nu, wijl Christus als Middelaar een *gegevene* macht heeft, mag hij *als Middelaar* geen goddelijke culte ontvangen, die alleen den *onafhankelijken* God toekomt.

3°. dat het officium Mediatoris van Christus slechts tijdelijk is, en niet eeuwig, en al wat tijdelijk is, mag geen eere ontvangen die volgens de eerste tafel alleen aan den eeuwigen God toekomt.

4°. dat het officium mediatorium eindig is, en te zijner tijd ophouden zal (1 Cor. 15:28).

en ten 5°. dat ook hier de Theologische regel doorgaat: „Inaequalitas officii non tollit aequalitatem naturae." Christus *als Middelaar* is niet gelijk aan God. Als wij Hem, echter als zoodanig goddelijke eer bewezen, dan zouden wij die ongelijkheid wegnemen, er gelijkheid voor in de plaats stellen en dat nu mag niet [2]).

---

[1]) Ik maak dit op uit deze woorden van Maccovius, wanneer hij voor zijne oppositie eene captatio benevolentiae maakt, daaraan toevoegende: „Hoc eo praemittimus, ut ostendamus, ut molestum nobis non accidit, quod theses nostrae de quaestione hac disputatae, quod Christus quatenus Mediator, cultu religioso non sit adorandus, sint oppugnatae: ita vicissium illis, qui hoc egerunt, molestum accidere non debet, si nos ab iisdem oppugnationibus eas defendamus." (Loc. Comm., p. 292.)

[2]) Loc. Comm., p. 287, 288.

Het standpunt van Amesius deelde ik reeds mede toen ik zijne 4 Theses weergaf.

Bezien we nu de oppositie van Maccovius tegen de Theses van Amesius. De oppositie van Amesius tegen Maccovius kwam mij niet in handen.

Het 1° argument dat Amesius voor zijn gevoelen aanvoert is een beroep op Openb. 5 : 12 cfr. vs. 9. „Het Lam dat geslacht is," is Christus de Mediator. „Die ons Gode gekocht heeft met zijn bloed," wil zeggen „quatenus est Mediator."

Aan de klem van dit argument meent Amesius is *schijnbaar* alleen te ontkomen door te loochenen dat er verband is tusschen vs. 9 en vs. 12, doch in werkelijkheid zal zelfs dat niet baten [1]).

Doch Maccovius toont aan dat zulk een beroep daarom niets zegt omdat het woord „Lam" hier genomen is voor den Persoon en niet voor de natuur. Daarom laat deze plaats geheel onbeslist *als hoedanig* aan Christus de culte moet worden toegebracht. Dit wordt ook niet bepaald door het „*quia mactatus es*" want de partikels *quia* en *quatenus* mogen in het algemeen niet verwisseld en door elkaar gebruikt worden. Het is toch geheel iets anders of ik zeg: *Quia* Christus satisfecit pro peccatis nostris, remittit nobis peccata, dan wel of ik zeg: *Quatenus* satisfecit, remittit nobis eadem. Waar deze partikels echter somtijds wel door elkan-

---

[1]) Thesis VI van de Assertio Theologica de Adoratione Christi luidt: Ad sententiam nostram confirmandam, producimus testimonium Scripturae expressum: Apo. 5. 12. cum 9. *Dignus est Agnus ille mactatus, qui accipiat potestatem, et divitias, et sapientiam, et vires, et honorem, et gloriam, et benedictionem. Quoniam mactatus es, et redemisti nos Deo per sanguinem tuum, ex omni tribu, et lingua, et populo, et natione.* Nullus est apex, aut iota in thesi confirmanda, cuius ratificationem non habemus hic expressam, *Agnus mactatus est Christus Mediator Agnus hic dignus est honore, id est, adorari debet; Quia nos redemit: id est quatenus est Mediator.* Nullus, hic locus relinquitur ulli sophisticae elusioni: nisi forsan effugium ex eo quaeratur, quod ratio illa quae redditur vers. 9. non immediate connectatur cum illa σοζολογιᾳ quae vers. 12. memoratur. Hoc autem nulla ex parte minuit vim argumenti. Nam. 1. Angelorum acclamatio vers. 12. directe spectat ad confirmationem adorationis illius quae a Senioribus et Animalibus exhibetur Agnomactato, vers. 9. 2. Animalia et seniores *prociderunt coram Agno, et cecinerunt ipsi, ac dignitatem eius praedicarunt,* et Angelorum dictum confirmarunt, vers. 8. et 14. ex illa ipsa ratione, quae exprimitur vers. 9. *Qnia mactatus es, et redemisti nos.*

der gebruikt worden, is het noodig te weten wanneer er wel, en wanneer er niet een verschillende beteekenis aan te hechten is. Dit criterium is te zoeken in het feit of quia al dan niet redengevend is genomen. „Si particula rationalis *Quia* notet fundamentalem, cur res ipsa sit talis; conversionem istius cum particula *Quatenus* esse legitimam: si vero particula rationalis *Quia* aliam aliquam causam impulsivum notet, conversionem istius cum particula *Quatenus* esse vitiosam." [1])

Het tweede argument van Amesius is, dat in de H. Schrift voor Christus als den Middelaar de geestelijke onderwerping (submissio et subiectio) geëischt wordt, Rom. 14:9, 18; Ef. 5:23—25, [2]) en dat dit niet anders dan een religieuse culte is.

Maccovius toont aan dat de Maior dezer Thesis, aldus geformuleerd, foutief is. Immers aan de Kerk, onzer aller Moeder, zijn wij ook geestelijke onderdanigheid verschuldigd. Maar die geestelijke onderdanigheid is toch geen religieuse culte? Maccovius bewijst nader, dat wij in geestelijken zin aan de Kerk onderworpen zijn, door te wijzen op de onderworpenheid in politieken zin. „Ratio autem quod Ecclesiae subiecti sumus subiectione spirituali, hinc constat, quod non sumus subiecti subiectione Politica, alioquinam nihil differret inter Ecclesiam et Politicum Magistratum." [3])

Alleen dan, zoo betoogt Maccovius, is er bij geestelijke onderdanigheid sprake van religieuse culte, wanneer we staan tegenover den Hoogsten en Oppersten Rechter. Doch

---

[1]) Loc. Comm., p. 289.

[2]) Thesis VII van de Assertio Theologica luidt: „Eandem veritatem ita demonstramus: cui submissionem et subiectionem spiritualem, id est, animae et conscientiae, debemus, tanquam Domino spirituali, ille est adorandus. Sed Christo Mediatori, qua tali, submissionem ac subiectionem illam debemus. Ergo. Propositio est a definitione, ad definitum. Assumptio non semel in Scripturis habetur. Rom. 14. 9. 18. *Ad hoc enim et mortuus est et resurrexit, et revixit, ut et mortuis, et viventibus dominaretnr. Qui per iustitiam, pacem, et gaudium, servit Christo, placet Deo, et probatus est hominibus.* Ephez. 4. 23. 24. 25. *Christus est caput Ecclesiae. Ecclesia sese subiicit Christo. Christus semetipsum exposuit pro Ecclesia.* Subiiciunt autem fideles conscientias suas Christo ut Prophetae, quem debent audire quia *ipse dixit;* et ut Regi cui simpliciter parent, quia *ipse vult.*"

[3]) Loc. Comm., p. 289.

daarvan is bij Christus als Middelaar geen sprake. Hij heeft een *gegevene* macht. Het oordeel is Hem *gegeven*.

Hiermede valt ook het appendix van Amesius' Thesis. Want als hij zegt dat aan Christus *als Middelaar* religieuse culte toekomt, *omdat* Hij onze Profeet is en wij Hem dus hebben te hooren, en *omdat* Hij onze Koning is en wij Hem dus hebben te gehoorzamen, dan wijst Maccovius er weer op dat Hij daartoe van God is verordineerd.

Het derde argument van Amesius is, dat de natuur en het doel der verlossing religieuse culte voor den Christus *als Middelaar* noodzakelijk vereischte maken. Christus heeft ons *als Middelaar* verlost, opdat we Hem zouden leven. [1])

Hier is, zoo toont Maccovius aan, Amesius in een logische fout vervallen, door de conclusie reeds in den minor der praemissen op te nemen.

Hierop toont Maccovius dan aan, dat wij Christus niet *als Middelaar*, maar *als Gode* hebben te leven. Wij hebben Gode te leven. Rom. 6:10. En al heel zonderling is het dat Amesius zich weliswaar op 1 Cor. 6:20 beroept, maar dien tekst aanhalende, het woord „God" er uit weglaat. „Quid quod ipse citatus locus 1. Cor. 6. 20. hoc ipsum evidenter probat. Unde argumentum hoc fallaciam divisionis committit, cum omisit vocem *Deum,* quae expresse docet quis sit glorificandus." [2])

Het vierde argument van Amesius is volgens zijn eigen woorden een reeks van argumenten. Wij hebben in Christus *qua* Middelaar te gelooven. Wij hebben op Hem onze hope te stellen. Wij moeten Hem met de innigste liefde liefhebben, in alles naar Hem hooren, Hem aanroepen, Hem den hoogsten dank brengen. Dit alles nu kan niet zonder

---

[1]) Thesis VIII der Assertio luidt: „Confirmatur idem evidenter ab ipsa natura et et fine redemtionis: Qui redemit nos sibi, ut ipsi vivamus toti, ille est adorandus. 1 Cor. 6. 20. *Empti, estis pretio: glorificate igitur*. Sed Christus qua Mediator, redemit nos sibi, ut ipsi vivamus toti. 2 Cor. 5. 15. *Pro omnibus mortuus est, ut qui vivunt, posthac non sibi vivant, sed ei qui pro ipsis mortuus est*. Tit. 2. 14. *Dedit semetipsum pro nobis, ut redimeret nos ab omni iniquitate, purificaret sibi ipsi populum peculiarem, accensum studio bonorum operum.*"

[2]) Loc. Comm., p. 290.

aanbidding geschieden. Aan Christus komt meer dan civiele eer toe, Hem komt als Middelaar religieuse eere toe, „evidenter sequitur Christum, qua Mediator est, religiose colendum esse." [1])

Maccovius beantwoordt al deze argumenten een voor een.

a. Wij hebben in Christus als onzen Middelaar te gelooven, dies is Hij als zoodanig onze aanbidding waardig.

Maar wij kunnen, zoo zegt Maccovius, het woord *per fidem* in tweeërlei zin nemen, n.l. òf gelooven dat Christus onze Middelaar is, òf den Middelaar als *obiectum formale* van ons geloof nemen. Amesius wilde dit laatste. Maar de door hem aangehaalde tekst, zoo betoogt Maccovius, bewijst juist het tegenovergestelde. Rom. 3 : 25. „Nam Christus placamentum est, quia satisfecit pro peccatis nostris, hoc est, quatenus est causa meritoria: Unde colligitur quod fides complectitur Christum ut causam meritoriam, non ut credamus in ipsum (quis enim hic modus loquendi esset, *credo in meritum Christi)* sed ut credamus et propter ipsum, et per ipsum in Deum, vide *Dan.* 9. 17. 1 *Pet.* 1. 21." [2])

b. Wij hebben in Hem onze hope te stellen. Doch dit leidt, volgens Maccovius, niet tot de gemaakte conclusie, dat wij in Christus, „*quatenus Mediator est*", onze hope hebben te stellen. En nu wijst Amesius wel op Col. 1 : 27, maar, zoo zegt Maccovius, deze tekst wordt nader verklaard door Ps. 2 : 12.

---

[1]) Thesis IX der Assertio Theologica luidt: „Ut paucis verbis, argumenta multa complectamur; In Christum qua Mediatorem debemus credere. *Quem praestituit Deus placamentum, per fidem in sanguine ipsius.* Rom. 8. 25. In eundem debemus sperare, sub eadem ratione, spe divina. *Qui est spes illa gloriae.* Col. 1. 27. Eundem debemus deligere charitate summa. Si quis non amat Dominum Iesum Christum, esto anathema maranatha. 1 Cor. 16. 22. Eundem denique, sub eadem ratione, qua credimus ac speramus in ipsum absolute audire, invocare, et summa gratiarum actione celebrare debemus: sicut passim docemur in Scriptura, et omnes Christiani agnoscunt. Haec autem non magis possunt absque adoratione praestari, quam potest quis honorari absque honore. Tandem uno verbo rem totam expediamus; non credimus quenquam Christianum in animum suum admittere posse sententiam tam Antichristianam, quod Christus, qua Mediator, vel nullo modo, vel civili tantum honore afficiendus sit. Quia vero nullus datur alius honor praeter civilem, quam religiosus, evidenter sequitur, Christum, qua Mediator est, religiose colendum esse."

[2]) Loc. Comm., p. 291.

c. Wij moeten Christus liefhebben. Volkomen waar, maar, zoo vraagt Maccovius, staat in den aangevoerden tekst, 1 Cor. 16 : 22, er dan ook de nadere bepaling „quatenus est Mediator" bij? Amesius maakt hier dezelfde fout als in het sub *b.* aangevoerde. „Committitur ergo et hoc argumento Ignoratio Elenchi." [1])

d. Wij hebben in alles naar Hem te hooren, Hem aan te roepen en onzen hoogsten dank te brengen. Doch hier antwoordt Maccovius weer, dat dit absoluut genomen (absolute saltem, de quo hic sermo) niet van Christus als Middelaar, maar van Christus als God geldt, om dezelfde reden dat wij in Christus gelooven niet als Middelaar, maar als God. Als Amesius echter zegt, dat alle Christenen het met hem eens zijn, wijst Maccovius op Zanchius, die in zeer duidelijke bewoordingen een gansch ander gevoelen uitspreekt. [2])

Op de clausule dezer Thesis, dat Christus *qua Mediator* te eeren is met meer dan civiele, met religieuse culte, antwoordt Maccovius met niets anders dan een citaat uit de Censura der Leidsche Professoren, welk citaat ik hier aan den voet der pagina in een noot weergeef. [3])

---

[1]) Loc. Comm., p. 291.

[2]) Maccovius haalt een allegaat van Zanchius aan: „*Negamus, inquit, sequelam hanc, Si Christus est Mediator, non potest igitur invocari. Non enim invocatur ut Mediator, sed ut Deus, et sic Stephanus invocavit Act. 7. 59 et* Apostoli *Luc. 17. 5. 1 Thess. 3. vs. 11. 2 Thess. 2. vs. 17. Verba haec non possunt vere dici nisi de Deo.*" (Lib. 8. de tribus Elohim cap. 12.) Aan dit citaat voegt Maccovius deze woorden toe: „En, quid de Invocatione sentiat Zanchius, par ergo ratio erit fidei, spei, gratiarum actionis, etc."

[3]) „Iam vero quandoquidem natura divina cum humana natura in una persona Mediatoris coniuncta est, hinc fit ut una adoratione mere divina, una invocatione, una fiducia, et spe non duabus distinctis, nec una ex duabus mixta a nobis colatur, in qua adoratione, invocatione, et fiduciae locatione, obiectum formale et proprium seu terminus Scholae loquuntur, est divina tantum natura, quae huius cultus tantum per se est capax. Humana vero natura in eadem persona, ut est officium Mediatoris quatenus ad humanam naturam quoque spectat, sunt obiectum considerationis in eadem adoratione, quoniam Christum adoramus, quia Filius Dei, ac verus Deus est, quia ei in officio Mediatoris plane proprietates divinae et operationes conveniunt, ita tamen ut simul in eo consideremus non tanquam obiectum formale aut propriam causam seu terminum adorationis, sed tanquam adiunctum personae adorandae, et quidem adiunctum inseparabile, atque ἐνυπόστατον. Humanam eius naturam et operationes, quas tamen Mediator per humanam quoque naturam ad salutem nostram exercuit." (S. S. Theol. Professorum Leidensium Censura in Confessionem Remonstrant. pag. 225.)

Als laatste argument neemt Amesius een betoog van Bonaventura over, wanneer hij de obiectie bespreekt die schijnbaar met eenig recht gemaakt kan worden, dat de Vader meerder is dan de Middelaar en dies den Vader ook meerdere culte toekomt. Dan wordt aan Bonaventura de gedachte ontleend dat deze obiectie alleen waarde zou hebben bijaldien er sprake was van *personen*, waarvan de een meer, de ander minder digniteit had. Maar daarvan is bij Christus geen sprake; Hij heeft een waarachtig goddelijke en een waarachtig menschelijke natuur, de persoon hoort bij de hoogste natuur. De eere wordt aan den Persoon toegebracht en dus aan de goddelijke natuur. [1])

Maar tegenover dit betoog van Bonaventura stelt Maccovius er een van Smiglecius, waarin deze aantoont dat de culte gelijken tred met de potestas houdt. [2])

Maccovius geeft in zijn Loci Communes de door hem aangevoerde en de door een zekeren Censor, die zich in den strijd mengde, te berde gebrachte bedenkingen. [3])

Het eerste argument van Maccovius was: „Christus sub hoc formali, quatenus Mediator, non est Deus. Ergo sub hoc formali non est adorandus." Hierop wordt door den Censor met een „Negando, quod sub hoc formali Christus, quatenus Mediator, non sit Deus" geantwoord. Doch Maccovius toont dan aan, door een logisch redebeleid, dat indien Christus *quatenus Mediator* God is, dat dan ook volgen

---

[1]) Thesis X der Assertio Theologica luidt: „Ad illud quod solum (cum aliqua specie) obiicitur, Christum qua Mediatorem, esse Patre minorem, atque adeo non pariter adorandum; quia minori minor debetur reverentia; bene respondit olim Bonav. in 3. d. 9. *Quod verum hoc sit, quando minor et maior sunt diversae personae gradu dignitatis distantes. Hoc autem in proposito non est reperire: quia cum una in Christo sit personalitas, et illa attendatur secundum naturam supremam; unica et summa debetur ei reverentia, qualiscunque sit natura. Honor enim naturam respicit digniorem, et per consequens, illud quod est annexum ei.*

[2]) „Participatae potestati non deberi eundem cultum, qui ipsi principi potestati debetur, omnis ratio suadet..... Servanda est proportio inter potestatem et cultum, ut potestati absolutae cultus absolutus respondeat: tanta vero potestati tantus cultus." (Smiglecius, lib. de erroribus Arianorum. I, cap. 91.)

[3]) Loc. Comm., p. 294 v.v. Deze Censor is Walaeus, gelijk blijkt uit comparatie van de door Maccovius aangehaalde citaten van dien Censor, met wat Walaeus schrijft in zijn Cap.: „De effectis seu consequentibus unionis hypostaticae." *Opera Com.*, I, 389, 90.

moet: Divinitas = Officium Mediatorium, en ten 2de moet dan ook volgen dat èn de Vader èn de H. Geest Middelaar zijn.

Het tweede argument van Maccovius was, dat het Middelaarschap van Christus eene „relatio et quidem extrinseca" is en daaruit de consequentie volgt: „Ergo non potest esse ratio formalis adorationis." De Censor is van oordeel dat dit argument niets ter zake doet. De Schepping is een relatie, de verlossing uit Egypte is een relatie, en toch wordt de Zoon Gods, ook in die relatie beschouwd, aangebeden. [1])

Maccovius antwoordt hem, ten 1[ste], dat hij ganschelijk niet beweert dat de Middelaar Christus niet mag worden aangebeden, maar wel dit, dat het Middelaarschap *als zoodanig*, niet de ratio formalis der aanbidding kan zijn. „Non dicimus nos relationem istam non esse argumentum, cur debeat Christus Deus adorari, sed negamus esse rationem formalem, cur adorandus sit cultu religioso: Eo modo iudicamus de Creatione et Eductione populi Israëlitici ex Aegypto."

En ten 2de toont Maccovius aan, dat de Censor zich in dezen schuldig maakt aan begripsverwarring, want dat de *relata secundum dici* toch iets anders zijn dan de *relata secundum esse.* Het Middelaarschap nu is het laatste; de schepping en onderhouding zijn het eerste. [2])

Het 3[de] argument van Maccovius voor zijne Thesis was dat de potestas Mediatoria van Christus eene potestas concessa was, en Christus dus als zoodanig geen obiectum formale voor religieuse culte kon zijn. „Potestas Mediatoria est concessa Christo a Deo. Ergo non potest esse ratio formalis, cur Christo cultu divino adoretur."

---

[1]) Maccovius citeert als de woorden van den Censor: „Nihil hoc ad rem facere: Quia Creatio rerum omnium, et liberatio populi ex Aegypto hoc modo ad relata refertur, non tamen ipsa relatio, sed Filius Dei in ipsa relatione consideratus adoratur." (Loc. Comm., p. 294.)

[2]) „Confundit Censor Relata secundum dici cum Relatis secundum esse; Nam Officium est relatio secundum esse; at Creatio, Conservatio est Relatio secundum dici, ut consueverunt Logici ista nuncupare." (L. C., p. 294.)

Hiertegen voert de Censor aan dat de potestas mediatoria weliswaar eene *gegevene* is, maar dat dit feit daarom zijn eere niet minder doet zijn, gelijkerwijs de verlossing uit Egypte toch ook gedaan is door den Engel des aanschijns, tot bekendmaking Zijner glorie die hij reeds van nature bezat. [1])

Doch Maccovius vraagt, wat doet dit ter zake, of hoe kan dit ook maar bewijzen dat, waar het Middelaarschap Christus' eere niet vermindert, Hij dies ook *als Middelaar* moet worden aangebeden! Dan moet om even diezelfde reden Christus ook naar Zijne menschelijke natuur worden aangebeden, want ook deze vermindert zijn eere als waarachtig God niet, (tum vero hoc pacto et humana Christi natura, sive Christus secundum humanam Naturam erit cultu religioso adorandus, nam et haec non minuit honorem Christi quatenus ille Deus).

Wat de clausule van des Censors betoog aangaat, zoo zegt Maccovius dat deze feiten nooit de *causa formalis* zijn waarom wij aan God religieuse culte toekennen.

Het 4[de] argument van Maccovius voor zijne Thesis luidde: Dit ambt van Christus is tijdelijk. Derhalve kan er geene ratio formalis zijn, waarom Christus zou worden aangebeden. „Munus hoc Christi est temporarium; Ergo non potest esse ratio formalis, cur Christus adoretur."

De Censor voert hiertegen aan dat de schepping en de verlossing uit Egypte toch ook tijdelijk zijn, en de Profeten roepen Israël toch telkens op om God als Schepper en als Verlosser aan te roepen en te eeren [2]). Maccovius verwijt den Censor dat hij zijne stellingen niet goed gelezen heeft. Zijn standpunt toch was dat God moest worden aangebeden om

---

[1]) De woorden door Maccovius van den Censor geciteerd luiden: „Potestas illa a Patre Filio imposita, et a Filio ad salutem nostram voluntarie suscepta, non faciebat ad diminutionem honoris divini eius, quemadmodum eius redemptio et liberatio populi Dei ex Aegypto, per Angelum faciei facta: Sed ad notificationem et illustrationem eius gloriae, quam a natura possidebat." (L. C., p. 294.)

[2]) Maccovius citeert aldus: „Creatio et Gubernatio rerum omnium in tempore fit, et suo tempore finem habebit, saltem quoad gubernandi modum, et redemptio populi ex Aegypto et Babylone sunt temporaria, et tamen passim a Prophetis proferuntur, tanquam certa argumenta ad Deum, qua Creatorem, Gubernatorem et Liberatorem populi sui invocandum et honorandum. (L. C. p. 294.)

Zijn Wezen, als formalis ratio „et haec sunt formalis ratio, cur a nobis adoretur, ut Essentia ipsius infinita, aeterna, sive omne hoc quod Deitatis proprie sic dictae nomine venit." Maar ook om Zijne werkingen; maar deze werkingen zijn nooit obiectum formale der adoratie, alleen wij worden daardoor er toe gebracht om den eenig aanbiddelijken God te aanbidden, „quaedam vero ex ipsius effectis, et haec quidem etiam sunt, quae nos adducunt, ut eum adoremus, non tantum sunt formalis ratio, cur adoretur, quia formalis ratio cur adoretur, eadem est, quae est, cur adorabilis sit. Atqui vero adorabilis est propter solam Naturam Divinam." [1])

En wat verder des Censors bedenking tegen Maccovius' argument dat Christus' Middelaarschap maar tijdelijk is, aangaat, n. l. dat Christus' Koningschap en Priesterschap toch wel eeuwig zullen duren, zoo vraagt de Defensor, wat dit, bij aldien dit zoo ware, aan zijne Thesis te kort doet. Want het Middelaarschap van Christus is toch eens begonnen, en al wat een aanvang heeft is tijdelijk. „Nam dato et non concesso, quod regnum Christi duraturum sit in aeternum, et eius Sacerdotium.... anne ergo non coepit? Quod si coepit, quomodo non temporarium." [2])

Maccovius' 5[de] argument was: „Christus qua Mediator, est inaequalis Deo; Ergo eatenus non est adorandus cultu religioso. Ratio; Quia quod inaequale Deo, in infinitum inaequale."

De Censor zet hiertegenover uiteen dat deze ongelijkheid alleen op de menschelijke natuur ziet; dat waar de Middelaar als God zich aan den Vader onderworpen heeft in het werk des Middelaarschaps, dit een vrijwillige onderwerping is die juist daarom des te meer het verloste volk tot aanbidding van den Middelaar moet uitdrijven [3]).

---

[1]) Loc. Comm., p. 295.

[2]) Loc. Comm., p. 295.

[3]) Maccovius citeert den Censor aldus: „Est inaequalis ratione humanae Naturae. Deinde inquit, quod qua Deus se in hoc opere Mediationis Patri subiecit, hoc a Voluntate non Natura est, ac proinde Naturalem eius cum Patre aequalitatem non tollit, nec voluntaria illa subiectio honoris eius minuit, sed argumentum novum eiusdem adorationis, honoris, populo redempto suppeditat." (L. C., p. 295.)

Maccovius vraagt wat dit toch zeggen wil? „Quae ratio quaeso consequentia." Als ik toch redeneer, het Middelaarschap van Christus heeft Zijne eer niet verminderd, *dies* is Hij als Middelaar te aanbidden, dan moet ik ook zeggen, de geboorte, het sterven en de begrafenis van Christus hebben Zijne waardigheid niet verminderd, nog Zijne gelijkheid met den Vader te niet gedaan, *dies* is Hij te aanbidden als zijnde geboren, als zijnde gestorven, als zijnde begraven. Maar hier wordt de fout der redeneering gevoeld, want Hij is *als mensch* geboren, gestorven en begraven. „Anne quia nativitas Christi, eius mors et sepultura non minuunt ipsius dignitatem, nec tollunt cum Patre aequalitatem, idcirco Christus quatenus natus, quatenus mortuus, quatenus sepultus erit adorandus cultu religioso. At qui eatenus, quatenus natus, mortuus, sepultus erat homo. Sed satis huic responsum." [1])

Thans gaat Maccovius eenige obiecties van den Censor weerleggen tegen argumenten door een onbekende aangevoerd. Maccovius zegt hier dus dat deze argumenten, weliswaar in zijn geest, maar niet door hem zelven zijn te berde gebracht. „Nescio a quo proposita." Wegens de belangrijkheid er van dienen ook deze onder de oogen gezien te worden.

Deze onbekende Theoloog redeneerde dan in dezer voege: Wanneer Christus in Zijne hoedanigheid als Middelaar moet worden aangebeden, dan moet Hij ook als mensch worden aangebeden. Christus toch was èn naar Zijne Godheid èn naar Zijne menschheid onze Middelaar.

De Censor bestrijdt dezen Theoloog aldus: Het Middelaarschap raakt den Persoon van den Christus. Wanneer ik van Christus als mensch spreek, dan ziet dat op één der naturen van dien éénen Persoon, welke echter de waarde aller creaturen tot in het oneindige overtreft. Dit laatste zou nooit kunnen als Christus alleen maar mensch was. Nu is Christus niet alleen naar Zijne menschheid, maar ook naar Zijne Godheid Middelaar. Het is derhalve eene dwaasheid de eere

---

[1]) Loc. Comm., p. 295.

die den Persoon en het ambt toekomt, op één der naturen en wel op de mindere terug te trekken. [1])

Maccovius roept bij deze responsio een: „Disce ex uno omnes" uit. Er is drieërlei onwaarheid in. 1° dat aan Christus als Middelaar ook naar Zijne menschelijke natuur, aanbidding toekomt. 2° dat de Persoon des Middelaars èn uit Zijne Godheid èn uit Zijne menschheid bestaat, want de Persoon des Middelaars is niet anders dan de Persoon der Godheid. „Falsum asserere videretur, si accurate loqui velimus, quod tota Persona constat ex humanitate et divinitate. Nam sola divina natura est Persona".... [2])

3°. Dat wijl het ambt van Middelaar den geheelen Persoon toekomt, niet onderscheiden mag worden wat in dezen der goddelijke en wat der menschelijke natuur toekomt. De oude Theologen toch hebben altoos geleerd: „Christus enim est secundum utramque naturam Mediator, salvis tamen utriusque naturae proprietatibus." [3]) Maar meer nog, zoo voert Maccovius aan, niet alleen dat deze responsie drie grove onjuistheden bevat, maar zij is ook met zichzelve in lijnrechte tegenspraak. De Censor toch zegt, dat de Gereformeerden tegenover de Roomschen handhaven dat Christus niet alleen naar Zijne menschelijke, maar ook naar Zijne Goddelijke natuur Middelaar is. Daaruit moet dan volgen dat Christus ook naar Zijne menschelijke natuur als Middelaar is te aanbidden. Nu zegt de Responsio dat de Middelaar Christus Zijne eere van de hoogere natuur ontvangt. Maar, zoo vraagt Maccovius, als dat zoo is, waarom poneert

---

[1]) Maccovius citeert den Censor: „Haec probatio est infirma, quia (qua Mediator) significat officium, quod toti Personae competit, verum *qua homo* designat tantum unam unius Personae Naturam, Officium illud Mediatorium designat eiusmodi dignitatem, quae omnem omnino omnium Creaturarum dignitatem modo infinito superat. Quamobrem in Christo, si tantum homo esset, locum habere non posset. Hanc ob causam Reformati omnes Theologi, adversus Pontificios affirmant, et tuentur, Christum non tantum secundum naturam, sed secundum Divinam Naturam esse Mediatorem, absurdum autem est honorem, qui toti Personae debetur et Officio, quod toti Personae competit, et quod dignitatem a digniori natura accipit, honorem, inquam, ad unam seorsim naturam, et quidem indigniorem referre." (L. C., p. 295.)

[2]) Loc. Comm., p. 295, 296.

[3]) Loc. Comm., p. 296.

de Censor dan dat, wat den geheelen Persoon toekomt, niet tot één der naturen mag beperkt worden? Maar de Censor doet dat toch, want hij ontleent de aanbidding van Christus *als Middelaar* aan de hoogere natuur der Godheid. Het feit staat dus vast dat de Persoon die Middelaar is, de aanbidding krachtens Zijne Goddelijke natuur opeischt. Hoe kan dan de aanbidding voor den *geheelen* Persoon (bestaande uit goddelijke èn menschelijke natuur, naar des Censors voorstelling) gevindiceerd worden? Hier geldt de Logica: „Nam quod competit alicui secundum quid, secundum totum illi competere non potest." [1])

Voorts betoogt Maccovius dat een zeker iemand wiens naam hem onbekend is, zijn argument „satis incommode" tegenover Amesius gesteld heeft, en hij zegt hem nu dat hij zijn argument alleen kan handhaven bij aldien hij het aldus corrigeert: „In cultu religioso Christus Mediator non respicitur, nisi ut causa meritoria." Want dan is Christus niet *quatenus Mediator* obiect van die culte, maar slechts de causa meritoria er van.

Want, zoo zegt Maccovius, tusschen „obiectum cultus" en „causa meritoria" moet terdege onderscheiden worden. Hij wijst daartoe eerst op een uitspraak van Zanchius: „Necessaria quoque est fides, qua tum per solum Mediatorem Deum invoces, tum propter eundem solum te credas exauditum iri." (Zanchius I pr. 8. th. 2) en dan op een uitspraak van de Censura der Leidsche Professoren: „In hac Christi invocatione et fiducia locatione obiectum formale et proprium, seu terminus, ut scholae loquuntur, est divina tantum natura, quae huius cultus tantum est capax. Humana vero natura in eadem Persona, ut et officium Mediatoris, quatenus ad

---

[1]) **Responsio se ipsam evertit, quod hunc honorem Persona Christi a digniori natura proprie accipit, si ita, quomodo ergo urget, quod totius Personae est, non est restringendum ad unam naturam, cum hic ipse restringat, imo ex hoc ipso sequitur, si Persona accipit hunc honorem a digniori natura; Ergo ipsum natura haec ex se habet, Persona a natura, et praeterea ergo istum honorem proprie non accipit ab humana, quomodo ergo erit totius Personae absolute." (L. C., p. 296.)**

humanam naturam spectat, sunt obiectum considerationis in eadem adoratione." [1])

Verder wijst Maccovius er op dat door den Dominus Censor nog tal van argumenten weerlegd worden „quae dantur nescio a quo." Except twee, zal hij er niet nader op ingaan „quam operam Censoris nos libenter praetermittemus....... duo tantum digna, in quae animadvertatur, putamus [2]).

Van deze twee argumenten die Maccovius nu nader bespreekt, ligt het ééne geheel buiten dit geding [3]). Het andere is dit, dat in de citaten van den Censor, de vraag gesteld wordt: Aut Christus Mediator cultu religioso adoratur, aut civili? Het antwoord luidt: At non civili; Ergo religioso. Hieruit volgt dus rechtstreeks dat de Censor bestrijdt diegenen die leeren dat Christus *qua Mediator*, als causa meritoria geen obiect van religieuse culte kan zijn, en dies niet mag worden aangebeden.

Maar Maccovius zal hun namen noemen, citaten uit hun werken aanhalen. „En tibi illorum testimonia." ZANCHIUS, CAMERO, CARTWRICHTUS, GRAVERUS en SMIGLECIUS worden geallegeerd om Zanchius, Camero en Cartwright uit de Gereformeerden, Graverus van de Lutherschen, en Smiglecius van de Roomschen te noemen en dan eindigt hij die breede reeks citaten met een: „Iam ergo dispiciat Censor, quid ad argumentum hoc sit responsurus: Aut cultu divino adorandus Christus, quatenus Mediator, aut civili. Negant hi, quos citavimus, cultu divino adorandum: Subsumat ex eorum mente, et videbit qualis secutura conclusio." [4])

Tot hiertoe konden wij den strijd tusschen Maccovius en Amesius over deze quaestie op den voet volgen.

---

[1]) Loc. Comm., p. 296.

[2]) Loc. Comm., p. 296.

[3]) Dit gaat over het ἀποτέλεσμα van Christus in zake de zending van den H. Geest, krachtens de communicatio idiomatum.

[4]) Loc. Comm., p. 299, 300.

Het behoeft echter wel nauwelijks gezegd te worden dat èn Amesius èn Maccovius beiden zich beriepen op Theologen van naam, wanneer zij meenden door citaten uit hunne werken autoriteit aan hunne beweringen te kunnen toevoegen.

Van Amesius hebben we een „Auctarium Assertionis Theologicae, de adoratione Christi" met citaten van: CALVIJN, BEZA, URSINUS, ZANCHIUS, JUNIUS, PERKINS, POLANUS, PAREUS, BUCERUS, MARTYR, ROLLOCUS en DANEUS. Hij meende op alle dezen zich voor zijn gevoelen te kunnen beroepen, en trachtte dit door citaten te bewijzen [1]).

Hiertegenover hebben we ook een stuk, getiteld: „Authoritates pro eo, quod humana Christi natura cultu religioso adoranda non sit." Alhoewel we niet met stellige zekerheid kunnen zeggen van wien dit stuk is, omdat er geen naam van den samensteller bij vermeld staat, zoo is het toch buiten allen twijfel dat deze „Authoritates" door Maccovius, als partij in het geding, zijn bijgebracht. Men vindt daarin een reeks citaten van BEZA, DANAEUS, PISCATOR, MARTYR, ZANCHIUS, ALTING, CAMERO en KECKERMANN, allen bijgebracht om daarmede aan te toonen, dat Maccovius in overeenstemming met deze Theologen leeraarde [2]).

Gelukkig zagen we echter reeds in de Biographie dat er in dezen strijd een soort reconciliatie tot stand kwam.

In de Correspondentie van Saeckma wordt dan ook een stuk met eene Reconciliatio gevonden, onder den titel: Conciliatio ex Theologis Quomodo accipiendum illud caro Christi adoranda [3]). In dit stuk vindt men wederom een reeks citaten van SADEEL, POLANUS DANAEUS en van de CENSURA in Arminium en van THOMAS AQUINAS, om eenerzijds uiteen te zetten dat Christus wel mag worden aangebeden, maar anderzijds de nadere bepaling er bij te geven als hoedanig en in welke qualiteit.

---

[1]) Dit Auctarium is in de Bijlagen opgenomen.
[2]) Dit stuk is in de Bijlagen opgenomen.
[3]) Dit stuk is in de Bijlagen opgenomen.

En hiermede zouden we van deze Polemiek afscheid kunnen nemen, ware het niet dat deze twist zich ook tot de andere Universiteiten had uitgebreid. Van uit Franeker kwam de twist in Leiden, en van Leiden werd hij door de studenten naar Utrecht verplaatst [1]. In Leiden koos WALAEUS voor Amesius partij, [2] RIVET verklaarde zich homogeen met Maccovius. In Groningen verdedigde MARESIUS het gevoelen van Amesius, en in Utrecht verklaarde VOETIUS, mede op gezag en onder goedkeuring van GOMARUS, dat Maccovius de zuivere waarheid had voorgestaan tegenover Amesius.

Zoo om het historisch belang, als om het dogmatisch belang, is het dus noodig ook dezen kortelijks te hooren.

WALAEUS [3] behandelt in zijn Hoofdstuk „De effectis seu consequentibus unionis hypostaticae" o. a. de vraag: „An Christo secundum carnem etiam adorabilitas sit communicata?" En antwoordt dan: Ja, door de unio hypostatica op den Persoon. „In persona per unionem hypostaticam communicari verum est." Walaeus is er tegen in Christus te onderscheiden tusschen den Goddelijken Persoon en de menschelijke natuur. Men heeft in Christus den θεάνδρωπος te aanbidden. „Tutissimum est asserere, una adoratione Christum θεάνδρωπον adorari, cuius causa et fundamentum est divina natura." Hij beroept zich op teksten als Joh. 5:22; 14:1; 17:3. Hij maakt dit duidelijk door een voorbeeld van een Koning, die tegelijkertijd een Baron is. Zulk een behandelt men met de eere eens Konings en niet met die van een Baron. En zoo ook komt den eenen Persoon van Christus (waarachtig God en mensch) èn Goddelijke èn menschelijke eere toe, maar men heeft hem de hoogste eere van Zijn Persoon te geven. „Quemadmodum enim Rex si etiam Baro sit, solet regio, non Baronis honore coli, et quidem solo; sic Christus cum sit Deus et homo in una persona, coli debet honore toti personae convenienti; non inferiori naturae tantum."

---

[1]) VOETIUS, *Select. Disp.*, I, p. 536.
[2]) We maakten reeds melding van hem, pag. 375.
[3]) WALAEUS, *Opera Omnia*, I, p. 389, 390.

En alsdan komt hij tot de vraag: „An Christus sit adorandus etiam qua Mediator?" Op welke vraag hij niet anders dan een bevestigend antwoord geven kan. Immers, zoo zegt hij, de *prima* ratio et causa waarom men God aanroept is wel dat Hij „omnium rerum prima causa, et principium" is. Maar er zijn ook *andere* redenen, waarom Hij in het bijzonder is te aanbidden. De H. Schrift wijst voortdurend op de Verlossing uit Egypte. Telkens wordt Israël opgeroepen God als den „Vindex et Liberator Israelis" te aanbidden.

En hieruit wordt nu de conclusie getrokken, dat gelijk God *qua Liberator* te aanbidden is, alzoo Christus ook *qua Mediator*. „Ergo eodem modo Christus filius Dei tanquam Mediator et Liberator populi sui est invocandus, et passim invocatur in Scriptura."

Opmerking verdient echter, dat Walaeus dit antwoord inleidt met een voorzichtig „salvo aliorum iudicio." En na aldus zijn gevoelen uiteengezet te hebben, geeft hij de ons reeds bekende redenen aan van hen die in deze materie een tegenovergesteld gevoelen zijn toegedaan, tevens met eene weerlegging er van. Maccovius wordt dan met name genoemd. De voornaamste gronden der andersdenkenden, waarop Walaeus met nadruk wijst, zijn 1°. dat Christus *qua Mediator* niet God is; 2°. dat het „Officium Christi" eene relatie is; 3°. dat de macht van Christus eene *potestas concessa* is; 4°. dat het ambt van Christus slechts tijdelijk is, en ten 5°. dat Christus *qua Mediator* „inaequalis Deo" is.

Niet minder beslist dan Walaeus te Leiden, trok ook Maresius te Groningen voor Amesius partij. Inzage van diens Syst. Theol. toont dat duidelijk.[1] Hij zegt onomwonden: „Honor adorationis et religionis cultus, qui procul dubio Immanueli et θεανθρώπῳ debetur"..... Hij wijst dan op het voorbeeld van de Wijzen uit het Oosten, Matth. 11:2, op wat van de Engelen geschreven staat in Heb. 1:6. Hij voegt hieraan toe: „Quin hic cultus ei debetur etiam quatenus est θεάνθρωπος & Mediator, sive illud *quatenus* sumatur

[1]) Maresius, *Syst. Theol.*, Loc. IX, § 34.

specificative, sive sumatur reduplicative, quomodo obiectum formale, per *quia* explicari solitum, denotat; quandoquidem Mediator formali suo conceptu dicit personam excellentiae increatae, de cuius essentiali maiestate nihil per oeconomicam minoritatem detrahitur"....

Maresius wijst er met alle klem op dat de menschelijke natuur van Christus wel niet te aanbidden is, (Matth. 4:10, Gal. 4:8, Jeremia 17:5) maar Christus is te aanbidden, als zijnde God geopenbaard in het vleesch, gelijk een koning geëerd wordt die in zijn purper verschijnt. „Adoratur Christus qui homo est, et etiam qua terminans naturam humanam, id est Deus in carne manifestatus, ut rex in purpura sua colitur."

Maar deelden Walaeus en Maresius in dezen het gevoelen van Amesius, Rivet, Gomarus en Voetius verklaarden zich homogeen met Maccovius.

Rivet, de Polyhistor te Leiden, schreef aan Voetius, dat wanneer er van aanbidding sprake is, deze *alleen* aan God kan worden toegekend, als obiectum formale. En dan schrijft hij aan Voetius, wiens gevoelen we straks nader zullen bezien, aldus: „ego sententiam illam praefero quam tueris, Mediatorem Christum, non posse ea adoratione adorari, nisi quatenus Deus unus est cum patre proinde rationem formalem, cur adoretur, non esse mediationē sed deitatē, etiamsi causae multae sint et variae, quae nos moveant ad eum adorandum." [1])

Al hoewel ik in de werken van Rivet geen bepaalde behandeling zijnerzijds van dit onderwerp heb kunnen nagaan, zoo weten we toch wel in het algemeen dat Rivet leeraarde dat de adoratie alleen aan God toekwam, en aan niemand anders, onder welk voorwendsel ook. Hij schrijft toch: „Adoratio religiosa quae universum cultum divinum complectitur, soli Deo debetur, ad quem convertimur: ut vere conversi ad Deum dici non possint, qui cultum soli

---

[1]) Voetius, *Select. Disp.*, I, p. 540.

Deo debitum, creaturis, quovis praetextu communicant." [1])

En dit nu zoo zijnde, laat het zich volkomen begrijpen, dat hij aan Voetius schreef, naar aanleiding van diens Diatribe, „Sententiam illam praefero, quam tueris."

En GOMARUS, de leermeester van Voetius, schreef aan zijn leerling naar aanleiding van diens optreden voor Maccovius en tegen Amesius, dat hij diens Disputatie gelezen had, en er zich volkomen mee vereenigde. „Evolvi, nihilque in illius discussione observavi, quod non accuratum et veritati consentaneum existimem. At sane quantum errorum syrma, contraria D. Amesii sententia secum trahat optime quoque observasti." [2])

Zoo zijn we dan nu eindelijk aan VOETIUS zelf toegekomen, en hebben ten slotte na te gaan, wat deze uitnemende Theoloog in zake dit geding oordeelde. Voetius besteedt aan deze quaestie in zijne Select. Disp. niet minder dan 32 bladzijden. [3])

Voetius begint met er op te wijzen dat het bestaan van dit probleem aan de Socinianen en Remonstranten is te danken. De Patres en de Christelijke Doctores hadden steeds beweerd dat aan Christus, krachtens de ὁμοούσια met den Vader, goddelijke honor, cultus en adoratio toekwam. De Socinianen daarentegen waren begonnen te onderscheiden tusschen de fides, cultus en adoratio die den eeuwigen God en Vader toekwam, als causa prima, en die welke aan Christus toekwam als Mediator *qua talis*, d. w. z. als causa secunda, media et subordinata van alle dingen die betrekking hebben op onze zaligheid. (p. 520). En de Remonstranten waren eveneens van oordeel, dat aan Christus, *qua Mediator*, goddelijke eer bewezen diende te worden, edoch men had daarbij niet te vragen, of dit toekwam aan zijn goddelijke of aan zijn menschelijke natuur. „Non est necesse,

---

[1]) RIVET, *Opera Omnia*, II, p. 181.
[2]) VOETIUS, *Select. Disp.*, I, p. 539.
[3]) VOETIUS, *Select. Disp.*, I, p. 520—552.

ut credatur, quomodo Christo mediatori communicatus sit honor adorationis, an secundum naturam divinam, an secundum naturam humanam, an secundum utramque." (p. 521).

Hiertegen komt Voetius nu op. We hebben wel precies te onderscheiden. En daarom zal hij beginnen met een „*Examen* tituli, seu *praecognitio terminorum praemittenda.*" Subiect van het probleem is *Christus.* Praedicaat van het probleem is: *Adorandus qua Mediator.* In het onderzoek van dit probleem hebben we allereerst te onderzoeken of we te doen hebben met den Persoon der goddelijke of der menschelijke natuur, of met den éénen Persoon der beide naturen. In het praedicaat hebben we wel te onderscheiden tusschen *adoratio* en *adorabilitas.* De adorabilitas toch is van God een *attributum absolutum,* eene *proprietas essentialis,* de adoratio is een *attributum respectivum,* en dies geene proprietas essentialis.

Zoodoende is het dus heel iets anders of ik de vraag stel: „An Deus quâ Deus sit adorabilis," dan wel: „An Deus, an Christus qua Deus adoretur."

Spreek ik nu van Christus *qua Mediator,* dan heeft er een dubbele determinatie plaats, 1°. die van de *Mediatio,* waardoor toch eene limitatio plaats heeft, en 2°. die van het woordje *qua,* dat toch niet anders zeggen wil dan: *in quantum.* De Mediatio is eene *relatio accidentaria, contingens, temporalis.* Ze is niet *necessaria, naturalis* en *aeterna.*

Hieruit volgt rechtstreeks dat de Mediatio geen *reale* aan den Persoon des Middelaars toevoegt, maar slechts eene *denominatio extrinseca.* En zoo komt Voetius dan tot de niet te loochenen conclusie: „Quamvis enim unus idemque nunc sit et secunda persona divina deitatis, et mediator non tamen unum est mediator et persona illa divina (in sensu scil. formali:)." (p. 522).

En anderzijds hebben we de limitatie door het woordje *qua,* dat ook niet steeds dezelfde beteekenis heeft. Doch in hoevelerlei beteekenis het ook gebezigd worden kan, toch, zoo zegt Voetius: „Quoumque modo usurpetur, infert semper reciprocationem seu conversionem, seu adaequationem praedicati et subiecti, aut limitationis seu determinationis

subiecti." (p. 523). En dies waarschuwt Voetius: „Quod si quis syncategoremata illa ad quascunque causas et rationes extendat quae cum rebus non reciprocentur, putamus illum ἀκυρολογίαν committere." En dit leidt in het onderhavig geval, bij onderzoek van de vraag of Christus *qua Mediator* is te aanbidden, tot de limitatie of de Christus Mediator wel *obiectum formale* onzer adoratio en invocatio kan zijn. „per quod devenimus in adorationem Mediatoris, An sola Deitas seu Deus sit ratio fundamentalis, necessaria, et reciproca cur adoratio possit et debet tribui Christo; an vero sint aliae rationes seu motivae adorationis nostrae, quae formales et fundamentales dici possint." (p. 524).

En na alzoo zijne praecognitio terminorum geëindigd te hebben, zet hij alsdan den stand van het geschil uiteen. Het gaat niet om de vraag of Christus al dan niet te aanbidden is, maar uitsluitend over die ééne vraag: Is de Middelaar Christus, *als zoodanig* te aanbidden? *„Christus mediator est adorandus quà mediator".* En dan vindt Voetius deze elocutie even dwaas als of men zeide: „Christus homo est Deus, qua homo; Christus Deus est homo, qua Deus. Christus Deus mortuus est quà Deus; Christus homo aeternus, et creavit mundum, qua homo. Christus infirmus vicit mortem et seipsum suscitavit, quà infirmus." (p. 526). Dit toch, en niets anders is de „status controversiae."

We zagen reeds dat Voetius begon met te zeggen dat de Mediator Christus wel ter dege te aanbidden is. Thans herhaalt hij breedvoerig: „Concedimus ergo ista 1. *Christus* homo et mediator, in carne et cum carne, in et cum officio mediatorio est adorandus." Doch hij laat er dan ook onmiddellijk op volgen: „ita ut obiectum considerationis nostrae sit Christi persona cum omnibus quae illi insunt, seu totus Christus." (p. 526). Dit snijdt aanstonds alle misverstand af.

Alzoo, de Middelaar Christus is te aanbidden. Maar, dit nu zoo zijnde, valt wel te overwegen, 1°. de Persoon die te aanbidden is. Het vleesch van Christus (caro Christi) is wel te aanbidden, maar niet *per se* en niet *propter ipsam*, maar om de coniunctio met God — nec sunt divendae

naturae — alzoo dat de terminus ultimus adorationis toch weer de *Deitas Christi* is. (p. 527). En Voetius kan dan ook niet anders zeggen dan: „Gloriam autem pure divinam Christo duntaxat tribui, qua Deus est." (p. 528). De goddelijke glorie kan niet aan Christus als Middelaar *qua talis* worden toegekend, want: „Christum quatenus mediator est, patre minorem eique subordinatum et inaequalem esse: quae tamen inaequalitas non naturalis et substantialis sed Oeconomica et relativa." cfr. 1 Cor. 11 : 3; Jesaia 42 : 1 en Joh. 14 : 28. (p. 528).

Voetius komt dan ook tot de Thesis:

„Christum qua mediatorem, seu sub hoc formale, qua mediator est, non esse adorabilem aut adorandum." (p. 529).

Hij bewijst deze Thesis met vierderlei soort bewijzen.

A. Argumenta directa.

1°. Christus wordt aangebeden krachtens de ὁμοόυσια met den Vader en den H. Geest. Hieruit volgt: Ergo non adoratur aliter vel sub alio formali suo quà mediator.

2°. Christus *qua Mediator*, d. w. z. secundum οἰκονομίαν is niet „absolute summus et primus" maar „Deo subordinatus, ab eo dependens, eo minor et inferior, ei inaequalis, eius servus etc." (1 Cor. 11 : 3; Jesaia 42 : 1).

3°. Iets dat niet is het fundament der aanbidding en der hoogste en oneindige glorie en majesteit, is niet te aanbidden. „Sed in Christo qua mediatore non est tale fundamentum etc. Ergo."

4°. Christus is, *qua Mediator*, geen obiectum fidei, derhalve *qua Mediator* ook geen obiectum adorationis.

5°. Er is slechts één iets dat ratio formalis der adoratie zijn kan. En de *eenige* ratio formalis voor de adoratio van Christus is Zijne Deitas.

6°. De Mediatio *qua talis* is geen obiectum formale der adoratio. Dus is ook Christus *qua Mediator*, noch adorabilis, noch adorandus.

7°. Alleen God is *qua talis* adorabilis en adorandus.

B. Argumenta ab absurdo concequenti. (p. 532).

Want als men toegaf dat Christus als Mediator, *qua talis*, adorabilis en adorandus was, dan zou:

1°. aan de Socinianen worden toegegeven dat er twee Goden waren, waarvan één de hoogste en de ander ondergeschikt was.

2°. aan de Remonstranten niet langer verweten kunnen worden dat ze eene „duplex religiosa adoratio Christi sed inaequalis" leerden.

3°. aan de Roomschen voet gegeven worden voor hunne leering, dat er ook nog een anderen cultus religiosus is volgens de eerste tafel, dan de cultus divinus.

4°. de Calvinist zijn recht verliezen langer tegen de Ubiquitisten te strijden.

C. Argumenta ad hominem. (p. 533).

1°. brengt Voetius hier de Remonstranten met zichzelf in tegenspraak die eenerzijds de Thesis verdedigen: „Pater qua Pater abstracta ratione Deitatis non est adorandus", en anderzijds volhouden: „Christum esse religiose adorandum qua mediatorem, et quidem vero sed tamen distincto honore adorationis ab illo, quo colitur Deus, quem vocant ibidem *absolute divinum.*"

Voetius zegt zoo kras mogelijk dat dit laatste een bewijs is òf van krasse tegenspraak met zichzelven, òf van huichelarij. „aut strenue contradicant aut hypocrisin saltem prodant." Met hun eerste Thesis vereenigt hij zich, maar voegt dan ook onmiddellijk daaraan toe, dat daaruit rechtstreeks volgt, dat aan Christus *qua Mediator* geen goddelijke eer toekomt. „Infero ego ergo nec mediator qua mediator abstracta ratione deitatis est adorandus."

2°. wijst Voetius op de reeds door ons ter zijner plaatse medegedeelde Thesis IV van Amesius, uit diens Assertio Theologica de Adoratione Christi. En dan zegt Voetius van deze Thesis: „Atqui hoc est totam causam tradere (ut mihi quidem videtur) aut non obscure profiteri, languere hanc totam disceptationem circa meram καινοφωνίαν, ἀκυρολογίαν, λογομαχίαν non ϛκιομαχίαν." (p. 533).

D. Testimonia.

Hier haalt Voetius citaten van verschillende Theologen

aan, die duidelijk en onomwonden hebben verklaard, dat de Christus Mediator, *qua* Mediator, noch adorabilis, noch adorandus is. ZANCHIUS, CARTWRIGTUS, SMIGLECIUS, SUAREZ, GRAUWERUS, PAREUS, CAMERO en de Professores Leidenses van de CENSURA worden allen bijgebracht.

Ten slotte wijst Voetius dan op het gevoelen van Amesius. Het is voor hem niet noodig de argumenten van Amesius, zoo zegt Voetius, te weerleggen, nademaal dit reeds volkomen afdoende door Maccovius is gedaan. „Obiectiones Cl. D. *Amesii*, ut breves simus, sigillatim non excutiemus: imprimis cum hoc satis superque praestitum sit a Clar. D. *Makkovio*, et D. *Doctore Clutone.*" (p. 535). Ja, zoozeer zelfs waarschuwt Voetius voor het gevoelen van Amesius in dezen, dat hij zelfs zegt: „Qui in assertione D. *Amesii* subsistunt, et profanas novitates de duplici adoratione etc resecant, ἀκυρολογίᾳ et verbis tantum dissentire videntur." (p. 536).

Hieraan is niet anders toe te voegen dan een: Sapienti sat! Eere aan Maccovius die het gevaar in Amesius rook en snoof, en met kracht en degelijkheid bestreed.

Eindelijk zij nog meegedeeld dat Voetius aan zijn hoofdstuk ten overvloede heeft toegevoegd een Appendix: *„de Adoratione Christi qua Mediatoris"*, met zeven §§, waarin hij achtereenvolgens behandelt: *a.* een Consensus Theologorum, door een nog uitvoeriger lijst van Testimonia te geven; *b.* den oorsprong van dezen twist; *c.* het belang van deze controvers; *d.* den oorsprong der dwalingen in zake deze controvers; *e.* argumenten voor de waarheid; *f.* argumenten ter weerlegging, en *g.* eenige Consectaria en Corollaria.

Quod ad **a** worden alsdan allegaten bijgebracht van PISCATOR, ZANCHIUS PAREUS, GRAVERUS, SMIGLECIUS, de CENSURA Professorum Leidensium, JUNIUS, DIESTIUS, BEZA, GOMARUS RIVET, ja van AMESIUS zelf..... „qui quamvis contenderit pro adoratione Christi qua mediatoris; hypothesibus tamen per totam Theologiam sparsis thesi huic suae non obscure contradixit, et fontes solutionum suppeditavit." [1])

---

[1]) Disp. Select., I, p. 588.

Niet geciteerd wordt Maccovius. Maar wel wordt afzonderlijk naar zijne werken verwezen en dienaangaande er bij gevoegd: „ubi obiectiones dissolvit." (p. 537—540).

Quod ad **b** wordt uiteengezet dat de oorsprong van dezen twist is te danken aan de Roomschen, die de natura humana van Christus aanbidden; aan de Ubiquitisten die eene adoratio carnis Christi leeren, en Christus aanbidden *qua Mediator*, als θεάνθρωπος; aan de Socinianen, die loochenen dat de Godheid van Christus bewezen wordt uit Zijne aanbidding, en leeren dat Christus *qua* of *quatenus Mediator* adoratie ontvangt als causa media of secunda van alle dingen „quae salutem nostram spectant", en als intermedius religionis finis, in tegenstelling met den Vader die alleen te aanbidden is als causa prima, primum efficiens et ultimus finis; en ten slotte aan de Remonstranten die den Socinianen vrij wel op dit punt in het gevlei komen, door te leeren dat Christus niet alleen als de Zone Gods, maar ook *qua Mediator* te aanbidden is, en wel met eene andere en eene mindere adoratie. (p. 540—544).

Quod ad **c** wijst Voetius er op dat er drieërlei beschouwing over de waarde van deze Controvers is. Ten eerste van hen die de beteekenis er van *overschatten*, ten tweede van hen die haar waarde *onderschatten*, ten derde van hen die haar *waardschatten*. Deze Controvers is na de Polemiek met de Socinianen en Remonstranten „alicuius momenti".

1°. omdat ook hier de stelregel doorgaat: In Theologia etiam vera dicere, periculosum est. Dat geldt de Deo, de Trinitate, maar ook de Persona Christi.

2°. omdat het hier bepaald aankomt op wat beide partijen onder het woordeke *qua*, en door het begrip *ratio formalis* verstaan. Hier geldt het ten volle: „Vides frater, quantum referat scite omnia distinguere."

3°. omdat door deze Controvers onder broeders, te weinig op de Controvers met de Socinianen gelet wordt. „Quia alterutra pars non satis feliciter causam Dei contra Socinianos tuetur, nec satis fortiter eos refutat."

Maar toch ze is „alicuius momenti." En daarom mag men ze niet voor eene spitsvondigheid uitmaken, „ideoque pro

nihilo non habendam, imprimis inter eruditos et scholasticos." (p. 544—548).

Quod ad **d** wijst Voetius er op dat als oorzaken der dwalingen in zake deze Controvers aan te geven zijn 1°. Ignorantia, confusio et abusus terminorum. 2°. Maturatio status controversiae. 3°. Assumptio pseudo-philosophematum. 4°. Assumptio hypotheseωn theologicarum en ten 5°. Efformatio novarum distinctionum (partim periculosarum, partim absurdarum) philosophicarum et theologicarum. (p. 548—552).

Quod ad **e** en **f** kunnen wij gevoegelijk volstaan met te verwijzen naar de solutiones die Voetius aan het einde van zijn Diatribe zelve gegeven heeft, waar hij zegt: „Suffecerit indicasse hos fontes solutionum" en dan deze drie soluties geeft [1]):

1°. Men moet wel onderscheiden tusschen de quaesties: „quis et qualis adorandus" en „quae sit ratio formalis sub qua adorandus."

2°. Men heeft wel te bedenken dat de Middelaar Christus om *verschillende* redenen door ons kan worden aangebeden, doch dat er maar *ééne* ratio formalis is.

3°. Men heeft vooral te overwegen dat de specificatio obiecti materialis quod adoratur" gansch iets anders is dan de „limitatio per rationem qua praedicatum subiecto convenit."

Doch dit Appendix was voor de Novitii, om hen op de hoogte te stellen, maar voor de meergevorderden was het eerste en eigenlijke stuk voldoende. „Nam provectioribus sufficiunt fontes solutionum ibidem indicati."

Van verdere auteurs kan ik zeer gevoegelijk aflaten. [2]) Deze studie heeft zich toch niet ten doel gesteld dit probleem in zijn geheel te behandelen. Daartoe was een afzonderlijke studie, en bepaaldelijk voor dat doel bestemd,

---

[1]) Select. Disp. I, p. 585.

[2]) HERINGA wijst er op (blz. 647) dat door MART. VITRINGA, in zijne *Adnotationes* op CAMP. VITRINGA, *Doct. Christ. Relig. Part. V*, van p. 247—251, een breede lijst gegeven wordt van allen die dit twistgeding medegevoerd of later voortgezet hebben. Bovendien geeft het Appendix van Voetius een vrij nauwkeurige en zeer uitvoerige opgaaf der Litteratuur over deze quaestie.

noodig. We behandelden de Polemiek tusschen Amesius en Maccovius. Maar toch konden we daarom ons niet uitsluitend tot die twee bepalen. De twist te Franeker begonnen is niet te Franeker geëindigd, maar werd naar Leiden overgebracht, en van daar naar Utrecht verplaatst. Het was dus een strijd die bleef voortduren, een strijd die zich niet alleen tot Amesius en Maccovius bepaalde, maar die alle Theologen bezig hield. Daarom moest hierbij langer worden stilgestaan. Alsook omdat hier weer bleek dat Maccovius een Theoloog was met een helderen blik en een diep inzicht, bij wien zich daarom ook de groote Theologen van Nederland hebben aangesloten, en wien door niemand minder dan Voetius, den lauwer op het hoofd werd gedrukt.

Het ging hier om een *theologisch* beginsel, om een gereformeerd *beginsel.* Van dat *beginsel* was de strijd tegen Rome uitgegaan. „Het menschelijke in Christus moest, volgens het gereformeerd beginsel, *menschelijk* blijven. De leer der Gereformeerden was hier: „het eindige kan de oneindigheid niet bevatten (finitum non est capax infiniti)." En zoo terecht merkt Scholten, aan wien dit citaat ontleend is, op: „Uit kracht van ditzelfde beginsel ontstond in den boezem der Gereformeerde Kerk ook de vraag over de aanbidding van Christus." De Lutherschen, met hun leer van de communicatio indiomatum konden wel niet anders leeren dan de Godmensch was als Middelaar te aanbidden. Maar de Calvinist die *theologisch* is, eert wel Christus als God, één met den Vader en den H. Geest, maar niet den Middelaar als zoodanig, omdat aan de menschelijke natuur van Christus geen goddelijke eer bewezen mag worden. [1])

Op blz. 361 wijst Scholten dan ook op het teekenend feit dat de Luthersche liturgiën afzonderlijke gebeden bevatten tot den Heere Jezus, terwijl de Gereformeerde liturgie zich onthoudt van gebeden tot Jezus, den verhoogden *Middelaar*, maar altoos God den Vader aanbidt, *in den naam des Middelaars.* En waar in de Gereformeerde Liturgie de Zoon

---

[1]) SCHOLTEN, *De Leer der Herv. Kerk,* II, p. 357 v.v. (4e druk).

wordt aangebeden, geschiedt dit niet afzonderlijk, maar volgens het begrip der Drieëenheid, in vereeniging met den Vader, en met den Heiligen Geest. [1])

Maccovius had dus het volste recht, ten aanzien van Amesius: een „Caveant Consules" te roepen. En zoo de Gereformeerde Theologie als de Gereformeerde Liturgie heeft hem er dank voor te weten.

---

[1]) Scholten, l. c., II, p. 361.

BESLUIT.

En hiermede loopt deze studie ten einde.

Mocht het mij eenigszins gelukt zijn Maccovius' beeld geteekend te hebben, dan geloof ik, dat ook door ieder erkend zal worden, dat zijn naam meer in de herinnering der Theologen moest leven dan nu vaak wel het geval is.

Men leeft in een *historischen* tijd, en de Kerkhistorie neemt voorwaar het grootste deel der theologische studiën in beslag, en het feit, dat de meeste proefschriften, die verschijnen, een onderwerp uit de Kerkhistorie behandelen, bewijst dat te over.

Maar aan dat feit is het ook te wijten, dat de persoon van Maccovius minder gekend en minder gewaardeerd wordt. Immers in de Kerkhistorie is Maccovius niet zoo bekend. Hij was een vreemdeling in ons Vaderland, hij stond in geen kerkelijk ambt, hij leefde in het practisch leven der Kerken niet zoo mede.

En voorzoover Maccovius' naam dan toch nog enkele keeren voorkomt op der Kerken historieblaan, is het meest in verband met den strijd over het Supralapsarisme op de Synode van Dordrecht. „De Twistzaak van Maccovius te Dordt" was vrij wel alles wat men ten aanzien van den geleerden Pool kende en wist.

En toch eens was het anders. Toen Maccovius leefde, kende ieder hem. De naam van dien Hoogleeraar van de Academie te Franeker was zeer beroemd. Zijn naam toch riep tal van studenten naar de Friesche Academie om aan zijn voeten te zitten en het Hooger Onderwijs te ontvangen. Zijne „COLLEGIA" waren jaren lang aan alle Universiteiten

in ons Vaderland, *het* handboek voor den theologischen student.

Voetius vooral vereerde Maccovius bijzonder. Hij maakt voortdurend met dank melding van zijn werken, telkens citeert hij hem. En insgelijks om ook een Calvinistisch Theoloog uit later tijd te noemen, maakt Comrie voortdurend met grooten lof van Maccovius gewag, en verwijst bij behandeling van theologische quaesties naar hem, om tot eene oplossing te geraken.

We hebben ook hier te betrachten het zoo ware: *Artifici in sua arte credendum.*

Niet zoo zeer in de boeken der Kerkhistorie hebben wij Maccovius te zoeken, maar wij hebben hem na te gaan in zijn wetenschappelijken arbeid voor de ontwikkeling der Theologie.

Maccovius was een Theoloog. Hij was een man van studie en wetenschap. Daar lag zijn kracht in. Hier schitterden zijne talenten en gaven. Met een buitengewonen aanleg begiftigd, paarde hij een helderen blik aan een scherp verstand, en legde zich met volle borst en vurige liefde op de Theologische Wetenschap toe. De wetenschap had hij lief, voor de wetenschap wilde hij leven. De wetenschap wilde hij dienen met alle krachten.

En dat heeft hij gedaan.

Getuige zijn vele werken, die overvloedige bewijzen geven van eene buitengewone geleerdheid, van een diepen blik, van zeldzame opmerkingsgaven en nauwgezette studie. Getuige ook de lijkrede door Cocceius op hem uitgesproken, die Maccovius als een zeer prijzenswaardig voorbeeld stelde voor ieder die aan de studie zich wijden gaat. En daarom kan een studie, die zich bezig houdt met de beteekenis van Maccovius op Kerkhistorisch terrein, de moeite niet rijkelijk beloonen. Dan zou het niet ver af zijn van een „oleum et operam perdidisti."

Maar zeer rijk beloond wordt eene studie over Maccovius als Theoloog. Dan toch zien we hem optreden als baanbreker eener nieuwe periode van de ontwikkeling der Theologie. Dan is hij het die den machtigen stoot gegeven

heeft, waardoor we van de meer eenvoudige, bijbelsche Theologie tot de wetenschappelijke, Scholastieke Theologie in ons Vaderland gekomen zijn. Dan eeren wij hem niet alleen als een uitnemend Methodoloog, die de Theologie zijner dagen zoo veel verder gebracht heeft, maar zijn ook dankbaar voor de kracht en energie waarmede hij dat gedaan heeft, ten spijt van allen tegenstand en verzet, zoodat de latere Theologen konden voortbouwen op de door Maccovius aangewezen grondslagen.

In zijn tijd werd daarover weliswaar geklaagd. Men wilde die Philosophie en Scholastiek, door de Reformatie zoo juist verbannen, niet meer in dien heiligen Tempel der Theologie terug ontvangen. Maar Maccovius *bleef* roepen, rusteloos door voor het recht der *Christelijke* Philosophie en der *Gereformeerde* Scholastiek.

Dat was het roepen van den heraut voor de tijden die weldra komen zouden. En die tijden zijn ook gekomen. Wie zal nu nog klagen over wat Maccovius verricht heeft, terwijl hij zelf wandelt op den door hem gebaanden weg?

Quis tulerit Gracchos de seditione querentes?

Neen, een eerezuil voor hem, die aldus aan den Tempel der Theologische Wetenschap gebouwd heeft!

Edoch, niet alleen bepalen zich de Theologische verdiensten van Maccovius tot de Methodologie, maar ook en vooral tot de Polemiek.

Zijne Methodologie toch vloeide voort uit, was gevolg van zijne Polemiek.

Maccovius was een buitengemeen scherpzinnig redetwister. Wie met hem in het debat kwam, had met een geducht tegenstander te doen. Dat wisten de Roomschen, Socinianen en Arminianen, die het slag op slag gewaar werden.

Zijn oog zag terstond de fout in anderer redeneering. De Achillespees wist hij steeds te treffen.

Edoch, ook deze kostbare gave en dit schitterend talent heeft Maccovius niet alleen en uitsluitend gebruikt om af te breken, maar ook om op te bouwen.

De leugen moest wel weersproken, maar ook de zuivere waarheid moest beleden worden.

Truffel en Zwaard!

En daarom ook Polemiek in eigen boezem, om de *zuivere* waarheid te vinden, en om die steeds helderder, steeds *vollediger* ook te bezitten als een kostelijk pand.

Aan die Polemiek is te danken dat:

1°. ook de betrekkelijke waarheid van het Supralapsarisme eenerzijds is erkend, terwijl anderzijds voor de uiterste consequentie men zich in acht nam.

2°. werd ingezien dat Christus als zijnde waarachtig God en waarachtig mensch, eenerzijds wel is opgestaan, maar ook anderzijds is opgewekt.

3°. werd geloofd dat de Rechtvaardigmaking in het laatste Oordeel, gaat naar den maatstaf van de goede werken die in het geloof tijdens het leven gedaan zijn, evenals de Veroordeeling alsdan ook zal gaan naar de zonden die hier op aarde bedreven zijn.

4°. werd geformuleerd dat de sufficientia van Christus' verdiensten niet de efficacia daarvan overtreffen.

5°. het stuk der gratia praeparaus tot helderheid en klaarheid kwam als zijnde eene gratia praeparans niet ad regenerationem, maar wel ad conversionem.

en 6°. in de aanbidding van Christus het Theologisch beginsel, zoo in de Theologie als in de Liturgie gehandhaafd bleef, dat Christus alleen als waarachtig God te aanbidden is.

Zoo heeft Maccovius als Calvinist, door Gods genade, moge bouwen aan den Tempel der Theologische wetenschap.

De Gereformeerde Methodologie en Theologie hebben onder Gods bestel, door Maccovius' invloed eene groote schrede gedaan op den weg der ontwikkeling en vooruitgang.

Dies is Maccovius waardig door het nageslacht der Gereformeerden in dankbare herinnering gehouden te worden. „Hoc nobile sedulitatis et diligentiae felicis exemplum vobis propono imitandum."

Treffend is ook wat een zijner leerlingen dichtte:

Angelicus ille Doctor;
Subtilis ille Mysta;
Profundus ille vates;
Magister ille primus,

Scholastici vel omnes,
Dixere quicquid unquam:
Id unus hic Makousky
Iam posteris relinquit.

En voorts, moge de herdenking van dezen grooten Theoloog ons allen opwekken tot ernstige, degelijke, wetenschappelijke studie, waarin het ook bij ons, evenals bij hem komt tot een:

SOLI DEO HONOR ATQUE GLORIA.

BIJLAGEN.

BIJLAGE A.

Mededeelingen betreffende het portret van Maccovius.

Voor zoover mij bekend is, bestaat er slechts één portret van Maccovius, en wel dat hiervoren ook is afgedrukt.

In het Friesch Museum te Leeuwarden bevindt zich de gravure.

In het Stadhuis te Franeker bevindt zich een levensgroot geschilderd portret van Maccovius, volkomen gelijkend op de gravure in het Friesch Museum, en op den afdruk vooraan in dit geschrift gegeven.

We zien uit dat portret dat het rechteroog van Maccovius gelaedeerd was. De oorzaak hiervan heb ik niet kunnen nagaan.

Rondom de gravure staat als randschrift: Joannes Maccovius S S: Theol: Doctor et Professor, per, Annos XXVIII. in Acad: Franeq Natus Lobzenicae, A°. M, D, LXXXVIII. Denatus Franequera A°: M. DC. XLIV.

Voor wat de vervaardigers aangaat, geeft de gravure zelf de noodige inlichtingen.

Links onder de gravure lezen we:

Joh. Pandelius Pinxit.
C. van Dalen Sculpsit.

Rechts onder de gravure lezen we:

Joh. Arcerius, et
Id. Alberti excud:

Onder de gravure lezen we het navolgende vers van Joh. Crispinus O. Moravus:

Cernis ut erectae divino lumine mentis,
Arradiet vultus linea quaeque bene.
Quale refert facie et scriptis Maccovius ingens,
Ingenii robur, qui capit, omne capit.

BIJLAGE B.

Bibliographisch overzicht van Maccovius' werken.

I. Philosophische Werken.

1°. Opuscula Philosophica Omnia. [1]) 4° Amst. 1660. Bezorgd door Nicolaus Arnoldus. Hierin:

a. *Oratio in Obitum Vedelii;*

---

[1]) Dit werk is thans zeer moeilijk te vinden. Prof. Kuyper vond het in de Bibliotheek van Hartford Theological Seminary, en de Bibliothecaris, Dr. M. W. Jacobus, was zoo vriendelijk het mij, ten gebruike van deze studie, eenigen tijd te leenen.

b. *Logicae Lib. III;*
c. *de Usu Logicae Lib. III;*
d. *Usus Logicae Uberior. Lib. III;*
e. *Breve Systema Rhetoricae;*
f. *Systematis Physici Lib. III;*
g. *Tractatus de anima separata;*
h. *Metaphysica Theoretica-Practica;*
i. *Tractatus Philosophiae Practicae, Ethici, Politici, Oeconomici;*
k. *Methodus Locos Communes Colligendi;*
l. *Modus Legendarum Historiarum.*

Het *sub h.* genoemde is meermalen *afzonderlijk* in duodecimo gedrukt en uitgegeven, (Cfr. VRIEMOET, *Athen. Frisiac.*, p. 158 v.v.) en ook bezorgde Prof. ARNOLD HEEREBOORD er eene uitgave met kantteekeningen van, onder den titel: Johannis Maccovii Metaphysica ad usum quaestionum In Philosohia ac Theologia *Adornata et applicata.*

ARNOLDUS schrijft dienaangaande in zijn Nawoord „Ad Lectorem tria Verba" van den „Tractatus de anima separata", dat dit geschrift van Heereboord een 3de druk beleefde, en beveelt dien aan. „Metaphysicam Maccovii a Clariss. *D. Heerboord* Philosophiae in Academia Lugdunensi Professore, tertio iam editam interea Lectori commendamus"....

II. Theologische Werken.

1. Loci Communes. Hiervan twee 4° uitgaven, beide door ARNOLDUS bezorgd en met Voorredenen voorzien. De eerste van 1650 is te Franeker, de tweede, eene *editio emendatior*, van 1658 te Amsterdam gedrukt.

2. Maccovius Redivivus. Hiervan eveneens twee 4° uitgaven, insgelijks beide door ARNOLDUS bezorgd en met Voorredenen voorzien. De eerste editie is van 1647, de tweede van 1654. Beide te Franeker gedrukt. Hierin:

a. de *Oratio Funebris* door Coccejus op Maccovius, uitgesproken den 2den Juli 1644.
b. *Distinctiones Theologicae.* (alleen in de editie van 1654).
c. *Theologia Polemica.*
d. *Fragmenta Praelectionum contra Arminium pro Perkinsio.* (alleen in de editie van 1654).
e. *Theologia Quaestionum.* (alleen in de editie van 1654).
Πρῶτα Ψεῦδα, *seu Prima falsa Adversariorum, puta, Pontificiorum, Socinianorum, Lutheranorum, Arminianorum, Anabaptistorum.*
g. Casus Conscientiae, *Ad Normam Doctrinae Socinianae Compositi per Dialogum.*
h. *Fragmenta Praelectionum contra Catechesin Socini.* (alleen in de editie van 1654).
i. *Anti-Socinus.*
k. *Appendix de Atheis.*

De editie van 1654 heet dan ook „Editio altera, priore multo locupletior et correctior."

Het *sub b.* genoemde is ook afzonderlijk uitgegeven onder den titel: Joh. Maccovii, S. Th. D. et Prof. Distinctiones et Regulae Theologicae ac Philosophicae, auctae et illustratae studio Francisci Cnutii, Neomagensis Gelri. Amst. 1663. 16°. (Cfr. VRIEMOET, *Athen. Frisiac.*, p. 158, v.v.).

Dit werk is ook in het Hollandsch vertaald door Dirk v. d. Meer, onder den titel: De Gods-geleerde Onderscheydingen, En De Godt's-Geleerde en Wijs-geerige Regulen van JOHANNES MACCOVIUS. In 1658 te Amsterdam gedrukt.

V. D. AA maakt ook nog melding van eene andere vertaling dezer *Distinctiones Theologicae*, onder den titel: „*De Godgeleerde onderschydingen ende Regulen van* Joh. Maccovius; *alsmede Sociniaansche siekentroost door denselven, uyt het Latyn vertaalt* door T. v. M. Amst. 1666." (Cfr. v. D. AA, *Biographisch Woordenboek*, in voce).

3. Collegium Theologicum, *Quaestionum de Praedestinatione.* Publice Disputatarum in Acad. Franekerana. Anno 1618. et 1619. (Franeker, 1632).
Collegium Theologicum, *Miscellanearum Quaestionum.* Publice Disputatarum in Acad. Franekerana. Anno 1620. et 1621. (Franeker, 1632).
Collegium Theologicum, *Miscellanearum Quaestionum.* Publice Disputatarum in Academia Franekerana, Anno 1622. (Franeker, 1632).
Collegium Theologicum, *Miscellanearum Quaestionum.* Publice Disputatarum in Academia Franekerana, Anno 1625. (Franeker, 1632).
Collegium Theologicum, *Quaestionum de statu primi hominis.* (Franeker, 1632).

4. Collegia Theologica, quae extant omnia. [1]
Hiervan verscheen in 1641 te Franeker de 3de door Maccovius zelf bezorgde druk: „Tertia ab auctore recognita, emendata, et plurimis locis aucta." Deze editie is opgedragen aan Prins Radziwill.

5. Volumen Thesium Theologicarum per Locos Communes. [2] 12°. Hiervan verscheen in 1639 eene „Editio altera, in multis aucta et emendata."
Dit werk is later ingevoegd als 2de deel in de „Collegia Theologica quae extant omnia." (ed. 1641).

---

[1] Dit werk bevindt zich in de Universiteits-Bibliotheek te Utrecht.
[2] Dit werk bevindt zich in de Bibliotheek van het Friesch Museum.

BIJLAGE C.

De 50 punten van aanklacht tegen de rechtzinnigheid van Maccovius, bij de Classis van Franeker. [1])

1. Verbum Dei suspendit ab humana autoritate.
2. Permissionem Dei tollit.
3. Docet, minimam Christi passionem pro peccatis omnium hominum satisfactionem esse potuisse.
4. Pro modo debiti, inquit, modus reconciliationis erat necessarius, partim propter maiorem satisfactionis certitudinem, partim etiam ut abominatio et gravitas peccatorum nostrorum, et rursus contra haec iustitiae Dei severitas et perfectio magis perspicua esset, partim etiam propter celebriorem ineffabilis erga nos misericordiae Dei Patris et Filii bonitatem.
5. Doctrinam de sufficientia Christi meriti pro omnium peccatis oppugnat.
6. Negat, misericordiam Dei esse aeternam.
7. Docet, misericordiam esse gratuitam peccatorum remissionem.
8. Negat, peccatum in hac vita plane auferri posse.
9. Docet, Deum destinare hominem ad peccatum qua peccatum.
10. Deus, inquit, non vult omnes salvos fieri voluntate signi.
11. Christum ex iussu Patris baptizasse, docet.
12. Docet obiectum praedestinationis non esse hominem lapsum, et Deum velle peccatum qua peccatum.
13. Ut veram doctrinam oppugnet, comminiscitur duas electiones.
14. Unius electionis obiectum facit hominem lapsum, alterius negat.
15. Dicit, quandam electionem esse ex misericordia, quandam non.
16. Regenerationem docet esse naturalem.
17. Docet, hominem ad Deum per intellectum et voluntatem accedere.
18. Docet, merita Christi applicanda esse homini qua intellectu ac voluntate praedito.
19. Dicit, selectam multitudinem ad fruitionem Dei esse mobile.
20. Docet, hominem lapsum per propriae virtutis intentionem in se iustam restitui posse, si facultas bene agendi supersit.
21. Dicit, hominem lapsum, si superfuisset facultas ad bonum, fuisse arborem bonam.
22. Dicit, homines lapsos nihil perdidisse quam facultatem.
23. Docet, hominem habere vitam in se ipso.
24. Vocationem dicit esse a generali influxu Spiritus.
25. Dicit, cognitionem rerum spiritualium esse in non vocatis.
26. Docet, res spirituales in sensu fidelium existere.
27. Docet, rectam dare rationem actibus formam.
28. Dicit, vocationem proportionari homini irregenito et receptioni Christi.
29. Docet, vocationem dirigi secundum receptivitatem hominis irregeniti.
30. Docet, efficacem vocationem esse Physicam.

---

[1]) De copie dezer 50 punten van aanklacht bevindt zich in het „Archief voor Kerkelijke Geschiedenis, inzonderheid van Nederland" III, p. 586, v.v.

31. Docet, regenerationem sive receptionem Christi esse effectum Physicum et indigere causa Physica.
32. Dicit, determinationem ad conversionem esse ens Physicum.
33. Docet, conversionem nostram a Physico Dei influxu produci.
34. Docet, motionem, hoc est, imitationem *(immutationem?)* voluntatis ad actum conversionis esse effectum Physicum primi entis.
35. Dicit, hominem Physica vi regenerari per Physicam virium ingenerationem.
36. Dicit in homine irregenito esse vim aliquam, qua verbum Dei recipere possit.
37. Docet, hominem irregenitum habere vim, qua utatur ad sui regenerationem.
38. Docet, Deum operari regenerationem in infantibus naturaliter, et non posse is iis aliter quam naturaliter operari.
39. Docet, intellectum irregeniti hominis prius recipere Christum, deinde per Spiritum Sanctum illuminari.
40. Docet, vocationem tollere resistentiam.
41. Docet, homini irregenito ita inesse potentiam ad fidem, ut ad infidelitatem.
42. Dicit, regenerationem esse formam irregeniti.
43. Dicit, vocationem esse applicationem medii, quo reconciliamur Deo.
44. Dicit, receptionem Christi nihil aliud esse quam fidem.
45. Dicit, panem in coena recipere esse in Christum credere.
46. Dicit, panis estionem esse fidem.
47. Dicit, rapere non esse cogere, Joh. 10.
48. Dicit, Deum nihil conditionaliter promittere.
49. Docet, Deum nolle omnes homines salvos fieri.
50. Pervertit Scripturam, haec enim verba Eph. cap. 1. ita pervertit: elegit nos ut essemus sancti et inculpati in ipso ante iacta etc.

BIJLAGE D.

Auctarium Assertionis Theologicae, de Adoratione Christi, [1])
quod una cum ipsa assertione A. C. M. N.
praeside D.D. Guilielmo Amesio
porro publice defendere conabitur
Gregorius Menninger Elb. Boruss.
Quandocunque sese Opponentes offerent.

Quamvis neque nos fidem nostram subiicere volumus hominibus quibuscunque, et minime omnium hoc a nobis postulare decet illos, qui se subjicere Christo Mediatori, qua tali, recusant, ne tamen destitui videatur sententia nostra suffragiis eorum, qui in Ecclesiis nostris suo merito tanti fiunt, ut ab ipsis in tali quaestione dissentire, suspicionem erroris secum adferret,

---

[1]) Dit Auctarium bevindt zich achter de Assertio in de Collectie Brieven van Saeckma, N°. 15. Ook is het afgedrukt achter de „*Assertio Theologica de Adoratione Christi*", in den band „Opera Omnia Amesii V" der Leidsche Bibliotheek.

idcirco ex eorum testimoniis sane quam multis, haec pauca visum est proponere notanda.

CALVINUS.

Adoratio Dei propria, de tota Christi persona praedicatur, quatenus est Deus manifestatus in carne. Neque enim aut secundum humanitatem solam, aut secundum solam divinitatem humiliavit seipsum, ita rursus Filium suum Deus in eadem carne evexit ad summum honoris gradum, etc. in *Phil. cap. 2. vers. 10.*

Christus morte et resurrectione sua promeritus est, ut tam in morte quam in vita, gloriae nominis sui serviamus.

Nec Deitatis singulare, nec humanitatis fuit, sed utriusque simul, quod legitur, potestatem accepisse Christum a Patre remittendi peccata suscitandi quos velit, justitiam, sanctitatem, salutem largendi, praefectum esse iudicem vivis et mortuis, *ut honoretur quemadmodum et Pater. Instit. lib. 2. cap. 14.*

BEZA.

Hac distinctione utimur, ut in adoratione, Hominem quidem cum verbo coniumgamus, sed quatenus sic Homo est, ut sit Deus, Humanitatem vero, non quatenus Humanitas, sed quatenus est veri Dei Humanitas adoremus. *Opusc. part. 2. pag. 106.*

Adoratur Christus ab omnibus, tum ut Deus, tum ratione humanitatis, non tamen absolute, sed quatenus haec humanitas subsistit in persona Filii Dei. in *Joh. 4. 22.*

URSINUS.

Nos omnibus orthodoxis defendendum suscipimus, per et propter unionem personalem, et in ipsa, totum Christo uno cultu adorari. Non solum Christi Deitatem, sed et eius Humanitatem colit, adorat, invocat tota Ecclesia Christiana. *Def. admon. Neust. c. 1.*

ZANCHIUS.

Caro Christi, quatenus est unita, et pars personae, adoratur. Summa: personaliter, idem et unus debetur assumpto, qui et assumenti, honos. *De incarn. lib. 2.* Toti Christo, secundum utramque naturam, datum est hoc nomen, ut adoretur, quoad divinam essentialiter; quoad humanam, personaliter, per gratiam unionis.

JUNIUS.

Personae toti Mediatoris et Redemptoris nostri, datum est nomen ut adoretur, secundum utramque naturam, tum divinam, *tum humanam. Defens. 3. tom. 2. pag. 179.*

PERKINSIUS.

Ex unione est, quod Christus, quatenus homo, exaltatur supra omne nomen, adoratur. *Armilla, cap. 16.*

Humanitatem ipsam Christi, adoratione religiosa, Filio Dei delita, ab hominibus et angelis adorandum esse fatemur: eo quod Verbi humanitas

sit, in secundae Deitatis personae unitatem recepta. Christus ut Mediator, tanquam θεανθρωπος, vel ἀνθρωποθεος, in unitate unius personae adorandus est. Catholica Ecclesia eos anathematisavit, qui carnem Christi, cum Dei caro sit, adorandam non esse; neque una eademque adoratione Christum una cum carne sua colendum contendunt. De idolat. tom. 2. pag. 886.

POLANUS.

Caro quae secundum sui naturam non est adorabilis, adoratur in incarnato Deo, non propter seipsam, sed propter unitum sibi. Secundum hypostasin, Dei Verbum. *Syntag. lib. 6. cap. 16.*

PAREUS.

Non negatur, Christo esse flectenda genua, tanquam constituto et ordinato judici, quatenus est Mediator, et Homo. *ad Rom. 14. dub. 8. sub finem.*

BUCERUS.

Tantum abest, ut huic tanto honori obstet assumpta carnis humilitas, ut *Hoc ipso,* quod huc humilitatis se demisit, eo honore eum pater sit dignaturus, imo iam eum illi dederit. *in Joh. cap. 5. v. 23.*

MARTYR.

Christus Dominus, etiam secundum humanam naturam. *Confessione fidei, de persona Filii.*

ROLLOCUS.

Quaero ex te serio, an possis Deum honorare sine Filio (Christo scilicet Mediatore) et appello conscientiam tuam, an id dictet tibi? *in Joh. 5. 23.*

DANEUS.

Ut intelligatur quid sit, proprié non dirigi nostram adorationem in carnem Christi, addidi statim, accipiendum esse de carne per se, aut in sese considerata. *Sic ex propriis suis Verbis, a calumnia liberatur Daneus, apud Ursinum, def. adm. Neust. cap. 1.*

Anno 1631.

BIJLAGE E.

Authoritates pro eo, quod humana Christi natura cultu religioso adoranda non sit. [1]

BEZA, ad Selnecerum. Resp. 3. pag. 274.

Videsne, Selnecere, evadere te non posse horrendae idololatriae crimen, si carnem illam in se ipsa quantumvis seorsim eam non consideris, nec extra λογον, omnipotentem et adorandam dicere perrexeris.

---

[1]) Dit stuk bevindt zich in de Collectie-Brieven Saeckma, N°. 252.

DANAE, Apol: ad Iac. Andr: pag. 1463.

Haec igitur fuit octava ratio mea. Hic olim fuit Nestorii error, ut Christum qua homo est, una cum verbo doceret adorandum. Ergo Nestorianus est qui idem docet et urget. Patres orthodoxi omnes docent nostram invocationem et adorationem non in ipsam carnem Christi, etiam in hypostasi filii Dei manentem, dirigendam esse, sed in ipsam Filii Deitatem. Ergo Patribus orthodoxis, et piae eruditaeque Vetustati ac Ecclesiae contradicit, qui vult et sentit et dicit, cum Christus adoratur aut invocatur, ipsam Christi carnem et quoque, huiusmodi adorationis et invocationis obiectum. Athanas: dialog. 5 contra Arianos. August: in Joh. 58. Cyrillus de recta fide ad Theodos: Damascenus l. 3 orthodoxae fidei cap: 8 ut alios nunc omittam.

PISCATOR. In Mathae: Cap: 2. Ex v 11. pag. 49.

Exemplo magorum debemus et ipsi Christum adorare, idque non solum civiliter ut hominem sicut illi videntur adorasse, sed etiam religiose ut Deum. Talis adorationis exempla vide in Petro Luc: 5. v. 8 in illo caeco nato Joh: 9. v. 38 in Stephano Actor. 7. in fine cavendus [1]) autem error Ubiquitariorum qui volunt religiose adorari ipsam carnem Christi, quo fit ut confundant proprietates naturarum in Christo. Etenim adoratio proprie debetur naturae divinae, iuxta illud: Jehovam Deum tuum adorabis et ipsi soli servies.

Idem in 4 Cap: Math: Ex v: 10. pag. 93.

Quum solus Deus adorandus sit; falsum igitur docent qui tradunt, adorandam esse carnem Christi; quippe cum certum sit, carnem Christi non esse Deum, licet sit caro Dei, nempe Filii Dei, personaliter ei unita. At personalis unio divinae et humanae naturae in Christo, non tollit aut confundit earum proprietates, sed salvas relinquit. Est autem adorabilitas, non minus proprietas Deitatis, quam omniscientia, omnipotentia, omnipraesentia, aeternitas. Adorandus est igitur Deus manifestatus in carne, sed caro eius adoranda non est. sicut civiliter adoratur Rex in capite gerens coronam vel diadema, sceptrumve manu tenens, ac interim nec corona vel diadema, nec sceptrum adoratur.

MARTYR. Loc: Com: Class: secunda Cap: 17. parag: 7 pag. 4. 414.

Dicunt etiam iuxta nostram sententiam, Christum non esse adorandum, nisi dimidiatum, si manifeste constat, nullam creaturam adorandam esse. Nam si Christus corpus ex virgine habuit, indubitato fuerit creatum: quare adorari iure non poterit. Caeterum ad hoc iam diximus, nequaquam cum Nestorio diducendas esse Christi naturas, unitas personae spectari debet, totusque Christus a nobis adoratur, id est, ea persona divina, quae ubicunque sit vel adoretur, coniunctam habet humanitatem, quae a natura divelli minime potest. Verum adorationis ratio exploretur, ea non ab humanitate, verum a divinitate petenda est.

---

[1]) In libro lezen we „cavendus." In het manuscript lezen we foutief: „vendus."

Zanchius, lib: 3 de Nat: Dei Cap: 12. Inst. 9.

Negamus sequelam hanc: Si Christus est Mediator, non potest igitur invocari. Non enim invocatur ut Mediator sed ut Deus. Et sic Stephanus invocavit: Domine Jesu accipe spiritum meum. Act: 7. 59. Et Apostoli Christo dicunt: Adauge nobis fidem. Luc: 17. 5. Dominus noster J. C. inquit Apostolus, dirigat viam nostram ad vos. 1 Thess: 3 : 11. Dominus Jesus et Pater Domini nostri consoletur corda vestra 2, Thess: 2 : 17. Verba haec non possunt vere dici nisi de Deo.

Altingus in Theol: Polem: Tractat: de Commun: idiomatum: Ratione. 3.

Cui communicata est infinita maiestas ac gloria Dei, eidem communicatae sunt essentiales Dei proprietates. Sed Christo qua homo etc. R. Minor falsa est iuxta illud Prophetae, Gloriam meam alteri non dabo. Et porro, Glorificatus est quidem Christus secundum humanam naturam, sed non gloria Deitatis suae, sed gloria creata ac finita. Duplex enim est gloria Christi; una quae divinae competit et quam alteri non dat, et quaedam quae naturae humanae, quae glorificata illa tum a mortuis resuscitata, inqua coelum evecta, ad dextram Dei consedit.

Camero, Tom: 2. pag. 173.

Si fieri posset (quid omninó fieri non potest) ut qui Mediator est vere et proprie idem non esset Deus, profecto Mediator non esset adorandus, et ratio idonea est, quia hic cultus mere divinus, et religiosus est.

Keckermann, Syst: Theol: lib: 3. c. 2. Can: 8.

Propter unionem tota persona Christi adoratur, etsi directum adorationis obiectum sit solo divinitas.

Infinitis proferre possem, sed hi sufficiant.

BIJLAGE F.

Conciliatio ex Theologis Quomodo accipiendum illud caro Christi adoranda. [1]

Sadael de veritat. humanae Christo naturae obiectione undecima.

Quod veteres aliquando carnem Christi adorandam esse dixerunt, usurpantes haec verba Psaltae: Adorate scabellum pedum eius: Perinde accipiendum est ut si dicerent, Deum hominem factum esse adorandum. Certe Ambrosius probat, Spiritum S. esse Deum, quia est adorandus. Atque haec fuit veterum sententia.

---

[1]) Dit stuk bevindt zich in de Collectie-Brieven Saeckma, N°. 252.

Ita conciliat POLAN. lib: 6. c. 16 parg. ult. de primo unionis effectu

Caro igitur Christi in se considerata ut creatura, non adoratur, sicut Athanasius in Epistola ad Adphium Episcopum ait: Creaturam non adoramus, sed Deum in carne creata; Considerata autem ut unita λογῳ adoratur, quia in et cum ea Deus incarnatus adoratur, sicut Rex cum sua purpura.

Et paulo post:

Cum dicitur carnem Christi adorari, non est propria sed figurata enunciatio, quia non adoratur proprie càro secundum se, quia creatura est, sed Deus in carne manifestatus.

In eandem sententiam DANAE, ad Jacob: Andrae: pag. 1463.

Ambiguum est quod hic scribit, adorationem ad Christum quatenus homo est, directam; dici a me blasphemam; si enim verba haec, quatenus homo est, pro quatenus humanitas in unica illa Christi persona subsistit (hominis enim vox personam designare solet) falsum est, quod ait, quodque mihi affingit. Fateor enim et sentio, semperque sensi et scripsi, illam nostram Christi adorationem in totam, totam inquam Christi personam (quae et verus Deus est, et verus homo) ferri, sed non in totum Christi. Ergo quatenus homo ille est et subsistit in persona filii Dei adoratur quoque, sed duntaxat per gratiam unionis. [Zanchius explicat, quid sit per gratiam unionis humanae Christi naturae competen. pag: 222 de incarnatione his verbis. Quod si aliquando videntur Patres humanae naturae propriëtates divinae attribuere; illud per gratiam unionis, ... [1]) secundum verbalem idiomatum communicationem est intelligendum].[2]) Sin autem verba haec, quatenus homo est, accipiat ut significent, quatenus humanae naturae massa a Christo assumpta, illique personae manens unita, in sese et per sese spectatur (quae istius hominis mens est) idem adhuc, (quod in examine antea dixi) nunc affirmo, nempe non debere illam nostram Christi adorationem ferri in carnem Christi in se et per se, licet in ipsa personae unione consideratam.

CENSURA in Armin: Leydensium in cap. 16. pag. 225.

Iam vero quandoquidem divina natura, cum humana natura, in una persona Mediatoris coniuncta est, hinc fit ut una adoratione mere divina, una invocatione, una fiducia et spe, non duabus distinctis, nec una ex duabus mixta a nobis colatur, in qua invocatione, adoratione, et fiduciae locatione obiectum formale et causa propria, seu terminus, ut Scholae loquuntur, est divina tantum natura, quae huius cultus tantum per se est capax; Humana vero natura in eadem persona ut et officium Mediatoris, quatenus ad humanam quoque naturam spectat, sunt obiectum considerationis, in eadem adoratione, quoniam Christum adoramus, quia Filius Dei ac verus Deus est.

---

[1]) Hier is een woord dat in het handschrift juist aan den rand stond, afgesneden, blijkbaar moet hier „non", of „sed non" gestaan hebben.

[2]) Wat tusschen [ ] staat is in het handschrift, als aanvulling, aan den voet der pagina er bij geschreven.

THOMAS de Aquino in 3. 2. Quaest: 25. Art. 2.

Adoratio igitur humanitatis Christi dupliciter potest intelligi. Uno modo ut sit eius sicut rei adoratae, et sic adorare carnem Christi nihil aliud est, quam adorare verbum Dei incarnatum; sicut adorare vestem Regis, nihil est aliud, quam adorare Regem vestitum, et secundum hoc adoratio humanitatis Christi est adoratio latriae. Alio modo potest intelligi adoratio humanitatis Christi, quae fit ratione humanitatis Christi perfectae omni munere gratiarum, et sic adoratio humanitatis Christi, non est adoratio latriae.

BIJLAGE G.

Eenige Gedichten in verband met Maccovius.

I.

Nobillissimo Viro
D. Joanni Maccovio. S. Theol. D. & Profess. [1])

Coelitus in nostras venit Maccovius oras,
Et Frisiis istum sors tulit aequa Virum.
Quo Duce Relligio priscos renovavit honores,
Floret & immensis luxuriosa bonis.
Quo Duce, Socraticae dulci cum nectare Musae,
Fontibus aethereis ora iuventa rigat.
Qui toties victor Christi pugnavit in hostes,
Et spolium domitâ de Babylone tulit:
Et contra audaces linguâ congressus Athistas
Asseruit docto fortiter ore Fidem.
Qui tot divinâ formavit voce Ministros;
Cynthia quot tacitâ sidera nocte refert.
Coelitus Huic etiam vultu Fortuna Sereno,
Et placidi adspiret Numinis aura, precor.

II.

In maximam partem posthuma scripta Nobilissimi atque
Incomparabilis Theologi iuxta ac Philosophi.
D. JOHANNIS MACCOVII. [2])

Hactenus obscuris fuerat detenta catastis,
Conspurcata genas, et dispoliata cadurco,
Dilacerata comas, et denudata corollis
Unica nata Polo, dilectaque gnata Jehovae
RELIGIO, atque haesit laesis violanda cerebris

---

[1]) B. NEUHUSIUS, Poemata Iuvenilia, p. 162. (ed. 1644.)
[2]) Te vinden vooraan in de Loci Communes. (ed. 1650).

Multorum, ac spurcis iam dudum prostitit insons
Moechis, neve una iam circumscripta gemebat
Fraude, sed innumeris iacuit ferme obruta technis.
Ultimo adusque piis sperata repagula Sinon
Solvit, et avulso diduxit cardine postes.
Tandem incedit ovans, atque illibata triumphis
Prodit, et adversos iam sese ostentat in hostes.
Gratia scripta genis, miseris solatia praestat:
Qua sine neve crepet, neque iactet homuncio vires.
Provida cuncta regens, obstipas flectit habenas
Laeva, atque insurgens deponderat omine Fatum.
Omnipotens cunctis immobile Dextera sceptrum
Vibrat et insani ridet consulta senatus.
Pectore utroque nitet Cunctorum innata Potestas:
Qua una stat, una cadit vix noxia victima flammis.
Scilicet hoc durum, atque hoc mentibus invium iniquis,
Cedereque ignaris, neve haec pia perstat eorum
Norma Dei ratione. Deus, Deus hic minor ipsis,
Fictorique suo leges praescribit agendi
Ah coenum ah miserum coenum, umbra, et fumus, inane,
Praetereaque nihil. Tun' audes hiscere contra?
Ecce parata statim sunt ustio, sectio, virgae?
Exilium, ac mors ipsa tibi. Quo, quo inguies ardor,
Impetus hic rabidus deducit pectora caeca!
Verum supremus reputat speculator inerme
Consilium, invanumque humanos aestimat actus.
Quisquis es aeternae pacis cupidusque salutis,
Cede Deo, nec bella move, stat prima voluntas
Regula, neve hominum lex unquam maior habetur.

Plus satis huic Mundo Titan suffecerit unus:
Vivo Maccovio *lux satis una fuit.*
Ast huic defuncto reddenda est altera: Solus
Sufficit Arnoldus, *qui repararet opus.*

Angelicus ille Doctor;
Subtilis ille Mysta;
Profundus ille vates;
Magister ille primus,
Scholastici vel omnes,
Dixere quicquid unquam;
Id unus hic Makousky
Iam posteris relinquit.

Hoc qualecunque symbolum, gratitudinis et observantiae tesseram Maccovianis tholis suspendi.

Andreas Petri Disc.

III.

In
Tumulum et scripta posthuma
Nobilissimi ac Clarissimi Viri
D. JOHANNIS MACCOVII
Theologi incomparabilis. [1])

Eruditione, nobilitate, sanctitateque
Vitae avara si moveri Parca posset, obrutus
Hac humo MACCOVIUS haud iaceret: Ille sed, patens
Lucidas praeferret usque dum Polus nocti faces
Lucis almae, vesceretur laetus aura heic aetheris.
Eruditione, nobilitate, sanctitateque
Vitae avara sed moveri Parca nescit; noster hac
Ergo humo MACCOVIUS obrutus iacet; totus tamen
Haud iacet: quod ortum humo est tantum heic iacet; sublimia
Astra Spiritus tenet beatus; ac tanti Viri
Fama, Lucubrationibus stupendis ipsius
Comparata, vocis haud eget meae praeconio, ast
Orbe toto sat celebrabitur in horas singulas.

αὐτεχεδίασε
FRANCISCUS MANTAEUS. JUNIOR.

IV.

Ad Reverendum et Clarissimum Virum
D. NICOLAUM ARNOLDUM
Opera Posthuma Nobilissimi Theologi,
D. Johannis Maccovii,
Professoris olim Franekerani celeberrinimi, Edentem. [2])

Qui genus, et dotes claro cum pectare iunxit,
Et famâ tetigit laudis utrumque polum
MACCOVIUS, merito vivit cum vivere cessat.
Nam nihil a tumulo quod vereatur habet
Ingenii cuius monumenta loquuntur aperte;
Praemia doctrinae non moritura suae:
Nec moritura unquam. En qua cura adiutus et arte
Non sinit ARNOLDUS, praemia tanta mori.
Dum clare, praeclara sui, monumenta, Magistri
Edit et hoc dictum comprobat egregie:
Imbelles, aquilae nunquam genuere, columbas.
Quid valet effectus; iam didicisse licet.

---

[1]) Dit gedicht is afgedrukt onmiddellijk achter de *Oratio funebralis* van COCCEIUS op MACCOVIUS, zoo in den *Maccovius Redivivus* als in de *Collegia Theologica*.

[2]) Dit gedicht, hoewel aan Arnoldus gewijd bij diens uitgave van den „*Maccovius Redivivus*" en de „*Collegia Theologica*" mag zeer zeker ook een plaats vinden onder de gedichten aan Maccovius gewijd.

Scilicet ex illo causae sua gloria pendet
Ut bene foecundo, qui bona gignit agro.
Perge dare insignes, in publica commoda, fructus,
Quos quicunque capit, talia vota dabit.
Crede mihi multum de posteritate mereris,
MACCOVII dederis quod monumenta foras.
Illius est etenim seges; ut sic dicere fas sit.
Messis at haec merito est o NICOLAE tua.

Johannes AudzieieWicius, Lithuanus.
S. S. Theolog. Stud. [1])

V.

Ad doctissimum et ornatissimum Iuvenem.
D. CASPARUM AB HEL.
Disputaturum de Sacramentis in genere [2]).

Promittit verax certam conferre salutem
Ipse suis Christus: ne et quae dubitatio mentem
Adversam in partem flectat, promissa potenti
Facta manu firmat, meriti sacrata cruenti.
Signa addens, proprio nostras quae sanguine culpas
Extinctas doceant, fragilem semperque minantem
Lapsum sustententque fidem. Cacodaemonis aestus
Eripere haec tentat nullo et despecta valore,
Nunc frustra suadere solet, nam maxima mundi
Pars hominum decepta dolis, contemnere gaudet
Iussa Dei infelix, nec quicquam exterrita poenam in
Ipsa suam properans, propriaeque oblita salutis
Despicit infirmam, Iovae monumenta, fidem quae
Confirmare valent, o terque quaterque beati.
Queis placuit recto vestigia ponere thalo
Et rectas Domini sanctasque capessere leges
Hos non dira lues mundi, non tartara vincent.
Non quae nos foedat totos male sana libido
Constanter saevos nimbos saevasque procellas
Contemnent, tandem et coelestis praemia vitae
Accipient, duros post invictosque labores
Quos inter Iuvenis merito numerabere, sors te
Ista manet et fortunatum, aeternumque manebit
Crescere si pergas, morum probitate fideque.

Benevolentiae testandae ergo scripsi
JOHANNES MAKOWSKY
S. S. Theol. Doctor et Professor.

---

[1]) Dit gedicht heeft in de *Collegia Theologica* nog tot onderschrift bij den naam des vervaardigers „S. S. Theolog. Stud.", maar in den „*Maccovius Redivivus*" staat onder den naam: „in Ecclesia Vilnensi Minister."

[2]) Dit gedicht is gedrukt achter de Theses van CASPARUS AB HEL, „*de Sacramentis in Genere*".

ERRATA.

Blz.	5	reg.	7 v. b.	*staat:*	meer-,	*lees:*	meerdere.
„	10	„	5 v. o.	„	Guheruator,	„	Gubernator.
„	29	„	5 v. o.	„	of,	„	en.
„	32	„	11 v. b.	„	kan,	„	kon.
„	33	„	20 v. b.	„	*c.* over,	„	en.
„	33	„	21 v. b.	„	*d.* over,	„	*c.*
„	40	„	13 v. b.	„	au,	„	aut.
„	41	„	2 v. o.	„	stara,	„	stare.
„	49	„	10 v. b.	„	de Redivivus,	„	den Maccovius Redivivus.
„	54	„	3 v. o.	„	ontwikkelen,	„	te ontwikkelen.
„	68	„	14 v. o.	„	De,	„	Die.
„	74	„	10 v. b.	„	eapessendum,	„	capessendum.
„	82	„	12 v. o.	„	Postacta,	„	Acta.
„	90	„	5 v. b.	„	Trelcatiu,	„	Trelcatius.
„	92	„	noot 3	„	de gelijke,	„	dergelijke.
„	122	„	11 v. b.	„	gevoerd,	„	gevoeld.
„	131	„	6 v. b.	„	pecasse,	„	peccasse.
„	146	„	7 v. b.	„	Theologia,	„	Theologici.
„	166	„	13 v. b.	„	een mensch,	„	den mensch.
„	177	„	15 v. b.	„	gnarus,	„	ignarus.
„	198	„	12 v. b.	„	acternam	„	aeternam.
„	211	„	13 v. b.	„	citeerden,	„	citeerde.
„	316	„	1 v. o.	„	anderzijds,	„	andererzijds.
„	319	„	3 v. b.	„	condionaliter,	„	conditionaliter.
„	340	„	15 v. o.	„	reginiti,	„	regeniti.
„	343	„	9 v. o.	„	het gloed,	„	den gloed.
„	352	„	8 v. b.	„	connexie,	„	connectie.
„	355	„	2 v. o.	„	der regeneratie	„	de regeneratie.

6³/uB

b.K.

